

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Cariyāpiṭaka-aṭṭhakathā

Ganthārambhakathā

Cariyā sabbalokassa, hitā yassa mahesino;
Acinteyyānubhāvaṃ taṃ, vande **lokagganāyakaṃ**.

Vijjācaraṇasampannā, yena nīyanti lokato;
Vande tamuttamaṃ **dhammaṃ**, sammāsambuddhapūjitaṃ.

Sīlādiguṇasampanno, ṭhito maggaphalesu yo;
Vande **ariyasaṅghaṃ** taṃ, puññakkhettaṃ anuttaraṃ.

Vandanājanitaṃ puññaṃ, iti yaṃ ratanattaye;
Hatantarāyo sabbattha, hutvāhaṃ tassa tejasā.

Imasmim̐ bhaddakappasmim̐, sambhatā yā sudukkarā;
Ukkaṃsapāramippattā, dānapāramitādayo.

Tāsaṃ sambodhicariyānaṃ, ānubhāvavibhāvanaṃ;
Sakkesu nigrodhārāme, vasantena mahesinā.

Yaṃ dhammasenāpatino, sabbasāvakaketuno;
Lokanāthena **cariyā-piṭakaṃ** nāma desitaṃ.

Yaṃ khuddakanikāyasmim̐, saṅgāyiṃsu mahesayo;
Dhammasaṅgāhakā satthu, hetusampattidīpanaṃ.

Tassa sambodhisambhāra-vibhāganayayogato;
Kiñcāpi dukkarā kātuṃ, **atthasaṃvaṇṇanā** mayā.

Saha saṃvaṇṇanaṃ yasmā, dharate satthu sāsanaṃ;
Pubbācariyasīhānaṃ, tiṭṭhateva vinicchayo.

Tasmā taṃ avalambitvā, ogāhitvā ca sabbaso;
Jātakānupanissāya, porāṇaṭṭhakathānayaṃ.

Nissitaṃ vācanāmaggaṃ, suvisuddhamanākulaṃ;
Mahāvihāravāsinaṃ, nipuṇatthavinicchayaṃ.

Nītaneyyatthabhedā ca, pāramī paridīpayāṃ;
Karissāmi taṃ **cariyā-piṭakassatthavaṇṇanaṃ**.

Iti ākaṅkhamānassa, saddhammassa ciraṭṭhitim̐;
Vibhajantassa tassatthaṃ, nisāmayatha sādhavoti.

Tattha **cariyāpiṭakanti** kenatthēna cariyāpiṭakaṃ? Atītāsu jātīsu satthu cariyānubhāvappakāsini pariyattīti katvā, pariyattiattho hi ayam piṭakasaddo, “mā piṭakasampadānenā” tiādīsu (a. ni. 3.66) viya. Atha vā yasmā sā pariyatti tasseva satthu purimajātīsu cariyānaṃ ānubhāvappakāsanena bhājanabhūtā, tasmāpi “cariyāpiṭaka” nti vuccati, bhājanatthopi hi piṭakasaddo niddiṭṭho “atha puriso āgaccheyya, kudālapīṭakaṃ ādāyā” tiādīsu (ma. ni. 1.228; a. ni. 3.70) viya. Taṃ panetaṃ **cariyāpiṭakaṃ** vinayapiṭakaṃ, suttantapiṭakaṃ, abhidhammapīṭakanti tīsu piṭakesu **suttantapiṭakapariyāpannaṃ**. Dīghanikāyo, majjhimanikāyo, saṃyuttanikāyo, aṅguttaranikāyo, khuddakanikāyoti pañcasu nikāyesu **khuddakanikāyapariyāpannaṃ**. Suttaṃ, geyyaṃ, veyyākaraṇaṃ, gāthā, udānaṃ, itivuttakaṃ, jātaṃ, abbhutadhammaṃ, vedallanti navasu sāsanaṅgesu **gāthāsaṅgahaṃ**.

“Dvāsīti buddhato gaṇhiṃ, dvesahassāni bhikkhuto;
Caturāsīti sahasāni, ye me dhammā pavattino” ti. (theragā. 1027) –

Evaṃ dhammabhaṇḍāgārikēna paṭiññātesu caturāsītiyā dhammakkhandaṃ sahasānesu katipayadhammakkhandaṃ saṅgahaṃ. Vaggato akittivaggo, hatthināgavaggo, yudhañjayavaggoti vaggattayaṃ saṅgahaṃ. Cariyato akittivagge dasa, hatthināgavagge dasa, yudhañjayavagge pañcadasāti pañcatimsacariyāsaṅgahaṃ. Tīsu vaggesu **akittivaggo** ādi, cariyāsu **akitticariyā**. Tassāpi –

“Kappe ca satasahasā, caturo ca asaṅkhiye;
Etthantare yaṃ caritaṃ, sabbaṃ taṃ bodhipācana” nti. –

Ayaṃ gāthā ādi. Tassa ito pabhuti anukkamēna atthasaṃvaṇṇanā hoti.

Ganthārambhakathā niṭṭhitā.

Nidānakathā

Sā panāyaṃ atthasaṃvaṇṇanā yasmā dūrenidānaṃ, avidūrenidānaṃ, santikenidānanti imāni tīṇi nidānāni dassetvā vuccamānā suṇantehi samudāgamato paṭṭhāya suṭṭhu viññātā nāma hoti. Tasmā tesāṃ nidānānaṃ ayaṃ vibhāgo veditabbo.

Dīpaṅkaradasabalassa pādāmūlasmiṅhi katābhinihārassa mahābodhisattassa yāva tusitabhavane nibbatti, tāva pavatto kathāmaggo **dūrenidānaṃ** nāma. Tusitabhavanato paṭṭhāya yāva bodhimaṇḍe sabbaññūtaññāpatti, tāva pavatto kathāmaggo **avidūrenidānaṃ** nāma. Mahābodhimaṇḍato pana paṭṭhāya yāva paccuppannavatthu, tāva pavatto kathāmaggo **santikenidānaṃ** nāma. Imesu tīsu nidānesu yasmā dūrenidānaavidūrenidānāni sabbasādhāraṇāni, tasmā tāni **jātaḥakathāyaṃ** (jā. aṭṭha. 1. dūrenidānakathā) vitthāritanayeneva vitthārato veditabbāni. Santikenidāne pana atthi visesoti tiṇṇampi nidānānaṃ ayamādito paṭṭhāya saṅkhepakathā.

Dīpaṅkarassa bhagavato pādāmūle katābhinihāro bodhisattabhūto lokanātho attano abhinīhārānurūpaṃ samattimsapāramiyo pūretvā, sabbaññūtaññāsaṃbhāraṃ matthakaṃ pāpetvā, tusitabhavane nibbato buddhabhāvāya uppattikālaṃ āgamayamāno, tattha yāvātāyukaṃ ṭhatvā tato cuto sakyaṃ rājakule paṭisandhiṃ gahetvā anantena parihārena mahantena sirisobhaggena vaḍḍhamāno anukkamēna yobbaṇaṃ patvā ekūnatimse vayasmiṃ katamahābhiniṅkhamano, chabbassāni mahāpadhānaṃ padahitvā, vesākhapuṇṇamāyaṃ bodhirukkhamūle nisinno sūriye anattaṅgamiteyeva mārabalaṃ vidhamitvā purimayāme pubbenivāsaṃ anussaritvā, majjhimayāme dibbacakkhuṃ visodhetvā, pacchimayāme diyaḍḍhakilesasahasāṃ khetvā, anuttaraṃ sammāsambodhimabhisambujjhi.

Tato tattheva sattasattāhe vītināmetvā, āsāḥipunṇamāyaṃ bārāṇasiṃ gantvā isipatane migadāye **aññāsikoṇḍañṇappamukhā** aṭṭhārassa brahmacoṭiyo dhammāmatāṃ pāyento, dhammacakkaṃ (saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 13 ādayo; paṭi. ma. 2.30) pavattetvā, **yasā**dike veneyye arahatte patiṭṭhāpetvā, te sabbeva satthi arahante lokānuggahāya vissajjetvā, uruvelaṃ gacchanto kappāsikavanasāṇḍe tiṃsa **bhaddavaggiye**

sotāpattiṭṭhāpādayo patitṭhāpetvā, uruvelaṃ gantvā aḍḍhuddhāni pāṭihāriyasahassāni dassetvā uruvelakassapādayo saḥassajaṭṭhāparivāre **tebhātikajaṭṭhā** vinetvā, tehi parivuto rājagahanagarūpacāre laṭṭhivanuyyāne nisinno **bimbisāra**ppamukhe dvādasanahute brāhmaṇagahapatike sāsane otāretvā, magadharājena kārite veḷuvanavihāre viharati.

Athevaṃ bhagavati veḷuvane viharante sārīputtamoggallānesu aggasāvakaṭṭhāne ṭhapītesu sāvakasannipāte jāte, suddhodanamahārājā “putto kira me chabbassāni dukkarakārikaṃ caritvā paramābhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakko rājagahaṃ nissāya veḷuvane viharatī”ti sutvā dasapurisasahassaparivāre, anukkamena dasa amacce pesesi “puttaṃ me idhānetvā dassethā”ti. Tesu rājagahaṃ gantvā satthu dhammadesanāya arahatte patitṭhītesu kāḷudāyittherena rañño adhippāye ārocite bhagavā vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto rājagahato nikkhamitvā saṭṭhiyojanaṃ kapilavatthuṃ dvīhi māsehi sampāpuṇi. Sakyarājāno “amhākaṃ ṇāṭiseṭṭhaṃ passissāmā”ti sannipatitvā nigrodhārāmaṃ bhagavato ca bhikkhusaṅghassa ca vasanayoggaṃ kāretvā, gandhapupphādihattā paccuggamaṃ katvā, sathhāraṃ nigrodhārāmaṃ pavesesum. Tatra bhagavā vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto paññattavarabuddhāsane nisīdi. Sākiyā mānattaddhā satthu paṇipātaṃ nākaṃsu. Bhagavā tesam ajjhāsayaṃ oloketvā mānaṃ bhañjitvā te dhammadesanāya bhājane kātuṃ abhiññāpādakaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya ākāsaṃ abbhuggantvā tesam sīse pādapaṃsum okiramāno viya, kaṇḍambarukkhamūle katapāṭihāriyasadisam yamakapāṭihāriyaṃ akāsi. Rājā taṃ acchariyaṃ disvā “ayaṃ loke aggapuggalo”ti vandi. Raññā pana vandite te ṭhātuṃ nāma na sakkonti, sabbe pi sākiyā vandimsu.

Tadā kira bhagavā yamakapāṭihāriyaṃ karonto lokavivaraṇapāṭihāriyaṃ pi akāsi – yasmīṃ vattamāne manussā manussaloke yathāṭhitā yathānisinnāva cātumahārājīkato paṭṭhāya yāva akaniṭṭhabhavanā sabbe deve tattha tattha attano bhavane kīḷante dibbānubhāvena jotante mahatiṃ dibbasampattiṃ anubhavante santāni samāpattisukhāni anubhavante aññamaññaṃ dhammaṃ sākacchante ca buddhānubhāvena attano maṃsacakkhunāva passanti. Tathā heṭṭhāpathaviyaṃ aṭṭhasu mahānirayesu, soḷasasu ca ussanirayesu, lokantaraniraye cāti tattha tattha mahādukkhaṃ anubhavamāne satte passanti. Dasasahasilokadhātuyam devā mahaccadevānubhāvena tathāgataṃ upasaṅkamitvā acchariyabbhutacittajātā pañjalikā namassamānā payirupāsanti, buddhaguṇapaṭisaṃyuttā gāthāyo udāharantā thomentī apphoṭenti hasanti pītisomanassaṃ pavedenti. Yaṃ sandhāya vuttaṃ –

“Bhummā mahārājīkā tāvatiṃsā, yāmā ca devā tusitā ca nimmitā;
Paranimmitā yepi ca brahmakāyīkā, ānanditā vipulamakaṃsu ghosa”nti. (bu. vaṃ. 1.6)

Tadā hi dasabalo “atulaṃ attano buddhabalaṃ dassessāmī”ti mahākaruṇāya samussāhito ākāse dasasahassacakkavāḷasamāgame caṅkamaṃ māpetvā, dvādasayojanavittate sabbaratanamaye caṅkame ṭhito yathāvuttaṃ devamanussanayanavihaṅgānaṃ ekanipātabhūtamacchariyaṃ anaññasādhāraṇaṃ buddhānaṃ samādhīṇānubhāvadvāpanaṃ pāṭihāriyaṃ dassetvā, puna tasmīṃ caṅkame caṅkamanto veneyyānaṃ ajjhāsayanurūpaṃ acinteyyānubhāvāya anopamāya buddhalīlāya dhammaṃ desesi. Tena vuttaṃ –

“Na hete jānanti sadevamānusā, buddho ayaṃ kīdisako naruttamo;
Iddhibalaṃ paññābalaṅca kīdisaṃ, buddhabalaṃ lokahitassa kīdisaṃ.

“Na hete jānanti sadevamānusā, buddho ayaṃ edisako naruttamo;
Iddhibalaṃ paññābalaṅca edisaṃ, buddhabalaṃ lokahitassa edisaṃ.

“Handāhaṃ dassayissāmi, buddhabalamanuttaraṃ;
Caṅkamaṃ māpayissāmi, nabhe ratanamaṇḍita”nti. (bu. vaṃ. 1.3-5);

Evaṃ tathāgate attano buddhānubhāvadvāpanaṃ pāṭihāriyaṃ dassetvā dhammaṃ desente āyasmā dhammasenāpati sārīputto rājagahe giṃhakūṭapabbate ṭhito dibbacakkhunā passitvā, tena buddhānubhāvasandassanena acchariyabbhutacittajāto “handāhaṃ bhīyosomattāya buddhānubhāvaṃ lokassa pākaṃ karissāmī”ti sañjātaparivittakko attano parivārabhūtaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ

tamattham ārocetvā iddhiyā ākāsenā tāvadeva āgantvā saparivāro bhagavantam upasaṅkamtivā pañcapaṭṭhitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalamañjaliṃ sirasi paggayha tathāgatassa mahābhinihāraṃ pāramiparipūraṇaṃ puṇṇi. Bhagavā taṃ kāyasakkhiṃ katvā tattha sannipatitamanussānañceva dasasahassacakkavāḷadevabrahmānaṃ attano buddhānubhāvaṃ paridīpayanto **buddhavaṃsaṃ** desesi. Tena vuttaṃ –

“Sāriputto mahāpañño, samādhijjhānakovido;
Paññāya pāramipatto, pucchati lokanāyakaṃ.

“Kīdiso te mahāvīra, abhinīhāro naruttama;
Kamhi kāle tayā dhīra, patthitā bodhimuttamā.

“Dānaṃ sīlaṃ nekkhammaṃ, paññā vīriyaṃ kīdisaṃ;
Khanti saccamadhiṭṭhānaṃ, mettupekkhā ca kīdisā.

“Dasa pāramī tayā dhīra, kīdisī lokanāyaka;
Kathaṃ upapāramī puṇṇā, paramatthapāramī kathaṃ.

“Tassa puṭṭho viyākāsi, karavīkamadhuragiṃ;
Nibbāpayanto hadayaṃ, hāsayaṃ sadevaka’nti. (bu. vaṃ. 1.74-78);

Evaṃ bhagavatā buddhavaṃse desite āyasmā dhammasenāpati “aho buddhānaṃ hetusampadā, aho samudāgamasampatti, aho mahābhinihārasamijjhanā, dukkaraṃ vata bhagavatā kataṃ ettakaṃ kālaṃ evaṃ pāramiyo pūrentena, evaṃvidhassa bodhisambhārasambharaṇassa anucchavikameva cetaṃ phalaṃ, yadidaṃ sabbaññūtā balesu ca vasībhāvo evaṃmahiddhikā evaṃmahānubhāvātā”ti buddhaguṇārammaṇaṃ ñānaṃ pesesi. So anaññasādhāraṇaṃ bhagavato sīlaṃ samādhī paññā vimutti vimuttiñāṇadassanaṃ hiriottappaṃ saddhāvīriyaṃ satisampajaññaṃ sīlavisuddhi diṭṭhivissuddhi samathavipassanā tīṇi kusalamūlāni tīṇi sucaritāni tayo sammāvitakkā tisso anavaḷḷasaññāyo tisso dhātuyo cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā cattāro ariyamaggā cattāri ariyaphalāni catasso paṭisambhidā catuyoniparicchedakaññāni cattāro ariyavaṃsā cattāri vesāraḷḷaṇāni pañca padhāniyaṅgāni pañcaṅgiko sammāsamādhī pañcīndriyāni pañca balāni pañca nissaraṇiyyā dhātuyo pañca vimuttāyatanaññāni pañca vimuttiṃparipācaniyyā dhammā cha saraṇiyyā dhammā cha anussatiṭṭhānāni cha gāravā cha nissaraṇiyyā dhātuyo cha satatavihārā cha anuttariyāni cha nibbedhabhāgiyā saññā cha abhiññā cha asādhāraṇaññāni satta aparihāniyyā dhammā satta ariyadhanāni satta bojjhaṅgā satta sappurisadhammā satta niddasavatthūni satta saññā satta dakkhiṇeyyapuggaladesanā satta khīṇāsavabaladesanā aṭṭha paññāpaṭilābhahetudesanā aṭṭha sammattāni aṭṭha lokadhammātikkaṃ aṭṭha ārambhavatthūni aṭṭha akkhaṇadesanā aṭṭha mahāpurisavitakkā aṭṭha abhibhāyatānadesanā aṭṭha vimokkha nava yonisomanasikāramūlakā dhammā nava pārisuddhipadhāniyaṅgāni nava sattāvāsadesanā nava āghāṭappaṭivīnaya nava paññā nava nānattadesanā nava anupubbavihārā dasa nāthakaraṇā dhammā dasa kasiṇāyatanāni dasa kusalakammaṃpathā dasa sammattāni dasa ariyavāsā dasa asekkhā dhammā dasa ratanāni dasa tathāgatabalāni ekādasa mettānisamsā dvādasa dhammacakkākarā terasa dhutaṅgaguṇā cuddasa buddhaññāni pañcadasa vimuttiṃparipācaniyyā dhammā soḷasa vidhā ānāpānassatī soḷasa aparampariyyā dhammā aṭṭhārasa buddhadhammā ekūnavīsati paccavekkhaṇaññāni catucattālīsa ñāṇavatthūni paññāsa udayabbayaññāni paropapānāsa kusaladhammā sattasattati ñāṇavatthūni catuvīsati koṭṭisatasahassasamāpattisañcāritamahāvajiraññānaṃ anantanayasamantapaṭṭhānapavicayapaccavekkhaṇadesanāññāni tathā anantāsu lokadhātūsu anantānaṃ sattānaṃ āsayādivibhāvanaññāni cāti evamādiḷḷe acinteyyānubhāve buddhaguṇe dhammanvayato anugacchanta anussaranta neva antaṃ, na pamāṇaṃ passi. Thero hi attanopi nāma guṇānaṃ antaṃ vā pamāṇaṃ vā āvajjento na passati, so bhagavato guṇānaṃ pamāṇaṃ kiṃ passissati? Yassa yassa hi paññā mahatī ñānaṃ visadaṃ, so so buddhaguṇe mahantato saddahati, iti thero bhagavato guṇānaṃ pamāṇaṃ vā paricchedaṃ vā apassanto “mādisassa nāma sāvakaṃpāramiññaṃ ṭhitassa buddhaguṇā ñāṇena paricchinditūṃ na sakkā, pāgeva itaresaṃ. Aho acinteyyā aparimeyyabhedā mahānubhāvā sabbaññuguṇā, kevalaṃ panete ekassa buddhaññāsseva sabbaso gocharā, nāññesaṃ. Kathetuṃ pana sammāsambuddhehipi vitthārato na

sakkāyevā”ti niṭṭhamagamāsi. Vuttañhetam –

“Buddhopi buddhassa bhaṇeyya vaṇṇam, kappampi ce aññamabhāsamāno;
Khīyetha kappo ciradīghamantare, vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā”ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.304; 3.141;
udā. aṭṭha. 53);

Evam buddhānam guṇamahantataṃ nissāya uppanabalavapītisomanasso puna cintesi – “evarūpānam nāma buddhaguṇānam hetubhūtā buddhakārakā dhammā pāramiyo aho mahānubhāvā. Katamāsu nu kho jātīsu pāramitā paripācitā, katham vā paripākaṃ gatā, handāham imamattham pucchanto evampi samudāgamato paṭṭhāya buddhānubhāvam imassa sadevakassa lokassa pākaṭataram karissāmī”ti. So evam cintetvā bhagavantaṃ imaṃ pañham apucchi – “katamāsu nu kho, bhante, jātīsu ime buddhakārakā dhammā paripācitā, katham vā paripākaṃ gatā”ti? Athassa bhagavā tasmim ratanacaṅkame tisandhipallaṅkaṃ abhujitvā yugandharapabbate bālasūriyo viya virocamaṇo nisinnō “sāriputta, mayham buddhakārakā dhammā samādānato paṭṭhāya nirantaram sakkaccakāritāya vīriyūpatthambhena ca sabbesu kappesu bhavato bhavam jātito jātim paripaccantāyeva ahesum, imasmim pana bhaddakappe imāsu jātīsu te paripakkā jātā”ti dassento “kappe ca satasahassee”tiadinā cariyāpiṭakaṃ buddhāpadāniyanti dutiyābhiddhānam dhammapariyāyam abhāsi. Apare pana “ratanacaṅkame caṅkamanto devātidevo devabrahmādīhi pūjyamāno nigrodhārāme otarivā vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto paññattavarabuddhāsane nisinnō bhagavā vuttanayeneva āyasmatā sāriputtena pucchito cariyāpiṭakaṃ desesī”ti vadanti. Ettāvata dūrenidānaavidūrenidānāni saṅkhepato dassetvā cariyāpiṭakassa santikenidānam vitthārato niddiṭṭhanti veditabbaṃ. Dūrenidānam pana asaṅkhyeyyavibhāvanāyam āvi bhavissatīti.

1. Idāni “**kappe ca satasahassee**”tiadinayappavattāya cariyāpiṭakapāliya atthasamvaṇṇanā hoti.

Tatrāyam **kappa**-saddo saupasaggo anupasaggo ca vitakkavidhānapaṭibhāgapaññattikālaparamāyusamaṇavohārasamantabhāvābhissaddahanachedanavinīyogavinayakiriyālesantarakappatanhādīṭṭhīsaṅkhyeyyakappamahākappādīsu dissati. Tathā hesa “nekkhammasaṅkappo abyāpādasāṅkappo”tiādīsu (ma. ni. 3.137) vitakke āgato. “Cīvare vikappam āpajjeyyā”tiādīsu (pārā. 642) vidhāne, adhikavidhānam āpajjeyyāti attho. “Satthukappena vata kira, bho, sāvakena saddhim mantayamānā na jānimhā”tiādīsu (ma. ni. 1.260) paṭibhāge. Satthusadisenāti ayañhi tattha attho. “Idhāyasmā, kappo”tiādīsu (su. ni. 1098) paññattiyam. “Yena sudam niccakappam viharāmī”tiādīsu (ma. ni. 1.387) kāle. “Ākaṅkhamāno, ānanda, tathāgato kappam vā tiṭṭheyya kappāvesesaṃ vā”tiādīsu (dī. ni. 2.178; udā. 51) paramāyumi. Āyukappo hi idha kappoti adhippeto. “Anujānāmi, bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitu”ntiādīsu (cūlava. 250) samaṇavohāre. “Kevalakappam jetavanaṃ obhāsetvā”tiādīsu (khu. pā. 5.1; su. ni. maṅgalasutta) samantabhāve. “Saddhā saddahanā okappanā abhippasādo”tiādīsu (dha. sa. 12) abhisaddahane, saddhāyanti attho. “Alaṅkato kappitakesamassū”tiādīsu (vi. va. 1094; jā. 2.22.1368) chedane. “Evameva ito dinnam, petānam upakappatī”tiādīsu (khu. pā. 7.7; pe. va. 20) viniyoge. “Kappakataṃ akappakataṃ saṃsibbitam hotī”tiādīsu (pāci. 371) vinayakiriyāyam. “Atthi kappo nipajjītuṃ, handāham nipajjāmī”tiādīsu lese. “Āpāyiko nerayiko kappattho saṅghabhedako...pe... kappam nirayamhi paccatī”ti (itīvu. 18; cūlava. 354; kathā. 657, 862) ca ādīsu antarakappe.

“Na kappayanti na purekkharonti, dhammāpi tesam na paṭicchitāse;
Na brāhmaṇo sīlavatena neyyo, pāraṅgato na pacceṭi tādī”ti. –

Ādīsu (su. ni. 809) taṇhādīṭṭhīsu. Tathā hi vuttam **niddese** “kappāti uddānato dve kappā taṇhākappo diṭṭhikappo”ti (mahāni. 28). “Anekepi saṃvaṭṭakappe anekepi vivaṭṭakappe”tiādīsu (dī. ni. 1.244; ma. ni. 1.68) asaṅkhyeyyakappe. “Cattārimāni, bhikkhave, kappassa asaṅkhyeyyāntī”tiādīsu (a. ni. 4.156) mahākappe. Idhāpi mahākappeyeva daṭṭhabbo (dī. ni. aṭṭha. 1.29; 3.275; saṃ. ni. aṭṭha. 1.1.1; a. ni. aṭṭha. 2.3.128; khu. pā. aṭṭha. 5.evamiccādīpāṭhavaṇṇanā).

Tatrāyam **padasiddhi** – kappiyatīti kappo, ettakāni vassānīti vā ettakāni vassasatānīti vā ettakāni vassasahasānīti vā ettakāni vassasatasahasānīti vā saṃvaccharavasena gaṇetum asakkuṇeyyattā kevalam sāsaparāsiupamādīhi kappetabbo parikappetabbaparimāṇoti attho. Vuttañhetam –

“Kīva dīgho nu kho, bhante, kappoti? Dīgho kho, bhikkhu, kappo, so na sukaro saṅkhātum ‘ettakāni vassāni’ ti vā ‘ettakāni vassasatāni’ ti vā ‘ettakāni vassasahassāni’ ti vā ‘ettakāni vassasatasahassāni’ ti vā. Sakkā pana, bhante, upamaṃ kātunti? ‘Sakkā, bhikkhū’ ti bhagavā avoca. Seyyathāpi, bhikkhu, yojanaṃ āyāmena yojanaṃ vitthārena yojanaṃ ubbedhena mahāsāparāsi. Tato vassasatassa vassasahassassa accayena ekamekaṃ sāsapaṃ uddhareyya, khippataraṃ kho so, bhikkhu, mahāsāparāsi iminā upakkamena parikkhayaṃ pariyādānaṃ gaccheyya, na tveva kappo, evaṃ dīgho kho, bhikkhu, kappo’ ti (saṃ. ni. 2.128).

Svāyaṃ mahākappo saṃvaṭṭādivasena catuasāṅkhyeyyakappasaṅgaho. Vuttampi cetam –

“Cattārimāni, bhikkhave, kappassa asaṅkhyeyyāni. Katamāni cattāri? Saṃvaṭṭo, saṃvaṭṭaṭṭhāyī, vivaṭṭo, vivaṭṭaṭṭhāyī’ ti (a. ni. 4.156).

Tattha tayo saṃvaṭṭā – tejasvaṭṭo, āposavaṭṭo, vāyosavaṭṭoti. Tisso saṃvaṭṭasīmā – ābhassarā, subhakiṇhā, vehapphalāti. Yadā hi kappo tejena saṃvaṭṭati, ābhassarato heṭṭhā agginā ḍayhati. Yadā āpena saṃvaṭṭati, subhakiṇhato heṭṭhā udakena vilīyati. Yadā vāyunā saṃvaṭṭati, vehapphalato heṭṭhā vātena viddhaṃsati. Vitthārato pana koṭisatasahassacakkavāḷaṃ vinassati, yaṃ buddhānaṃ āṇākkhettanti vuccati. Tesu tisu saṃvaṭṭesu yathākkamaṃ kappavināsakamahāmeghato yāva jālāya vā udakassa vā vātassa vā upacchedo idaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ **saṃvaṭṭo** nāma. Kappavināsakajālādipacchedato yāva koṭisatasahassacakkavāḷaparipūrako sampattimahāmegho utṭhahati, idaṃ dutiyaṃ asaṅkhyeyyaṃ **saṃvaṭṭaṭṭhāyī** nāma.

Sampattimahāmeghato yāva candimasūriyapātubhāvo, idaṃ tatiyaṃ asaṅkhyeyyaṃ **vivaṭṭo** nāma. Candimasūriyapātubhāvato yāva puna kappavināsakamahāmegho, idaṃ catutthaṃ asaṅkhyeyyaṃ **vivaṭṭaṭṭhāyī** nāma. Imesu catusaṭṭhiantarakappasaṅgahaṃ vivaṭṭaṭṭhāyī. Tena samānakālaparicchedā vivaṭṭādayo veditabbā. “Vīsatiantarakappasaṅgaha’ nti eke. Iti imāni cattāri asaṅkhyeyyāni eko mahākappo hoti. Tena vuttaṃ “svāyaṃ mahākappo saṃvaṭṭādivasena catuasāṅkhyeyyakappasaṅgaho’ ti.

Kappeti ca accantasam̐yogavasena upayogabahuvacanaṃ. **Satasahasseti** kappasaddasambandhena cāyaṃ pulliṅganiddeṣo, idhāpi accantasam̐yogavaseneva bahuvacanaṃ. Samānādhikaraṇaṇhetam̐ padadvayaṃ. **Caturo ca asaṅkhiyeti** etthāpi eseva nayo. Kassa pana asaṅkhiyeti aññassa avuttattā kappassa ca vuttattā pakaraṇato kappānanti ayamatto viññāyateva. Na hi vuttaṃ vajjetvā avuttassa kassaci gahaṇaṃ yuttanti. **Ca-saddo** sampiṇḍanatto, mahākappānaṃ caturo asaṅkhyeyye satasahasṣe ca mahākappeti ayaṇhettha attho. **Asaṅkhiyeti** ettha saṅkhātum na sakkāti asaṅkhiyā, gaṇanaṃ atikkantāti attho. “Asaṅkhyeyyanti eko gaṇanaviseso’ ti eke. Te hi ekato paṭṭhāya mahābalakkhāpariyosānāni ekūnasatṭhiṭṭhānāni vajjetvā dasamahābalakkhāni asaṅkhyeyyaṃ nāma, satṭhimaṭṭhānantaranti vadanti. Tam̐ na yujjati, saṅkhyāṭṭhānantaraṃ nāma gaṇanaviseso, tassa asaṅkhyeyyabhāvābhāvato ekaṃ ṭhānantaraṃ asaṅkhyeyyañcāti viruddhametaṃ. Nanu ca asaṅkhyabhāvena asaṅkhyeyyattepi tassa catubbidhabhāvo na yujjati? No na yujjati. Catūsu ṭhānesu asaṅkhyeyyabhāvassa icchittā. Tatrāyamādito paṭṭhāya vibhāvanā

Atīte kira ekasmiṃ kappe taṇhāṅkaro medhāṅkaro saraṇāṅkaro dīpaṅkaroti cattāro sammāsambuddhā anukkamena loke uppajjimsu. Tesu dīpaṅkarassa bhagavato kāle amaravatī nāma nagaraṃ ahoṣi. Tattha sumedho nāma brāhmaṇo paṭivasati ubhato sujāto mātito ca pitito ca, saṃsuddhagahaṇiko yāva sattamā kulaparivaṭṭā akkhitto anupakkuṭṭho jātivādena, abhirūpo dassanīyo pāsādiko paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato. So aññaṃ kammaṃ akatvā brāhmaṇasippameva uggaṇhi. Tassa daharakāleyeva mātāpitaro kalamakamsu. Athassa rāsivaḍḍhako amacco āyapotthakaṃ āharitvā suvaṇṇarajatamaṇimuttādibharite sārāgabbhe vivaritvā “ettakaṃ te, kumāra, mātusantakaṃ, ettakaṃ te pitusantakaṃ, ettakaṃ te ayyakapayyakāna’ nti yāva sattamā kulaparivaṭṭā dhanam̐ ācikkhitvā “etaṃ dhanam̐ paṭipajjāhī’ ti āha. **Sumedhapaṇḍito** cintesi – “imaṃ evaṃ bahuṃ dhanam̐ saṃharitvā mayhaṃ mātāpitādayo paralokaṃ gacchantā ekakahāpaṇampi gahetvā na gatā, mayā pana gahetvā gamanakāraṇaṃ kātum vaṭṭati’ ti. So rañño ārocetvā nagare bherim̐ carāpetvā mahājanassa dānaṃ datvā himavantaṃ padesaṃ gantvā tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā sattāheneva aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattetvā samāpattivihārehi viharati.

Tasmiñca kāle **dīpañkaradasabalo** paramābhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakko catūhi khīṇāsavasatasahasseehi parivuto anupubbena cārikaṃ caramāno **rammavatīnagaraṃ** nāma patvā tassa avidūre **sudassanamahāvihāre** paṭivasati. Rammavatīnagaravāsino “satthā kira amhākaṃ nagaraṃ patvā sudassanamahāvihāre paṭivasatī”ti sutvā gandhamālādīhatthā satthāraṃ upasañkamitvā vanditvā gandhamālādīhi pūjetvā ekamantaṃ nisinnā dhammadesanaṃ sutvā svātanāya nimantetvā utthāyāsanaṃ pakkamiṃsu. Te punadivase mahādānaṃ sajjetvā nagaraṃ alaṅkaritvā dasabalassa āgamanamaggaṃ haṭṭhatuṭṭhā sodhenti.

Tasmiñca kāle **sumedhatā**pasō ākāseṇa gacchanto te haṭṭhatuṭṭhe manusse disvā “ambho, kassa tumhe imaṃ maggaṃ sodhethā”ti pucchi? Tehi “sammāsambuddhassa āgamanamaggaṃ sodhemā”ti vutte aṭṭesu buddhesu katādhikāratā “buddho”ti vacanaṃ sutvā uppannapīṭṭisomanasso tāvadeva ākāso oruyha “mayhampi okāsaṃ detha, ahampi sodhessāmī”ti tehi dassitaṃ okāsaṃ “kiñcāpi ahaṃ imaṃ iddhiyā sattaratanavicittaṃ katvā alaṅkaritūṃ pahomi, ajja pana mayā kāyaveyyāvaccamaṃ kātuṃ vaṭṭati, kāyārahaṃ puññaṃ gaṇhissāmī”ti cintetvā tiṇakacavarādayo nīharitvā paṃsuṃ āharitvā samaṃ karonto sodheti. Aniṭṭhiteyeva pana tassa padesassa sodhane dīpañkaro bhagavā mahānubhāvānaṃ chaḷabhiññānaṃ khīṇāsavānaṃ catūhi satasahasseehi parivuto taṃ maggaṃ paṭipajji. Sumedhapañḍito “sammāsambuddho buddhasāvaka ca mā cikkhallaṃ akkamantū”ti attano vākacirañca cammakhaṇḍaṇca jaṭṭakalāpañca pasāretvā sayañca yena bhagavā tena sīsaṃ katvā avakuṃjjo nipajji. Evañca cintesi – “sacāhaṃ icchissāmi, imassa bhagavato sāvako hutvā ajjeva kilese ghātesāmi. Kiṃ mayhaṃ ekakeneva saṃsāramahoghato nittharaṇena? Yaṃnūnāhampi evarūpo sammāsambuddho hutvā sadevakaṃ lokaṃ saṃsāramahaṇṇavato tāreyya”nti. Iti so aṭṭhaṅgasamannāgatamahābhinihārasena cittaṃ paṇidhesi. Atha bhagavā āgantvā tassa ussīsake ṭhatvā cittācāraṃ samijjhanabhāvañcassa ñatvā “ayaṃ ito kappasatasahasādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake gotamo nāma sammāsambuddho bhavissatī”ti sabbaṃ imaṃ bhagavato pavattiṃ byākaritvā pakkāmi.

Tato aparepi koṇḍaññabhadhagavantaṃ ādiṃ katvā anukkamena uppannā yāva kassapadasabalapariyosānā sammāsambuddhā mahāsattaṃ “buddho bhavissatī”ti byākarimṃsu. Iti amhākaṃ bodhisattassa pāramiyo pūrentasseva catuvīsati sammāsambuddhā uppannā. Yasmiṃ pana kappe dīpañkaradasabalo udapādi, tasmiṃ aññepi tayo buddhā ahesuṃ. Tesāṃ santike bodhisattassa byākaraṇaṃ nāhosi, tasmā te idha na gahitā. **Porāṇaṭṭhakathāyaṃ** pana tamhā kappā paṭṭhāya sabbabuddhe dassetuṃ idaṃ vuttaṃ –

“Taṇhañkaro medhañkaro, athopi saraṇaṅkaro;
Dīpañkaro ca sambuddho, koṇḍañño dvīpaduttamo.

“Maṅgalo ca sumano ca, revato sobhito muni;
Anomadassī padumo, nārado padumuttaro.

“Sumedho ca sujāto ca, piyadassī mahāyaso;
Atthadassī dhammadassī, siddhattho lokanāyako.

“Tisso phusso ca sambuddho, vipassī sikhi vessabhū;
Kakusandho koṇḍagamano, kassapo cāpi nāyako.

“Ete ahesuṃ sambuddhā, vītarāgā samāhitā;
Sataraṃsīva uppannā, mahātamavinodanā;
Jalitvā aggikkhandhāva, nibbutā te sasāvaka”ti. (jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā);

Tattha dīpañkaradasabalassa ca koṇḍaññadasabalassa ca antare mahākappānaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ buddhasuñño loko ahoṣi, tathā bhagavato koṇḍaññassa ca bhagavato maṅgalassa ca antare, tathā bhagavato sobhitassa ca bhagavato anomadassissa ca antare, tathā bhagavato nāradasa ca bhagavato padumuttarassa ca antare. Vuttañhetāṃ **buddhavaṃse** (bu. vaṃ. 28.3, 4, 6, 9) –

“Dīpaṅkarassa bhagavato, koṇḍaññaṅsa ca satthuno;
Etesaṃ antarā kappā, gaṇanāto asaṅkhiyā.

“Koṇḍaññaṅsa aparena, maṅgalo nāma nāyako;
Tesampi antarā kappā, gaṇanāto asaṅkhiyā.

“Sobhitassa aparena, anomadassī mahāyaso;
Tesampi antarā kappā, gaṇanāto asaṅkhiyā.

“Nāradassa bhagavato, padumuttarassa satthuno;
Tesampi antarā kappā, gaṇanāto asaṅkhiyā”ti.

Evaṃ gaṇanātītātāya asaṅkhyeyyattepi catūsu ṭhānesu mahākappānaṃ gaṇanātikkaṃmena “caturo ca asaṅkhiye”ti vuttaṃ, na saṅkhyāvisesenāti veditabbaṃ. Yasmā pana padumuttaradasabalassa ca sumedhadasabalassa ca antare tiṃsakappasahassāni, sujātadasabalassa ca piyadasāsīdasabalassa ca antare navasahassādhikānaṃ kappānaṃ saṭṭhisahassāni dvāsītuttarāni aṭṭha ca satāni, dhammadassīdasabalassa ca siddhatthadasabalassa ca antare vīsati kappā, siddhatthadasabalassa ca tissadasabalassa ca antare eko kappo, bhagavato vipassissa ca bhagavato sikhissa ca antare saṭṭhi kappā, bhagavato ca vessabhussa bhagavato ca kakusandhassa antare tiṃsa kappā, iti padumuttaradasabalassa uppanakappato paṭṭhāya heṭṭhā tesam tesam buddhānaṃ uppanakappehi iminā ca bhaddakappena saddhiṃ satasahassamahākappā. Te sandhāya vuttaṃ “kappe ca satasahassee”ti. Imasmiṃ panatthe vitthāriyamāne sabbaṃ buddhavaṃsapāḷiṃ āharitvā saṃvaṇṇetabbaṃ hotīti ativithārabhīrukassa mahājanassa cittaṃ anurakkhantā na vitthārayimha. Atthikehi **buddhavaṃsato** (bu. vaṃ. 1.1 ādayo) gahetabbo. Yopi cettha vattabbo kathāmaggo, sopi **aṭṭhasāliniyā** (dha. sa. aṭṭha. sumedhakathā) dhammasaṅgahavaṇṇanāya **jātakatṭhakathāya** (jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā) ca vuttanayeneva veditabbo.

Etthantareti ettha antarasaddo –

“Nadīṭresu saṅṭhāne, sabhāsu rathiyāsu ca;
Janā saṅgamma mantenti, mañca tañca kimantara”nti. (saṃ. ni. 1.228) –

Ādīsu kāraṇe āgato. “Addasā kho maṃ, bhante, aññatarā itthī vijjantarikāya bhājanaṃ dhovantī”tiādīsu (ma. ni. 2.149) khaṇe, vijjuniccharaṇakkhaṇeti attho. “Yassantarato na santi kopā”tiādīsu (udā. 20) citte. “Antarā ca gayaṃ antarā ca bodhi”ntiādīsu (ma. ni. 1.285; mahāva. 11) vivare. “Na upajjhāyassa bhaṇamānassa antarantarā kathā opātetabbā”tiādīsu (mahāva. 66) vemajjhe. Idhāpi vemajjheyeva daṭṭhabbo (dī. ni. aṭṭha. 1.1; a. ni. aṭṭha. 2.4.36), tasmā etasmiṃ antare vemajjheti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti – yasmīṃ mahākappe amhākaṃ bhagavā sumedhapaṇḍito hutvā dīpaṅkarassa bhagavato pādamūle –

“Manussattaṃ liṅgasampatti, hetu satthāradassanaṃ;
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā”ti. (bu. vaṃ. 2.59) –

Evaṃ vuttehi aṭṭhahi aṅgehi samannāgataṃ mahābhīnīhāraṃ akāsi, samattiṃsa pāramiyo pavicini samādiyi, sabbepi buddhakāraṇe dhamme sampādetuṃ ārabhi, yamhi cetasmiṃ bhaddakappe sabbaso pūritapāramī hutvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhi. Imesaṃ dvinnaṃ mahākappānaṃ antare yathāvuttaparicchede kālaviseseti. Kathaṃ panetaṃ viññāyatīti? “Kappe ca satasahassee, caturo ca asaṅkhiye”ti idaṅhi mahākappānaṃ paricchedato aparicchedato ca saṅkhyādasanaṃ. Sā kho panāyaṃ saṅkhyā saṅkhyeyyassa ādipariyosānaggahaṇaṃ vinā na sambhavatīti yattha bodhisambhāraṇamārambho yattha ca te pariyosītā tadubhayampi avadhibhāvena “etthantare”ti ettha atthato dassitanti viññāyati. Avadhi ca panāyaṃ abhividhivasena veditabbo, na mariyādāvasena, ārambhosānakappānaṃ ekadesena antogadhātā. Nānu ca nippadesena tesam apariyādānato abhividhi ca idha na sambhavatīti? Na idamevaṃ tadekadesepi tabbohārato. Yo hi tadekadesabhūto kappo, so nippadesato pariyādinnoti.

Yaṃ caritaṃ, sabbaṃ taṃ bodhipācananti ettha **caritanti** cariyā, samattiṃsapāramisaṅgahā dānasīlādipaṭṭipatti, ñātathacariyālokatthacariyābuddhatthacariyānaṃ tadantogadhattā. Tathā yā cimā aṭṭha cariyā, seyyathidaṃ – pañidhisampannānaṃ catūsu iriyāpathesu **iriyāpathacariyā**, indriyesu guttadvārānaṃ ajjhattikāyatanesu **āyatanacariyā**, appamādavihārīnaṃ catūsu satipaṭṭhānesu **saticariyā**, adhiccittamanuyuttānaṃ catūsu jhānesu **samādhicariyā**, buddhisampannānaṃ catūsu ariyasaccesu **ñāṇacariyā**, sammā paṭipannānaṃ catūsu ariyamaggesu **maggacariyā**, adhigataphalānaṃ catūsu sāmāññaphalesu **patticariyā**, tiṇṇaṃ buddhānaṃ sabbasattesu **lokatthacariyā**ti. Tattha padesato dvinnaṃ bodhisattānaṃ paccekabuddhabuddhasāvakaṇaṅka lokatthacariyā, mahābodhisattānaṃ pana sammāsambuddhānaṅka nippadesato. Vuttañhettaṃ **niddese** (cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddesa 121; paṭi. ma. 1.197) “cariyāti aṭṭha cariyāyo iriyāpathacariyā āyatanacariyā”ti vitthāro. “Adhimuccanto saddhāya carati, paggaṅhanto vīriyena carati, upaṭṭhahanto satiyā carati, avikkhipanto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāyena carati, evampi paṭipannassa kusalā dhammā āyatantīti āyatanacariyāya carati, evampi paṭipanno viśesamadhigacchatīti viśesacariyāya carati”ti yā imā aparāpi aṭṭha cariyā vuttā, tāsaṃ sabbāsaṃ pāramitāsveva samorodho veditabbo. Tena vuttaṃ “caritanti cariyā, samattiṃsapāramisaṅgahā dānasīlādipaṭṭipatti”ti. Hetucariyāya eva pana idhāhippetattā maggacariyāpatticariyānaṃ idha anavarodho veditabbo. Tena vuttaṃ “sabbaṃ taṃ bodhipācana”nti.

Tattha **sabba**-saddo sabbasabbaṃ āyatanasabbaṃ sakkāyasabbaṃ padesasabbanti catūsu atthesu dissati. Tathā hi “sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato ñāṇamukhe āpāthamāgacchantī”tiādīsu (mahāni. 156; cūḷani. mogharājamāṇavapucchānidhesa 85) sabbasabbasmim. “Sabbaṃ vo, bhikkhave, desessāmi taṃ suṇātha, kiṅca, bhikkhave, sabbaṃ cakkhuñceva rūpā ca...pe... mano ceva dhammā cā”ti (saṃ. ni. 4.23) ettha āyatanasabbasmim. “Sabbaṃ sabbaṃ sañjānātī”tiādīsu (ma. ni. 1.6) sakkāyasabbasmim. “Sabbesampi vo, sārīputta, subhāsitaṃ pariyāyena”tiādīsu (ma. ni. 1.345) padesasabbasmim. Idhāpi padesasabbasmim eva veditabbo, bodhisambhārabhūtassa caritassa adhippetattā.

Bodhīti rukkhopi ariyamaggopi nibbānampi sabbaññutaññānampi. “Bodhirukkhamaṃle paṭhamābhisambuddho”ti (mahāva. 1; udā. 1) ca “antarā ca gayamaṃ antarā ca bodhī”nti (ma. ni. 1.285; mahāva. 11) ca āgataṭṭhāne bujjhati etthāti rukkho bodhi. “Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇa”nti (cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddesa 121) āgataṭṭhāne cattāri ariyasaccāni bujjhati etenāti ariyamaggo bodhi. “Patvāna bodhiṃ amataṃ asaṅkhata”nti āgataṭṭhāne bujjhati etasmim nimittabhūtetī nibbānaṃ bodhi. “Pappoti bodhiṃ varabhūrimedhaso”ti (dī. ni. 3.217) āgataṭṭhāne sabbe dhamme sabbākārena bujjhati etenāti sabbaññutaññānaṃ bodhi. Idhāpi sabbaññutaññānaṃ adhippetamaṃ. Arahattamaggasabbaññutaññānāni vā idha bodhīti veditabbāni (pārā. aṭṭha. 1.11), mahābodhiyā adhippetattā bhagavato. Āsavakkhayaññānapadaṭṭhānañhi sabbaññutaññānaṃ sabbaññutaññānapadaṭṭhānaṅka āsavakkhayaññānaṃ “mahābodhī”ti vuccati. Etthāyaṃ saṅkhepattho – yathāvuttakālaparicchede yaṃ mama dānasīlādipaṭṭipattisaṅkhataṃ caritaṃ, taṃ sabbaṃ anavasesaṃ mahābodhiyā pācanaṃ sādhaṃ nibbattakanti. Etena bodhisambhāraṇaṃ nirantarabhāvaṇaṃ dasseti. Atha vā **sabbanti** etthantare yathāvuttakālaparicchede yaṃ caritaṃ, taṃ sabbaṃ sakalameva anavasesaṃ bodhisambhārabhūtameva. Etena sabbasambhārabhāvaṇaṃ dasseti.

Tasso hi **bodhisambhāresu bhāvanā** sabbasambhārabhāvanā nirantarabhāvanā cirakālabhāvanā sakkaccabhāvanā cāti. Tāsu “kappe ca sataśhasse, caturo ca asaṅkhiye”ti iminā **cirakālabhāvanā** vuttā. Yo cettha accantasamyogo, tena paṭhame atthavikappe sabbaggaṇaṇena ca **nirantarabhāvanā**, dutiye atthavikappe sabbaṃ carita”nti iminā **sabbasambhārabhāvanā**, bodhipācana”nti iminā **sakkaccabhāvanā** vuttā hoti, yathā taṃ caritaṃ sammāsambodhiṃ pāceti evambhūtabhāvadīpanato. Tathā hi taṃ “bodhipācana”nti vattabbataṃ arahati, na aññathāti. Kathaṃ panettha bodhicariyāya nirantarabhāvo veditabbo? Yadi cittanirantarātāya taṃ na yujjati, na hi mahābodhisattānaṃ mahābhīnīhārato uddhaṃ bodhisambhārasambharaṇacittato aññaṃ cittaṃ nappavattatīti sakkā vattumaṃ. Atha kiriyamayacittappavattiṃ sandhāya vuccēyya, evampi na yujjati, na hi sabbāni tesamaṃ kiriyamayacittāni bodhisambhārasambharaṇavaseneva pavattanti. Eteneva payoganirantarātāpi paṭikkhittatī daṭṭhabbā. Jātinirantarātāya pana nirantarabhāvanā veditabbā. Yassañhi jātiyaṃ mahābodhisattena mahāpañidhānaṃ nibbattitaṃ, tato paṭṭhāya yāva carimattabhāvā na sā nāma jāti upalabbhati, yā sabbena sabbaṃ bodhisambhārasambhatā na siyā antamaso dānapāramimattaṃ upādāya. Ayañhi niyatipatthitānaṃ

bodhisattānaṃ dhammatā. Yāva ca te kammādīsu vasībhāvaṃ na pāpuṇanti, tāva sappadesampi sambhāresu payogamāpajjanti. Yadā pana sabbaso kammādīsu vasībhāvappattā honti, atha tato paṭṭhāya nippadesato eva bodhisambhāresu samīhanaṃ sātaccakiriyā ca sampajjati. Sakkaccakāritā pana sabbakālaṃ hoti, evaṃ yena yena bodhisattānaṃ tattha tattha yathādhippāyaṃ samijjhaṃ sampajjatīti. Evametāya gāthāya bodhisambhāresu sabbasambhārahāvanā cirakālabhāvanā niran tarabhāvanā sakkaccabhāvanā cāti catassopi bhāvanā pakāsītāti veditabbā.

Tatra yasmā bodhisattacaritaṃ bodhisambhārā bodhicariyā aggayānaṃ pāramiyoti atthato ekaṃ, byañjanaeva nānaṃ, yasmā ca parato vibhāgena vakkhamānānaṃ dānapāramiādīnaṃ caritanti idaṃ avisesavacanaṃ, tasmā sabbabodhisambhāresu kosallajananatthaṃ pāramiyo idha saṃvaṇṇetabbā. Tā parato **pakiṇṇakakathāyaṃ** sabbākārena saṃvaṇṇayissāma.

2. Iti bhagavā attano bodhisattabhūmiyaṃ caritaṃ ārambhato paṭṭhāya yāva pariyosānā mahābodhiyā paripācānamevāti avisesato dassetvā idāni tassa paramukkaṃsagamanena atisayato bodhiparipācānabhāvaṃ dassetuṃ imasmiṃ bhaddakappe katipayā pubbacariyā vibhāgato vibhāvento **“atītakappe”**tiādīmāha.

Tattha **atītakappeti** ito purime purimatare vā sabbasmiṃ atikkante yathāvuttaparicchede mahākappe, kappānaṃ sataśassādhikesu catūsu asaṅkhyeyesūti attho. **Caritanti** ciṅṇaṃ dānādīpaṭipattim. **Ṭhapayitvāti** muñcitvā aggahetvā, avatvāti attho. **Bhavābhaveti** bhava ca abhave ca, “itibhavābhavakatha”nti (dī. ni. 1.17) ettha hi vuddhihāniyo bhavābhavāti vuttā. “Itibhavābhavatañca vītivatto”ti (udā. 20) ettha sampattivipattivuddhihānisassatucchedapuññapāpānibhavābhavāti adhippetāni. “Itibhavābhavahetu vā, bhikkhave, bhikkhuno taṇhā uppajjamānā uppajjati”ti (a. ni. 4.9; itivu. 105) ettha pana paṇītapāṇītatarāni sappinavanītādibhesajjāni bhavābhavāti adhippetāni. Sampattibhavesu paṇītatarā paṇītatamā bhavābhavātipi vadanti eva, tasmā idhāpi so eva attho veditabbo, khuddake ceva mahante ca bhavasminti vuttaṃ hoti. **Imamhi kappeti** imasmiṃ bhaddakappe. **Pavakkhissanti** kathayissaṃ. **Suṇohīti** dhammasenāpatim savane niyojeti. **Meti** mama santike, mama bhāsatoti attho.

Nidānakathā niṭṭhitā.

1. Akittivaggo

1. Akitticariyāvaṇṇanā

3. Evaṃ bhagavā āyasmato sārīputtattherassa sadevamanussāya ca parisāya attano pubbacariyāya savane ussāhaṃ janetvā idāni taṃ pubbacaritaṃ bhavantarapaṭicchannaṃ hatthatale āmalakaṃ viya paccakkhaṃ karonto **“yadā ahaṃ brahāraññe”**tiādīmāha.

Tattha **yadāti** yasmiṃ kāle. **Brahāraññeti** mahāaraññe, araññāniyaṃ, mahante vaneti attho. **Suññeti** janavivitte. **Vipinakānaneti** vipinabhūte kānane, padadvayenāpi tassa araññassa gahanabhāvameva dīpeti, sabbametam kāradīpaṃ sandhāya vuttaṃ. **Ajjhogāhetvāti** anupavisitvā. **Viharāmīti** dibbabrahmaariyaāneñjavihārehi samuppāditasukhavesena iriyāpathavihārena sarīradukkhāṃ vicchinditvā harāmi attabhāvaṃ pavattemi. **Akitti nāma tāpasoti** evaṃnāmako tāpaso hutvā yadā ahaṃ tasmīṃ araññe viharāmīti attho. Satthā tadā attano akittitāpasabhāvaṃ dhammasenāpatissa vadati. Tatrāyaṃ anupubbikathā

Atīte kira imasmiṃyeva bhaddakappe bārāṇasiyaṃ brahmadatte nāma rājini rajjaṃ kārente bodhisatto asītikoti vibhavassa brāhmaṇamahāsālassa kule nibbatti, “akittī”tissa nāmaṃ karimṃsu. Tassa padasā gamanakāle bhaginīpi jāyī. “Yasavati”tissā nāmaṃ karimṃsu. So soḷasavassakāle takkasiḷaṃ gantvā sabbasippāni uggahetvā paccāgamāsi. Athassa mātāpitaro kalamakaṃsu. So tesam petakiccāni kāretvā katipayadivasātikkamena ratanāvalokanaṃ āyuttakapurisehi kārayamāno “ettakaṃ mattikaṃ, ettakaṃ pettikaṃ, ettakaṃ pitāmaha”nti sutvā saṃviggamānaso hutvā “idaṃ dhanameva paññāyati, na dhanassa saṃhārakā, sabbe imaṃ dhanam pahāyeva gatā, ahaṃ pana naṃ ādāya gamissāmi”ti rājānaṃ āpucchitvā

bherim carāpesi – “dhanena atthikā akittipaṇḍitassa gehaṃ āgacchantū”’ti.

So sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā dhane akhīyamāne “kiṃ me imāya dhanakīlayā, atthikā gaṇhissantī”’ti nivesanadvāraṃ vivaritvā hiraññasuvannaḍibharite sārāgabbhe vivarāpetvā “dinnaṃyeva harantū”’ti gehaṃ pahāya nātīparivaṭṭassa paridevantassa bhaginim gahetvā bārānasīto nikkhamitvā nadiṃ uttaritvā dve tīṇi yojanāni gantvā pabbajitvā ramaṇīye bhūmibhāge paṇṇasālaṃ karitvā vasati. Yena pana dvārena tadā nikkhami, taṃ akittidvāraṃ nāma jātaṃ. Yena titthena nadiṃ otiṇṇo, taṃ akittititthaṃ nāma jātaṃ. Tassa pabbajitabhāvaṃ sutvā bahū manussā gāmanigamarājadhānivāsino tassa guṇehi ākaḍḍhiyamānahadaya anupabbajimsu. Mahāparivāro ahosi, mahālābhasakkāro nibbatti, buddhuppādo viya ahosi. Atha mahāsatto “ayaṃ lābhasakkāro mahā, parivāropi mahanto, kāyavivekamattampi idha na labhati, mayā ekākinā viharitum vaṭṭatī”’ti cintetvā paramappicchabhāvato vivekaninnatāya ca kassaci ajānāpetvā ekakova nikkhamitvā anupubbena damīlaraṭṭhaṃ patvā kāvīrapaṭṭanasamīpe uyyāne viharanto jhānābhīññāyo nibbattesi. Tatrāpissa mahālābhasakkāro uppajji. So taṃ jigucchanto chaḍḍetvā ākāseṇa gantvā kāradīpe otari. Tadā kāradīpo ahidīpo nāma. So tatha mahantaṃ kārarukkhaṃ upanissāya paṇṇasālaṃ māpetvā vāsaṃ kappesi. Appicchatāya pana katthaci agantvā tassa rukkhassa phalakāle phalāni khādanto phale asati pattāni udakasittāni khādanto jhānasamāpattīhi vītināmesi.

Tassa sīlatejena sakkassa paṇḍukambalasilāsaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko “ko nu kho maṃ imamhā ṭhānā cāvetukāmo”’ti āvajjento paṇḍitaṃ disvā “kimatthaṃ nu kho ayaṃ tāpaso evaṃ dukkaraṃ tapaṃ carati, sakkattaṃ nu kho pattheti, udāhu aññaṃ, vīmaṃsissāmi naṃ. Ayañhi suvisuddhakāyavacīmanosamācāro jīvīte nirapekkho udakasittāni kārapattāni khādanti, sace sakkattaṃ pattheti attano sittāni kārapattāni mayhaṃ dassati, no ce, na dassatī”’ti brāhmaṇavaṇṇena tassa santikaṃ agamāsi. Bodhisattopi kārapattāni sedetvā “sītalībhūtāni khādissāmi”’ti paṇṇasāladvāre nisīdi. Athassa purato sakko brāhmaṇarūpena bhikkhāya atthiko hutvā atṭhāsi. Mahāsatto taṃ disvā “lābhā vata me, suladdhaṃ vata me, cirassaṃ vata me yācako diṭṭho”’ti somanassappatto hutvā “ajja mama manorathaṃ matthakaṃ pāpetvā dānaṃ dassāmi”’ti pakkabhājaneneva ādāya gantvā dānapāramiṃ āvajjetvā attano asesetvāva tassa bhikkhābhājanepakkhipi. Sakko taṃ gahetvā thokaṃ gantvā antaradhāyi. Mahāsattopi tassa datvā puna pariyeṭṭhiṃ anāpajjitvā teneva pītisukhena vītināmesi.

Dutiyadvāse pana kārapattāni pacitvā “hiyyo dakkhiṇeyyaṃ alabhiṃ, ajja nu kho katha”’nti paṇṇasāladvāre nisīdi. Sakkopi tatheva āgami. Mahāsatto punapi tatheva datvā vītināmesi. Tatiyadvāse ca tatheva datvā “aho vata me lābhā, bahuṃ vata puññaṃ pasavāmi, sacāhaṃ dakkhiṇeyyaṃ labheyyaṃ, evameva māsaṃpi dvemāsaṃpi dānaṃ dadeyya”’nti cintesi. Tīsupi divasesu “tena dānena na lābhasakkārasilokaṃ na cakkavattisampattiṃ na sakkasampattiṃ na brahmasampattiṃ na sāvakabodhiṃ na paccekabodhiṃ patthemī, api ca idaṃ me dānaṃ sabbaññūtaññāssa paccayo hotū”’ti yathādhikāraṃ cittaṃ ṭhapesi. Tena vuttaṃ –

4. “Tadā maṃ tapatejena, santatto tidivābhibhū;
Dhārento brāhmaṇavaṇṇaṃ, bhikkhāya maṃ upāgami.
5. “Pavanā ābhatam paṇṇaṃ, atelañca aloṇikaṃ;
Mama dvāre ṭhitam disvā, sakaṭāhena ākirim.
6. “Tassa datvānaṃ paṇṇaṃ, nikujjitvāna bhājanaṃ;
Punesanaṃ jahitvāna, pāvisim paṇṇasālakaṃ.
7. “Dutiyampi tatiyampi, upagañchi mamantikaṃ;
Akampito anolaggo, evamevamadāsahaṃ.
8. “Na me tappaccayā atthi, sarīrasmiṃ vivaṇṇiyaṃ;
Pītisukhena ratiyā, vītināmemi taṃ divaṃ.
9. “Yadi māsaṃpi dvemāsaṃ, dakkhiṇeyyaṃ varaṃ labhe;

Akampito anolīno, dadeyyaṃ dānamuttamaṃ.

10. “Na tassa dānaṃ dadamāno, yasaṃ lābhañca patthayiṃ;
Sabbaññutaṃ patthayāno, tāni kammāni ācari”nti.

Tattha **tadā**ti yadā ahaṃ akittināmako tāpaso hutvā tasmim̄ dīpe kārāraññe viharāmi, tadā. **Manti** mama. **Tapatejēnā**ti sīlapāramitānubhāvena. Sīlañhi duccharitasam̄kilesassa tapanato “tapo”ti vuccati, nekkhammavīriyapāramitānubhāvena vā. Tāpi hi taṇhāsam̄kilesassa kosajjassa ca tapanato “tapo”ti vuccati, ukkaṃsagatā ca tā bodhisattassa imasmiṃ attabhāveti. Khantisam̄varassa cāpi paramukkaṃsagamanato “khantipāramitānubhāvenā”tipi vuttuṃ vaṭṭateva. “Khantī paramaṃ tapo”ti (dī. ni. 2.90; dha. pa. 184) hi vuttaṃ. **Santattoti** yathāvuttaguṇānubhāvajanitena dhammatāsiddhena paṇḍukambalasilāsanassa uñhākārena santāpito. **Tidivābhībū**ti devalokādhipati, sakkoti attho. Paṇṇasālāya samīpe gahitampi kārapaṇṇaṃ paṇṇasālāya araññamajjhagatattā “**pavanā ābhata**”nti vuttaṃ.

Atelañca aloṇikanti deyyadhammassa anuḷārabhāvepi ajjhāsayasampattiya dānadhammassa mahājutikabhāvaṃ dassetuṃ vuttaṃ. **Mama dvāreti** mayhaṃ paṇṇasālāya dvāre. **Sakaṭāhena ākirinti** iminā attano kiñci pi asetvā dinnabhāvaṃ dasseti.

Punesanaṃ jahitvānāti “ekadivasam̄ dvikkhattuṃ ghāsesanaṃ na sallekha”nti cintevā dānapītiya titto viya hutvā tasmim̄ divase puna āhārapariyeyṭṭhiṃ akatvā.

Akampitoti sudūravikkhambhitattā macchariyena acalito dānajjhāsayato calanamattampi akārito. **Anolaggoti** lobhasena īsakampi alaggo. **Tatiyampīti pi**-saddena dutyampīti imaṃ sampiṇḍeti. **Evamevamadāsahanti** yathā paṭhamaṃ, evamevaṃ dutyampīti, tatiyampīti adāsīṃ ahaṃ.

Na me tappaccayāti gāthāya vuttamevatthaṃ pākaṭaṃ karoti. Tattha **tappaccayāti** dānapaccayā tīsu divasesu chinnāhāratāya sarīrasmiṃ yena vevaṇṇiyena bhavitabbaṃ, tampi me **sarīrasmiṃ vivaṇṇiyaṃ** dānapaccayāyeva natthi. Kasmā? Dānavisayena **pītisukhena** dānavisayāya eva ca **ratiyā**. **Vītināmemi taṃ divanti** taṃ sakalaṃ timattadivasam̄ vītināmemi, na kevalañca tīni eva divasāni, atha kho māsadvimāsamattampi kālaṃ, evameva dātuṃ pahomīti dassetuṃ “**yadi māsampī**”tiādi vuttaṃ. **Anolīnoti** alīnacitto, dāne asaṅkucitacittoti attho.

Tassāti brāhmaṇarūpena āgatassa sakkassa. **Yasanti** kittiṃ, parivārasampattiṃ vā. **Lābhañcāti** devamanussesu cakkavattīdibhāvena laddhabbaṃ lābhaṃ vā **na patthayiṃ**. Atha kho sabbaññutaṃ sammāsambodhiṃ **patthayāno** ākaṅkhamāno **tāni** tīsu divasesu anekavāraṃ uppannāni dānamayāni puññakammāni dānassa vā parivārabhūtāni kāyasucaritādīni puññakammāni **ācariṃ** akāsinti.

Iti bhagavā tasmim̄ attabhāve attano sudukkaraṃ puññacaritamattameva idha mahātherassa pakāsesi. **Jātakadesanāyaṃ** pana catutthadivase sakkassa upasaṅkamitvā bodhisattassa ajjhāsayaajānanaṃ varena upanimantaṇā bodhisattassa varasampaṭicchanaśisena dhammadesanā deyyadhammadakkhiṇeyyānaṃ puna sakkassa anāgamanassa ca ākaṅkhamānatā ca pakāsītā. Vuttañhetam̄ –

“Akittiṃ disvāna sammantaṃ, sakko bhūtapatī bravi;
Kiṃ patthayaṃ mahābrahme, eko sammasi ghammani.

“Dukkho punabbhavo sakka, sarīrassa ca bhedanam̄;
Sammohamaraṇaṃ dukkhaṃ, tasmā sammāmi, vāsava.

“Etasmiṃ te sulapite, patirūpe subhāsīte;
Vamaṃ kassapa te dammi, yaṃ kiñci manasicchasi.

“Varañce me ado sakka, sabbabhūtānamissara;

Yena putte ca dāre ca, dhanadhaññaṃ piyāni ca;
Laddhā narā na tappanti, so lobho na mayī vase.

Etasmiṃ te sulapite...pe... manasicchasi.

“Varaṅce me ado sakka, sabbabhūtānamissara;
Khettaṃ vatthuma hiraññañca, gavāssaṃ dāsaporisaṃ;
Yena jātena jīyanti, so doso na mayī vase.

“Etasmiṃ te sulapite...pe... manasicchasi.

“Varaṅce me ado sakka, sabbabhūtānamissara;
Bālaṃ na passe na suṇe, na ca bālena saṃvase;
Bālenallāpasallāpaṃ, na kare na ca rocaye.

“Kiṃ nu te akaraṃ bālo, vada kassapa kāraṇaṃ;
Kena kassapa bālassa, dassanaṃ nābhikaṅkhasi.

“Anayaṃ nayati dummedho, adhurāyaṃ niyuñjati;
Dunnayo seyyaso hoti, sammā vutto pakuppati;
Vinayaṃ so na jānāti, sādhu tassa adassanaṃ.

“Etasmiṃ te sulapite...pe... manasicchasi.

“Varaṅce me ado sakka, sabbabhūtānamissara;
Dhīraṃ passe suṇe dhīraṃ, dhīrena saha saṃvase;
Dhīrenallāpasallāpaṃ, taṃ kare tañca rocaye.

“Kiṃ nu te akaraṃ dhīro, vada kassapa kāraṇaṃ;
Kena kassapa dhīrassa, dassanaṃ abhikaṅkhasi.

“Nayaṃ nayati medhāvī, adhurāyaṃ na yuñjati;
Sunayo seyyaso hoti, sammā vutto na kuppatti;
Vinayaṃ so pajānāti, sādhu tena samāgamo.

“Etasmiṃ te sulapite...pe... manasicchasi.

“Varaṅce me ado sakka, sabbabhūtānamissara;
Tato ratyā vīvasāne, sūriyuggamaṃ pati;
Dibbā bhakkhā pātubhaveyyuṃ, sīlavanto ca yācakā.

“Dadato me na khīyetha, datvā nānutapeyyahaṃ;
Dadaṃ cittaṃ pasādeyyaṃ, etaṃ sakka varaṃ vare.

“Etasmiṃ te sulapite...pe... manasicchasi.

“Varaṅce me ado sakka, sabbabhūtānamissara;
Na maṃ puna upeyyāsi, etaṃ sakka varaṃ vare.

“Bahūhi vatacariyāhi, narā ca atha nāriyo;
Dassanaṃ abhikaṅkhanti, kiṃ nu me dassane bhayaṃ.

“Taṃ tādisaṃ devavaṇṇaṃ, sabbakāmasamiddhinaṃ;

Disvā tapo pamajjeyyaṃ, etaṃ te dassane bhaya’’nti. (jā. 1.13.83-103);

Atha sakko ‘‘sādhu, bhante, na te ito paṭṭhāya santikaṃ āgamissāmi’’ti taṃ abhivādetvā pakkāmi. Mahāsatto yāvajīvaṃ tattheva vasanto āyupariyosāne brahmaloke nibbatti.

Anuruddhatthero tadā sakko ahosi, lokanātho akittipaṇḍito.

Tassa mahābhinnikkhamanasadisaṃ nikkhantattā **nekkhammapāramī**. Suvisuddhasīlacāratāya **sīlapāramī**. Kānavitakkādīnaṃ suṭṭhu vikkhambhitattā **vīriyapāramī**. Khantisamvarassa paramukkamsagamanato **khantipāramī**. Paṭiññānurūpaṃ paṭipattiyā **saccapāramī**. Sabbattha acalasaṃdānādhiṭṭhānena **adhiṭṭhānapāramī**. Sabbasattesu hitajjhāsayena **mettāpāramī**. Sattasaṅkhārakatavipakkāresu majjhantabhāvappattiyā **upekkhāpāramī**. Tāsaṃ upakārānupakāre dhamme jānitvā anupakāre dhamme pahāya upakāradhammesu pavattāpanapurecarā sahaṃjātā ca upāyakosallabhūtā atisallekhavuttisādhānā ca paññā **paññāpāramī**ti imāpi dasa pāramiyo labbhanti.

Dānajjhāsayassa pana atiuḷārabhāvena dānamukhena desanā pavattā. Tasmā sabbattha samakā mahākaruṇā, dvepi puññañāṇasambhārā, kāyasucaritādīni tīṇi bodhisattasucaritāni, saccādhiṭṭhānādīni cattāri adhiṭṭhānāni, ussāhādayo catasso buddhabhūmiyo, saddhādayo pañca mahābodhiparipācaniyā dhammā, alobhajjhāsayādayo cha bodhisattānaṃ ajjhāsayā, tiṇṇo tāressāmītiādayo satta paṭiññā dhammā, appicchassāyaṃ dhammo, nāyaṃ dhammo mahicchassātiādayo (dī. ni. 3.358; a. ni. 8.30) aṭṭha mahāpurisavitakkā (dī. ni. 3.358), nava yonisomanasikāramūlakā dhammā, dānajjhāsayādayo dasa mahāpurisajjhāsayā, dānasīlādayo dasa puññakiriyavattūnīti evamādayo ye anekasataanekasahassappabhedā bodhisambhārabhūtā mahābodhisattaguṇā. Te sabbepi yathārahaṃ idha niddhāretvā vattabbā.

Api cettha mahantaṃ bhogakkhandhaṃ mahantañca ñātiparivaṭṭaṃ pahāya mahābhinnikkhamanasadisaṃ gehato nikkhamaṇaṃ, nikkhamitvā pabbajitassa bahujanassammatassa sato paramappicchabhāvena kulesu gaṇesu ca alaggaṭā, accantameva lābhasakkārasilokajigucchā, pavivekābhīrati, kāyajīvitānirapekkho pariccāgo, anāhārasseva sato divasattayampi dānapītiyā parituttassa nibbikārasarīrayāpanaṃ, māsadvimāsamattampi kālaṃ yācake sati āhāraṃ tattheva datvā ‘‘dānagateneva pītisukhena sarīraṃ yāpessāmi’’ti pariccāge anolīnavuttisādhako uḷāro dānajjhāsayo, dānaṃ datvā puna āhārapariyēṭṭhiyā akaraṇahetubhūtā paramasallekhavuttīti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā veditabbā. Tenetaṃ vuccati –

‘‘Evaṃ acchariyā hete, abbhūtā ca mahesino;
Mahākāruṇikā dhīrā, sabbalokekabandhavā.

‘‘Acinteyyānubhāvā ca, sadā saddhammagocarā;
Bodhisattā mahāsattā, sucisallekhavuttino.

‘‘Mahāvātasamuddhata-vīcimālo mahodadhi;
Api laṅheyya velantaṃ, bodhisattā na dhammataṃ.

‘‘Loke sañjātavaddhāpi, na te bhāvitabhāvino;
Limpanti lokadhammehi, toyena padumaṃ yathā.

‘‘Yesaṃ ve attani sneho, nihīyati yathā yathā;
Sattesu karuṇāsneho, vaḍḍhateva tathā tathā.

‘‘Yathā cittaṃ vase hoti, na ca cittavasānugā;
Tathā kammaṃ vase hoti, na ca kammavasānugā.

“Dosehi nābhibhūyanti, samugghātentī vā na te;
Carantā bodhipariyēṭṭhiṃ, purisājāniyā budhā.

“Tesu cittappasādopi, dukkhato parimocaye;
Pagevānukiriyā tesam, dhammassa anudhammato”’ti.

Paramatthadīpaniyā cariyāpiṭakasamvannaṇāya

Akitticariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Saṅkhabrahmaṇacariyāvaṇṇanā

11-12. Dutiyasmiṃ **punāparanti** puna aparaṃ, na kevalamidam akitticariyameva, atha kho puna aparaṃ aññaṃ saṅkhaṇacariyampi pavakkhissaṃ, suṇohīti adhippāyo. Ito paresupī eseva nayo. **Saṅkhasavhayoti** saṅkhanāmo. **Mahāsamuddam taritukāmoti** suvaṇṇabhūmiṃ gantum nāvāya mahāsamuddam taritukāmo. **Upagacchāmi paṭṭananti** tāmalittipaṭṭanaṃ uddissa gacchāmi. Sayambhuññaṇena paccekabodhiyā adhigatattā sayameva bhūtanti **sayambhum**. Kilesamārādīsū kenacipi na parājīṭanti **aparājītam**, tiṇṇaṃ mārānaṃ matthakaṃ madditvā ṭhitanti attho. **Tattāya kaṭṭhinabhūmiyāti** ghammasantāpena santattāya sakkharavālukānicittā kharāya kakkhaḷāya bhūmiyā.

13. Tanti tam paccekabuddham. **Imamatthanti** imaṃ idāni vakkhamānaṃ “idaṃ khetta”’ntiādikam attham. **Vicintayinti** tadā saṅkhabrahmaṇabhūto cintesinti satthā vadati. Tatrāyaṃ anupubbikathā –

Atīte ayaṃ bārāṇasī moḷinī nāma ahosi. Moḷinīnagare brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto saṅkho nāma brāhmaṇo hutvā aḍḍho mahaddhano catūsū nagaradvāresu nagaramajjhe attano nivesanadvāreti chasu ṭhānesu cha dānasālāyo kāretvā devasikaṃ chasatasahassāni vissajjento kapaṇaddhikādīnaṃ mahādānaṃ pavattesi. So ekadivasam cintesi – “ahaṃ gehe dhane khīṇe dānaṃ dātum na sakkhissāmi, aparikkhīṇeyeva dhane nāvāya suvaṇṇabhūmiṃ gantvā dhanam āharissāmī”’ti. So nāvaṃ bhaṇḍassa pūrāpetvā puttadāraṃ āmantetvā “yāvāhaṃ āgacchissāmi, tāva me dānaṃ anupacchindantā pavatteyyāthā”’ti vatvā dāsakammakaraparivuto upāhanaṃ āruya chāttena dhāriyamānena paṭṭanagāmābhimukho pāyāsi.

Tasmīṃ khaṇe gandhamādane eko paccekabuddho sattāhaṃ nirodhasamāpattim samāpajjitvā nirodhasamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ volokento tam dhanāharaṇattham gacchantam disvā “mahāpuriso dhanam āharitum gacchati, bhavissati nu kho assa mahāsamudde antarāyo, no”’ti āvajjetvā “bhavissati”’ti ṇatvā “esa maṃ disvā chāttaṇca upāhanaṇca mayham datvā upāhanadānanissandena samudde bhinnāya nāvāya patiṭṭham labhissati, karissāmiṃ anuggaha”’nti ākāseṇa gantvā tassa avidūre otaritvā majjhanhikasamaye caṇḍavātātapena āṅgārasanthatasadisam uṇhāvālukam maddanto tassa abhimukham āgañchi. So tam disvāva haṭṭhatuṭṭho “puññakkhettaṃ me āgataṃ, ajja mayā ettha bījam ropetum vaṭṭati”’ti cintesi. Tena vuttam “tamahaṃ paṭipathe disvā, imamattham vicintayi”’ntiādi.

Tattha **idaṃ khetta**ntiādi cintitākāradassanaṃ. **Khetta**nti khittam bījam mahapphalabhāvākaraṇena tāyatīti khettaṃ, pubbaṇṇāparaṇṇaviruhanabhūmi. Idha pana khettaṃ viyāti khettaṃ, aggadakkhīṇeyyo paccekabuddho. Tenevāha “puññakāmassa jantuno”’ti.

14. Mahāgamanti vipulaphalāgamaṃ, sassasampattidāyakanti attho. **Bījam na ropetīti** bījam na vapati.

Khettavaruttamanti khettaavaresupi uttamaṃ. Sīlādiguṇasampannā hi visesato ariyasāvākā khettavarā, tatopi aggabhūto paccekabuddho khettavaruttamo. **Kāra**nti sakkāraṃ. Yadi na karomīti sambandho. Idaṃ vuttam hoti – idamīdisam anuttaram puññakkhettaṃ labhitvā tattha pūjāsakkāraṃ yadi na karomi, puññaṇa atthiko nāmāham na bhavyeyanti.

16-17. Yathā amaccotiādīnaṃ dvinnāṃ gāthānaṃ ayaṃ saṅkhepattho – yathā nāma yo koci raññā muddādhikāre t̥hapito lañchanadharo amaccapuriso senāpati vā so antepure jane bahiddhā ca balakāyādīsu rañño yathānusiṭṭhaṃ na paṭipajjati na tesāṃ dhanadhaññaṃ deti, taṃ taṃ kattabbaṃ vattaṃ parihāpeti. So **muddito** parihāyati muddādhikāraladdhāvibhavato paridhaṃsati, **evameva** ahampi puññakammassa rato laddhabbapuññaphalasaṅkhātaṃ **puññakāmo** dakkhiṇāya vipulaphalabhāvakarāṇena **vipulaṃ disvāna** taṃ **dakkhiṇaṃ** ulāraṃ dakkhiṇeyyaṃ labhivā **tassa dānaṃ yadi na dadāmi puññato** āyatim puññaphalato ca paridhaṃsāmi. Tasmā idha mayā puññaṃ kātabbamevāti.

Evaṃ pana cintetvā mahāpuriso dūratova upāhanā orohitvā vegena upasaṅkamitvā vanditvā “bhante, mayhaṃ anuggahatthāya imaṃ rukkhamūlaṃ upagacchathā”ti vatvā tasmim rukkhamūlaṃ upasaṅkamante tattha vālukaṃ ussāpetvā uttarāsaṅgaṃ paññāpetvā paccekabuddhe tattha nisinne vanditvā vāsītaparissāvītena udakena tassa pāde dhovivā, gandhatelena makkhetvā, attano upāhanaṃ puñchitvā, gandhatelena makkhetvā, tassa pāde paṭimuñcitvā “bhante, imaṃ upāhanaṃ āruya, imaṃ chattaṃ matthake katvā gacchathā”ti chattupāhanaṃ adāsi. Sopissa anuggahatthāya taṃ gahetvā pasādasamvaḍḍhanatthaṃ passantasseva vehāsaṃ uppatitvā gandhamādanaṃ agamāsi. Tena vuttaṃ –

18. “Evāhaṃ cintayitvāna, orohitvā upāhanā;
Tassa pādāni vanditvā, adāsiṃ chattupāhana”nti.

Bodhisatto taṃ disvā ativiya pasannacitto paṭṭanaṃ gantvā nāvaṃ abhiruhi. Athassa mahāsamuddaṃ tarantassa sattame divase nāvā vivaramadāsi. Udakaṃ ussiñcitum nāsakkhiṃsu. Mahājano maraṇabhayaabhīto attano attano devatā namassitvā mahāviraṃ viravi. Bodhisatto ekaṃ upaṭṭhākaṃ gahetvā sakalasarīraṃ telena makkhetvā sappinā saddhiṃ sakkharacuṇṇāni yāvadatthaṃ khādītva tampi khādāpetvā tena saddhiṃ kūpakayaṭṭhimatthakaṃ āruya “imāya disāya amhākaṃ nagara”nti disaṃ vavatthapetvā macchakacchapaparipanthato attānaṃ saccādhīṭṭhānena pamocento tena saddhiṃ usabhamattaṭṭhānaṃ atikkamitvā patitvā samuddaṃ taritum ārabhi. Mahājano pana tattheva vināsaṃ pāpuṇi. Tassa tarantasseva satta divasā gatā. So tasmimpi kāle loṇodakena mukhaṃ vikkhāletvā uposathiko ahoṣiyeva.

Tadā pana īdisānaṃ purisavisesānaṃ rakkhaṇatthāya catūhi lokapālehi t̥hapitā maṇimekhalā nāma devadhītā attano issariyena sattāhaṃ pamajjitvā sattame divase taṃ disvā “sacāyaṃ idha marissa, ativiya gārayhā abhavissa”nti samvigghadayā suvaṇṇapātiyā dibbabhojanassa pūretvā vegenāgantvā “brāhmaṇa, idaṃ dibbabhojanaṃ bhuñjā”ti āha. So taṃ ulloketvā “nāhaṃ bhuñjāmi, uposathikomhī”ti paṭikkhipitvā taṃ pucchanto –

“Yaṃ tvaṃ sukhenābhisamekkhase maṃ, bhuñjassu bhattaṃ iti maṃ vadesi;
Pucchāmi taṃ nāri mahānubhāve, devī nusi tvaṃ uda mānusi nū”ti. (jā. 1.10.42) –

Āha. Sā tassa paṭivacanaṃ dentī –

“Devī ahaṃ saṅkha mahānubhāvā, idhāgatā sāgaravārimajjhe;
Anukampikā no ca paduṭṭhacittā, taveva atthāya idhāgatāsmi.

“Idhannapānaṃ sayanāsanaṅca, yānāni nānāvividhāni saṅkha;
Sabbassa tyāhaṃ paṭipādayāmi, yaṃ kiñci tuyhaṃ manasābhipatthita”nti. (jā. 1.10.43-44) –

Imā gāthā abhāsi. Taṃ sutvā mahāsatto “ayaṃ devadhītā samuddapiṭṭhe mayhaṃ ‘idañcidaṅca dammī’ti vadati, yañcesā mayhaṃ deti, tampi mama puññeneva, taṃ pana puññaṃ ayaṃ devadhītā jānāti nu kho, udāhu na jānāti, pucchissāmi tāva na”nti cintetvā pucchanto imaṃ gāthamāha –

“Yaṃ kiñci yīṭṭhaṅca hutaṅca mayhaṃ, sabbassa no issarā tvaṃ sugatte;
Sussoṇi subbhūru vilaggamajjhe, kissa me kammassa ayaṃ vipāko”ti. (jā. 1.10.45);

Tattha **viṭṭhanti** dānavasena yajitaṃ. **Hutanti** āhunapāhunavasena dinnāṃ. **Sabbassa no issarā tvanti** amhākaṃ puññakammassa sabbassa tvaṃ issarā, “ayaṃ imassa vipāko, ayaṃ imassā”ti byākaritūṃ samatthā. **Sussoṇṭi** sundarajaghane. **Subbhūrūti** sundarehi bhamukehi ūrūhi ca samannāgate. **Vilaggamajjheti** vilaggatanumajjhe. **Kissa meti** mayā katakammesu katarakammassa **ayaṃ vipāko**, yenāhaṃ appatiṭṭhe mahāsamudde ajja patiṭṭhaṃ labhāmīti.

Taṃ sutvā devadhītā “ayaṃ brāhmaṇo ‘yaṃ attanā kusalakammaṃ kataṃ, taṃ kammaṃ na jānāti’ti saññāya pucchati maññe, kathessāmi na”nti nāvābhiruhanadivase paccekabuddhassa chattupāhanadānapuññameva tassa kāraṇanti kathentī –

“Ghamme pathe brāhmaṇa ekabhikkhuṃ, ugghaṭṭapādaṃ tasitaṃ kilantaṃ;
Paṭipādayī saṅkha upāhanāni, sā dakkhiṇā kāmāduhā tavajjā”ti. (jā. 1.10.46) –

Gāthamāha.

Tattha **ekabhikkhanti** ekaṃ paccekabuddhaṃ sandhāyāha. **Ugghaṭṭapādanti** uṇhavālukāya ghaṭṭapādaṃ, vibādhitapādanti attho. **Tasitanti** pipāsitaṃ. **Paṭipādayīti** paṭipādesi yojesi. **Kāmāduhāti** sabbakāmādayikā.

Taṃ sutvā mahāsatto “evarūpepi nāma appatiṭṭhe mahāsamudde mayā dinnāṃ chattupāhanadānaṃ mama sabbakāmādaṃ jātaṃ aho sudinna”nti tuṭṭhacitto –

“Sā hotu nāvā phalakūpapannā, anavassutā erakavātayuttā;
Aññassa yānassa na hettha bhūmi, ajjeva maṃ moḷiniṃ pāpayassū”ti. (jā. 1.10.47) –

Gāthamāha.

Tattha **phalakūpapannāti** mahānāvātāya bahūhi phalakehi upetā. Udakappavesanābhāvena **anavassutā**. Sammā gahetvā gamanakavātena **erakavātayuttā**.

Devadhītā tassa vacanaṃ sutvā tuṭṭhahatṭhā dīghato aṭṭhausabhaṃ vitthārato catuusabhaṃ gambhīrato vīsatiyaṭṭhikaṃ sattaratanamayaṃ nāvaṃ māpetvā kūpaphiyārittayuttāni indanīlarajatasuvaṇṇamayādīni nimminivā sattannaṃ ratanānaṃ pūretvā brāhmaṇaṃ āliṅgetvā nāvaṃ āropesi, upaṭṭhākaṃ panassa na olokesi. Brāhmaṇo attanā katakalyāṇato tassa pattīṃ adāsi, so anumodī. Atha devadhītā tampi āliṅgetvā nāvāya patiṭṭhāpetvā taṃ nāvaṃ moḷinīnagaraṃ netvā brāhmaṇassa ghare dhanāṃ patiṭṭhāpetvā attano vasanaṭṭhānameva agamāsi. Tenāha bhagavā –

“Sā tattha vittā sumanā patītā, nāvaṃ sucittaṃ abhinimminivā;
Ādāya saṅkhaṃ purisena saddhiṃ, upānayī nagaraṃ sādhumamma”nti. (jā. 1.10.48);

Mahāpurisassa hi cittasampattiyā paccekabuddhassa ca nirodhato vuṭṭhitabhāvena sattu cetanāsu ādicetanā diṭṭhadhammavedanīyā atiuḷāraphalā ca jātā. Idampi tassa dānassa appamattaphalanti daṭṭhabbaṃ. Aparimāṇaphalañhi taṃ dānaṃ bodhisambhārabhūtaṃ. Tena vuttaṃ –

19. “Tenevāhaṃ sataguṇato, sukhumālo sukhedhito;
Api ca dānaṃ paripūrento, evaṃ tassa adāsaha”nti.

Tattha **tenāti** tato paccekabuddhato, **sataguṇatoti** sataguṇena **ahaṃ** tadā saṅkhabhūto **sukhumālo**, tasmā **sukhedhito** sukhasaṃvaḍḍho, **api ca** evaṃ santepi **dānaṃ paripūrento**, **evaṃ** mayhaṃ dānapāramī paripūretūti **tassa** paccekabuddhassa attano sarīradukkaṃ anapekkhitvā chattupāhanaṃ **adāsinti** attano dānajjhāsayaassa uḷārabhāvaṃ satthā pavedesi.

Bodhisattopi yāvajīvaṃ amitadhanagehaṃ ajjhāvasanto bhīyosomattāya dānāni datvā sīlāni rakkhitvā āyupariyosāne sapariso devanagaraṃ pūresi.

Tadā devadhītā uppalavaṇṇā ahoṣi, puriso ānandatthero, lokanātho saṅkhabrahmaṇo.

Tassa suvisuddhaniccasīlauposathasīlādivasena sīlapāramī dānasīlādīnaṃ paṭipakkhato nikkhantattā kusaladhammavasena nekkhammapāramī, dānādīnippadhādanatthaṃ abhussahanavasena tathā mahāsamuddataraṇavāyāmasena ca vīriyapāramī, tadatthaṃ adhvāsānakhantivasena khantipāramī, paṭiññānurūpappaṭipattiyā saccapāramī, sabbattha acalāsamādānādhiṭṭhānavasena adhiṭṭhānapāramī, sabbasattesu hitajjhāsayaavasena mettāpāramī, sattasaṅkharakatavipakkāresu majjhattabhāvappattiyā upekkhāpāramī, sabbapāramīnaṃ upakārānupakāre dhamme jānitvā anupakāre dhamme pahāya upakāradhammesu pavattāpanapurecarā sahaajāta ca upāyakosallabhūtā paññā paññāpāramīti imāpi pāramiyo labbhanti.

Dānajjhāsayaṃ pana atīlārabhāvena dānapāramīvasena desanā pavattā. Yasmā cettha dasa pāramiyo labbhanti, tasmā heṭṭhā vuttā mahākaruṇādayo bodhisattaguṇā idhāpi yathārahaṃ niddhāretabbā. Tathā attano bhogasukhaṃ anapekkhitvā mahākaruṇāya ‘‘dānapāramiṃ pūressāmi’’ti dānasambhārasaṃharaṇatthaṃ samuddataraṇaṃ, tattha ca samuddapatitassapi uposadhādhiṭṭhānaṃ, sīlakhaṇḍabhayaena devadhītāyapi upagatāya āhārānāharaṇanti evamādayo mahāsattassa guṇā veditabbā. Idāni vakkhamānesu sesacaritesu imināva nayena guṇaniddhāraṇaṃ veditabbā. Tattha tattha visesamattameva vakkhāma. Tenetaṃ vuccati –

‘‘Evaṃ acchariyā hete, abbhūtā ca mahesino...pe...;
Pagevānukiriyā tesāṃ, dhammassa anudhammato’’ti.

Saṅkhabrahmaṇacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Kururājacariyāvaṇṇanā

20. Iye indapatthe puruttameti indapatthanāmake kururaṭṭhassa puravare uttamanagare. **Rājāti** dhammena samena catūhi saṅgahavattūhi parisāṃ rañjetīti rājā. **Kusale dasahupāgatoti** kusalehi dasahi samannāgato, dānādīhi dasahi puññakiriyavattūhi, dasahi kusalakammapathehi vā yuttoti attho.

21. Kaliṅgaratṭhavisayāti kaliṅgaratṭhasaṅkhātavisayā. **Brāhmaṇā upagañchu** mantī kaliṅgarājena uyyojitā aṭṭha brāhmaṇā maṃ upasaṅkamīṃsu. Upasaṅkamitvā ca pana **āyācum maṃ hatthināganti** hatthibhūtaṃ mahānāgaṃ maṃ āyācīṃsu. **Dhaññanti** dhanāyitabbasirisobhaggappattaṃ lakkhaṇasampannaṃ. **Maṅgalasammatanti** tāyayeva lakkhaṇasampattiyā maṅgalaṃ abhivuddhikāraṇanti abhisammatāṃ janehi.

22. Avuṭṭhikoti vassarahito. **Dubbhikkhoti** dullabhabhojano. **Chātako mahāti** mahatī jighacchābādāhā vattatīti attho. **Dadāhīti** dehi. **Nīlanti** nīlavaṇṇaṃ. **Añjanasavhayanti** añjanasaddena avhātābbaṃ, añjananāmakanti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti – amhākaṃ kaliṅgaratṭhaṃ avuṭṭhikaṃ, tena idāni mahādubbhikkhaṃ tattha mahantaṃ chātakabhayaṃ uppannaṃ, tassa vūpasamattāya imaṃ añjanagirisaṅkāsaṃ tuyhaṃ añjananāmakāṃ maṅgalahatthiṃ dehi, imasmiñhi tattha nīte devo vassissati, tena taṃ sabbabhayaṃ vūpasammissatīti. Tatrāyaṃ anupubbikathā –

Atīte kururaṭṭhe indapatthanagare bodhisatto kururājassa aggamaheṣiyā kucchimhi paṭisandhim gahetvā anupubbena viññutaṃ patto, takkasiṃ gantvā yogavīhīti sippāyatanāni vijjāṭṭhānāni ca uggahetvā paccāgato pitarā uparajje ṭhapito, aparabhāge pitu accayena rajjaṃ patvā dasa rājadhamme akopento dhammena rajjaṃ kāresi dhanāñjāyo nāma nāmena. So catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe nivesanadvāreti cha dānasālāyo kāretvā devasikaṃ chasatasahassaṃ dhanāṃ vissajjento sakalajambudīpaṃ unnaṅgalaṃ katvā dānaṃ adāsī. Tassa dānajjhāsayaṭā dānābhīrati sakalajambudīpaṃ patthari.

Tasmiṃ kāle kaliṅgaraṭṭhe dubbhikkhabhayaṃ chātakabhayaṃ rogabhayanti tīṇi bhayāni uppajjimsu. Sakalārāṭṭhavāsino dantapuram gantvā rājabhavanadvāre ukkuṭṭhimakamsu “devaṃ vassāpehi devā”ti. Rājā taṃ sutvā “kiṃkāraṇā e te viravanti”ti amacce pucchi. Amaccā rañño tamatthaṃ ārocesuṃ. Rājā porāṇakarājāno deve avassante kiṃ karontīti. “Devo vassatū”ti dānaṃ datvā uposathaṃ adhiṭṭhāya samādinnaṭṭhā sirigabbhaṃ pavisitvā dabbasanthare sattāhaṃ nipajjantīti. Taṃ sutvā tathā akāsi. Devo na vassi, evaṃ rājā ahaṃ mayā kattabbakiccaṃ akāsiṃ, devo na vassati, kinti karomāti. Deva, indapatthanagare dhanañjayassa nāma kururājassa maṅgalaṭṭhimhi ānīte devo vassissatīti. So rājā balavāhanasampanno duppasaho, kathamassa hatthiṃ ānessāmāti. Mahārāja, tena saddhiṃ yuddhakiccaṃ natthi, dānañjāsaya so rājā dānābhīrato yācīto samāno alaṅkatasīsampi chinditvā pasādasampannāni akkhīnīpi uppāṭṭetvā sakalārājampi niyyātetvā dadeyya, hatthimhi vattabbameva natthi, avassaṃ yācīto samāno dassatīti. Ke pana yācītuṃ samatthāti? Brāhmaṇā, mahārājāti. Rājā aṭṭha brāhmaṇe pakkosāpetvā sakkārasammānaṃ katvā paribbayaṃ datvā hatthiyācanatthaṃ pesesi. Te sabbattha ekarattivāsena turitagamaṇaṃ gantvā katipāhaṃ nagaradvāre dānasālāsu bhuñjantā sarīraṃ santappetvā rañño dānaggaṃ āgamaṇapathe kālaṃ āgamayamānā pācīnadvāre aṭṭhaṃsu.

Bodhisattopi pātova nhātānulitto sabbālaṅkārapaṭṭimaṇḍito alaṅkatavaravāraṇakhandhagato mahantena rājānubhāvena dānasālaṃ gantvā otarivā sattatṭhajanānaṃ sahatthena dānaṃ datvā “imināva nīhārena dethā”ti vatvā hatthiṃ abhiruhitvā dakkhiṇadvāraṃ agamāsi. Brāhmaṇā pācīnadvāre ārakkhassa balavatāya okāsaṃ alabhivā dakkhiṇadvāraṃ gantvā rājānaṃ āgacchantam ullokayamānā dvārato nātidūre unnatāṭṭhāne ṭhitā sampattam rājānaṃ hatthe ukkhipitvā jayāpesuṃ. Rājā vajiraṅkusena vāraṇaṃ nivattetvā tesam santikaṃ gantvā te brāhmaṇe “kiṃ icchathā”ti pucchi. Brāhmaṇā “kaliṅgaraṭṭhaṃ dubbhikkhabhayaṃ chātakabhayaṃ rogabhayaṃ ca upaddutaṃ. So upaddavo imasmiṃ tava maṅgalaṭṭhimhi nīte vūpasammissati. Tasmā imaṃ añjanavaṇṇaṃ nāgaṃ amhākaṃ dehi”ti āhaṃsu. Tamatthaṃ pakāsento sathā āha “kaliṅgaraṭṭhavisayā...pe... añjanasavhaya”nti. Tassattho vutto eva.

Atha bodhisatto “na metaṃ patirūpaṃ, yaṃ me yācakānaṃ manorathavighāto siyā, mayhañca samādānabhedo siyā”ti hatthikkhandhato otarivā “sace analaṅkataṭṭhānaṃ atthi, alaṅkaritvā dassāmī”ti samantato oloketvā analaṅkataṭṭhānaṃ adisvā soṇḍāya naṃ gahetvā brāhmaṇānaṃ hatthesu ṭhapetvā ratanabhiṅgārena pupphagandhavāsitaṃ udakaṃ pātetvā adāsi. Tena vuttaṃ –

23. “Na me yācakamanuppatte, paṭikkhepo anucchavo;
Mā me bhijji samādānaṃ, dassāmi vipulaṃ gajaṃ.
24. “Nāgaṃ gahetvā soṇḍāya, bhīṅgāre ratanāmāye;
Jalaṃ hatthe ākiritvā, brāhmaṇānaṃ adāṃ gaja”nti.

Tattha **yācakamanupatteti** yācake anuppatte. **Anucchavoti** anucchaviko patirūpo. **Mā me bhijji samādānanti** sabbaññutaññāṭṭhāya sabbassa yācakassa sabbaṃ anavajjaṃ icchitaṃ dadanto dānapāramiṃ pūressāmīti yaṃ mayhaṃ samādānaṃ, taṃ mā bhijji. Tasmā **dassāmi vipulaṃ gajanti** mahantaṃ imaṃ maṅgalaṭṭhimhi dassāmīti. **Adanti** adāsiṃ.

25. Tasmiṃ pana hatthimhi dinne amaccā bodhisattaṃ etadavocuṃ – “kasmā, mahārāja, maṅgalaṭṭhimhi dadattha, nanu añño hatthī dātabbo, raññā nāma evarūpo opavayho maṅgalaṭṭhī issariyaṃ abhivijayañca ākaṅkantaṃ na dātabbo”ti. Mahāsatto yaṃ maṃ yācakā yācanti, tadeva mayā dātabbaṃ, sace pana maṃ rajjaṃ yāceyyuṃ, rajjampi tesam dadeyyaṃ, mayhaṃ rajjatopi jīvitatopi sabbaññutaññānameva piyatarāṃ, tasmā taṃ hatthiṃ adāsinti āha. Tena vuttaṃ “**tassa nāge padinnamhi**”tiādi. Tattha **tassāti** tassa tena, tasmimhi **nāge** hatthimhi dinne.

26. **Maṅgalasampannanti** maṅgalaguṇehi samannāgataṃ. **Saṅgānavijayuttamanti** saṅgānavijayā uttamaṃ, saṅgānavijaye vā uttamaṃ padhānaṃ pavaraṃ nāgaṃ. **Kim te rajjaṃ karissatīti** tasmimhi nāge apagate tava rajjaṃ kiṃ karissati, rajjakiccaṃ na karissati, rajjampi apagatamevāti dasseti.

27. **Rajjampi me dade sabbanti** tiṭṭhatu nāgo tiracchānagato, idaṃ me sabbaṃ kururaṭṭhampi

yācakānaṃ dadeyyaṃ. **Sarīraṃ dajjamattanoti** rajjepi vā kiṃ vattabbaṃ, attano sarīraṃ pi yācakānaṃ dadeyyaṃ, sabbopi hi me ajjhattikabāhiro pariggaho lokahitathameva mayā pariccatto. Yasmā **sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ** sabbaññutā ca dānapāraṃhi ādiṃ katvā sabbapāraṃhiyo apūrentena na sakkā laddhuṃ, tasmā nāgaṃ adāsīṃ ahanti dasseti.

Evampi tasmīṃ nāge ānīte kaliṅgaratthe devo na vassateva. Kaliṅgarājā “idānipi na vassati, kiṃ nu kho kāraṇa”nti pucchitvā “kururājā garudhamme rakkhati, tenassa ratthe anvaddhamāsaṃ anudasāhaṃ devo vassati, rañño guṇānubhāvo esa, na imassa tiracchānagatassā”ti jānitvā “mayampi garudhamme rakkhissāma, gacchatha dhanañcayakorabyassa santike te suvaṇṇapaṭṭe likhāpetvā ānethā”ti amacce pesesi. Garudhammā vuccanti pañca sīlāni, tāni bodhisatto suparisuddhāni katvā rakkhati, yathā ca bodhisatto. Evamassa mātā aggamaheṣī, kaniṭṭhabhātā uparājā, purohito brāhmaṇo, rajjuggāhako amacco, sārathi seṭṭhi, doṇamāpako dovāriko, nagarasobhinī vaṇṇadāsīti. Tena vuttaṃ –

“Rājā mātā mahesī ca, uparājā purohito;
Rajjuggāho sārathi seṭṭhi, doṇo dovāriko tathā;
Gaṇikā te ekādasa, garudhamme patiṭṭhitā”ti.

Te amaccā bodhisattaṃ upasaṅkamitvā vanditvā tamatthaṃ ārocesuṃ. Mahāsatto “mayhaṃ garudhamme kukkucçaṃ atthi, mātā pana me surakkhitaṃ rakkhati, tassā santike gaṇhathā”ti vatvā tehi “mahārāja, kukkucçaṃ nāma sikkhākāmassa sallekhevuttino hoti, detha no”ti yācito “pāṇo na hantabbo, adinnaṃ na ādātabbaṃ, kāmesumicchācāro na caritabbo, musā na bhaṇitabbaṃ, majjaṃ na pātabba”nti suvaṇṇapaṭṭe likhāpetvā “evaṃ santepi mātu santike gaṇhathā”ti āha.

Dūtā rājānaṃ vanditvā tassā santikaṃ gantvā “devi, tumhe kira garudhammaṃ rakkhatha, taṃ no dethā”ti vadīmsu. Bodhisattassa mātāpi tatheva attano kukkucçassa atthibhāvaṃ vatvāva tehi yācitā adāsī. Tathā mahesīādayopi. Te sabbesampi santike suvaṇṇapaṭṭe garudhamme likhāpetvā dantapuraṃ gantvā kaliṅgarañño datvā taṃ pavattīṃ ārocesuṃ. Sopi rājā tasmīṃ dhamme vattamāno pañca sīlāni pūresi. Tato sakalakaliṅgaratthe devo vassi. Tīṇi bhayāni vūpasantāni. Ratthaṃ khemaṃ subhikkhaṃ ahoṣi. Bodhisatto yāvajīvaṃ dānādīni puññāni katvā sapaṇṇaṃ saggapuraṃ pūresi.

Tadā gaṇikādayo uppalavaṇṇādayo ahesuṃ. Vuttañhettaṃ –

“Gaṇikā uppalavaṇṇā, puṇṇo dovāriko tadā;
Rajjuggāho ca kaccāno, doṇamāpako ca kolito.

“Sāriputto tadā seṭṭhi, anuruddho ca sārathi;
Brāhmaṇo kassapo thero, uparājānandapaṇḍito.

“Mahesī rāhulamātā, māyādevī janettikā;
Kururājā bodhisatto, evaṃ dhāretha jātaka”nti. (dha. pa. aṭṭha. 2.361
haṃsaghātakabhikkhuvatthu);

Idhāpi nekkhammapāraṃhiādayo sesadhammā ca vuttanayeneva niddhāretabbāti.

Kururājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mahāsudassanacariyāvaṇṇanā

28. Catutthe **kusāvatiṃhi nagareti** kusāvatiṃnāmake nagare, yasmīṃ thāne etarahi kusiṇārā nivīṭṭhā. **Mahīpatīti** khattiyo, nāmena **mahāsudassano** nāma. **Cakkavattīti** cakkaratanaṃ vatteti catūhi vā sampatticakkehi vattati, tehi ca paraṃ pavatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānaṃ vatto etasmīṃ atthītipi cakkavattī. Atha vā catūhi acchariyadhammehi saṅghavattūhi ca samannāgatena, parehi

anabhibhavanīyassa anatickamanīyassa āṇāsaṅkhātassa cakkassa vatto etasmiṃ atthītipi **cakkavattī**. Pariṇāyakaratanapubbaṅgamaena hatthiratanādīpamukhena mahābalakāyena puññānubhāvanibbattena kāyabalena ca samannāgatattā **mahabbalo. Yadā āsinti** sambandho. Tatrāyaṃ anupubbikathā –

Atīte kira mahāpuriso sudassanattabhāvato tatiye attabhāve gahapatikule nibbato dharamānakassa buddhassa sāsane ekaṃ therāya araññavāsaṃ vasantaṃ attano kammena araññaṃ pavīṭṭho rukkhamūle nisinnaṃ disvā “idha mayā ayyassa paṇṇasālaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā attano kammaṃ pahāya dabbasambhāraṃ chinditvā nivāsayoggaṃ paṇṇasālaṃ katvā dvāraṃ yojetvā kaṭṭhattharaṇaṃ katvā “karissati nu kho paribhogāya, na nu kho karissatī”ti ekamante nisīdi. Thero antogāmato āgantvā paṇṇasālaṃ pavisitvā kaṭṭhattharaṇe nisīdi. Mahāsattopi naṃ upasaṅkamitvā “phāsukā, bhante, paṇṇasālā”ti pucchi. Phāsukā, bhaddamukha, pabbajitasārūppatī. Vasissatha, bhante, idhātī? Āma, upāsakātī. So adhvāsānākāreṇeva “vasissatī”ti ṇatvā “nibaddhaṃ mayhaṃ gharadvāraṃ āgantabba”nti paṭijānāpetvā niccaṃ attano ghareyeva bhattavissaggaṃ kārapesi. So paṇṇasālāyaṃ kaṭṭhasāraṃ pattharītvā mañcapīṭhaṃ paññāpesi, apasenaṃ nikkhipi, pādakaṭṭhalikaṃ ṭhapesi, pokkharāṇiṃ khaṇi, caṅkamaṃ katvā vālukaṃ okiri, parissayavinodanattaṃ paṇṇasālaṃ kaṭṭhakavatiyā parikkhipi, tathā pokkharāṇiṃ caṅkamaṇca. Tesaṃ antovatīpariyante tālapantiyo ropesi. Evamādinā āvāsaṃ niṭṭhāpetvā therassa ticīvaraṃ ādiṃ katvā sabbāṃ samaṇaparikkhāraṃ adāsi. Therassa hi tadā bodhisattena ticīvarapīṇḍapāpattathālakaparissāvanadhamakaraṇaparibhogabhājanachattupāhanaudakatumbasūcīkattara - yaṭṭhiāraṇakapipphalinakacchedanapadīpeyyādī pabbajitānaṃ paribhogajātaṃ adinnaṃ nāma nāhosi. So pañca sīlāni rakkhanto uposathaṃ karonto yāvajīvaṃ therāya upaṭṭhahi. Thero tattheva vasanto arahattaṃ patvā parinibbāyi.

29. Bodhisattopi yāvatāyukaṃ puññaṃ katvā devaloke nibbattitvā tato cuto manussalokaṃ āgacchanto kusāvatiyā rājadhāniyā nibbattitvā mahāsudassano nāma rājā ahosi cakkavattī. Tassissariyānubhāvo “bhūtapubbaṃ, ānanda, rājā mahāsudassano nāma ahosi khattiyō muddhāvasitto”tiādinā (dī. ni. 2.242) nayena sutte āgato eva. Tassa kira caturāsīti nagarasahassāni kusāvatiṭṭhādhānippamukhāni, caturāsīti pāsādasahassāni dhammapāsādapamukhāni, caturāsīti kūṭāgārasahassāni mahābyūhakūṭāgārapamukhāni, tāni sabbāni tassa therassa katāya ekissā paṇṇasālāya nissandena nibbattāni, caturāsīti pallaṅkasahassāni nāgasahassāni assasahassāni rathasahassāni tassa dinnassa mañcapīṭhassa, caturāsīti maṇisāhassāni tassa dinnassa padīpassa, caturāsīti pokkharāṇisāhassāni ekapokkharāṇiyā, caturāsīti itthisāhassāni puttāsahassāni gahapatīsāhassāni ca pattathālakādīparibhogārahassa pabbajitaparikkhāradānassa, caturāsīti dhenusāhassāni pañcagorasādānassa, caturāsīti vatthakoṭṭhasāhassāni nivāsanaṃ pārupanadānassa, caturāsīti thālipākasāhassāni bhojanadānassa nissandena nibbattāni. So sattaḥi ratanehi catūhi iddhīhi ca samannāgato rājādhīrājā hutvā sakalaṃ sāgarapariyantaṃ pathavimaṇḍalaṃ dhammena abhivijīya ajjhāvasanto anekasatesu ṭhānesu dānasālāyo kāretvā mahādānaṃ paṭṭhapesi. Divasassa tikkhattuṃ nagare bheriṃ carāpesi “yo yaṃ icchatī, so dānasālāsu āgantvā taṃ gaṇhātū”ti. Tena vuttaṃ “**tatthāhaṃ divase tikkhattuṃ, ghosāpemi tahiṃ tahi**”ntiādi.

Tattha **tatthāti** tasmīṃ nagare. “Tadhā”ntipi pāṭho, tassa tadā ahaṃ, mahāsudassanakāleti attho. **Tahiṃ tahiṃ** tasmīṃ tasmīṃ ṭhāne, tassa tassa pākāraṃ anto ca bahi cāti attho. **Ko kiṃ icchatīti** brāhmaṇādīsū yo koci satto annādīsū deyyadhammesu yaṃ kiñci icchatī. **Patthetīti** tasseva vevacanaṃ. **Kassa kiṃ dīyatu dhananti** anekavāraṃ pariyāyantaṃ ca dānaghosānāya pavattitabhāvadassanattaṃ vuttaṃ, etena dānapāramiyā sarūpaṃ dasseti. Deyyadhammapaṭṭiggāhāvikapparahitā hi bodhisattānaṃ dānapāramīti.

30. Idāni dānaghosānāya tassa tassa deyyadhammassa anucchavīkapuggalaparikkhānaṃ dassetuṃ “**ko chātako**”tiādi vuttaṃ.

Tattha **chātakoti** jighacchito. **Tasitoti** pipāsīto. **Ko mālaṃ ko vilepananti** “icchatī”ti padaṃ ānetvā yojetabbaṃ. **Naggoti** vatthavīkalo, vatthena atthikoti adhippāyo. **Paridahissatīti** nivāsissati.

31. **Ko pathe chattamādetīti** ko pathiko pathe magge attano vassavātāparakkhaṇattaṃ chattaṃ gaṇhātī, chattaṃ atthikoti attho. **Kopāhanā mudū subhātī** dassanīyatāya subhā sukhasamphassatāya mudū

upāhanā attano pādānaṃ cakkhūnañca rakkhaṇatthaṃ. **Ko ādetīti** ko tāhi atthikoti adhippāyo. **Sāyañca pāto cāti** ettha ca-saddena majjhanhike cāti āharitvā vattabbaṃ. “Divase tikkhattuṃ ghosāpemi”ti hi vuttaṃ.

32. Na taṃ dasasu ṭhānesūti taṃ dānaṃ na dasasu ṭhānesu paṭiyattanti yojanā. **Napi ṭhānasatesu vā paṭiyattaṃ**, api ca kho anekasatesu ṭhānesu paṭiyattaṃ. **Yācake dhananti** yācake uddissa dhaṇaṃ paṭiyattaṃ upakkhaṭaṃ. Dvādasayojanāyāme hi nagare sattayojanavitthate sattasu pākārañtesu satta tālapantiparikkhepā, tāsu tālapantīsu caturāsīti pokkharāṇisahassāni pāṭiyekkaṃ pokkharāṇitīre mahādānaṃ paṭṭhapitaṃ. Vuttañhettaṃ bhagavatā –

“Paṭṭhapesi kho, ānanda, rājā mahāsudassano tāsaṃ pokkharāṇīnaṃ tīre evarūpaṃ dānaṃ annaṃ annatthikassa, pānaṃ pānatthikassa, vatthaṃ vatthatthikassa, yānaṃ yānatthikassa, sayanaṃ sayanatthikassa, itthiṃ itthitthikassa, hiraññaṃ hiraññatthikassa, suvaṇṇaṃ suvaṇṇatthikassa”ti (dī. ni. 2.254).

33. Tatthāyaṃ dānassa pavattitākāro – mahāpuriso hi itthīnañca purisānañca anucchavike alānkāre kāretvā itthimattameva tattha paricāravasena sesaṇca sabbaṃ pariccāgavasena ṭhapetvā “rājā mahāsudassano dānaṃ deti, taṃ yathāsukhaṃ paribhuñjathā”ti bheriṃ carāpesi. Mahājanā pokkharāṇitīraṃ gantvā nhatvā vatthādīni nivāsetvā mahāsampattiṃ anubhavitvā yesaṃ tādisāni atthi, te pahāya gacchanti. Yesaṃ natthi, te gahetvā gacchanti. Ye hatthiyānādīsipi nisīditvā yathāsukhaṃ vicarivā varasayanesupi sayitvā sampattiṃ anubhavitvā itthīhipi saddhiṃ sampattiṃ anubhavitvā sattavidharatanapasādhanāni pasādhetvā sampattiṃ anubhavitvā yaṃ yaṃ atthikā, taṃ taṃ gahetvā gacchanti, anatthikā ohāya gacchanti. Tampi dānaṃ utṭhāya samuṭṭhāya devasikaṃ dīyateva. Tadā jambudīpavāsīnaṃ aññaṃ kammaṃ natthi, dānaṃ paribhuñjantā sampattiṃ anubhavantā vicaranti. Na tassa dānassa kālaparicchedo ahosi. Rattiñcāpi divāpi yadā yadā atthikā āgacchanti, tadā tadā dīyateva. Evaṃ mahāpuriso yāvajīvaṃ sakalajambudīpaṃ unnaṅgalaṃ katvā mahādānaṃ pavattesi. Tena vuttaṃ “**divā vā yadi vā rattim, yadi eti vanibbako**”tiādi.

Tattha **divā vā yadi vā rattim, yadi eti** etenassa yathākālaṃ dānaṃ dasseti. Yācakānañhi lābhāsāya upasaṅkamanakālo eva bodhisattānaṃ dānassa kālo nāma. **Vanibbakoti** yācako. **Laddhā yadicchakaṃ bhoganti** etena yathābhirucitaṃ dānaṃ. Yo yo hi yācako yaṃ yaṃ deyyadhammaṃ icchati, tassa tassa taṃtadeva bodhisatto deti. Na tassa mahagghadullabhādībhāvaṃ attano uparodhaṃ cintesi. **Pūrahattova gacchatīti** etena yāvadicchakaṃ dānaṃ dasseti, yattakañhi yācakā icchanti, tattakaṃ aparihāpetvāva mahāsatto deti ulārajjhāsayaṭāya ca mahiddhikatāya ca.

34. “Yāvajīvika”nti etena dānassa kālapariyantābhāvaṃ dasseti. Samādānato paṭṭhāya hi mahāsattā yāvapāripūri vemajjhe na kālaparicchedaṃ karonti, bodhisambhārasambharaṇe saṅkocābhāvena antarantārā avosānāpattito maraṇenapi anupacchedo eva, tato parampi tattheva paṭipajjanato, “yāvajīvika”nti pana mahāsudassanacaritassa vasena vuttaṃ. **Napāhaṃ dessaṃ dhaṇaṃ dammīti** idaṃ dhaṇaṃ nāma mayhaṃ na dessaṃ amanāpanti evarūpaṃ mahādānaṃ dento gehato ca dhaṇaṃ nīharāpemi. **Napi natthi nicayo mayīti** mama samīpe dhananicayo dhanasaṅgaho nāpi natthi, sallekhavuttisamaṇo viya asaṅgahopi na homīti attho. Idaṃ yena ajjhāsayaena tassidaṃ mahādānaṃ pavattitaṃ, taṃ dassetuṃ vuttaṃ.

35. Idāni taṃ upamāya vibhāvetuṃ “**yathāpi āturo nāmā**”tiādimāha. Tatthidaṃ upamāsaṃsandanena saddhiṃ atthadassanaṃ – yathā nāma **āturo** rogābhībhūto puriso rogato attānaṃ parimocetukāmo **dhanena** hiraññasuvaṇṇādinā **vejjaṃ** tikicchakaṃ **tappetvā** ārādhetvā yathāvidhi paṭipajjanto tato **rogato** vimuccati.

36. Tattheva evameva ahampi aṭṭabhūtaṃ sakalalokaṃ kilesarogato sakalasaṃsāradukkarogato ca parimocetukāmo tassa tato parimocanassa ayaṃ sabbasāpateyyapariccāgo dānapāramiupāyoti **jānamāno** bujjhamāno **asesato** deyyadhammassa paṭiggāhakānañca vasena anavasesato mahādānassa vasena sattānaṃ ajjhāsayaṃ **paripūretuṃ** attano ca na mayhaṃ dānapāramī paripuṇṇā, tasmā **ūnamananti** pavattaṃ ūnaṃ manāṃ **pūrayituṃ** pavattayituṃ **vanibbake** yācake **adāsīm taṃ dānaṃ** evarūpaṃ mahādānaṃ dadāmi,

tañca kho tasmim dānadhamme tassa ca phale **nirālayo** anapekkho **apaccāso** kiñcipi apaccāsīsamāno kevalaṃ **sambodhimanupattiyā** sabbaññūtaññānameva adhigantuṃ **demīti**.

Evaṃ mahāsatto mahādānaṃ pavattento attano puññānubhāvanibbattaṃ dhammapāsādaṃ abhiruyha mahābyūhakūṭāgāradvāre eva kāmavitakkādayo nivattetvā tattha sovaṇṇamaye rājapallaṅke nisīno jhānābhīññāyo nibbattetvā tato nikkhamitvā sovaṇṇamayaṃ kūṭāgāraṃ pavisitvā tattha rajatamaye pallaṅke nisīno cattāro brahmavihāre bhāvetvā caturāsīti vassasahassāni jhānasamāpattīhi vītināmetvā maraṇasamaye dassanāya upagatānaṃ subhaddādevīpamukhānaṃ caturāsītiyā itthāgārasahassānaṃ amaccapārisajjādīnañca –

“Aniccā vata saṅkhārā, uppādavayadhammino;
Uppajjitvā nirujjhanti, tesam vūpasamo sukho”ti. (dī. ni. 2.221, 272; saṃ. ni. 1.186; 2.143) –

Imāya gāthāya ovaditvā āyupariyosāne brahmalokaparāyano ahoṣi.

Tadā subhaddādevī rāhulamātā ahoṣi, pariṇāyakarataṇaṃ rāhulo, sesaparīsā buddhaparīsā, mahāsudassano pana lokanātho.

Idhāpi dasa pāramiyo sarūpato labbhanti eva, dānājñhāsayaṃ pana ulāratāya dānapāramī eva **pāliyaṃ** āgatā. Sesadhammā heṭṭhā vuttanayā eva. Tathā ulāre sattaratanaṃ samujjale catudīpissariyepi thitassa tādisaṃ bhogasukhaṃ analaṅkaritvā kāmavitakkādayo dūrato vikkhambhetvā tathārūpe mahādāne pavattentasseva caturāsīti vassasahassāni samāpattīhi vītināmetvā aniccatādīpaṭisaṃyuttaṃ dhammakathaṃ katvāpi vipassanāya anussukkaṇaṃ sabbattha anissaṅgatāti evamādayo guṇānubhāvā niddhāretabbāti.

Mahāsudassanacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mahāgovindacariyāvaṇṇanā

Pañcame **sattarājapurohitoti** sattabhūādīnaṃ sattannaṃ rājūnaṃ sabbakiccānusāsakapurohito. **Pūjito naradevehi** tehi eva aññehi ca jambudīpe sabbeheva khattiyehi catupaccayapūjāya sakkārasammānena ca pūjito. **Mahāgovindabrāhmaṇoti** mahānubhāvātāya govindassābhisekena abhisittatāya ca “mahāgovindo”ti saṅkhaṃ gato brāhmaṇo, abhisittakālato paṭṭhāya hi bodhisattassa ayaṃ samañña jāta, nāmena pana **jotipālo** nāma. Tassa kira jātadivase sabbāvudhāni jotimṣu. Rājāpi paccūsasamaye attano maṅgalāvudhaṃ pajjalitaṃ disvā bhīto attano purohitaṃ bodhisattassa pitaraṃ upaṭṭhānaṃ āgataṃ pucchitvā “mā bhāyi, mahārāja, mayhaṃ putto jāto, tassānubhāvena na kevalaṃ rājageheyeva, sakalanagarepi āvudhāni pajjalimṣu, na taṃ nissāya tuyhaṃ antarāyo atthi, sakalajambudīpe pana paññāya tena samo na bhavissati, tassetam pubbanimitta”nti purohitena samassāsito tuṭṭhacitto “kumārassa khīramūlaṃ hotū”ti sahassaṃ datvā “vayappattakāle mayhaṃ dassethā”ti āha. So vuddhippatto aparabhāge alamattadasso sattannaṃ rājūnaṃ sabbakiccānusāsako hutvā pabbajitvā ca satte diṭṭhadhammikasaṃparāyikehi anatthehi pāletvā atthehi niyojesi. Iti jotitattā pālanasamatthatāya ca “jotipālo”tissa nāmaṃ akaṃsu. Tena vuttaṃ “nāmena jotipālo nāmā”ti (dī. ni. 2.304).

Tattha bodhisatto disampatissa nāma rañño purohitassa govindabrāhmaṇassa putto hutvā attano pitu tassa ca rañño accayena tassa putto reṇu, sahāyā cassa sattabhū, brahmadatto, vessabhū, bhārato, dve ca dhataratṭhāti ime satta rājāno yathā aññamaññaṃ na vivadanti. Evaṃ rajje patiṭṭhāpetvā tesam atthadhamme anusāsanto jambudīpatale sabbesaṃ rājūnaṃ aññesañca brāhmaṇānaṃ devanāgagahapatikānaṃ sakkato garukato mānito pūjito apacito uttamaṃ gāraṇatṭhānaṃ patto ahoṣi. Tassa atthadhammesu kusalatāya “mahāgovindo”tveva samañña udapādi. Yathāha “govindo vata, bho brāhmaṇo, mahāgovindo vata, bho brāhmaṇo”ti (dī. ni. 2.305). Tena vuttaṃ –

37. “Punāparaṃ yadā homi, sattarājapurohito;
Pūjito naradevehi, mahāgovindabrāhmaṇo”ti.

Atha bodhisattassa puññānubhāvasamussāhitehi rājūhi tesam anuyuttehi khattiyehi brāhmaṇagahapatikehi negamajānapadehi ca uparūpari upanīto samantato mahogho viya ajjhottharamāno aparimeyyo uḷāro lābhasakkāro uppajji, yathā taṃ aparimāṇāsu jātīsu upacitavipulapuññasañcayassa uḷārābhijātassa parisuddhasīlācārassa pesalassa pariyodātasabbasippassa sabbasattesu puttasadisamahākaruṇāvippahārasiniddhamuduhadayassa. So cintesi – “etarahi kho mayhaṃ mahālābhasakkāro, yaṃnūnāhaṃ iminā sabbasatte santappetvā dānapāramiṃ paripūreyya”nti. So nagarassa majjhe catūsu dvāresu attano nivesanadvāreti cha dānasālāyo kāretvā devasikaṃ aparimitadhanapariccāgena mahādānaṃ pavattesi. Yaṃ yaṃ upāyanaṃ ānīyati, yañca attano atthāya abhisankharīyati, sabbaṃ taṃ dānasālāsu eva pesesi. Evaṃ divase divase mahāpariccāgaṃ karontassa cassa cittassa titti vā santoso vā nāhosi, kuto pana saṅkoco. Dānaggañcassa lābhāsāya āgacchantehi deyyadhammaṃ gahetvā gacchantehi ca mahāsattassa ca guṇavisese kittayantehi mahājanakāyehi antonagaraṃ bahinagarañca samantato ekoghābhūtaṃ kappavutthānamahāvāyusaṅghaṭṭaparibbhamitaṃ viya mahāsamuddaṃ ekakolāhalaṃ ekaninnādaṃ ahosi. Tena vuttaṃ –

38. “Tadāhaṃ sattarajjesu, yaṃ me āsi upāyanaṃ;
Tena demi mahādānaṃ, akkhobhaṃ sāgarūpama”nti.

Tattha **tadāhanti** yadā sattarājapurohito mahāgovindabrāhmaṇo homi, tadā ahaṃ. **Sattarajjesūti** reṇuādīnaṃ sattannaṃ rājūnaṃ rajjesu. **Akkhobhanti** abbhantarehi ca bāhirehi ca paccatthikehi appaṭisedhanīyatāya kenaci akkhobhanīyaṃ. “Accubha”ntipi pāṭho. Atipuṇṇadānājjhāsayaṃ deyyadhammassa ca uḷārābhāvena vipulābhāvena ca ativiya paripuṇṇanti attho. **Sāgarūpamanti** sāgarasadiṣaṃ, yathā sāgare udakaṃ sakalenapi lokena harantena khepetuṃ na sakkā, evaṃ tassa dānagge deyyadhammanti.

39. Osānagāthāya **varam** **dhananti** uttamaṃ icchitaṃ vā dhanam. Sesam vuttanayameva.

Evaṃ mahāsatto paṭhamakappikamahāmegho viya mahāvassaṃ avibhāgena mahantaṃ dānavassaṃ vassāpento dānabyāvaṭo hutvāpi sesam sattannaṃ rājūnaṃ atthadhamme appamatto anusāsati. Satta ca brāhmaṇamahāsāle vijjāsippaṃ sikkhāpeti, satta ca nhātakasatāni mante vāceti. Tassa aparena samayena evaṃ kalyāṇo kittisaddo abbhuggato “sakkhi mahāgovindo brāhmaṇo brahmānaṃ passati, sakkhi mahāgovindo brāhmaṇo brahmunā sākaccheti sallapati mantetī”ti (dī. ni. 2.312). So cintesi – “etarahi kho mayhaṃ ayaṃ abhūto kittisaddo abbhuggato ‘brahmānaṃ passati, sakkhi mahāgovindo brāhmaṇo brahmunā sākaccheti sallapati mantetī’ti, yaṃnūnāhaṃ imaṃ bhūtaṃ eva kareyya”nti. So “te satta rājāno satta ca brāhmaṇamahāsāle satta ca nhātakasatāni attano puttadārañca āpucchitvā brahmānaṃ passeyya”nti cittaṃ pañidhāya vassike cattāro māse brahmavihārabhāvanamanuyūñji. Tassa cetasā cetoparivitakkamaññāya brahmā sanaṅkumāro purato pāturahosi. Taṃ disvā mahāpuriso pucchi –

“Vaṇṇavā yasavā sirimā, ko nu tvamasi mārīsa;
Ajānantā taṃ pucchāma, kathaṃ jānemu taṃ maya”nti. (dī. ni. 2.318);

Tassa brahmā attānaṃ jānāpento –

“Maṃ ve kumāraṃ jānanti, brahmaloke sanantanaṃ;
Sabbe jānanti maṃ devā, evaṃ govinda jānāhī”ti. (dī. ni. 2.318) –

Vatvā tena –

“Āsanaṃ udakaṃ pajjaṃ, madhusākañca brahmuno;
Agghe bhavantaṃ pucchāma, agghaṃ kurutu no bhava”nti. (dī. ni. 2.318) –

Upanītaṃ atithisakkāraṃ anattikopi brahmā tassa cittasampahaṃsanatthaṃ vissāsakaraṇatthañca sampañcchanto “paṭiggañhāma te agghaṃ, yaṃ, tvam govinda, bhāsasī”ti. Vatvā okāsadanatthaṃ –

“Dīṭṭhadhammahitatthāya, samparāyasukhāya ca;
Katāvākāso pucchassu, yaṃkiñci abhipatthita”nti. (dī. ni. 2.318) –

Okāsamakāsi.

Atha naṃ mahāpuriso samparāyikaṃ eva atthaṃ –

“Pucchāmi brahmānaṃ sanaṅkumāraṃ, kaṅkhī akaṅkhiṃ paravediyesu;
Katthaṭṭhito kimhi ca sikkhamāno, pappoti macco amataṃ brahmaloka”nti. (dī. ni. 2.319) –

Pucchi.

Tassa brahmā byākaronto –

“Hitvā mamattaṃ manujesu brahme, ekodibhūto karuṇedhimutto;
Nirāmagandho virato methunasmā, etthaṭṭhito ettha ca sikkhamāno;
Pappoti macco amataṃ brahmaloka”nti. (dī. ni. 2.319) –

Brahmalokagāmmaggaṃ kathesi.

Tattha **maṃ ve kumāraṃ jānantī** ve ekamsena maṃ “kumāro”ti jānanti. **Brahmaloketi** seṭṭhaloke. **Sanantananti** ciratanaṃ porāṇaṃ. **Evaṃ, govinda, jānāhī**, govinda, evaṃ maṃ dhārehi.

Āsananti idaṃ bhoto brahmuno nisīdanatthāya āsanaṃ paññattaṃ. Idaṃ **udakaṃ** paribhojanīyaṃ pādānaṃ dhovanatthaṃ pānīyaṃ pipāsaharaṇatthāya. Idaṃ **pajjaṃ** parissamavinodanatthaṃ pādabbhañjanatelaṃ. Idaṃ **madhusākaṃ** atakkaṃ aloṇikaṃ adhūpanaṃ udakena seditaṃ sākaṃ sandhāya vadati. Tadā hi bodhisattassa taṃ catumāsaṃ brahmacariyaṃ abhisallekhavuttiparamukkaṭṭhaṃ ahoṣi. Tassime sabbe **agghe** katvā **pucchāma**, tayidaṃ **agghaṃ kurutu** paṭiggaṇhātu **no bhavaṃ** idaṃ agghanti vuttaṃ hoti. Iti mahāpuriso brahmuno nesāṃ aparibhuñjanaṃ jānantopi vattasīse ṭhatvā attano āciṇṇaṃ atithipūjanaṃ dassento evamāha. Brahmāpissa adhippāyaṃ jānanto “paṭiggaṇhāma te agghaṃ, yaṃ tvāṃ, govinda, bhāsaṃ”ti āha.

Tattha tassa te āsane mayaṃ nisinnā nāma homa, pādodakena pādā dhotā nāma hontu, pānīyaṃ pītā nāma homa, pādabbhañjanena pādā makkhitā nāma hontu, udakasākampi paribhuttaṃ nāma hotūti attho.

Kaṅkhī akaṅkhiṃ paravediyesūti ahaṃ savicikiccho parena sayaṃ abhisankhatattā parassa pākāṭesu paravediyesu pañhesu nibbicikicchaṃ.

Hitvā mamattanti “idaṃ mama, idaṃ mamā”ti pavattanakaṃ upakaraṇaṇaṃ cajitvā. **Manujesūti** sattesu. **Brahmeti** bodhisattaṃ ālapati. **Ekodibhūtoti** eko udeti pavattatīti ekodibhūto ekībhūto, ekena kāyavivekaṃ dasseti. Atha vā eko udetīti ekodi, samādhī. Taṃ bhūto pattoti **ekodibhūto**, upacārappanāsamādhīhi samāhitoti attho. Etaṃ ekodibhāvaṃ karuṇābrahmavihāravasena dassento “**karuṇedhimutto**”ti āha. Karuṇajjhāne adhimutto, taṃ jhānaṃ nibbattetvāti attho. **Nirāmagandhoti** kilesasaṅkhātavissagandharahito. **Etthaṭṭhitoti** etesu dhammesu ṭhito, ete dhamme sampādetvā. **Ettha ca sikkhamānoti** etesu dhammesu sikkhamāno, etaṃ brahmavihārabhāvanaṃ bhāventoti attho. Ayametta saṅkhepo, vitthāro pana **pāliyaṃ** (dī. ni. 2.293 ādayo) āgatoyevāti.

Atha mahāpuriso tassa brahmuno vacanaṃ sutvā āmagandhe jigucchanto “idānevāhaṃ pabbajissāmi”ti āha. Brahmāpi “sādhu, mahāpurisa, pabbajassu. Evaṃ sati mayhampi tava santike āgamaṃ svāgamaṃeva bhavissati, tvāṃ, tāta, sakalajambudīpe aggapuriso paṭhamavaye ṭhito, evaṃ mahantaṃ nāma sampattiṃ issariyaṅca pahāya pabbajanaṃ nāma gandhahatthino ayobandhanaṃ chinditvā vanagamaṃ viya atiuḷāraṃ, buddhatanti nāmesā”ti mahābodhisattassa daḷhikammaṃ katvā

brahmalokameva gato. Mahāsattopi “mama ito nikkhamitvā pabbajanaṃ nāma na yuttaṃ, ahaṃ rājakulānaṃ atthaṃ anusāsāmi, tasmā tesāṃ ārocetvā sace tepi pabbajanti sundarameva, no ce purohitaṭṭhānaṃ niyyātetvā pabbajissāmi”ti cintetvā reṇussa tāva rañño ārocetvā tena bhiyyosomattāya kāmehi nimantiyamāno attano saṃvegahetuṃ ekantena pabbajitukāmatañcassa nivedetvā tena “yadi evaṃ ahampi pabbajissāmi”ti vutte “sādhū”ti sampācchitvā eteneva nayena sattabhūādayo cha khattiye, satta ca brāhmaṇamahāsāle, satta ca nhātakasatāni, attano bhariyāyo ca āpucchitvā sattāhamattameva tesāṃ cittānurakkhaṇatthaṃ ṭhatvā mahābhinnikkhamanasadisāṃ nikkhamitvā pabbaji.

Tassa te sattaṛājāno ādiṃ katvā sabbeva anupabbajiṃsu. Sā ahosi mahatī parisā. Anekayojanavittārāya parisāya parivuto mahāpuriso dhammaṃ desento gāmanigamajanapadarājadhānīsu cārikaṃ carati, mahājanaṃ puññe patiṭṭhāpeti. Gatagataṭṭhāne buddhakolāhalaṃ viya hoti. Manussā “govindapaṇḍito kira āgacchatī”ti sutvā puretameva maṇḍapaṃ kāretvā taṃ alaṅkārapetvā paccuggantvā maṇḍapaṃ pavesetvā nānaggarasabhojanena patimānenti. Mahālābhasakkāro mahogho viya ajjhottharanto uppajji. Mahāpuriso mahājanaṃ puññe patiṭṭhāpesi sīlasampadāya indriyasamvare bhōjane mattaññutāya jāgariyānuyoge kaṣiṇaparikkamme jhānesu abhiññāsu aṭṭhasamāpattīsu brahmavihāresūti. Buddhuppādakālo viya ahosi.

Bodhisatto yāvatāyukaṃ pāramiyo pūrento samāpattisukhena vītinaṃmetvā āyupariyosāne brahmaloke nibbatti. Tassa taṃ brahmacariyaṃ iddhañceva phītañca vitthārikaṃ bāhujaññaṃ puthubhūtaṃ yāva devamanussehi suppakāsitaṃ ciraṃ dīghamaddhānaṃ pavattittha. Tassa ye sāsanaṃ sabbena sabbaṃ ājāniṃsu, te kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ brahmalokaṃ upapajjiṃsu. Ye na ājāniṃsu, te appekacce paranimmitavasavattīnaṃ devānaṃ sahabyataṃ upapajjiṃsu. Appekacce nimmānaratīnaṃ... pe... tusitānaṃ yāmānaṃ tāvatimsānaṃ cātumahārājikānaṃ devānaṃ sahabyataṃ upapajjiṃsu. Ye sabbanihīnā, te gandhabbakāyaṃ paripūresuṃ. Iti mahājano yebhuyyena brahmalokūpago saggūpago ca ahosi. Tasmā devabrahmalokā paripūriṃsu. Cattāro apāyā suññā viya ahesuṃ.

Idhāpi **akittijātake** (jā. 1.13.83 ādayo) viya bodhisambhāraniddhāraṇā veditabbā – tadā satta rājāno mahātherā ahesuṃ, sesaparisā buddhāparisā, mahāgovindo lokanātho. Tathā reṇuādīnaṃ sattannaṃ rājūnaṃ aññaṃaññāvirodhena yathā sakarajje patiṭṭhāpanaṃ, tathā mahati sattavidhe rajje tesāṃ atthadhammānusāsane appamādo, “brahmunāpi sākacchaṃ samāpajjati”ti pavattasambhāvanaṃ yathābhūtaṃ kātuṃ cattāro māse paramukkaṃsagato brahmacariyavāso. Tena brahmuno attani samāpajjanaṃ, brahmuno ovāde ṭhatvā sattahi rājūhi sakalena ca lokena upanītaṃ lābhasakkāraṃ kheḷapiṇḍaṃ viya chaḍḍetvā aparimāṇāya khattiyabrāhmaṇādiparisāya anupabbajjānimittāya pabbajjāya anuṭṭhānaṃ, buddhānaṃ sāsanaṃ viya attano sāsanaṃ ciraḷānuppabandhoti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Mahāgovindacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Nimirājacariyāvaṇṇanā

40. Chaṭṭhe mithilāyaṃ puruttameti mithilānāmake videhānaṃ uttamanagare. **Nimi nāma mahārājāti** nemiṃ ghaṭento viya uppanno “nimi”ti laddhanāmo, mahantehi dānasīlādiguṇavisesehi mahatā ca rājānubhāvena samannāgatattā mahanto rājāti mahārājā. **Paṇḍito kusalatthikoti** attano ca pasesāna puññatthiko.

Atīte kira videharaṭṭhe mithilānagare amhākaṃ bodhisatto maghadevo nāma rājā ahosi. So caturāsīti vassasahassāni kumārakīlaṃ kīlitvā caturāsīti vassasahassāni uparajjaṃ kāretvā caturāsīti vassasahassāni rajjaṃ kārento “yadā me sirasmiṃ palitāni passeyyāsi, tadā me āroceyyāsi”ti kappakassa vatvā aparabhāge tena palitāni disvā ārocite suvaṇṇasaṇḍāsena uddharāpetvā hatthe patiṭṭhāpetvā palitaṃ oloketvā “pātubhūto kho mayhaṃ devadūto”ti saṃvegajāto “idāni mayā pabbajitūṃ vaṭṭati”ti cintetvā sataśahassuṭṭhānakaṃ gāmaṃ kappakassa datvā jeṭṭhakumāraṃ pakkosāpetvā tassa –

“Uttamaṅgaruhā mayhaṃ, ime jātā vayoharā;

Pātubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā’’ti. (jā. 1.1.9) –

Vatvā sādhuḥkaṃ rajje samanūsāsivā yadipi attano aññānīpi caturāsīti vassasahassāni āyu atthi, evaṃ santēpi maccuno santike ʘhitaṃ viya attānaṃ maññaṃāno saṃviggahadayo pabbajjaṃ roceti. Tena vuttaṃ –

‘‘Sirasmiṃ palitaṃ disvā, maghadevo disampati;
Saṃvegaṃ alabhī dhīro, pabbajjaṃ samarocayī’’ti. (ma. ni. aṭṭha. 2.309);

So puttaṃ ‘‘imināva nīhārena vatteyyāsi yathā mayā paṭipannaṃ, mā kho tvaṃ antimapuriso ahoṣī’’ti ovaditvā nagarā nikkhamma bhikkhupabbajjaṃ pabbajitvā caturāsīti vassasahassāni jhānasamāpattīhi vītināmetvā āyupariyosāne brahmalokaparāyano ahoṣi. Puttopissa bahūni vassasahassāni dhammena rajjaṃ kāretvā teneva upāyena pabbajitvā brahmalokaparāyano ahoṣi. Tathā tassa putto, tathā tassa puttoti evaṃ dvīhi unāni caturāsīti khattiyasahassāni sīse palitaṃ disvāva pabbajitāni. Atha bodhisatto brahmaloke ʘhitova ‘‘pavattati nu kho mayā manussaloke kataṃ kalyāṇaṃ na pavattati’’ti āvajjento addasa ‘‘ettakaṃ addhānaṃ pavattaṃ, idāni nappavattissati’’ti. So ‘‘na kho panāhaṃ mayhaṃ pavēniyā ucchijjituṃ dassāmi’’ti attano vaṃse jātarañño eva aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhitvā attano vaṃsassa nemīṃ ghaṭento viya nibbatto. Tena vuttaṃ ‘‘nemīṃ ghaṭento viya uppannoti nimīti laddhanāmo’’ti.

Tassa hi nāmaggaṇadivase pitarā ānītā lakkhaṇapāṭhakā. Lakkhaṇāni oloketvā ‘‘mahārāja, ayaṃ kumāro tumhākaṃ vaṃsaṃ paggaṇhāti, pitupitāmahehipi mahānubhāvo mahāpuñño’’ti byākariṃsu. Taṃ sutvā rājā yathāvuttenatthena ‘‘nimī’’tissa nāmaṃ akāsi, so daharakālato paṭṭhāya sīle uposathakamme ca yuttappayutto ahoṣi. Athassa pitā purimanayeneva palitaṃ disvā kappakassa gāmvaramaṃ datvā puttaṃ rajje samanūsāsivā nagarā nikkhamma pabbajitvā jhānāni nibbattetvā brahmalokaparāyano ahoṣi.

Nimirājā pana dānajjhāsayaṭāya catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe cāti pañca dānasālāyo kāretvā mahādānaṃ pavattesi. Ekekāya dānasālāya satasahassaṃ satasahassaṃ katvā devasikaṃ pañcasatasahassāni pariccajī, pañca sīlāni rakkhi, pakkhadivasesu uposathakammaṃ samādiyi, mahājanampi dānādīsu puññesu samādapesi, saggamaggaṃ ācikkhi, nirayabhayena tajjesi, pāpato nivāresi. Tassa ovāde ʘhatvā mahājano dānādīni puññāni katvā tato cuto devaloke nibbatti, devaloko paripūri, nirayo tuccho viya ahoṣi. Tadā pana attano dānajjhāsayaṣsa uḷārabhāvaṃ savisesaṃ dānapāramiyā pūritabhāvaṃca pavedento satthā –

41. ‘‘Tadāhaṃ māpayitvāna, catussālaṃ catummukhaṃ;
Tattha dānaṃ pavattesiṃ, migapakkhinarādina’’nti. – ādimāha;

Tattha **tadāti** tasmīṃ nimirājakāle. **Māpayitvānāti** kārāpetvā. **Catussālanti** catūsu disāsu sambandhasālaṃ. **Catummukhanti** catūsu disāsu catūhi dvārehi yuttaṃ. Dānasālāya hi mahantabhāvato deyyadhammassa yācakajanassa ca bahubhāvato na sakkā ekeneva dvārena dānadhammaṃ pariyantaṃ kātuṃ deyyadhammaṃca pariyosāpetuntī sālāya catūsu disāsu cattāri mahādvārāni kārāpesi. Tattha dvārato paṭṭhāya yāva koṇā deyyadhammo rāsikato tiṭṭhati. Aruṇuggaṃ ādiṃ katvā yāva pakatīyā saṃvesanakālo, tāva dānaṃ pavatteti. Itarasmīpi kāle anekasatā padīpā jhāyanti. Yadā yadā atthikā āgacchanti, tadā tadā dīyateva. Tañca dānaṃ na kapaṇaddhikavanibbakayācakānaññeva, atha kho aḍḍhānaṃ mahābhogānampi upakappanavasena mahāsudassanadānasadisāṃ uḷāratarapaṇītatarānaṃ deyyadhammānaṃ pariccajanato sabbepi sakalajambudīpavāsīno manussā paṭiggahesuñceva paribhuñjīmsu ca. Sakalajambudīpañhi unnaṅgalaṃ katvā mahāpuriso tadā mahādānaṃ pavattesi. Yathā ca manussānaṃ, evaṃ migapakkhike ādiṃ katvā tiracchānagātānampi dānasālāya bahi ekamante tesāṃ upakappanavasena dānaṃ pavattesi. Tena vuttaṃ – ‘‘tattha dānaṃ pavattesiṃ, migapakkhinarādina’’nti. Na kevalañca tiracchānānameva, petānampi divase divase pattīṃ dāpesi. Yathā ca ekissā dānasālāya, evaṃ pañcasupī dānasālāsu dānaṃ pavattittha. **Pāliyaṃ** pana ‘‘tadāhaṃ māpayitvāna, catussālaṃ catummukha’’nti ekaṃ viya vuttaṃ, taṃ nagaramajjhe dānasālaṃ sandhāya vuttaṃ.

42. Idāni tattha deyyadhammaṃ ekadesena dassento ‘‘**acchādanañca sayanaṃ, annaṃ pānañca bhojana**’’nti āha.

Tattha **acchādananti** khomasukhumādinānāvidhanivāsanapārūpanaṃ. **Sayananti** mañcapallankādiñceva gonakacittakādiñca anekavidhaṃ sayitabbakaṃ, āsanampi cettha sayanaggahaṇeneva gahitanti daṭṭhabbaṃ. **Annaṃ pānañca bhojananti** tesam tesam sattānaṃ yathābhirucitaṃ nānaggarasaṃ annañceva pānañca avasiṭṭhaṃ nānāvidhabhojanavikatiñca. **Abbocchinnam karitvānti** ārambhato paṭṭhāya yāva āyupariyosānā ahorattaṃ avicchinnam katvā.

43-4. Idāni tassa dānassa sammāsambodhiṃ ārabba dānapāramibhāvena pavattitabhāvaṃ dassento yathā tadā attano ajjhāsayo pavatto, taṃ upamāya dassetuṃ “**yathāpi sevako**”tiādīmāha. Tassattho – yathā nāma sevakapuriso attano sāmikaṃ kālānukālaṃ sevanavasena upagato laddhabbadhanahetu kāyena vācāya manasā sabbathāpi kāyavacīmanokammehi yathā so ārādhitō hoti, evaṃ **ārādhanīyaṃ** ārādhanameva **esati** gavesati, tathā **ahampi** bodhisattabhūto sadevakassa lokassa sāmibhūtaṃ anuttaraṃ buddhabhāvaṃ **sevetukāmo** tassa ārādhanatthaṃ **sabbabhava** sabbasmiṃ nibbattanibbattabhava dānapāramiparipūraṇavasena **dānena** sabbasatte santappetvā bodhisankhātato ariyamaggañānato jātattā “**bodhija**”nti laddhanāmaṃ sabbaññutaññānaṃ parato sabbathā nānūpāyehi esissāmi gavesissāmi, taṃ **uttamaṃ bodhiṃ** sammāsambodhiṃ jīvitapariccāgādiṃ yaṃkiñci katvā **icchāmi** abhipatthemīti.

Evamidha dānajjhāsayaassa uḷārabhāvaṃ dassetuṃ dānapāramivaseneva desanā katā. **Jātakadesanāyaṃ** panassa sīlapāramiādīnampi paripūraṇaṃ vibhāvitameva, tathā hissa heṭṭhā vuttanayeneva sīlādiguṇehi attānaṃ alaṅkaritvā mahājanaṃ tattha patiṭṭhapentassa ovāde tathā nibbattadevatā sudhammāyaṃ devasabhāyaṃ sannipatitā “aho amhākaṃ nimirājānaṃ nissāya mayaṃ imaṃ sampattiṃ pattā, evarūpāpi nāma anuppanne buddhe mahājanassa buddhakiccaṃ sādhamānā acchariyamanussā loke uppajjanti”ti mahāpurisassa guṇe vaṇṇentā abhitthaviṃsu. Tena vuttaṃ –

“Accheraṃ vata lokasmiṃ, uppajjanti vicakkhaṇā;
Yadā ahu nimirājā, paṇḍito kusalatthiko”ti. (jā. 2.22.421) –

Ādi.

Taṃ sutvā sakkam devānamindaṃ ādiṃ katvā sabbe devā bodhisattaṃ daṭṭhukāmā ahesuṃ. Athekadivasam mahāpurisassa uposathikassa uparipāsādaragatassa pacchimayāme pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinnassa evaṃ cetaso parivittakko udapādi “dānaṃ nu kho varaṃ, udāhu brahmacariya”nti. So taṃ attano kaṅkhaṃ chindituṃ nāsakkihi. Tasmim khāṇe sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko taṃ kāraṇaṃ āvajjento bodhisattaṃ tathā vitakkentaṃ disvā “handassa vitakkaṃ chindissāmi”ti āgantvā purato tthito tena “kosi tva”nti puṭṭho attano devarājabhāvaṃ ārocetvā “kiṃ, mahārāja, cintesi”ti vutte tamatthaṃ ārocesi. Sakko brahmacariyameva uttamaṃ katvā dassento –

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;
Majjhimena ca devattaṃ, uttamaṃ visujjhati.

“Na hete sulabhā kāyā, yācayogena kenaci;
Ye kāye upapajjanti, anagārā tapassino”ti. (jā. 2.22.429-430) –

Āha.

Tattha puthutitthāyatanesu methunaviratimattaṃ **hīnaṃ brahmacariyaṃ** nāma, tena khattiyakule upapajjati. Jhānassa upacāramattaṃ **majjhimaṃ** nāma, tena devattaṃ upapajjati. Aṭṭhasamāpattinibbattaṃ pana **uttamaṃ** nāma, tena brahmaloke nibbattati. Tañhi bāhirakā “nibbāna”nti kathenti. Tenāha “visujjhatī”ti. Sāsane pana parisuddhasīlassa bhikkhuno aññataraṃ devanikāyaṃ patthentassa brahmacariyacetaṇā hīnatāya **hīnaṃ** nāma, tena yathāpatthite devaloke nibbattati. Parisuddhasīlassa aṭṭhasamāpattinibbattaṃ **majjhimaṃ** nāma, tena brahmaloke nibbattati. Parisuddhasīlassa pana vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattappatti **uttamaṃ** nāma, tena visujjhatīti. Iti sakko “mahārāja, dānato brahmacariyavāsova sataguṇena sahasaguṇena satahasaguṇena mahapphalo”ti

vaññesi. **Kāyāti** brahmagaṇā. **Yācayogenāti** yācanayuttana. “Yājayogenā”tipi pāḷi, yajanayuttana, dānayuttenāti attho. **Tapassinoti** tapanissitakā. Imāyapi gāthāya brahmacariyavāsasseva mahānubhāvataṃ dīpeti. Evañca pana vatvā “kiñcāpi, mahārāja, dānato brahmacariyameva mahapphalaṃ, dvepi panete mahāpurisakattabbāva. Dvīsupi appamatto hutvā dānañca dehi silañca rakkhāhi”ti vatvā taṃ ovaditvā sakaṭṭhānameva gato.

Atha naṃ devagaṇo “mahārāja, kuhiṃ gatattā”ti āha. Sakko “mithilāyaṃ nimirañño kañkha chinditu”nti tamatthaṃ pakāsetvā bodhisattassa guṇe vitthārato vaññesi. Taṃ sutvā devā “mahārāja, mayhaṃ nimirājānaṃ daṭṭhukāmamhā, sādhu naṃ pakkosāpehi”ti vadimṃsu. Sakko “sādhū”ti sampaṭicchitvā mātaliṃ āmantesi – “gaccha nimirājānaṃ vejayantaṃ āropetvā ānehi”ti. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā rathena gantvā tattha mahāsattaṃ āropetvā tena yācito yathākammaṃ pāpakammīnaṃ puññakammīnañca ṭhānāni ācikkhanto anukkamena devalokaṃ nesi. Devāpi kho “nimirājā āgato”ti sutvā dibbagandhavāsapupphahattā yāva cittaṃkūṭadvārakoṭṭhakā paccuggantvā mahāsattaṃ dibbagandhādīhi pūjentā sudhammaṃ devasabhaṃ ānayaṃsu. Rājā rathā otaritvā devasabhaṃ pavisitvā sakkena saddhiṃ ekāsane nisīditvā tena dibbehi kāmehi nimantiyamāno “alaṃ, mahārāja, mayhaṃ imehi yācitatūpamehi kāmehi”ti paṭikkhipitvā anekapariyāyena dhammaṃ desetvā manussagaṇanāya sattāhameva ṭhatvā “gacchāmaṃ manussalokaṃ, tattha dānādīni puññāni karissāmi”ti āha. Sakko “nimirājānaṃ mithilāyaṃ nehi”ti mātaliṃ ānāpesi. So taṃ vejayantarathaṃ āropetvā pācīnadisābhāgena mithilāyaṃ pāpuṇi. Mahājāno dibbarathaṃ disvā rañño paccuggamaṃ akāsi. Mātali sīhapañjare mahāsattaṃ otāretvā āpucchitvā sakaṭṭhānameva gato. Mahājānopi rājānaṃ parivāretvā “kīdiso, deva, devaloko”ti pucchi. Rājā devalokasampattiṃ vaññetvā “tumhepi dānādīni puññāni karotha, evaṃ tasmīṃ devaloke uppajjissathā”ti dhammaṃ desesi. So aparabhāge pubbe vuttanayena palitaṃ disvā puttassa rajjaṃ paṭicchāpetvā kāme pahāya pabbajitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmalokūpago aho.

Tadā sakko anuruddho aho. Mātali ānando. Caturāsīti rājasahassāni buddhāparisā. Nimirājā lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva bodhisambhārā niddhāretabbā. Tathā brahmalokasampattiṃ pahāya pubbe attanā pavattitaṃ kalyāṇavattaṃ anuppabandhessāmīti mahākaruṇāya manussaloke nibbattaṃ, uḷāro dānājjhāsāyo, tadanurūpā dānādīsū paṭipatti, mahājānassa ca tattha paṭiṭṭhāpanaṃ, yāva devamanussānaṃ patthaṭṭayasatā, sakkassa devarājassa upasaṅkamane ativimhayatā, tena dibbasampattiyā nimantiyamānopi taṃ analaṅkaritvā puññasambhāraparibrūhanatthaṃ puna manussavāsūpāgamaṃ, lābhasampattīsū sabbattha alaggabhāvoti evamādayo guṇānubhāvā niddhāretabbāti.

Nimirājacariyāvaññanā niṭṭhitā.

7. Candakumāracariyāvaññanā

45. Sattame ekarājassa atrajoti ekarājassa nāma kāsirañño orasaputto. **Nagare pupphavatiyāti** pupphavatināmake nagare. **Candasavhayoti** candasaddena avhātabbo, candanāmoti attho.

Atīte kira ayaṃ bārāṇasī pupphavatī nāma aho. Tattha vasavattirañño putto ekarājā nāma rajjaṃ kāresi. Bodhisatto tassa gotamiyā nāma aggamaheśiyā kucchimhi paṭisandhiṃ aggahesi. “Candakumāro”tissa nāmamakāṃsu. Tassa padasā gamanakāle aparopi putto uppanno, tassa “sūriyakumāro”ti nāmamakāṃsu. Tassa padasā gamanakāle ekā dhītā uppannā, “selā”tissā nāmamakāṃsu. Vemātikā ca nesaṃ bhaddaseno sūro cāti dve bhātaro ahesuṃ. Bodhisatto anupubbena vuddhippatto sippesu ca vijjāṭṭhānesu ca pāraṃ agamāsi. Tassa rājā anucchavikaṃ candaṃ nāma rājadhītaṃ ānetvā uparajjaṃ adāsi. Bodhisattassa eko putto uppanno, tassa “vāsulo”ti nāmamakāṃsu. Tassa pana rañño khaṇḍahālo nāma purohito, taṃ rājā vinicchaye ṭhapesi. So lañjavittako hutvā lañjaṃ gahetvā assāmike sāmike karoti, sāmike ca assāmike karoti. Athekadivasaṃ aṭṭaparājito eko puriso vinicchayaṭṭhāne upakkosento nikkhamitvā rājūpaṭṭhānaṃ gacchantaṃ bodhisattaṃ disvā tassa pādesu nipatitvā “sāmi khaṇḍahālo vinicchaye vilopaṃ khādati, ahaṃ tena lañjaṃ gahetvā parājayaṃ pāpito”ti aṭṭassaramakāsi. Bodhisatto “mā bhāyī”ti taṃ assāsetvā vinicchayaṃ netvā sāmikameva sāmikaṃ akāsi.

Mahājano mahāsaddena sādhuḥāramadāsi.

Rājā “bodhisattena kira aṭṭo suvinicchito”ti sutvā taṃ āmantetvā “tāta, ito paṭṭhāya tvameva aṭṭakarāṇe vinicchayaṃ vinicchīnāhī”ti vinicchayaṃ bodhisattassa adāsi. Khaṇḍahālassa āyo pacchijji. So tato paṭṭhāya bodhisatte āghātaṃ bandhitvā otārāpekkho vicari. So pana rājā mudhappasanno. So ekadivasam supinanta devalokaṃ passitvā tattha gantukāmo hutvā “purohitaṃ brahmalokagāmiṃ maggaṃ ācikkhā”ti āha. So “atidānaṃ dadanto sabbacatukkena yaññaṃ yajassū”ti vatvā rañña “kiṃ atidāna”nti puṭṭho “attano piyaputtā piyabhariyā piyadhītaro mahāvibhavaseṭṭhino maṅgalaṭṭhiassādayoti ete cattāro cattāro katvā dvipadacatuppade yaññatthāya pariccajītvā tesam galalohitena yajanaṃ atidānaṃ nāmā”ti saññāpesi. Iti so “saggamaggaṃ ācikkhissāmī”ti nirayamaggaṃ ācikkhi.

Rājāpi tasmim paṇḍitasāññī hutvā “tena vuttavidhi saggamaggo”ti saññāya taṃ paṭipajjitukāmo mahantaṃ yaññāvātaṃ kārapetvā tattha bodhisattādiḥ cattāro rājakumāre ādiṃ katvā khaṇḍahālena vuttaṃ sabbam dvipadacatuppadaṃ yaññapasutaṭṭhāne nethāti āṇāpesi. Sabbañca yaññasambhāraṃ upakkhaṭaṃ ahoṣi. Taṃ sutvā mahājano mahantaṃ kolāhalaṃ akāsi. Rājā vipaṭṭisārī hutvā khaṇḍahālena upatthambhito punapi tathā taṃ āṇāpesi. Bodhisatto “khaṇḍahālena vinicchayaṭṭhānaṃ alabhanta mayi āghātaṃ bandhitvā mameva maraṇaṃ icchantena mahājanassa anayabyasanaṃ uppādita”nti jānitvā nānāvidhehi upāyehi rājānaṃ tato duggahitaggāhato vivecetum vāyāmitvāpi nāsakkhi. Mahājano paridevi, mahantaṃ kāruññaṃ akāsi. Mahājanassa paridevantasseva yaññāvāte sabbakammāni niṭṭhāpesi. Rājaputtaṃ netvā gīvāya nāmetvā nisīdāpesum. Khaṇḍahālo suvaṇṇapātīm upanāmetvā khaggaṃ ādāya “tassa gīvāṃ chindissāmī”ti aṭṭhāsi. Taṃ disvā candā nāma rājaputtassa devī “aññaṃ me paṭisaraṇaṃ natthi, attano saccabalena sāmikassa sotthim karissāmī”ti añjalim paggayha parisāya antare vicarantī “idaṃ ekanteneva pāpakammaṃ, yaṃ khaṇḍahālo saggamaggoti karoti. Iminā mayhaṃ saccavacanena mama sāmikassa sotthi hotu.

“Yā devatā idha loke, sabbā tā saraṇaṃ gatā;
Anāthaṃ tāyatha mamaṃ, yathāhaṃ patimā siya”nti. –

Saccakiriyamakāsi. Sakko devarājā tassā paridevanasaddaṃ sutvā taṃ pavattim ṇatvā jalitaṃ ayokūtaṃ ādāya āgantvā rājānaṃ tāsetvā sabbe vissajjāpesi. Sakkopi tadā attano dibbarūpaṃ dassetvā sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ vajiraṃ paribbhamanto “are, pāparaṇa kāḷakaṇṇi, kadā tayā paṇātipātena sugatigamaṇaṃ diṭṭhapubbaṃ, candakumāraṃ sabbañca imaṃ janaṃ bandhanaṃ mocehi, no ce mocessasi, ettheva te imassa ca duṭṭhabrahmaṇassa sīsaṃ phālessāmī”ti ākāse aṭṭhāsi. Taṃ acchariyaṃ disvā rājā brāhmaṇo ca sīghaṃ sabbe bandhanā mocesuṃ.

Atha mahājano ekakolāhalaṃ katvā sahasā yaññāvātaṃ ajjhottharivā khaṇḍahālassa ekekaṃ leḍḍupphāraṃ dento tattheva naṃ jīvitakkhayaṃ pāpetvā rājānampi māretum ārabhi. Bodhisatto puretaraṃeva pitaraṃ palissajitvā ṭhito māretum na adāsi. Mahājano “jīvitaṃ tāvassa pāparañño dema, chattaṃ paṇassa na dassāma, nagare vāsaṃ vā na dassāma, taṃ caṇḍālaṃ katvā bahinagare vāsāpessāmā”ti rājavesaṃ hāretvā kāsāvaṃ nivāsāpetvā haliddipilotikāya sīsaṃ veṭhetvā caṇḍālaṃ katvā caṇḍālagāmaṃ paṇiṃsu. Ye pana taṃ pasughātayaññaṃ yajimsu ceva yajāpesuñca anumodimsu ca, sabbe te nirayaparāyanā ahesum. Tenāha bhagavā –

“Sabbe patiṭṭhā nirayaṃ, yathā taṃ pāpakaṃ karitvāna;
Na hi pāpakammaṃ katvā, labbhā sugatim ito gantu”nti. (jā. 2.22.1143);

Atha sabbāpi rājaparisā nāgarā ceva jānapadā ca samāgantvā bodhisattaṃ rajje abhisīncimsu. So dhammena rajjaṃ anusāsanto taṃ attano mahājanassa ca akāraṇeneva uppannaṃ anayabyasanaṃ anussaritvā saṃvegajāto puññakiriyāsu bhiyyosomattāya ussāhajāto mahādānaṃ pavattesi, silāni rakkhi, uposathakammaṃ samādiyi. Tena vuttaṃ –

46. “Tadāhaṃ yajanaṃ mutto, nikkhanto yaññāvātaṃ;
Saṃvegaṃ janayitvāna, mahādānaṃ pavattayi”nti. – ādi;

Tattha **yajanā muttoti** khaṇḍahālena vihitayaññavidhito vuttanayena ghātetabbato mutto. **Nikkhanto yaññavāṭatoti** abhisekakaraṇatthāya ussāhajātena mahājanena saddhiṃ tato yaññabhūmito niggato. **Samvegaṃ janayitvānāti** evaṃ “bahuntarāyo lokasannivāso”ti ativiya samvegaṃ uppādetvā. **Mahādānaṃ pavattayinti** cha dānasālāyo kārāpetvā mahatā dhanapariccāgena vessantaradānasadisam mahādānamadāsiṃ. Etena abhisekakaraṇato paṭṭhāya tassa mahādānassa pavattitabhāvaṃ dasseti.

47. Dakkhiṇeyye adatvānāti dakkhiṇārahe puggale deyyadhammaṃ apariccajivā. **Api chappañca rattiyoti** appekadā chapī pañcapi rattiyō attano pivanakhādanabhuñjanāni na karomīti dasseti.

Tadā kira bodhisatto sakalajambudīpaṃ unnaṅgalaṃ katvā mahāmegho viya abhivassanto mahādānaṃ pavattesi. Tattha kiñcāpi dānasālāsu annapānādiulārūlārāpaṇītaṇṭameva yācakānaṃ yathārucitaṃ divase divase dīyati, tathāpi attano sajjitaṃ āhāraṃ rājārahobhojanampi yācakānaṃ adatvā na bhuñjati, taṃ sandhāya vuttaṃ “**nāhaṃ pivāmī**”tiādi.

48. Idāni tathā yācakānaṃ dāne kārānaṃ dassento upamaṃ tāva āharati “**yathāpi vāñijo nāmā**”tiādina. Tassattho – yathā nāma vāñijo bhaṇḍaṭṭhānaṃ gantvā appena pābhatena bahuṃ bhaṇḍaṃ vikkiṇitvā vipulaṃ bhaṇḍasannicayaṃ katvā desakālaṃ jānanto **yatthassa lābho** udayo **mahā hoti, tattha** dese kāle vā **taṃ** bhaṇḍaṃ **harati** upaneti vikkiṇāti.

49. Sakabhuttāpīti sakabhuttatopi attanā paribhuttatopi. “Sakaparibhuttāpī”tipi pāṭho. **Pareti** parasmim paṭiggāhakaṃ puggale. **Satabhāgoti** anekasatabhāgo āyatiṃ bhavissati. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathā vāñijena kītabhaṇḍaṃ tattheva avikkiṇitvā tathārūpe dese kāle ca vikkiṇiyamānaṃ bahuṃ udayaṃ vipulaṃ phalaṃ hoti, tatheva attano santakaṃ attanā anupabhuñjitvā parasmim paṭiggāhakaṃ puggale dinnaṃ mahapphalaṃ anekasatabhāgo bhavissati, tasmā attanā abhuñjitvāpi parassa dātābamevāti. Vuttañhetam bhagavatā – “tiracchānagate dānaṃ datvā sataguṇā dakkhiṇā pāṭikānkhitabbā. Puthujjanadussīle dānaṃ datvā sahasaguṇā”ti (ma. ni. 3.379) vitthāro. Aparampi vuttaṃ “evaṃ ce, bhikkhave, sattā jāneyyūṃ dānasamvibhāgassa vipākaṃ, yathāhaṃ jānāmi, na adatvā bhuñjeyyūṃ, na ca nesam maccheramalaṃ cittaṃ pariyādāya tiṭṭheyya. Yopi nesam assa carimo ālopo carimaṃ kabaḷaṃ, tatopi na asamvibhajitvā bhuñjeyyū”ntiādi (itivu. 26).

50. Etamatthavasam nātivāti etaṃ dānassa mahapphalabhāvasaṅkhātāñceva sammāsambodhiyā paccayabhāvasaṅkhātāñca atthavasam kārānaṃ jānitvā. **Na paṭikkamāmi dānatoti** dānapāramito īsakampi na nivattāmi abhikkamāmi eva. Kimatthaṃ? **Sambodhimanupattiyāti** sambodhiṃ sabbaññutaññānaṃ anuppattiyā anuppattiyatthaṃ, adhigantunti attho.

Tadā bodhisatto mahājanena pitari caṇḍālagāmaṃ pavesite dātābbayuttakaṃ paribbayaṃ dāpesi nivāsanāni pārūpanāni ca. Sopi nagaraṃ pavisitūṃ alabhanto bodhisatte uyyānakīlādiatthaṃ bahigate upasaṅkamati, puttasaññāya pana na vandati, na añjalikammaṃ karoti, “ciraṃ jīva, sāmī”ti vadati. Bodhisattopi diṭṭhadivase atirekasammānaṃ karoti. So evaṃ dhammena rajjaṃ kāretvā āyupariyosāne sapaṇiso devalokaṃ pūresi.

Tadā khaṇḍahālo devadatto ahosi, gotamī devī mahāmāyā, candā rājadhītā rāhulamātā, vāsulo rāhulo, selā uppalaṇṇā, sūro mahākassapo, bhaddaseno mahāmoggallāno, sūriyakumāro sārīputto, candarājā lokanātho.

Tassa idhāpi pubbe vuttanayeneva yathārahaṃ sesapāramiyo niddhāretabbā. Tadā khaṇḍahālassa kakkhaḷapharusabhāvaṃ jānantopi ajjupekkhitvā dhammena samena aṭṭassa vinicchayo, attānaṃ māretukāmasseva khaṇḍahālassa tathā yaññavidhānaṃ jānitvāpi tassa upari cittappakopābhāvo, attano parisam gahetvā pitu sattu bhavitūṃ samatthopi “mādisassa nāma garūhi virodho na yutto”ti attānaṃ purisapasuṃ katvā ghātāpetukāmassa pitu āñāyaṃ avaṭṭhānaṃ, kosiyā asim gahetvā sīsam chinditūṃ upakkamante purohite attano pitari putte sabbasattesu ca mettāpharaṇena samacittatā, mahājane pitaraṃ māretuṃ upakkamante sayam palissajitvā tassa jīvitadānañca, divase divase vessantaradānasadisam

mahādānaṃ dadatopi dānena atittabhāvo, mahājanena caṇḍālesu vāsāpitassa pitu dātabbayuttakaṃ datvā posanaṃ, mahājanaṃ puññakiriyāsu patiṭṭhāpananti evamādayo guṇānubhāvā niddhāretabbāti.

Candakumāracarīyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Sivirājacarīyāvaṇṇanā

51. Aṭṭhame **ariṭṭhasavhaye nagareti** ariṭṭhapuranāmake nagare. **Sivi nāmāsi khattiyoti** sivīti gottato evaṃnāmako rājā ahoṣi.

Atīte kira sivratthe ariṭṭhapuranagare sivrāje rajjaṃ kārente mahāsatto tassa putto hutvā nibbatti. “Sivikumāro” tissa nāmamakaṃsu. So vayappatto takkasilaṃ gantvā uggahitasippo āgantvā pitu sippaṃ dassetvā uparajjaṃ labhitvā aparabhāge pitu accayena rājā hutvā agatigamaṇaṃ pahāya dasa rājadhamme akopetvā rajjaṃ kārento nagarassa catūsu dvāresu nagaramajjhe nivesanadvāreti cha dānasālāyo kāretvā devasikaṃ chasatasahassapariccāgena mahādānaṃ pavattesi. Aṭṭhamīcātuddasīpannarasīsu sayāṃ dānasālaṃ gantvā dānaggaṃ oloketi.

So ekadā puṇṇamadivase pātova samussitasetacchatte rājapallaṅke nisinno attanā dinnadānaṃ āvajjento bāhiravatthūṃ attanā adinnaṃ nāma adisvā “na me bāhirakadānaṃ tathā cittaṃ toseti, yathā ajjhakkadānaṃ, aho vata mama dānasālaṃ gatakāle koci yācako bāhiravatthūṃ ayācitvā ajjhakkameva yāceyya, sace hi me koci sarīre maṃsaṃ vā lohitaṃ vā sīsaṃ vā hadayamaṃsaṃ vā akkhīni vā upaḍḍhasarīraṃ vā sakalameva vā attabhāvaṃ dāsabhāvena yāceyya, taṃtadevassa adhippāyaṃ pūrento dātuṃ sakkomī” ti cintesi. **Pāliyaṃ** pana akkhīnaṃ eva vasena āgatā. Tena vuttaṃ –

“Nisajja pāsādavare, evaṃ cintesaṃ tadā”.

52. “Yaṃkiñci mānusaṃ dānaṃ, adinnaṃ me na vijjati;
Yopi yāceyya maṃ cakkhuṃ, dadeyyaṃ avikampito” ti.

Tattha **mānusaṃ dānanti** pakatimanussehi dātabbadānaṃ annapānādi. Evaṃ pana mahāsattassa uḷāre dānajjhāsaye uppanne sakkassa paṇḍukambalasilāsaṇaṃ uṇhākāraṃ dassesi. So tassa kāraṇaṃ āvajjento bodhisattassa ajjhāsayaṃ disvā “sivrājā ajja sampattayācakā cakkhūni ce yācanti, cakkhūni uppātetvā nesaṃ dassāmīti cintesi” ti sakko devaparisāya vatvā “so sakkhissati nu kho taṃ dātuṃ, udāhu noti vīmaṃsissāmi tāva na” nti bodhisatte soḷasahi gandhodakaghaṭehi nhatvā sabbālaṅkārehi paṭimaṇḍite alaṅkatahatthikkhandhavaragate dānaggaṃ gacchante jarājīṇṇo andhabrahmaṇo viya hutvā tassa cakkhupathe ekasmiṃ unnatappadese ubho hatthe pasāretvā rājānaṃ jayāpetvā ṭhito bodhisattena tadabhimukhaṃ vāraṇaṃ pesetvā “brāhmaṇa, kiṃ icchasi” ti pucchito “tava dānajjhāsayaṃ nissāya samuggatena kittighosena sakalalokasannivāso niranteraṃ puṭṭo, ahañca andho, tasmā taṃ yācāmī” ti upacāravasena ekaṃ cakkhuṃ yāci. Tena vuttaṃ –

53. “Mama saṅkappamaññāya, sakko devānamissaro;
Nisinno devaparisāya, idaṃ vacanamabravi.

54. “Nisajja pāsādavare, sivrājā mahiddhiko;
Cintento vividhaṃ dānaṃ, adeyyaṃ so na passati.

55. “Tathaṃ nu vitathaṃ netāṃ, handa vīmaṃsayāmi taṃ;
Muhuttaṃ āgameyyātha, yāva jānāmi taṃ maṇaṃ.

56. “Pavedhamāno palitasiro, valigatto jarāturo;
Andhavaṇṇova hutvāna, rājānaṃ upasaṅkami.

57. “So tadā paggahetvāna, vāmaṃ dakkhiṇabāhu ca;

Sirasmiṃ añjalim katvā, idaṃ vacanamabravi.

58. “Yācāmi taṃ mahārāja, dhammika raṭṭhavaḍḍhana;
Tava dānaratā kitti, uggatā devamānuse.
59. “Ubhopi nettā nayanā, andhā upahatā mama;
Ekaṃ me nayanam dehi, tvampi ekena yāpayā”’ti.

Tattha **cintento vividham dānanti** attanā dinnam vividham dānam cintento, āvajjento dānam vā attanā dinnam vividham bāhiraṃ deyyadhammaṃ cintento. **Adeyyaṃ so na passatīti** bāhiraṃ viya ajjhattikavatthumpi adeyyaṃ dātuṃ asakkuṇeyyaṃ na passati, “cakkhūnipi uppāṭetvā dassāmī”’ti cintesīti adhippāyo. **Tathaṃ nu vitathaṃ netanti** etaṃ ajjhattikavatthunopi adeyyassa adassanaṃ deyyabhāveneva dassanaṃ cintanaṃ saccaṃ nu kho, udāhu, asaccanti attho. **So tadā paggahevāna, vāmaṃ dakkhiṇabāhu cāti** vāmaṃ bāhuṃ dakkhiṇabāhuṃca tadā paggahevā, ubho bāhū ukkhipitvāti attho. **Raṭṭhavaḍḍhanāti** raṭṭhavaḍḍhikara. **Tvampi ekena yāpayāti** ekena cakkhunā samavisamaṃ passanto sakaṃ attabhāvaṃ tvam yāpehi, ahampi bhavato laddhena ekena yāpemīti dasseti.

Taṃ sutvā mahāsatto tuṭṭhamānaso “idānevāhaṃ pāsāde nisinno evaṃ cintetvā āgato, ayañca me cittaṃ ñatvā viya cakkhuṃ yācati, aho vata me lābhā, ajja me manoratho matthakaṃ pāpuṇissati, adinnapubbaṃ vata dānaṃ dassāmī”’ti ussāhajāto aho. Tamatthaṃ pakāsento satthā āha –

60. “Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, haṭṭho samviggamānaso;
Katañjalī vedajāto, idaṃ vacanamabraviṃ.
61. “Idānāhaṃ cintayitvāna, pāsādato idhāgato;
Tvam mama cittamaññāya, nettaṃ yācitumāgato.
62. “Aho me mānasaṃ siddhaṃ, saṅkappo paripūrito;
Adinnapubbaṃ dānavaraṃ, ajja dassāmi yācake”’ti.

Tattha **tassāti** tassa brāhmaṇarūpadharassa sakkassa. **Haṭṭhoti** tuṭṭho. **Samviggamānasoti** mama cittaṃ jānitvā viya iminā brāhmaṇena cakkhu yācitaṃ, ettaṃ kālaṃ evaṃ acintetvā pamajjito vatamhīti samviggacitto. **Vedajātoti** jātapītipāmojjo. **Abravinti** abhāsīṃ. **Mānasanti** manasi bhavaṃ mānasaṃ, dānajjhāsayo, “cakkhuṃ dassāmī”’ti uppannadānajjhāsayoti attho. **Saṅkappoti** manoratho. **Paripūritoti** paripuṇṇo.

Atha bodhisatto cintesi – “ayaṃ brāhmaṇo mama cittācāraṃ ñatvā viya duccajampi cakkhuṃ maṃ yācati, siyā nu kho kāyaci devatāya anusīṭṭho bhavissati, pucchissāmi tāva na”’nti cintetvā taṃ brāhmaṇaṃ pucchi. Tenāha bhagavā **jātakadesanāyaṃ** –

“Kenānusiṭṭho idhamāgatosi, vanibbaka cakkhupathāni yācitum;
Suduccajaṃ yācasi uttamaṅgaṃ, yamāhu nettaṃ purisena duccaja”’nti.(jā. 1.15.53);

Taṃ sutvā brāhmaṇarūpadharo sakko āha –

“Yamāhu devesu sujampatīti, maghavāti naṃ āhu manussaloke;
Tenānusiṭṭho idhamāgatosmi, vanibbako cakkhupathāni yācitum.

“Vanibbato mayhaṃ vaniṃ anuttaraṃ, dadāhi te cakkhupathāni yācito;
Dadāhi me cakkhupathaṃ anuttaraṃ, yamāhu nettaṃ purisena duccaja”’nti. (jā. 1.15.54-55);

Mahāsatto āha –

“Yena atthena āgacchi, yamatthamabhipatthayaṃ;
Te te ijjhantu saṅkappā, labha cakkhūni brāhmaṇa.

“Ekaṃ te yācamānassa, ubhayāni dadāmaṃ;
Sa cakkhumā gaccha janassa pekkhato,
Yadicchase tvaṃ tada te samijjhatū”ti. (jā. 1.15.56-57);

Tattha **vanibbakā**ti taṃ ālapati. **Cakkhupathānī**ti dassanassa pathabhāvato cakkhūnamevetam nāmaṃ. **Yamāhū**ti yaṃ loke “duccaja”nti kathenti. **Vanibbatoti** yācantassa. **Vaninti** yācanaṃ. **Te teti** te tava tassa andhassa saṅkappā. **Sa cakkhumā**ti so tvaṃ mama cakkhūhi cakkhumā hutvā. **Tada te samijjhatū**ti yaṃ tvaṃ mama santikā icchasi, taṃ te samijjhatūti.

Rājā ettakaṃ kathetvā “ayaṃ brāhmaṇo sakkena anusīṭṭho idhāgatosmīti bhaṇati, nūna imassa iminā upāyena cakkhu sampajjissatī”ti ñatvā “idheva mayā cakkhūni uppāṭetvā dātuṃ asāruppa”nti cintetvā brāhmaṇaṃ ādāya antepuraṃ gantvā rājāsane nisīditvā sivakaṃ nāma vejjam pakkosāpesi. Atha “amhākaṃ kira rājā akkhīni uppāṭetvā brāhmaṇassa dātukāmo”ti sakalanagare ekakolāhalaṃ ahosi. Atha naṃ rañño ñātisenāpatiādayo rājavallabhā amaccā pārisajjā nāgarā orodhā ca sabbe sannipatitvā nānūpāyehi nivāresuṃ. Rājāpi ne anuvāresi tenāha –

“Mā no deva adā cakkhum, mā no sabbe parākari;
Dhanaṃ dehi mahārāja, muttā veḷuriyā bahū.

“Yutte deva rathe dehi, ājānīye calaṅkate;
Nāge dehi mahārāja, hemakappanavāsase.

“Yathā taṃ sivayo sabbe, sayoggā sarathā sadā;
Samantā parikireyyuṃ, evaṃ dehi rathesabhā”ti. (jā. 1.15.58-60);

Atha rājā tisso gāthā abhāsi –

“Yo ve dassanti vatvāna, adāne kurute mano;
Bhūmyaṃ so patitaṃ pāsamaṃ, gīvāyaṃ paṭimuñcati.

“Yo ve dassanti vatvāna, adāne kurute mano;
Pāpā pāpataro hoti, sampatto yamasādhanam.

“Yañhi yāce tañhi dade, yaṃ na yāce na taṃ dade;
Svāhaṃ tameva dassāmi, yaṃ maṃ yācati brāhmaṇo”ti. (jā. 1.15.61-63);

Tattha **mā no, devāti noti** nipātamattaṃ. Deva, mā **cakkhum** adāsi. **Mā no sabbe parākari**ti amhe sabbe mā pariccaji. Akkhīsu hi dinnesu tvaṃ rajjaṃ na karissasi, evaṃ tayā mayaṃ pariccattā nāma bhavissāmāti adhippāyena evamāhaṃsu. **Parikireyyunti** parivāreyyūṃ. **Evaṃ dehī**ti yathā taṃ avikalacakkhum sivayo ciraṃ parivāreyyūṃ, evaṃ dehi dhanamevassa dehi, mā akkhīni, akkhīsu hi dinnesu na taṃ sivayo parivāressantīti dasseti.

Paṭimuñcatīti paṭipaveseti. **Pāpā pāpataro hotī**ti lāmakā lāmakataro nāma hoti. **Sampatto yamasādhananti** yamassa āṇāpavattīṭṭhānaṃ ussanirayaṃ esa patto nāma hoti. **Yañhi yāceti** yaṃ vatthuṃ yācako yācati, dāyakopi tadeva dadeyya, na ayācītaṃ, ayañca brāhmaṇo cakkhum maṃ yācati, na muttādikaṃ dhanam, taṃ dassāmīti vadati.

Atha naṃ “āyuādīsu kiṃ patthetvā cakkhūni desi devā”ti pucchīmsu. Mahāpuriso “nāhaṃ diṭṭhadhammikaṃ samparāyikaṃ vā sampattīṃ patthetvā demī, api ca bodhisattānaṃ āciṅṅasamāciṅṅo

porāṇakamaḅḅo esa, yadidaḅḅ dānaḅḅaramipūraṇaḅḅ nāma’’ti āha. Tena vuttaḅḅ –

‘‘Āyumaḅḅ nu vaṇṇaḅḅ nu sukhaḅḅ balaḅḅ nu, kiḅḅ patthayaṇo nu janinda desi;
Kathaḅḅhi rāḅḅa sivaḅḅnaḅḅ anuttaro, cakkhūni dajḅḅā paralokahetu.

‘‘Na vāhametaḅḅ yasaḅḅa dadāmi, na puttamicche na dhanamaḅḅ na raḅḅḅamaḅḅ;
Sataḅḅa dhammo carito purāṇo, icceva dāne ramate mano mama’’ti. (ḅā. 1.15.64-65);

Tattha **paralokahetūti**, mahārāja, kathaḅḅ nāma tumhādiso paṇḅḅitapuriso sakkasampattisadisamaḅḅ sandiḅḅḅhikamaḅḅ issariyamaḅḅ pahāya paralokahetu cakkhūni dadeyyāti.

Na **vāhanti** na ve aham. **Yasasāti** dibbassa vā mānusassa vā issariyassa kāraṇā, apica **satamaḅḅ** bodhisattānaḅḅ **dhammo** buddhakāraḅḅo **carito** ācarito āciṇṇo purātano **icceva** iminā kāraṇena **dāneyeva** ḅdiso **mama mano** niratoti.

Evaḅḅca pana vatvā rāḅḅa amacce saḅḅḅāpetvā sivaḅḅamaḅḅ veḅḅamaḅḅ āṇāpesi – ‘‘ehi, sivaḅḅa, mama ubhopi akkhīni imassa brāhmaṇassa dātumaḅḅ siḅḅamaḅḅ uppāḅḅetvā hatthe patiḅḅḅhapehī’’ti. Tena vuttaḅḅ –

63. ‘‘Ehi sivaḅḅa uḅḅhehi, mā dandhayi mā pavedhayi;
Ubhopi nayanamaḅḅ dehi, uppāḅḅetvā vanibbake.

64. ‘‘Tato so codito mayamaḅḅ, sivaḅḅo vacanaḅḅkaro;
Uddharitvāna pādāsi, tālamiṇḅamaḅḅva yācake’’ti.

Tattha **uḅḅhehīti** uḅḅḅānavīriyamaḅḅ karohi. Imasmiḅḅ mama cakkhudāne saḅḅāyakkiccamāḅḅ karohīti dasseti. **Mā dantayīti** mā cirāyi. Ayaḅḅhi atidullabho cirakālamaḅḅ patthito mayā uttamo dānakkhaṇo paḅḅiladdho, so mā virajḅḅhīti adhippāyo. **Mā pavedhayīti** ‘‘amhākaḅḅ raḅḅḅo cakkhūni uppāḅḅemi’’ti cittutrāsavasena mā vedhayi sarīrakamaḅḅ mā āpajḅḅi. **Ubhopi nayananti** ubhopi nayane. **Vanibbake**ti yācakassa **mayhanti** mayā. **Uddharitvāna pādāsi**ti so veḅḅo raḅḅḅo akkhikūpato ubhopi akkhīni uppāḅḅetvā raḅḅḅo hatthe adāsi.

Dento ca na satthakena uddharitvā adāsi. So hi cintesi – ‘‘ayuttaḅḅ mādisassa susikkhitaveḅḅjassa raḅḅḅo akkhīsu satthapātana’’nti bhesajḅḅāni ḅamaḅḅsetvā bhesajḅḅacuṇṇena nīluppalamāḅḅ paribhāvetvā dakkhiṇakkhiḅḅ upasiḅḅḅhāpesi, akkhi parivatti, dukkhā vedanā uppajḅḅi. So paribhāvetvā punapi upasiḅḅḅhāpesi, akkhi akkhikūpato mucci, balavataḅḅa vedanā udapādi, tatiyavāre kharataramāḅḅ paribhāvetvā upanāmesi, akkhi osadhabalena paribbhamitvā akkhikūpato nikkhamitvā nhārusuttakena olambamānaḅḅ aḅḅḅāsi, adhimattā vedanā udapādi, lohitaḅḅ pagghari, nivatthasāḅḅakāpi lohiteḅḅa temiḅḅsu. Orodhā ca amaccā ca raḅḅḅo pādamaḅḅle patitvā ‘‘deva, akkhīni mā dehi, deva, akkhīni mā dehi’’ti mahāparidevamaḅḅ parideviḅḅsu.

Rāḅḅa vedanaḅḅ adhiḅḅāsetvā ‘‘tāta, mā papaṇcaḅḅ karī’’ti āha. So ‘‘sādhu, devā’’ti vāmahatthena akkhiḅḅ dhāretvā dakkhiṇahatthena satthakamaḅḅ ādāya akkhisuttakamaḅḅ chinditvā akkhiḅḅ ḅahetvā mahāsattassa hatthe ḅhapesi. So vāmakkhinā dakkhiṇakkhiḅḅ oloketvā pariccāḅḅapītiyā abhibhuyyamaḅḅnaḅḅ dukkhavedanaḅḅ vedento ‘‘ehi, brāhmaṇā’’ti brāhmaṇamaḅḅ pakkoḅāpetvā ‘‘mama ito cakkhuto satagaṇena saḅḅassaḅḅa sataḅḅassaḅḅa samantacakkhumeva piyataramāḅḅ, tassa me idaḅḅ akkhidānaḅḅ paccayo hotū’’ti brāhmaṇassa akkhiḅḅ adāsi. So taḅḅ ukkhipitvā attano akkhiḅḅhi ḅhapesi, taḅḅ tassānubhāvena vikasitanīluppalamāḅḅ viya hutvā upaḅḅḅhāsi. Mahāsatto vāmakkhinā tassa taḅḅ akkhiḅḅ diḅḅvā ‘‘aho sudinnaḅḅ mayā akkhī’’ti antosamuggatāya pītiyā nirantaramāḅḅ phuḅḅasariro hutvā aparampi adāsi. Sakkopi taḅḅ tatheva katvā rājanivesanā nikkhamitvā mahājanassa oloketasseva nagaḅḅā nikkhamitvā devalokameva gato.

Raḅḅḅo nacirasseva akkhīni āvāḅḅabhāvaḅḅ appattāni kambalageṇḅḅukamaḅḅ viya uggatena maḅḅsapiṇḅena pūretvā cīttakammaḅḅpassa viya ruhiḅḅsu, vedanā pacchijḅḅi. Atha mahāsatto katipāhamaḅḅ pāsāde vasitvā ‘‘kiḅḅ andhassa rajḅḅenāti amaccānaḅḅ rajḅḅaḅḅ niyyāḅḅetvā uyyānaḅḅ ḅantvā pabbajitvā samaṇadhammaḅḅ karissāmi’’ti cintetvā amaccānaḅḅ tamatthamaḅḅ ārocetvā ‘‘mukhadhovanādīdāyako eko puriso mayamaḅḅ

santike hotu, sarīrakiccatthānesupi me rajjukam bandhathā’’ti vatvā sivikāya gantvā pokkharanīṭire rājapallanke nisīdi. Amaccāpi vanditvā paṭikkamimsu. Bodhisattopi attano dānaṃ āvajjesi. Tasmim khaṇe sakkassa āsanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko taṃ disvā ‘‘mahārājassa varaṃ datvā cakkhuṃ paṭipākatikaṃ karissāmi’’ti bodhisattassa samīpaṃ gantvā padasaddamakāsi. Mahāsattena ca ‘‘ko eso’’ti vutte –

‘‘Sakkohamasmi devindo, āgatosmi tavantike;
Varaṃ varassu rājāsi, yaṃ kiñci manasicchasi’’ti. (jā. 1.15.71) –

Vatvā tena –

‘‘Pahūtaṃ me dhanaṃ sakka, balaṃ koso canappako;
Andhassa me sato dāni, maraṇaññeva rucati’’ti. (jā. 1.15.72) –

Vutte atha naṃ sakko āha – ‘‘sivirāja, kiṃ pana tvaṃ maritukāmo hutvā maraṇaṃ rocesi, udāhu andhabhāvenā’’ti. Andhabhāvena, devāti. ‘‘Mahārāja, dānaṃ nāma na kevalaṃ samparāyatthameva diyyati, diṭṭhadhammatthāyapi paccayo hoti, tasmā tava dānapuññameva nissāya saccakiriyaṃ karohi, tassa baleneva te cakkhu uppajjissati’’ti vutte ‘‘tena hi mayā mahādānaṃ sudinna’’nti vatvā saccakiriyaṃ karonto –

‘‘Ye maṃ yācitumāyanti, nānāgottā vanibbakā;
Yopi maṃ yācate tattha, sopi me manaso piyo;
Etena saccavajjena, cakkhu me upapajjathā’’ti. (jā. 1.15.74) –

Āha.

Tattha **ye manti** ye maṃ yācitumāgacchanti, tesupi āgatesu **yo** imaṃ nāma dehīti vācaṃ nicchārento **maṃ yācate, sopi me manaso piyo. Etenāti** sace mayhaṃ sabbe piyā, saccamevetaṃ mayā vuttaṃ, etena **me** saccavacanena ekaṃ **cakkhu upapajjatha** uppajjatūti.

Athassa vacanasamanantameva paṭhamaṃ cakkhu udapādi. Tato dutiyassa uppajjanatthāya –

‘‘Yaṃ maṃ so yācitum āgā, dehi cakkhūti brāhmaṇo;
Tassa cakkhūni pādasiṃ, brāhmaṇassa vanibbato.

‘‘Bhiyyo maṃ āvisī pīti, somanassañcanappakaṃ;
Etena saccavajjena, dutiyaṃ me upapajjathā’’ti. (jā. 1.15.75-76) –

Āha.

Tattha **yaṃ manti** yo maṃ. **Soti** so cakkhuyācako **brāhmaṇo. Āgāti** āgato. **Vanibbatoti** yācantassa. **Maṃ āvisīti** brāhmaṇassa cakkhūni datvā andhakālepi tathārūpaṃ vedanaṃ agaṇetvā ‘‘aho sudinnaṃ me dāna’’nti paccavekkhantaṃ maṃ **bhiyyo** atirekatarā pīti āvisī. **Somanassañcanappakanti** aparimāṇaṃ somanassaṃ uppajji. **Etenāti** sace tadā mama anappakaṃ pītisomanassaṃ uppannaṃ, saccamevetaṃ mayā vuttaṃ, etena **me** saccavacanena dutiyampi cakkhu upapajjatūti.

Taṃkhaṇaññeva dutiyampi cakkhu udapādi. Tāni panassa cakkhūni neva pākatikāni, na dībbāni. Sakkabrāhmaṇassa hi dinnam cakkhuṃ puna pākatikaṃ kātuṃ na sakkā, upahatacakkhuno ca dībbacakkhu nāma nuppajjati, vuttanayena panassa ādimajjhapariyosānesu aviparītaṃ attano dānapītiṃ upādāya pītipharaṇavasena nibbattāni ‘‘saccapāramitācakkhūni’’ti vuttāni. Tena vuttaṃ –

65. ‘‘Dadamānassa dentassa, dinnadānassa me sato;
Cittassa aññathā natthi, bodhiyāyeva kāraṇā’’ti.

Tattha **dadamānassā**ti cakkhūni dātuṃ vejjena uppāṭentassa. **Dentassā**ti uppāṭitāni tāni sakkabrāhmaṇassa hatthe ṭhapentassa. **Dinnadānassā**ti cakkhudānaṃ dinnavato. **Cittassa aññathā**ti dānājñāsayaassa aññathābhāvo. **Bodhiyāyeva kāraṇā**ti tañca sabbaññūtaññāṇasseva hetūti attho.

66. Sabbaññūtaññāṇassa sudullabhatāya evaṃ sudukkaraṃ mayā katanti na cakkhūnaṃ na attabhāvassapi appiyatāyāti dassento **“na me dessā”**ti osānagāthamāha. Tattha **attā na me na dessiyoti** paṭhamo **na**-kāro nipātamatto. Attā na me kujjhitabbo, na appiyoti attho. **“Attānaṃ me na dessiya”**ntipi pāṭho. Tassattho – me attānaṃ ahaṃ na dessiyaṃ na kujjheyyaṃ na kujjhituṃ arahāmi na so mayā kujjhitabboti. **“Attāpi me na dessiya”**ntipi paṭhanti. **Adāsahanti** adāsiṃ ahaṃ. **“Adāsiha”**ntipi pāṭho.

Tadā pana bodhisattassa saccakiriyāya cakkhūsu uppannesu sakkānubhāvena sabbā rājaparīsā sannipatitāva ahoṣi. Athassa sakko mahājanamajjhe ākāse ṭhatvā –

“Dhammena bhāsītā gāthā, sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhana;
Etāni tava nettāni, dibbāni paṭidissare.

“Tirokuṭṭaṃ tiroselam, samatiggayha pabbataṃ;
Samantā yojanasataṃ, dassanaṃ anubhontu te”ti. (jā. 1.15.77-78) –

Imāhi gāthāhi thutiṃ katvā devalokameva gato. Bodhisattopi mahājanaparivuto mahantena sakkārena nagaraṃ pavisitvā rājagehadvāre susajjite mahāmaṇḍape samussitasetacchatte rājapallaṅke nisinno cakkhupaṭilābhena tuṭṭhahaṭṭhapamuditānaṃ daṭṭhuṃ āgatānaṃ nāgarānaṃ jānapadānaṃ rājaparīsāya ca dhammaṃ desento –

“Ko nīdha vittaṃ na dadeyya yācito, api visiṭṭhaṃ supiyampi attano;
Tadiṅgha sabbe sivayo samāgatā, dibbāni nettāni mamajja passatha.

“Tirokuṭṭaṃ tiroselam, samatiggayha pabbataṃ;
Samantā yojanasataṃ, dassanaṃ anubhonti me.

“Na cāgamattā paramatthi kiñci, maccānaṃ idha jīvite;
Datvāna mānusaṃ cakkhuṃ, laddhaṃ me cakkhu amānusaṃ.

“Etampi disvā sivayo, detha dānāni bhuñjatha;
Datvā ca bhutvā ca yathānubhāvaṃ, aninditā saggamupetha ṭhāna”nti. (jā. 1.15.79-82) –

Imā gāthā abhāsi. Tattha **dhammena bhāsītā**ti, mahārāja, imā te gāthā dhammena sabhāveneva bhāsītā. **Dibbānī**ti dibbānubhāvayuttāni. **Paṭidissare**ti paṭidissanti. **Tirokuṭṭanti** parakuṭṭaṃ. **Tiroselanti** paraselaṃ. **Samatiggayhā**ti atikkamitvā. **Samantā** dasadisā **yojanasataṃ** rūpadassanaṃ **anubhontu** sādhetu.

Ko nīdhāti ko nu idha. **Api visiṭṭhanti** uttamampi samānaṃ. **Na cāgamattā**ti cāgappamāṇato aññaṃ varaṃ nāma natthi. **Idha jīvite**ti imasmim jīvaloke. **“Idha jīvata”**ntipi paṭhanti. Imasmim loke jīvamānānanti attho. **Amānusaṃ**ti dibbacakkhu mayā **laddhaṃ**, iminā kāraṇena veditabbametam **“cāgato uttamaṃ nāma natthi”**ti. **Etampi disvā**ti etaṃ mayā laddhaṃ dibbacakkhuṃ disvāpi.

Iti imāhi catūhi gāthāhi na kevalaṃ tasmimyeva khaṇe, atha kho anvaddhamāsampi uposathe mahājanaṃ sannipātetvā dhammaṃ desesi. Tam sutvā mahājano dānādīni puññāni katvā devalokaparāyano ahoṣi.

Tadā vejjo ānandatthero ahoṣi, sakko anuruddhatthero, sesaparīsā buddhaparīsā, sivrājā lokanātho.

Tassa idhāpi vuttanayeneva yathārahaṃ pāramiyo niddhāretabbā. Tathā divase divase yathā

adinnapubbaṃ bāhiradeyyadhammavattu na hoti, evaṃ aparimitaṃ mahādānaṃ pavattentassa tena aparituṭṭhassa kathaṃ nu kho ahaṃ ajjhattikavatthukaṃ dānaṃ dadeyyaṃ, kadā nu kho maṃ koci āgantvā ajjhattikaṃ deyyadhammaṃ yāceyya, sace hi koci yācako me hadayamaṃsassa nāmaṃ gaṇheyya, kaṇayena naṃ nīharitvā pasannaudakato sanāḷaṃ padumaṃ uddharanto viya lohitabinduṃ paggharantaṃ hadayaṃ nīharitvā dassāmi. Sace sarīramaṃsassa nāmaṃ gaṇheyya, avalekhanena tālaguḷapaṭalaṃ uppāṭento viya sarīramaṃsaṃ uppāṭetvā dassāmi. Sace lohitassa nāmaṃ gaṇheyya, asinā vijjhivā yantamukhe vā pativā upanītaṃ bhājanaṃ pūretvā lohitaṃ dassāmi. Sace pana koci “gehe me kammaṃ nappavattati, tattha me dāsakammaṃ karohī”ti vadeyya, rājavesaṃ apānetvā tassa attānaṃ sāvetvā dāsakammaṃ karissāmi. Sace vā pana koci akkhīnaṃ nāmaṃ gaṇheyya, tālamiñjaṃ nīharanto viya akkhīni uppāṭetvā tassa dassāmīti evaṃ anaññasādhāraṇavasībhāvappattānaṃ mahābodhisattānaṃyeva āveṇikā uḷāratarā parivittakuppatti, cakkhuyācakaṃ labhivā amaccapārisajjādīhi nivāriyamānassāpi tesāṃ vacanaṃ anādiyivā attano parivittakānurūpaṃ paṭipattiyā ca paramā pītipaṭisaṃvedanā, tassā pītimaṇāyā avitathabhāvaṃ nissāya sakkassa purato saccakiriyākaraṇaṃ, tena ca attano cakkhūnaṃ paṭipākatikabhāvo, tesañca dibbānubhāvātīti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vedītabbātīti.

Sivirājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vessantaracariyāvaṇṇanā

67. Navame yā me ahosi janikāti ettha meti vessantarabhūtaṃ attānaṃ sandhāya satthā vadati. Tenevāha – “phussatī nāma khattiyā”ti. Tadā hissa mātā “phussatī”ti evaṃnāmikā khattiyānī ahosi. **Sā atītāsu jātīsūti** sā tato anantarātītajātiyaṃ. Ekatthe hi etaṃ bahuvacanaṃ. **Sakkassa mahesī piyā** ahosīti sambandho. Atha vā yā me ahosi janikā imasmiṃ carimattabhāve, sā atītāsu jātīsu phussatī nāma, tattha atītāyā jātiyā khattiyā, yatthāhaṃ tassā kucchimhi vessantaro hutvā nibbattim, tato anantarātītāyā sakkassa mahesī piyā ahosīti. Tatrāyaṃ anupubbikathā –

Ito hi ekanavute kappe vipassī nāma satthā loke udapādi. Tasmim bandhumatīnagaraṃ upanissāya kheme migadāye viharante bandhumā rājā kenaci raññā pesitaṃ mahaggaṃ candanasāraṃ attano jeṭṭhadhītāyā adāsi. Sā tena sukhumāṃ candanacuṇṇaṃ kāretvā samuggaṃ pūretvā vihāraṃ gantvā satthu suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ pūjetvā sesacuṇṇāni gandhakuṭiyaṃ vikiritvā “bhante, anāgate tumhādisassa buddhassa mātā bhaveyya”nti patthanaṃ akāsi. Sā tato cutā tassā candanacuṇṇapūjāya phalena rattacandanaparipphosītena viya sarīrena devesu ca manussesu ca saṃsaraṇī tāvatimsabhavane sakkassa devarañño aggamaheśī hutvā nibbatti. Athassā āyupariyosāne pubbanimittesu uppannesu sakko devarājā tassā parikkhīṇāyukataṃ ñatvā tassā anukampāya “bhadde, phussati dasa te vare dammi, te gaṇhassū”ti āha. Tena vuttaṃ –

68. “Tassā āyukkhaṃ ñatvā, devindo etadabravi;
‘Dadāmi te dasa vare, vara bhadde yadicchasi’”ti.

Tattha **varāti** varassu varaṃ gaṇha. **Bhadde, yadicchasi**, bhadde, phussati yaṃ icchasi yaṃ tava piyaṃ, taṃ dasahi koṭṭhāsehi “varaṃ varassu paṭiggaṇhāhī”ti vadati.

69. **Punidamabravīti** puna idaṃ sā attano cavanadhammataṃ ajānantī “**kiṃ nu me aparādhathī**”tiādikaṃ abhāsi. Sā hi pamattā hutvā attano āyukkhaṃ ajānantī ayaṃ “varaṃ gaṇhā”ti vadanto “katthaci mama uppajjanaṃ icchatī”ti ñatvā evamāha. Tattha **aparādhathīti** aparādhō atthi. **Kiṃ nu dessā ahaṃ tavāti** kiṃ kāraṇaṃ ahaṃ tava dessā kujjhittabbā appiyā jātā. **Rammā cāvesi maṃ ṭhānāti** ramaṇīyā imasmā ṭhānā cāvesi. **Vātova dharaṇīruhanti** yena balavā māluto viya rukkhaṃ ummūlento imamhā devalokā cāvetukāmosi kiṃ nu kāraṇanti taṃ pucchati.

70. **Tassidanti** tassā idaṃ. **Na ceva te kataṃ pāpanti** na ceva tayā kiñci pāpaṃ kataṃ yena te aparādhō siyā. **Na ca me tvamsi appiyāti** mama tvam na cāpi appiyā, yena dessā nāma mama appiyāti adhippāyo.

71. Idāni yena adhippāyena vare dātukāmo, taṃ dassento “**ettakamyeva te āyu, cavanakālo bhavissati**”ti vatvā vare gaṇhāpento “**paṭiggaṇha mayā dinne, vare dasa varuttame**”ti āha.

Tattha **varuttameti** varesu uttame aggavare.

72. **Dinnavarāti** “vare dassāmī”ti paṭiññādānavasena dinnavarā. **Tuṭṭhaḥaṭṭhāti** icchitalābhaparitosena tuṭṭhā ceva tassa ca sikhāppattidassanena hāsavasena haṭṭhā ca. **Pamoditāti** balavapāmojjena pamuditā. **Mamaṃ abbhantaraṃ katvāti** tesu varesu maṃ abbhantaraṃ karitvā. **Dasa vare varīti** sā attano khīṇāyukabhāvaṃ ñatvā sakkena varadānatthaṃ katokāsā sakalajambudīpatalaṃ oloketi attano anucchavikaṃ sivirañño nivesanaṃ disvā tattha tassa aggamaheśibhāvo nīlanettaṭā nīlabhamukatā phussatītināmaṃ guṇavisesayuttaputtapaṭilābho anunnatakucchibhāvo alambatthanatā apalītabhāvo sukhumacchavitā vajjhajanānaṃ mocanasamatthataṭā cāti ime dasa vare gaṇhi.

Iti sā dasa vare gahetvā tato cutā maddarañño aggamaheśiyā kucchimhi nibbatti. Jāyamānā ca sā candanacuṇṇaparipphosita viya sarīrena jātā. Tenassā nāmaggaṇadivase “phussatī” tveva nāmaṃ kariṃsu. Sā mahantena parivārena vaḍḍhitvā soḷasavassakāle uttamarūpadharā ahoṣi. Atha naṃ jetuttaranagare sivimahārājā puttassa sañjayakumārassatthāya ānetvā setacchattaṃ ussāpetvā taṃ soḷasannaṃ itthisahassānaṃ jeṭṭhakaṃ katvā aggamaheśiṭṭhāne ṭhapesi. Tena vuttaṃ –

73. “Tato cutā sā phussatī, khattiye upapajjatha;
Jetuttaramhi nagare, sañjayena samāgamī”ti.

Sā sañjayarañño piyā ahoṣi manāpā. Atha sakko āvajjento “mayā phussatiyā dinnavaresu nava varā samiddhā”ti disvā “puttavaro na samiddho, tampissā samijjhāpessāmī”ti cintetvā bodhisattaṃ tadā tāvatīṃsadevaloke khīṇāyukaṃ disvā tassa santikaṃ gantvā “mārīsa, tayā manussaloke siviṣaṇṇajayarañño aggamaheśiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhituṃ vaṭṭatī”ti tassa ceva aññesañca cavanadhammānaṃ saṭṭhisahassānaṃ devaputtānaṃ paṭiññānaṃ gahetvā sakaṭṭhānameva gato. Mahāsattopi tato cavitvā tatthuppanno. Sesā devaputtāpi saṭṭhisahassānaṃ amaccānaṃ gehesu nibbattiṃsu. Mahāsatte kucchigate phussatidevī catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe nivesanadvāreti cha dānasālāyo kāretvā devasikaṃ chasatasahassāni vissajjetvā dānaṃ dātuṃ dohaḷinī ahoṣi. Rājā tassā dohaḷaṃ sutvā nemittake brāhmaṇe pakkosāpetvā pucchitvā “mahārāja, deviyā kucchimhi dānābhīrato uḷāro satto uppanno, dānena tittim na pāpuṇissatī”ti sutvā tuṭṭhamānaso vuttappakāraṃ dānaṃ paṭṭhapesi. Samaṇabrāhmaṇajīṇṇāturakapaṇaddhikavanibbakayācake santappesi. Bodhisattassa paṭisandhiggaṇato paṭṭhāya rañño āyassa pamānaṃ nāhoṣi. Tassa puññānubhāvena sakalajambudīpe rājāno paṇṇākāraṃ paṇṇanti. Tena vuttaṃ –

74. “Yadāhaṃ phussatiyā kucchim, okkanto piyamātuyā;
Mama tejena me mātā, tadā dānaratā ahu.

75. “Adhane āture jīṇṇe, yācake addhike jane;
Samaṇe brāhmaṇe khīṇe, deti dānaṃ akiñcane”ti;

Tattha **mama tejenāti** mama dānajjhāsāyānubhāvena. **Khīṇeti** bhogādīhi parikkhīṇe pārijuññappatte. **Akiñcaneti** apariggahe. Sabbattha visaye bhumbaṃ. Adhanādayo hi dānadhammassa pavattiyā visayo.

Devī mahantena parihārena gabbhaṃ dhārentī dasamāse paripuṇṇe nagaraṃ daṭṭhukāmā hutvā rañño ārocesi. Rājā devanagaraṃ viya nagaraṃ alaṅkārapetvā devīṃ rathavaraṃ āropetvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ kāresi. Tassā vessavīthiyā majjhappattakāle kammajavātā calīṃsu. Amaccā rañño ārocesuṃ. So vessavīthiyaṃyevassā sūtigharaṃ kāretvā ārakkhaṃ gaṇhāpesi. Sā tattha puttaṃ vijāyi. Tenāha –

76. “Dasamāse dhārayitvāna, karonte puraṃ padakkhiṇaṃ;
Vessānaṃ vīthiyā majjhe, janesi phussatī mamaṃ.

77. “Na mayhaṃ mattikaṃ nāmaṃ, nāpi pettikasambhavaṃ.

Jātettha vessavīthiyaṃ, tasmā vessantaro ahū”ti.

Tattha **karonte puraṃ padakkhiṇanti** devim gahetvā sañjayamahārāje nagaraṃ padakkhiṇaṃ kurumāne. **Vessānanti** vāñijānaṃ.

Na mattikaṃ nāmanti na mātuāgataṃ mātāmahādīnaṃ nāmaṃ. **Pettikasambhavanti** pitu idanti pettikaṃ, sambhavati etasmāti sambhavo, taṃ pettikaṃ sambhavo etassāti pettikasambhavaṃ, nāmaṃ. Mātāpitusambandhavasena na katanti dasseti. **Jātetthāti** jāto ettha. “Jātomhī”tipi pāṭho. **Tasmā vessantaro ahūti** yasmā tadā vessavīthiyaṃ jāto, tasmā vessantaro nāma ahoṣi, vessantaroti nāmaṃ akaṃsūti attho.

Mahāsatto mātu kucchito nikkhamanto visado hutvā akkhīni ummīletvāva nikkhami. Nikkhantamatte eva mātu hatthaṃ pasāretvā “amma, dānaṃ dassāmi, atthi kiñcī”ti āha. Athassa mātā “tāta, yathājñhāsayaṃ dānaṃ dehī”ti hatthasamīpe sahasatthavikaṃ ṭhapesi. Bodhisatto hi **ummaṅgajātake** (jā. 2.22.590 ādayo) imasmiṃ **jātake** pacchimattabhāveti tīsu ṭhānesu jātamattova kathesi. Rājā mahāsattassa atidīghādidosavivajjitā madhurakhīrā catusaṭṭhidhātiyo upaṭṭhāpesi. Tena saddhiṃ jātānaṃ saṭṭhiyā dārakasahassānampi dhātiyo dāpesi. So saṭṭhidārakasahashehi saddhiṃ mahantena parivārena vaḍḍhati. Tassa rājā satasahassagghanakaṃ kumārapiḷandhanaṃ kārāpetvā adāsi. So catupañcavassikakāle taṃ omuñcitvā dhātīnaṃ datvā puna tāhi dīyamānaṃ na gaṇhāti. Taṃ sutvā rājā “mama puttana dinnāṃ sudinna”nti vatvā aparampi kāresi. Tampi deti. Dārakakāleyeva dhātīnaṃ navavāre piḷandhanaṃ adāsi.

Aṭṭhavassikakāle pana sayanapīṭhe nisinno cintesi – “ahaṃ bāhirakadānaṃ demi, na taṃ maṃ paritoseṭi, ajjhakkadānaṃ dātukāmomhi. Sace hi maṃ koci hadayaṃ yāceyya, hadayaṃ nīharitvā dadeyyaṃ. Sace akkhīni yāceyya, akkhīni uppāṭetvā dadeyyaṃ. Sace sakalasarīre maṃsaṃ rudhirampi vā yāceyya, sakalasarīrato maṃsaṃ chinditvā rudhirampi asinā vijjhivā dadeyyaṃ. Athāpi koci ‘dāso me hohī’ti vadeyya, attānaṃ tassa sāvetvā dadeyya”nti. Tassevaṃ sabhāvaṃ sarasaṃ cintentassa catunahutādihikadviyojanasatasahassabahalā ayaṃ mahāpathavī udakapariyantaṃ katvā kampi. Sinerupabbatarājā onamitvā jetuttaranagarābhīmukho aṭṭhāsi. Tena vuttaṃ –

78. “Yadāhaṃ dārako homi, jātiyā aṭṭhavassiko;
Tadā nisajja pāsāde, dānaṃ dātuṃ vicintayim.
79. “Hadayaṃ dadeyyaṃ cakkhuṃ, maṃsampi rudhirampi ca;
Dadeyyaṃ kāyaṃ sāvetvā, yadi koci yācaye mamaṃ.
80. “Sabhāvaṃ cintayantassa, akampitamasaṅṭhitam;
Akampi tattha pathavī, sineruavanaṭṭamsakā”ti.

Tattha **sāvetvāti** “ajja paṭṭhāya ahaṃ imassa dāso”ti dāsabhāvaṃ sāvetvā. **Yadi koci yācaye mamanti** koci maṃ yadi yāceyya. **Sabhāvaṃ cintayantassāti** aviparītaṃ attano yathābhūtaṃ sabhāvaṃ atittimaṃ yathājñhāsayaṃ cintentassa mama, mayi cintenteti attho. **Akampitanti** kampitarahitaṃ. **Asaṅṭhitanti** saṅkocarahitaṃ. Yena hi lobhādīnā abodhisattānaṃ cakkhādīdāne cittutrāsasaṅkhātaṃ kampaṭṭam saṅkocasaṅkhātaṃ saṅṭhitaṃ siyā, tena vināti attho. **Akampīti** acali. **Sineruavanaṭṭamsakāti** sinerumhi uṭṭhitanandanavanaphārusakavanamissakavanacittalatāvanādikappakataruanaṃ sineruanaṃ. Atha vā sineru ca jambudīpādīsu ramaṇīyavanaṭṭam sineruanaṃ, taṃ vanaṃ vaṭṭamsakaṃ etissāti sineruavanaṭṭamsakā.

Evañca pathavikampane vattamāne madhuragambhīradevo gajjanto khaṇṇikavassaṃ vassi, vijjulatā niccharimṣu, mahāsamuddo ubbhijji, sakko devarājā apphoṭesi, mahābrahmā sādhuḷkāramadāsi, yāva brahmalokā ekakolāhalaṃ ahoṣi. Mahāsatto soḷasavassakāleyeva sabbasippānaṃ nipphattiṃ pāpuṇi. Tassa pitā rajjaṃ dātukāmo mātārā saddhiṃ mantetvā maddarājakulato mātuladhītaṃ maddiṃ nāma

rājakaññaṃ ānetvā soḷasannaṃ itthisahassānaṃ jeṭṭhakaṃ aggamahesiṃ katvā mahāsattaṃ rajje abhisiñci. Mahāsatto rajje paṭiṭṭhitakālato paṭṭhāya devasikaṃ chasatasahassāni vissajjetvā mahādānaṃ pavattento anvaddhamāsaṃ dānaṃ oloketuṃ upasankamati. Aparabhāge maddidevī puttaṃ vijāyi. Taṃ kañcanajālena sampaṭicchimsu, tenassa ‘‘jālikumāro’’tveva nāmaṃ kariṃsu. Tassa padasā gamanakāle sā dhītaraṃ vijāyi. Taṃ kaṇhājīnena sampaṭicchimsu, tenassā ‘‘kaṇhājīnā’’tveva nāmaṃ kariṃsu. Tena vuttaṃ –

81. ‘‘Anvaddhamāse pannarase, puṇṇamāse uposathe;
Paccayaṃ nāgamāruyha, dānaṃ dātuṃ upāgami’’nti.

Tattha **anvaddhamāseti** anuaddhamāse, addhamāse addhamāseti attho. **Puṇṇamāseti** puṇṇamāsiyaṃ, māsaparipūriyā candaparipūriyā ca samannāgate pannarase dānaṃ dātuṃ upāgaminti sambandho. Tatrāyaṃ yojanā – **paccayaṃ nāgamāruyha** addhamāse addhamāse **dānaṃ dātuṃ** dānasālaṃ **upāgamiṃ**, evaṃ upagacchanto ca yadā ekasmiṃ pannarase puṇṇamāsiuposathe dānaṃ dātuṃ upāgamiṃ, tadā **kaliṅgaratṭhavisayā brāhmaṇā upagañchu** manti tattha **paccayaṃ nāganti** paccayanāmakamā maṅgalahatthiṃ. Bodhisattassa hi jātadvase ekā ākāsacārīnī kareṇukā abhimaṅgalasammataṃ sabbasetahatthipotakamā ānetvā maṅgalahatthiṭṭhāne ṭhapetvā pakkāmi. Tassa mahāsattaṃ paccayaṃ katvā laddhattā ‘‘paccayo’’tveva nāmaṃ kariṃsu. Taṃ paccayanāmakamā opavayhaṃ hatthināgaṃ āruyha dānaṃ dātuṃ upāgaminti. Tena vuttaṃ –

82. ‘‘Kaliṅgaratṭhavisayā, brāhmaṇā upagañchu maṃ;
Ayācuṃ maṃ hatthināgaṃ, dhaññaṃ maṅgalasammataṃ.
83. ‘‘Avuṭṭhiko janapado, dubbhikkho chātako mahā;
Dadāhi pavaraṃ nāgaṃ, sabbasetamā gajuttama’’nti.

Tattha ‘‘**kaliṅgaratṭhavisayā**’’tiādigāthā heṭṭhā **kururājacaritepi** (cariyā. 1.21-22) āgatā eva, tasmā tāsam attho kathāmaggo ca tattha vuttanayeneva veditabbo. Idha pana maṅgalahatthino setattā ‘‘**sabbasetamā gajuttama**’’nti vuttaṃ. Bodhisatto hatthikkhandhavaragato –

84. ‘‘Dadāmi na vikampāmi, yaṃ maṃ yācanti brāhmaṇā;
Santamā nappaṭigūhāmi, dāne me ramate mano’’ti. –

Attano dānābhiraṭṭiṃ pavedento –

85. ‘‘Na me yācakamanuppatte, paṭikkhepo anucchavo;
Mā me bhijji samādānaṃ, dassāmi vipulaṃ gaja’’nti. (cariyā. 1.23) –

Paṭijānitvā hatthikkhandhato oruyha alaṅkatatṭhānaṃ olokanatthamā anupariyāyitvā alaṅkatatṭhānaṃ adisvā kusumamissagandhodakabharitaṃ suvaṇṇabhiṅgāraṃ gahetvā ‘‘bhonto ito ethā’’ti alaṅkatarajataḍamasadisamā hatthisoṇḍamā tesamā hatthe ṭhapetvā udakamā pātetvā alaṅkatavāraṇamā adāsi. Tena vuttaṃ –

86. ‘‘Nāgaṃ gahetvā soṇḍāya, bhiṅgāre ratanāmāye;
Jalamā hatthe ākiritvā, brāhmaṇānaṃ adamā gaja’’nti. (cariyā. 1.24);

Tattha **santanti** vijjamānaṃ deyyadhammaṃ. **Nappaṭigūhāmīti** na paṭicchādemi. Yo hi attano santakamā ‘‘mayhameva hotū’’ti cinteti, yācito vā paṭikkhipati, so yācakānaṃ abhimukhe ṭhitampi atthato paṭicchādeti nāma. Mahāsatto pana attano sīsamā ādiṃ katvā ajjhattikadānaṃ dātukāmovā, kathamā bāhiraṃ paṭikkhipati, tasmā āha ‘‘santamā nappaṭigūhāmī’’ti. Tenevāha ‘‘dāne me ramate mano’’ti. Sesamā heṭṭhā vuttatthameva.

Tassa pana hatthino catūsu pādesu alaṅkāre cattāri satasahassāni agghanti, ubhosu passesu alaṅkāre

dve satasahassāni, heṭṭhā udare kambalaṃ satasahassaṃ, piṭṭhiyaṃ muttājālaṃ maṇijālaṃ kañcanajālanti tīṇi jālāni tīṇi satasahassāni, ubho kaṇṇālaṅkāraṃ dve satasahassāni, piṭṭhiyaṃ atthatakambalaṃ satasahassaṃ, kumbhālaṅkāro satasahassaṃ, tayo vaṭaṃsakā tīṇi satasahassāni, kaṇṇacūḷālaṅkāro satasahassaṃ, dvinnaṃ dantānaṃ alaṅkāraṃ dve satasahassāni, soṇḍāya sovaththikālaṅkāro satasahassaṃ, naṅguṭṭhālaṅkāro satasahassaṃ, ārohaṇanisseṇi satasahassaṃ, bhuñjanakaṭṭhaṃ satasahassaṃ, ṭhapetvā anagghabhaṇḍaṃ idaṃ tāva ettakaṃ catuvīsati satasahassāni agghati. Chattapiṇḍiyaṃ pana maṇi, cūḷamaṇi, muttāhāre maṇi, aṅkuse maṇi, hatthikaṇṭhaveṭṭhanamuttāhāre maṇi, hatthikumbhe maṇiṭi imāni cha anagghāni, hatthīpi anaggho evāti hatthinā saddhiṃ satta anagghāni, tāni sabbāni brāhmaṇānaṃ adāsi. Tathā hatthino paricārakāni pañca kulasaṭṭhāni hatthimeṇḍahatthigopakehi saddhiṃ adāsi. Saha dānena panassa heṭṭhā vuttanayeneva bhūmikampādayo ahesuṃ. Tena vuttaṃ –

87. “Punāparaṃ dadantassa, sabbasettaṃ gajuttamaṃ;
Tadāpi pathavī kampi, sineruvanavaṭaṃsakā”ti.

Jātakepi (jā. 2.22.1673) vuttaṃ –

“Tadāsi yaṃ bhimsanakaṃ, tadāsi lomahaṃsanaṃ;
Hatthināge padinnamhi, medanī sampakampathā”ti.

88. **Tassa nāgassa dānenāti** chahi anagghēhi saddhiṃ

catuvīsatisatasahassagghanikaalāṅkārabhaṇḍasahitassa tassa maṅgalaṭṭhissa pariccāgena. **Sivayoti** sivrājakumārā ceva sivrāṭṭhavāsino ca. “Sivayo”ti ca desanāsīsametaṃ. Tattha hi amaccā pārisajjā brāhmaṇagahapatikā negamajānapadā nāgarā sakalarāṭṭhavāsino ca sañjayamahārājā phussatidevīṃ maddidevīṃca ṭhapetvā sabbe eva. **Kuddhāti** devatāvattanena bodhisattassa kuddhā. **Samāgatāti** sannipatitā. Te kira brāhmaṇā hatthiṃ labhitvā taṃ abhiruhitvā mahādvārena pavisitvā nagaramajjhena pāyimsu. Mahājanena ca “ambho brāhmaṇā, amhākaṃ hatthī kuto abhiruḷho”ti vutte “vessantaramahārājena no hatthī dinno, ke tumhe”ti hatthavikārādīhi ghaṭṭentā agamaṃsu. Atha amacce ādiṃ katvā mahājanā rājadvāre sannipatitvā “raññā nāma brāhmaṇānaṃ dhanāṃ vā dhaññaṃ vā khettaṃ vā vatthu vā dāsīdāsaparicārikā vā dātābā siyā, kathaṅhi nāmāyaṃ vessantaramahārājā rājārahaṃ maṅgalaṭṭhiṃ dassati, na idāni evaṃ rajjaṃ vināsetuṃ dassamā”ti ujjhāyitvā sañjayamahārājassa tamatthaṃ ārocetvā tena anuñiyamānā ananuyantā agamaṃsu. Kevalaṃ pana –

“Mā naṃ daṇḍena satthēna, na hi so bandhanāraho;
Pabbājehi ca naṃ raṭṭhā, vaṅke vasatu pabbate”ti. (jā. 2.22.1687) –

Vadiṃsu. Tena vuttaṃ –

“Pabbājesuṃ sakā raṭṭhā, vaṅkaṃ gacchatu pabbata”nti.

Tattha **pabbājesunti** rajjato bahi vāsathāya ussukkamaṃsu; –

Rājāpi “mahā kho ayaṃ paṭipakkho, handa mama putto katipāhaṃ rajjato bahi vasatū”ti cintetvā –

“Eso ce sivīnaṃ chando, chandaṃ nappanudāmasē;
Imaṃ so vasatu rattim, kāme ca paribhuñjatu.

“Tato ratyā vivasāne, sūriyuggamaṇaṃ pati;
Samaggā sivayo hutvā, raṭṭhā pabbājayantu na”nti. (jā. 2.22.1688-1689) –

Vatvā puttassa santike kattāraṃ pesesi “imaṃ pavattim mama puttassa ārocehī”ti. So tathā akāsi.

Mahāsattopi taṃ sutvā –

sampāpuṇiṭuṃ asakkontā cattāro brāhmaṇā āgantvā “vessantaro kuhi”nti pucchitvā “dānaṃ datvā rathena gato”ti vutte “asse yācissāmā”ti anubandhiṃsu. Maddī te āgacchante disvā “yācakā, devā”ti ārocesi. Mahāsatto rathaṃ ṭhapesi. Te āgantvā asse yāciṃsu. Mahāsatto asse adāsi. Te te gahetvā gatā. Assesu pana dinnesu rathadhuraṃ ākāseyeva aṭṭhāsi. Atha cattāro devaputtā rohitamigavaṇṇenāgantvā rathadhuraṃ sampācchitvā agamaṃsu. Mahāsatto tesam devaputtabhāvaṃ ṇatvā –

“Ingha maddi nisāmehi, cittarūpaṃva dissati;
Migarohiccavaṇṇena, dakkhiṇassā vahanti ma”nti. (jā. 2.22.1864) –

Maddiyā āha.

Tattha **cittarūpaṃvā**ti acchariyarūpaṃ viya. **Dakkhiṇassā**ti susikkhitaassā viya **maṃ vahanti**.

Atha naṃ evaṃ gacchantam aparo brāhmaṇo āgantvā ratham yāci. Mahāsatto puttadāraṃ otāretvā ratham adāsi. Rathe pana dinne devaputtā antaradhāyīṃsu. Tato paṭṭhāya pana sabbe pi pattikāva ahesuṃ. Atha mahāsatto “maddi, tvaṃ kaṇhājinaṃ gaṇhāhi, ahaṃ jālikumāraṃ gaṇhāmī”ti ubhopi dve dārake aṅkenādāya aṅṇamaṅṇaṃ piyasallāpā paṭipathaṃ āgacchante manusse vaṅkapabbatassa maggaṃ pucchantā sayameva onatesu phalarukkhesu phalāni dāraṇānaṃ dadantā atthakāmāhi devatāhi maggassa saṅkhipitattā tadaheva cetaṛaṭṭhaṃ sampāpuṇiṃsu. Tena vuttaṃ “**catuvāhiṃ rathaṃ datvā**”tiādi.

Tattha **ṭhatvā cātumahāpatheti** attano gamanamaggena passato āgatena tena brāhmaṇena āgatamaggena ca vinivijjhivā gataṭṭhānattā catukkasaṅkhāte cātumahāpathe ṭhatvā tassa brāhmaṇassa ratham datvā. **Ekākiyoti** amaccasevakādisahāyābhāvena ekako. Tenevāha “**adutiyo**”ti. **Maddideviṃ idamabravīti** maddideviṃ idaṃ abhāsi.

96-99. Padumaṃ puṇḍarīkaṃvāti padumaṃ viya, puṇḍarīkaṃ viya ca. **Kaṇhājinaṃ**aggahīti kaṇhājinaṃ aggahesi. **Abhijātā**ti jātisampannā. **Visamaṃ samanti** visamaṃ samaṅca bhūmippadesaṃ. **Entī** āgacchanti. **Anumage paṭipatheti** anumage vā paṭipathe vāti **vā**-saddassa lopo daṭṭhabbo. **Karuṇanti** bhāvanapūṃsakaniddeso, karuṇāyitattanti attho. **Dukkhaṃ te paṭivedenti** ime evaṃ sukhumāla padasā gacchanti, dūreva ito vaṅkapabbatoti te tadā amhesu kāruṇṇavasena attanā dukkhaṃ paṭilabhanti, tathā attano uppannadukkhaṃ paṭivedenti vāti attho.

100-1. Pavaneti mahāvane. **Phalineti** phalavante. **Ubbiddhā**ti uddhaṃ uggatā uccā. **Upagacchanti dāra**keti yathā phalāni dāraṇānaṃ hatthūpagayhakāni honti, evaṃ rukkhā sayameva sākhāhi onamitvā dārake upenti.

102. Acchariyanti accharāyoggaṃ, accharaṃ paharituṃ yuttaṃ. Abhūtapubbaṃ bhūtanti **abbhutaṃ**. Lomānaṃ haṃsanasaṃmatthāyā **lomahaṃsanaṃ**. **Sāhukāraṇanti** sādhuṅkāraṃ, ayameva vā pāṭho. Itthiratanabhāvena sabbehi aṅgehi avaya veahi sobhatīti **sabbaṅgasobhanā**.

103-4. Accheraṃ vatāti acchariyaṃ vata. **Vessantarassa tejenā**ti vessantarassa puṇṇānubhāvena. **Saṅkhipiṃsu pathaṃ yakkhā**ti devatā mahāsattassa puṇṇatejena coditā taṃ maggaṃ parikkhayaṃ pāpesuṃ, appakaṃ akaṃsu, taṃ pana dārakesu karuṇāya kataṃ viya katvā vuttaṃ “**anukampāya dāra**ke”ti. Jetuttaranagarato hi suvaṇṇagirītālo nāma pabbato pañca yojanāni, tato kontimārā nāma nadī pañca yojanāni, tato māraṇjanāgiri nāma pabbato pañca yojanāni, tato daṇḍabrāhmaṇagāmo nāma pañca yojanāni, tato mātulanaṅgamaṃ dasa yojanāni, iti taṃ raṭṭhaṃ jetuttaranagarato tiṃsa yojanāni hoti. Devatā bodhisattassa puṇṇatejena coditā maggaṃ parikkhayaṃ pāpesuṃ. Taṃ sabbaṃ ekāheneva atikkamiṃsu. Tena vuttaṃ “**nikkhaṇṭadivaseneva, cetaṛaṭṭhamupāgamu**”nti.

Evaṃ mahāsatto sāyanhasamayaṃ cetaṛaṭṭhe mātulanaṅgamaṃ patvā tassa nagarassa dvārasamīpe sālāyaṃ nisīdi. Athassa maddidevī pādesu rajaṃ puñchitvā pāde sambāhitvā “vessantarassa āgatabhāvaṃ jānāpessāmī”ti sālato nikkhamitvā tassa cakkhupathe sāladvāre aṭṭhāsi. Nagaraṃ pavasiyaṃ ca

nikkhamantiyo ca itthiyo taṃ disvā parivāresuṃ. Mahājano tañca vessantarañca putte cassa tathā āgate disvā rājūnaṃ ācikkhi. Saṭṭhisahassā rājāno rodantā paridevantā tassa santikaṃ āgantvā maggaparissamaṃ vinodetvā tathā āgamanakāraṇaṃ pucchimsu.

Mahāsatto hatthidānaṃ ādiṃ katvā sabbaṃ kathesi. Taṃ sutvā te attano rajjena nimantayimsu. Mahāpuriso “mayā tumhākaṃ rajjaṃ paṭiggahitameva hotu, rājā pana maṃ raṭṭhā pabbājeti, tasmā vaṅkapabbatameva gamissāmi”ti vatvā tehi nānappakāraṃ tattha vāsaṃ yāciyamānopi taṃ analaṅkaritvā tehi gahitārakkho taṃ rattim sālāyameva vasitvā punadivase pātova nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā tehi parivuto nikkhamitvā pannarasayojanamaggaṃ gantvā vanadvāre ṭhatvā te nivattetvā purato pannarasayojanamaggaṃ tehi ācikkhitaniyāmeneva agamāsi. Tena vuttaṃ –

105. “Saṭṭhirājasahassāni, tadā vasanti mātule;
Sabbe pañjalikā hutvā, rodamānā upāgamuṃ.

106. “Tattha vattetvā sallāpaṃ, cetehi cetaputtehi;
Te tato nikkhamitvāna, vaṅkaṃ agamu pabbata”nti.

Tattha **tattha vattetvā sallāpanti** tattha tehi rājūhi samāgamehi saddhiṃ paṭisammodamānā kathaṃ pavattetvā. **Cetaputtehīti** cetarājaputtehi. **Te tato nikkhamitvānāti** te rājāno tato vanadvāraṭṭhāne nivattetvā. **Vaṅkaṃ agamu pabbatanti** amhe cattāro janā vaṅkapabbataṃ uddissa agamamhā.

Atha mahāsatto tehi ācikkhitamaggena gacchanto gandhamādanapabbataṃ patvā taṃ divasaṃ tattha vasitvā tato uttaradisābhimukho vepullapabbatapādena gantvā ketumatīnadītīre nisīditvā vanacarakena dinnaṃ madhumaṃsaṃ khādītva tassa suvaṇṇasūciṃ datvā nhatvā pivitvā paṭippassaddhadaratho nadim uttaritvā sānupabbatasikhare ṭhitassa nigrodhassa mūle thokaṃ nisīditvā uṭṭhāya gacchanto nālikapabbataṃ pariharanto mucalindasaraṃ gantvā saratīrena pubbuttarakaṇṇaṃ patvā ekapadikamaggeneva vanaghaṭaṃ pavisitvā taṃ atikkamma girividuggānaṃ nadīpabhavānaṃ purato caturassapokkharāṇim pāpuṇi.

107. Tasmim khaṇe sakko āvajjento “mahāsatto himavantaṃ pavittḥo, vasanaṭṭhānaṃ laddhuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā vissakammaṃ pesesi – “gaccha vaṅkapabbatakucchimhi ramaṇīye ṭhāne assamapadaṃ māpehi”ti. So tattha dve paṇṇasālāyo dve caṅkame dve ca rattitṭhānadivāṭṭhānāni māpetvā tesu tesu ṭhānesu nānāpupphavicitte rukkhe phalite rukkhe pupphagacche kadalivanādīni ca dassetvā sabbe pabbajitaparikkhāre paṭiyādetvā “yekeci pabbajitukāmā, te gaṇhantū”ti akkharāni likhitvā amanusse ca bheravasadde migapakkhino ca paṭikkamāpetvā sakaṭṭhānameva gato.

Mahāsatto ekapadikamaggaṃ disvā “pabbajitānaṃ vasanaṭṭhānaṃ bhavissatī”ti maddiñca putte ca tattheva ṭhapetvā assamapadaṃ pavisitvā akkharāni oloketvā “sakkena dinnosmī”ti paṇṇasāladvāraṃ vivaritvā pavittḥo khaggañca dhanuñca apanetvā sātāke omuñcitvā isivesaṃ gahetvā kattaradaṇḍaṃ ādāya nikkhamitvā paccekabuddhasadisena upasamena dāraṅkaṃ santikaṃ agamāsi. Maddidevīpi mahāsattaṃ disvā pādesu patitvā roditvā teneva saddhiṃ assamaṃ pavisitvā attano paṇṇasālaṃ gantvā isivesaṃ gaṇhi. Pacchā puttepi tāpasakumārake kariṃsu. Bodhisatto maddim varaṃ yāci “mayaṃ ito paṭṭhāya pabbajitā nāma, itthī ca nāma brahmacariyassa malaṃ, mā dāni akāle mama santikaṃ āgacchā”ti. Sā “sādhū”ti sampaṭicchitvā mahāsattampi varaṃ yāci “deva, tumhe putte gahetvā idheva hotha, ahaṃ phalāphalaṃ āharissāmi”ti. Sā tato paṭṭhāya araṇṇato phalāphalāni āharitvā tayo jane paṭijaggi. Iti cattāro khattiyā vaṅkapabbatakucchiyaṃ sattaṃāsamattaṃ vasimsu. Tena vuttaṃ “**āmantayitvā devindo, vissakammaṃ mahiddhika**”ntiādi.

Tattha **āmantayitvāti** pakkosāpetvā. **Mahiddhikanti** mahatiyā deviddhiyā samannāgataṃ. **Assamaṃ sukatanti** assamapadaṃ sukataṃ katvā. **Rammaṃ** vessantarassa vasanānucchavikaṃ **paṇṇasālaṃ**. **Sumāpayāti** sutṭhu māpaya. **Āṇāpesīti** vacanaseso. **Sumāpayīti** sammā māpesi.

111. Asuñṇoti yathā so assamo asuñṇo hoti, evaṃ tassa asuñṇabhāvakaraṇena asuñṇo homi. “Asuñṇe”ti vā pāṭho, mama vasaneneva asuñṇe assame dāraṅke anurakkhanto vasāmi tattha tiṭṭhāmi.

Bodhisattassa mettānubhāvena samantā tiyojane sabbe tiracchānāpi mettāṃ paṭilabhiṃsu.

Evaṃ tesu tattha vasantesu kalīngaraṭṭhavāsī **jūjako** nāma brāhmaṇo **amittatāpanāya** nāma bhariyāya “nāhaṃ te niccaṃ dhaññaḥkoṭṭānaudakāharaṇayāgubhattapacanādīni kātuṃ sakkomi, paricārakaṃ me dāsaṃ vā dāsiṃ vā ānehī”ti vutte “kutohaṃ te bhoti duggato dāsaṃ vā dāsiṃ vā labhissāmi”ti vatvā tāya “esa vessantaro rājā vaṅkapabbate vasati. Tassa putte mayhaṃ paricārake yācivā ānehī”ti vutte kilesavasena tassā paṭibaddhacittatāya tassā vacanaṃ atikkamituṃ asakkonto pātheyyaṃ paṭiyādāpetvā anukkamena jetuttaranagaraṃ patvā “kuhiṃ vessantaramahārājā”ti pucchi.

Mahājano “imesaṃ yācakānaṃ atidānena amhākaṃ rājā raṭṭhā pabbājito, evaṃ amhākaṃ rājānaṃ nāsetvā punapi idheva āgacchatī”ti leḍḍudaṇḍādihattho upakkosanto brāhmaṇaṃ anubandhi. So devatāviggahito hutvā tato nikkhamivā vaṅkapabbatagāmimaggaṃ abhiruḷho anukkamena vanadvāraṃ patvā mahāvanaṃ ajjhogāhetvā maggamūḷho hutvā vicaranto tehi rājūhi bodhisattassa ārakkhaṇatthāya ṭhapitena cetaputtana samāgañchi. Tena “kahaṃ, bho brāhmaṇa, gacchasi”ti puṭṭho “vessantaramahārājassa santika”nti vutte “addhā ayaṃ brāhmaṇo tassa putte vā devīṃ vā yācituṃ gacchati”ti cintetvā “mā kho, tvaṃ brāhmaṇa, tattha gañchi, sace gacchasi, ettheva te sīsaṃ chinditvā mayhaṃ sunakhānaṃ ghāsaṃ karissāmi”ti tena santajjito maraṇabhayaḥhito “ahamassa pitarā pesito dūto, taṃ ānessāmi”ti āgato”ti musāvādaṃ abhāsi. Taṃ sutvā cetaputto tuṭṭhahaṭṭho brāhmaṇassa sakkārasammānaṃ katvā vaṅkapabbatagāmimaggaṃ ācikkhi. So tato paraṃ gacchanto antarāmagge accutena nāma tāpasena saddhiṃ samāgantvā tampi maggaṃ pucchitvā tenāpi magge ācikkhite tena ācikkhitasaññāya maggaṃ gacchanto anukkamena bodhisattassa assamapadaṭṭhānasamīpaṃ gantvā maddideviyā phalāphalattaṃ gatakāle bodhisattaṃ upasaṅkamitvā ubho dārake yāci. Tena vuttaṃ –

112. “Pavane vasamānassa, addhiko maṃ upāgami;
Ayāci puttake mayhaṃ, jāliṃ kaṇhājinaṃ cubho”ti.

Evaṃ brāhmaṇena dārakesu yācitesu mahāsatto “cirassaṃ vata me yācako adhigato, ajjāhaṃ anavasesato dānapāramiṃ pūressāmi”ti adhippāyena somanassajāto pasāritahatthe sahasatthavikaṃ ṭhapento viya brāhmaṇassa cittaṃ paritosento sakalañca taṃ pabbatakucchiṃ unnādentō “dadāmi tava mayhaṃ puttake, api ca maddidevī pana pātova phalāphalattāya vanaṃ gantvā sāyaṃ āgamissati, tāya āgatāya te puttake dassetvā tvañca mūlaphalāphalaṃ khādītva ekarattiṃ vasitvā vīgataparissamo pātova gamissasi”ti āha. Brāhmaṇo “kāmañcesa ulārajjhāsayatāya puttake dadāti, mātā pana vacchagiddhā āgantvā dānassa antarāyampi kareyya, yaṃnūnāhaṃ imaṃ nippīletvā dārake gahetvā ajjeva gaccheyya”nti cintetvā “puttā ce te mayhaṃ dinnā, kiṃ dāni mātaraṃ dassetvā pesitehi, dārake gahetvā ajjeva gamissāmi”ti āha. “Sace, tvaṃ brāhmaṇa, rājaputtiṃ mātaraṃ daṭṭhuṃ na icchasi, ime dārake gahetvā jetuttaranagaraṃ gaccha, tattha sañjayamahārājā dārake gahetvā mahantaṃ te dhanāṃ dassati, tena dāsādāsiyo gañhissasi, sukhañca jīvissasi, aññathā ime sukhumālā rājadārakā, kiṃ te veyyāvaccāṃ karissanti”ti āha.

Brāhmaṇo “evampi mayā na sakkā kātuṃ, rājadaṇḍato bhāyāmi, mayhameva gāmaṃ nessāmi”ti āha. Imaṃ tesam kathāsallāpaṃ sutvā dārakā “pitā no kho amhe brāhmaṇassa dātukāmo”ti pakkamitvā pokkharāṇiṃ gantvā paduminigacche nilīyīṃsu. Brāhmaṇo te adisvāva “tvaṃ ‘dārake dadāmi’ti vatvā te apakkamāpesi, eso te sādhubhāvo”ti āha. Atha mahāsatto sahasāva uṭṭhahitvā dārake gavesanto paduminigacche nilīne disvā “etha, tātā, mā mayhaṃ dānapāramiyā antarāyaṃ akattha, mama dānajjhāsayaṃ matthakaṃ pāpetha, ayañca brāhmaṇo tumhe gahetvā tumhākaṃ ayyakassa sañjayamahārājassa santikaṃ gamissati, tātā jāli, tvaṃ bhujisso hotukāmo brāhmaṇassa nikkhasahassaṃ datvā bhujisso bhavēyyāsi, kaṇhājine tvaṃ dāsasataṃ dāsīsatāṃ hatthisataṃ assasataṃ usabhasataṃ nikkhasatanti sabbasataṃ datvā bhujissā bhavēyyāsi”ti kumāre agghāpetvā samassāsetvā gahetvā assamapadaṃ gantvā kamaṇḍalunā udakaṃ gahetvā sabbaññūtaññānaṃ paccayaṃ katvā brāhmaṇassa hatthe udakaṃ pātetvā ativiya pītīsomassajāto hutvā pathaviṃ unnādentō piyaputtadānaṃ adāsi. Idhāpi pubbe vuttanayeneva pathavikampādayo ahesuṃ. Tena vuttaṃ –

113. “Yācakaṃ upagataṃ disvā, hāso me upapajjatha;
Ubho putte gahetvāna, adāsiṃ brāhmaṇe tadā.

114. “Sake putte cajantassa, jūjake brāhmaṇe yadā;
Tadāpi pathavī kampi, sineruvanavaṭaṃsakā”ti.

Atha brāhmaṇo dārake agantukāme latāya hatthesu bandhitvā ākaḍḍhi. Tesam bandhaṭṭhāne chaviṃ chinditvā lohitaṃ pagghari. So latādaṇḍena paharanto ākaḍḍhi. Te pitaraṃ oloketvā.

“Ammā ca tāta nikkhantā, tvañca no tāta dassasi;
Mā no tvaṃ tāta adadā, yāva ammāpi etu no;
Tadāyaṃ brāhmaṇo kāmaṃ, vikkiṇātu hanātu vā”ti. (jā. 2.22.2126) –

Vatvā punapi ayaṃ evarūpo ghoradassano kurūrakammanto –

“Manusso udāhu yakkho, maṃsalohitabhojano;
Gāmā araññaṃāgamma, dhaṇaṃ taṃ tāta yācati;
Nīyamāne pisācena, kiṃ nu tāta udikkhasi”ti. (jā. 2.22.2130-2131) –

Ādini vadantā parideviṃsu. Tattha **dhananti** puttadhaṇaṃ.

Jūjako dārake tathā paridevanteyeva pothentova gahetvā pakkāmi. Mahāsattassa dārakānaṃ karuṇaṃ paridevitena tassa ca brāhmaṇassa akāruññabhāvena balavasoko uppajji, vipṭaṭṭisāro ca udapādi. So taṅkhaṇaṇṇeva bodhisattānaṃ paveṇiṃ anussari. “Sabbeva hi bodhisattā pañca mahāpariccāge pariccajivā buddhā bhavissanti, ahampi tesam abhantaro, puttadānañca mahāpariccāgānaṃ aññataraṃ, tasmā vessantara dānaṃ datvā pacchānutāpo na te anucchaviko”ti attānaṃ paribhāsetvā “dinnakālato paṭṭhāya mama te na kiñci honti”ti attānaṃ upatthambhetvā daḷhasamādānaṃ adhiṭṭhāya paṇṇasāladvāre pāsānaphalake kañcanapaṭimā viya nisīdi.

Atha maddidevī araññato phalāphalaṃ gahetvā nivattantī “mā mahāsattassa dānantarāyo hotū”ti vālamigarūpadharāhi devatāhi uparuddhamaggā tesu apagatesu cirena assamaṃ patvā “ajja me dussupinaṃ diṭṭhaṃ, dunnimittāni ca uppannāni, kiṃ nu kho bhavissati”ti cintenti assamaṃ pavisitvā puttake apassanti bodhisattassa santikaṃ gantvā “deva, na kho amhākaṃ puttake passāmi, kuhiṃ te gatā”ti āha. So tuṅhī ahoṣi. Sā puttake upadhārentī tahiṃ tahiṃ upadhāvitvā gavesanti adisvā punapi gantvā pucchi. Bodhisatto “kakkhaḷakathāya naṃ puttasokaṃ jahāpessāmi”ti cintetvā –

“Nūna maddī varārohā, rājaputtī yasassinī;
Pāto gatāsi uñchāya, kimidaṃ sāyamāgatā”ti. (jā. 2.22.2225) –

Vatvā tāya cirāyanakāraṇe kathite punapi dārake sandhāya na kiñci āha. Sā puttasokena te upadhārentī punapi vātavegena vanāni vicari. Tāya ekarattiyaṃ vicaritaṭṭhānaṃ pariggaṇhantaṃ pannarasayojanamattaṃ ahoṣi. Atha vibhātāya rattiyā mahāsattassa santikaṃ gantvā ṭhitā dārakānaṃ adassanena balavasokābhībhūtā tassa pādāmūle chinnakadalī viya bhūmiyaṃ visaññī hutvā patī. So “matā”ti saññāya kampamāno uppannabalavasokopi satim paccupaṭṭhapetvā “jānissāmi tāva jīvati, na jīvati”ti sattamāse kāyasamaṃsaggaṃ anāpannapubbopi aññassa abhāvena tassā sīsaṃ ukkhipitvā ūrūsu ṭhapetvā udakena paripphosivā urañca mukhañca hadayañca parimajji. Maddīpi kho thokaṃ vītināmetvā satim paṭilabhitvā hirottappaṃ paccupaṭṭhapetvā “deva, dārakā te kuhiṃ gatā”ti pucchi. So āha – “devi, ekassa me brāhmaṇassa maṃ yācitvā āgatassa dāsathāya dinnā”ti vatvā tāya “kasmā, deva, putte brāhmaṇassa datvā mama sabbarattim paridevitvā vicarantiyā nācikkhī”ti vutte “paṭhamameva vutte tava cittadukkhaṃ bahu bhavissati, idāni pana sarīradukkheṇa tanukaṃ bhavissati”ti vatvā –

“Maṃ passa maddi mā putte, mā bālhaṃ paridevasi;
Lacchāma putte jīvantā, arogā ca bhavāmase”ti. (jā. 2.22.2260) –

So samassāsetvā puna –

“Putte pasuñca dhaññañca, yañca aññaṃ ghare dhanam;
Dajjā sappuriso dānam, disvā yācakamāgataṃ;
Anumodāhi me maddi, puttake dānamuttama”’nti. (jā. 2.22.2261) –

Vatvā attano puttadānam taṃ anumodāpesi.

Sāpi –

“Anumodāmi te deva, puttake dānamuttamaṃ;
Datvā cittaṃ pasādehi, bhiyyo dānam dado bhavā”’ti. (jā. 2.22.2262) –

Vatvā anumodi.

Evaṃ tesu aññaṃaññaṃ sammodanīyaṃ kathaṃ kathentesu sakko cintesi – “mahāpuriso hiyyo jūjakassa pathaviṃ unnādetvā dārake adāsī. Idāni naṃ koci hīnapuriso upasaṅkamitvā maddideviṃ yācitvā gahetvā gaccheyya, tato rājā nippaccayo bhavye, handāhaṃ brāhmaṇavaṇṇena naṃ upasaṅkamitvā maddiṃ yācitvā pāramikūtaṃ gāhāpetvā kassaci avissajjiyaṃ katvā puna naṃ tasseva datvā āgamissāmī”’ti. So sūriyuggamanavelāyaṃ brāhmaṇavaṇṇena tassa santikaṃ agamāsī. Taṃ disvā mahāpuriso “atithi no āgato”’ti pītisomanassajāto tena saddhiṃ madhuraṭṭisaṅthāraṃ katvā “brāhmaṇa, kenatthena idhāgatosī”’ti pucchi. Atha naṃ sakko maddideviṃ yāci. Tena vuttaṃ –

115. “Punadeva sakko oruyha, hutvā brāhmaṇasannibho;
Ayāci maṃ maddideviṃ, sīlavantiṃ patibbata”’nti.

Tattha **punadevā**ti dārake dinnadivasato pacchā eva. Tadanantaramevāti attho. **Oruyhā**ti devalokato otarivā. **Brāhmaṇasannibhoti** brāhmaṇasamānavaṇṇo.

Atha mahāsatto “hiyyo me dvepi dārake brāhmaṇassa dinnā, ahampi araññe ekakova, kathaṃ te maddiṃ sīlavantiṃ patibbataṃ dassāmī”’ti avatvāva pasāritahatthe anaggharatanam ṭhapento viya asajjitvā abajjhivā anolīnamānaso “ajja me dānapāramī matthakaṃ pāpuñissatī”’ti haṭṭhatuṭṭho giriṃ unnādetto viya –

“Dadāmi na vikampāmi, yaṃ maṃ yācasi brāhmaṇa;
Santaṃ nappaṭigūhāmi, dāne me ramatī mano”’ti. (jā. 2.22.2278) –

Vatvā sīghameva kamaṇḍalunā udakaṃ āharitvā brāhmaṇassa hatthe udakaṃ pātetvā bhariyamadāsī. Tena vuttaṃ –

116. “Maddiṃ hatthe gahetvāna, udakañjali pūriya;
Pasannamanasaṅkappo, tassa maddiṃ adāsaha”’nti.

Tattha **udakañjalī**ti udakaṃ añjaliṃ, “udaka”’nti ca karaṇatthe paccattavacanaṃ, udakena tassa brāhmaṇassa añjaliṃ pasāritahatthatalaṃ pūretvāti attho. **Pasannamanasaṅkappoti** “addhā iminā pariccāgena dānapāramiṃ matthakaṃ pāpetvā sammāsambodhiṃ adhigamissāmī”’ti upannasaddhāpasādena pasannacittasaṅkappo. Taṅkhaṇaññeva heṭṭhā vuttappakārāni sabbapāṭihāriyāni pāturaheṣuṃ. “Idāniṃ na dūre sammāsambodhī”’ti devagaṇā brahmagaṇā ativiya pītisomanassajātā aheṣuṃ. Tena vuttaṃ –

117. “Maddiyā dīyamānāya, gagane devā pamoditā;
Tadāpi pathavī kampī, sineruvanavaṭṭasakā”’ti.

Tato pana dīyamānāya maddiyā deviyā ruṇṇaṃ vā dummukhaṃ vā bhākuṭimattaṃ vā nāhosi, evaṃ cassā ahosi “yaṃ devo icchati, taṃ karotū”’ti.

“Komārī yassāhaṃ bhariyā, sāmiko mama issaro;
Yassicche tassa maṃ dajjā, vikkiṇeyya haneyya vā”ti. (jā. 2.22.2282) –

Āha.

Mahāpurisopi “ambho, brāhmaṇa, maddito me sataguṇena sahasaguṇena satahasaguṇena sabbaññutaññānameva piyatarāṃ, idaṃ me dānaṃ sabbaññutaññāṇappaṭivedhassa paccayo hotū”ti vatvā adāsi. Tena vuttaṃ –

118. “Jāliṃ kaṇhājinaṃ dhītaṃ, maddideviṃ patibbataṃ;
Cajamāno na cintesiṃ, bodhiyāyeva kāraṇā.

119. Na me dessā ubho puttā, maddidevī na dessiyā;
Sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ, tasmā piye adāsaha”nti.

Tattha **cajamāno na cintesinti** pariccajanto santāpavasena na cintesiṃ, vissaṭṭho hutvā pariccajinti attho.

Etthāha – kasmā panāyaṃ mahāpuriso attano puttadāre jātisampanne khattiye parassa dāsabhāvena pariccaji, na hi yesaṃ kesañcīpi bhujissānaṃ abhujissabhāvakaraṇaṃ sādudhammoti? Vuccate – anudhammabhāvato. Ayañhi buddhakārake dhamme anugataḍḍhammatā, yadidaṃ sabbassa attaniyassa mamanti pariggahitavattuno anavasesapariccāgo, na hi deyyadhammapaṭiggāhakavikapparahitaṃ dānapāramiṃ paripūretuṃ ussukkamāpannānaṃ bodhisattānaṃ mamanti pariggahitavattuṃ yācantassa yācakassa na pariccajituṃ yuttaṃ, porāṇopi cāyamanudhammo. Sabbesañhi bodhisattānaṃ ayaṃ āciṇṇasamāciṇṇadhammo kulavaṃso kulappaveṇī, yadidaṃ sabbassa pariccāgo. Tattha ca visesato piyataravattupariccāgo, na hi keci bodhisattā vaṃsānugataṃ rajjissariyādidhanapariccāgaṃ, attano sīsanayanādiṅgapariccāgaṃ, piyajīvitapariccāgaṃ, kulavaṃsapatiṭṭhāpakapiyaputtapariccāgaṃ, manāpacārīnīpiyabhariyāpariccāgantī ime pañca mahāpariccāge apariccajivā buddhā nāma bhūtapubbā atthi. Tathā hi maṅgale bhagavati bodhisattabhūte bodhipariyesanaṃ caramāne ca carimattabhāvato tatiye attabhāve saputtadāre ekasmiṃ pabbate vasante kharadāṭhiko nāma yakkho mahāpurisassa dānajjhāsayaṃ sutvā brāhmaṇavaṇṇena upasaṅkamitvā mahāsattaṃ dve dārake yāci.

Mahāsatto “dadāmi brāhmaṇassa puttake”ti haṭṭhapahaṭṭho udakapariyantaṃ pathaviṃ kampaṇto dvepi dārake adāsi. Yakkho caṅkamanakoṭṭiyaṃ ālambanaphalakaṃ nissāya ṭhito mahāsattassa passantasseva muḷālakalāpaṃ viya dve dārake khādi. Aggijālaṃ viya lohitadhāraṃ uggiramānaṃ yakkhassa mukhaṃ olokentassa mahāpurisassa “vañcesi vata maṃ yakkho”ti uppajjanakacittuppādassa okāsaṃ adentassa upāyakosallassa subhāvitattā atīṭṭhadhammānaṃ appaṭṭisandhisabhāvato aniccādivasena saṅkhārānaṃ suparimadditabhāvato ca evaṃ ittaratṭhitikena pabhaṅgunā asārena saṅkhārakalāpena “pūritā vata me dānapāramī, mahantaṃ vata me atthaṃ sādhetvā idaṃ adhigata”nti somanassameva uppajji. So idaṃ anaññāsādhāraṇaṃ tasmīṃ khaṇe attano cittācāraṃ ñatvā “imassa nissandena anāgate imināva nīhārena sarīrato rasmiyo nikkhamantū”ti patthanamakāsi. Tassa taṃ patthanāṃ nissāya buddhabhūtaṃ sarīrappabhā niccameva dasasahassilokadhātuṃ pharivā aṭṭhāsi (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā). Evaṃ aññepi bodhisattā attano piyatarāṃ puttadāraṃ pariccajivā sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhimsu.

Api ca yathā nāma koci puriso kassaci santike gāmaṃ vā janapadaṃ vā keṇiyā gahetvā kammaṃ karonto attano antevāsikānaṃ vā pamādena pūtibhūtaṃ dhanāṃ dhāreyya, tamenāṃ so gāhēpetvā bandhanāgāraṃ paveseyya. Tassa evamassa “ahaṃ kho imassa rañño kammaṃ karonto ettakaṃ nāma dhanāṃ dhāremi, tenāhaṃ raññā bandhanāgāre pavesito, sacāhaṃ idheva homi, attānañca jīyeyya, puttadārakammakaraporisā ca me jīvikāpagatā mahantaṃ anayabyasanaṃ āpajjeyyūṃ. Yaṃnūnāhaṃ rañño ārocetvā attano puttāṃ vā kaniṭṭhabhātaraṃ vā idha ṭhapetvā nikkhameyyaṃ. Evāhaṃ ito bandhanato mutto nacirasseva yathāmittaṃ yathāsandiṭṭhaṃ dhanāṃ saṃharitvā rañño datvā tampi bandhanato mocemi, appamattova hutvā utṭhānabalena attano sampattiṃ paṭipākatikaṃ karissāmī”ti. So tathā kareyya. Evaṃ sampadamidaṃ daṭṭhabbaṃ.

Tatridaṃ opammasaṃsandanaṃ – rājā viya kammaṃ, bandhanāgāro viya saṃsāro, raññā bandhanāgāre ṭhapitapuriso viya kammavasena saṃsārācārake ṭhito mahāpuriso, tassa bandhanāgāre ṭhitapurisassa tattha puttassa vā bhātuno vā parādhīnabhāvākaraṇena tesam attano ca dukkhappamocanaṃ viya mahāpurisassa attano puttādike paresaṃ datvā sabbaññūtaññāppaṭilābhena sabbasattānaṃ vaṭṭadukkhappamocanaṃ, tassa vigatadukkhassa tehi saddhiṃ yathādhīpetasampattiyaṃ patiṭṭhānaṃ viya mahāpurisassa arahattamaggena apagatavaṭṭadukkhassa buddhabhāvena dasabalādisabbaññūtaññāsaṃpattisamannāgamo attano vacanakāraṇaṃ vijjattayādisampattisamannāgamo cāti evaṃ anavajjasabhāvo eva mahāpurisānaṃ puttadārapariccāgo. Eteneva nayena nesam āṅgaṃjīvitapariccāge yā codanā, sāpi visodhitāti veditabbāti.

Evaṃ pana mahāsattena maddideviyā dinnāya sakko acchariyabbhutacittajāto hutvā –

“Sabbe jītā te paccūhā, ye dībā ye ca mānūsā;
Ninnādītā te pathavī, saddo te tidivaṃ gato. (jā. 2.22.2283-2284);

“Duddadaṃ dadamānānaṃ, dukkaraṃ kamma kubbatam;
Asanto nānukubbanti, satam dhammo durannayo.

“Tasmā satañca asatam, nānā hoti ito gati;
Asanto nirayaṃ yanti, santo saggaparāyanā”ti. (jā. 2.22.2286-2287) –

Ādinā nayena mahāpurisassa dānānumodanavasena thutiṃ akāsi.

Tattha **paccūhāti** paccatthikā. **Dībāti** dibbayasapaṭibāhakā. **Mānūsāti** manussayasapaṭibāhakā. Ke pana teti? Macchariyadhammā, te sabbe puttadāraṃ dentena mahāsattena jītāti dasseti. **Duddadanti** puttadārādiddadaṃ **dadamānānaṃ** tameva **dukkaraṃ kubbatam** tumhādisānaṃ kammaṃ aññe sāvaka paccekabodhisattā nānukubbanti, pageva asanto maccharino. Tasmā **satam dhammo durannayo** sādhuṇaṃ mahābodhisattānaṃ paṭipattidhammo aññehi duranugamo.

Evaṃ sakko mahāpurisassa anumodanavasena thutiṃ katvā maddideviṃ niyyātentō –

“Dadāmi bhoto bhariyaṃ, maddiṃ sabbaṅgasobhanaṃ;
Tvañceva maddiyā channo, maddī ca patino tavā”ti. (jā. 2.22.2289) –

Vatvā taṃ maddiṃ paṭidatvā dibbattabhāvena jalanto taruṇasūriyo viya ākāse ṭhatvā attānaṃ ācikkhanto –

“Sakkohamasmi devindo, āgatosmi tavantike;
Varam varassu rājisi, vare aṭṭha dadāmi te”ti. (jā. 2.22.2292) –

Vatvā varehi nimantesi. Mahāsattopi “pitā maṃ punadeva rajje patiṭṭhāpetu, vajjhappattam vadhato moceyyam, sabbasattānaṃ avassayo bhavyeyam, paradāraṃ na gaccheyyam, itthīnaṃ vasaṃ na gaccheyyam, putto me dīghāyuko siyā, annapānādideyyadhammo bahuko siyā, tañca aparikkhayaṃ pasannacitto dadeyyam, evaṃ mahādānāni pavattetvā devalokaṃ gantvā tato idhāgato sabbaññūtaṃ pāpuṇeyya”nti ime aṭṭha vare yāci. Sakko “nacirasseva pitā sañjayamahārājā idheva āgantvā taṃ gahetvā rajje patiṭṭhāpessati, itaro ca sabbo te manoratho matthakaṃ pāpuṇissati, mā cintayi, appamatto hohī”ti ovaditvā sakaṭṭhānameva gato. Bodhisatto ca maddidevī ca sammodamānā sakkadattiye assame vasiṃsu.

Jūjakepi kumāre gahetvā gacchante devatā ārakkhamakaṃsu. Divase divase ekā devadhītā rattibhāge āgantvā maddivaṇṇena kumāre paṭijaggi. So devatāviggahito hutvā “kalinṅaraṭṭham gamissām”ti aḍḍhamāseṇa jetuttaranagarameva sampāpuṇi. Rājā vinicchaye nisinnō brāhmaṇeṇa saddhiṃ dārake rājāṅgaṇeṇa gacchante disvā sañjānitvā brāhmaṇeṇa saddhiṃ te pakkosāpetvā taṃ pavattiṃ sutvā bodhisattena kathitaniyāmeneva dhanam datvā kumāre kiṇitvā nhāpetvā bhojetvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍite

katvā rājā dāraṅgaṃ phussatidevī dāriṅgaṃ ucchaṅge katvā bodhisattassa rājaputtiyā ca pavattiṃ suṇiṃsu.

Taṃ sutvā rājā “bhūnahaccaṃ vata mayā kata”nti saṃviggamānaso tāvadeva dvādasaakkhobhanīparimāṇaṃ senaṃ sannayhitvā vaṅkapabbatābhimukho pāyāsī saddhiṃ phussatideviyā ceva dāraṅgehi ca. Anukkamena gantvā puttana ca suṇisāya ca samāgañchi. Vessantaro piyaputte disvā sokaṃ sandhāretuṃ asakkonto visaññī hutvā tathēva pati, tathā maddī mātāpitaro sahaṅgātā saṅghasahassā ca amaccā. Taṃ kāruṇiṇaṃ passantesu ekopi sakabhāvena sandhāretuṃ nāsakkhi, sakalaṃ assamapadaṃ yugandharavātapamadditaṃ viya sālavanaṃ ahoṣi. Sakko devarājā tesāṃ visaññībhāvavinodanattamaṃ pokkharavassaṃ vassāpesi, temetukāmā tementi, pokkhare patitavassaṃ viya vinivattitvā udakaṃ gacchati. Sabbe saññaṃ paṭilabhiṃsu. Tadāpi pathavikampādayo heṭṭhā vuttappakārā acchariyā pāturaheṣuṃ. Tena vuttaṃ –

120. “Punāparaṃ brahāraññe, mātāpitasamāgame;
Karūṇaṃ paridevante, sallapante sukhaṃ dukhaṃ.

121. “Hirottappena garunā, ubhinnaṃ upasaṅkama;
Tadāpi pathavī kampi, sineruvanavaṭṭasakā”ti.

Tattha **karūṇaṃ paridevanti** mātāpitaro ādiṃ katvā sabbasmiṃ āgatajane karūṇaṃ paridevamāne. **Sallapante sukhaṃ dukhanti** sukhadukkhaṃ pucchitvā paṭisanthārasena ālāpasallāpaṃ karonte. **Hirottappena garunā ubhinnaṃ** ime sivīnaṃ vacanaṃ gahetvā adūsakaṃ dhamme ṭhitāṃ maṃ pabbājayaṃsūti cittappakopaṃ akatvā ubhosu etesu mātāpītūsu dhammagāravasamussitena hirottappeneva yathārūpe **upasaṅkama**. Tena me dhammatejena **tadāpi pathavī kampi**.

Atha sañjayamahārājā bodhisattaṃ khamāpetvā rajjaṃ paṭicchāpetvā taṅkhaṇaṇṇeva kesamassukammādīni kārapetvā nhāpetvā sabbābharaṇavibhūsitāṃ devarājānamiva virocamaṇaṃ saha maddideviyā rajje abhisiñcivā tāvadeva ca tato paṭṭhāya dvādasaakkhobhanīparimāṇāya caturaṅginiyā senāya ca puttaṃ parivārayitvā vaṅkapabbatato yāva jetuttaranagarā saṅghiyojanamaggaṃ alaṅkārapetvā dvīhi māsehi sukheṇeva nagaraṃ pavesesi. Mahājano uḷāraṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedesi. Celukkhepādayo pavattiṃsu. Nagare ca nandibheriṃ carāpesuṃ. Antamaso biḷāre upādāya sabbesaṃ bandhane ṭhitānaṃ bandhanamokkhaṃ ahoṣi. So nagaraṃ pavatṭhadivaseyeva paccūsakāle cintesi – “sve vibhātāya rattiyā mamāgatabhāvaṃ sutvā yācakā āgamissanti, tesāhaṃ kiṃ dassāmi”ti. Tasmīṃ khaṇe sakkassa āsanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. So āvajjento taṃ kāraṇaṃ ṇatvā tāvadeva rājanivesanassa purimavattuṃ pacchimavattuṃ kaṭippamaṇaṃ pūrento ghanamegho viya sattaratanavassaṃ vassāpesi. Sakalanagare jaṇṇupamaṇaṃ vassāpesīti. Tena vuttaṃ –

122. “Punāparaṃ brahāraññā, nikkhamitvā sañātibhi;
Pavisāmi puraṃ rammaṃ, jetuttaraṃ puruttamaṃ.

123. “Ratanāni satta vassīṃsu, mahāmegho pavassatha;
Tadāpi pathavī kampi, sineruvanavaṭṭasakā.

124. “Acetanāyaṃ pathavī, aviññāya sukhaṃ dukhaṃ;
Sāpi dānabalā mayhaṃ, sattakkhattuṃ pakampathā”ti.

Evaṃ sattaratanavasse vutṭhe punadivase mahāsatto “yesaṃ kulānaṃ purimacchimavattūsu vutṭhadhanaṃ, tesaññeva hotū”ti dāpetvā avasesaṃ āharāpetvā attano gehavattusmiṃ dhanena saddhiṃ koṭṭhāgāresu okirāpetvā mahādānaṃ pavattesi. **Acetanāyaṃ pathavīti** cetanārahitā ayaṃ mahābhūtā pathavī, devatā pana cetanāsahitā. **Aviññāya sukhaṃ dukhanti** acetanattā eva sukhaṃ dukkhaṃ ajānitvā. Satipi sukhadukkhapaccayasamyoge taṃ nānubhavanti. **Sāpi dānabalā mayhanti** evaṃbhūtāpi sā mahāpathavī mama dānapuññānubhāvahetu. **Sattakkhattuṃ pakampathāti** aṭṭhavassikakāle hadayamaṃsādīnipi yācakānaṃ dadeyyanti dānājjhāsayuppāde maṅgalaṭṭhidāne pabbājanakāle

pavattitamahādāne puttadāne bhariyādāne vankapabbate ñāṭisamāgame nagaraṃ pavitṭhadvase ratanavassakāleti imesu ṭhānesu sattavāraṃ akampittha. Evaṃ ekasmiṃyeva attabhāve sattakkhattuṃ mahāpathavikampanādiacchariyapātubhāvahetubhūtāni yāvatāyukaṃ mahādānāni pavattetvā mahāsatto āyupariyosāne tusitapure uppajji. Tenāha bhagavā –

“Tato vessantaro rājā, dānaṃ datvāna khattiyo;
Kāyassa bhedaṃ sappañño, saggamaṃ so upapajjathā”ti. (jā. 2.22.2440);

Tadā jūjako devadatto ahosi, amittatāpanā ciñcamāṇavikā, cetaputto channo, accutatāpaso sārīputto, sakko anuruddho, maddī rāhulamātā, jālikumāro rāhulo, kaṇhājīnā uppalavaṇṇā, mātāpitaro mahārājakulāni, sesaparisā buddhāparisā, vessantaro rājā lokanātho.

Idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva yathārahaṃ sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā mahāsatte kucchigate mātu devasikaṃ chasatasahassāni vissajjtvā dānaṃ dātukāmatādohaḷo, tathā dīyamānepi dhanassa parikkhayābhāvo, jātakkaṇe eva hatthamaṃ pasāretvā “dānaṃ dassāmi, atthi kiñcī”ti vācānicchāraṇaṃ, catupañcavassikakāle attano alaṅkāraṃ dhātīnaṃ hatthagatassa puna aggahetukāmatā, aṭṭhavassikakāle hadayamaṃsādikassa attano sarīrāvayavassa dātukāmatāti evamādikā sattakkhattuṃ mahāpathavikampanādiacchariyapātubhāvahetubhūtā idha mahāpurisassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā. Tenetaṃ vuccati –

“Evaṃ acchariyā hete, abbhūtā ca mahesino...pe...;
Tesu cittappasādopi, dukkhato parimocaye;
Pagevānukiriyā tesamaṃ, dhammassa anudhammato”ti.

Vessantaracariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sasapaṇḍitacariyāvaṇṇanā

125-6. Dasame yadā homi, sasakoti ahaṃ, sārīputta, bodhipariyesanaṃ caramāno yadā sasapaṇḍito homi. Bodhisattā hi kammavasippattāpi tādisānaṃ tiracchānānaṃ anuggaṇhanatthamaṃ tiracchānāyoniyamaṃ nibbattanti. **Pavanacārakoti** mahāvanacārī. Dabbāditiṇāni rukkhagacchesu paṇṇāni yaṃkiñci sākamaṃ rukkhato patitaphalāni ca bhakkho etassāti **tiṇapaṇṇasākaphalabhakkho**. **Parahetṭhanavivajjitoti** parapīḷāviraḥito. **Suttapoto cāti** uddapoto ca. **Ahaṃ tadāti** yadāhaṃ sasako homi, tadā ete makkaṭādayo tayo sahāye ovadāmi.

127. Kiriye kalyāṇapāpaketi kusale ceva akusale ca kamme. **Pāpānīti** anusāsanākāradassanaṃ. Tattha **pāpāni parivajjethāti** pāṇātipāto...pe... micchādīṭṭhīti imāni pāpāni parivajjetha. **Kalyāṇe abhinivissathāti** dānaṃ sīlaṃ...pe... dīṭṭhujukammanti idaṃ kalyāṇaṃ, imasmiṃ kalyāṇe attano kāyavācācittāni abhimukhabhāvena nivissatha, imaṃ kalyāṇapaṭipattiṃ paṭipajjathāti attho.

Evaṃ mahāsatto tiracchānāyoniyamaṃ nibbattopi ñāṇasampannatāya kalyāṇamitto hutvā tesamaṃ tiṇṇamaṃ janānaṃ kālena kālaṃ upagatānaṃ ovādavasena dhammaṃ desesi. Te tassa ovādaṃ sampaṭicchitvā attano vasanaṭṭhānaṃ pavisitvā vasanti. Evaṃ kāle gacchante bodhisatto ākāsaṃ oloketvā candapāripūriṃ disvā “uposathakammaṃ karothā”ti ovadī. Tenāha –

128. “Uposathamhi divase, candaṃ disvāna pūritamaṃ;
Etesamaṃ tattha ācikkhiṃ, divaso ajjuposatho.

129. “Dānāni paṭiyādetha, dakkhiṇeyyassa dātave;
Datvā dānaṃ dakkhiṇeyye, upavassathuposatha”nti.

Tattha **candaṃ disvā na pūritanti** juṇhapakkhacātuddasiyamaṃ īsakaṃ aparipuṇṇabhāvena candaṃ na

paripūritam disvā tato vibhātāya rattiyā aruṇuggamanavelāyameva **uposathamhi divase** pannarase **etesam** makkaṭādinam mayham saḥāyānam **divaso ajjuposatho**. Tasmā “**dānāni paṭiyādetthā**”tiādinā tattha uposathadivase paṭipattividhānam **ācikkhinti** yojetabbaṃ. Tattha **dānāni** deyyadhamme. **Paṭiyādetthāti** yathāsatti yathābalaṃ sajjetha. **Dātaveti** dātuṃ. **Upavassathāti** uposathakammaṃ karoṭṭha, uposathasīlāni rakkhatha, sīle paṭiṭṭhāya dinnadānam mahapphalaṃ hoti, tasmā yācake sampatte tumhehi khāditabbāhārato datvā khādeyyāthāti dasseti.

Te “sādhū”ti bodhisattassa ovādam sirasā sampaṭicchitvā uposathāṅgāni adhiṭṭhahimsu. Tesu uddapoto pātova “gocaraṃ pariyessāmī”ti nadītiraṃ gato. Atheke bālīsiko satta rohitamacche uddharitvā vallyiā āvūṇitvā nadītīre vālukāya paṭicchādetvā macche gaṇhanto nadiyā adho sotam bhassi. Uddo macchagandham ghāyitvā vāluṅkaṃ viyūhitvā macche disvā nīharitvā “atthi nu kho etesaṃ sāmiko”ti tikkhattuṃ ghoṣetvā sāmikaṃ apassanto vallyiṃ ḍaṃsitvā attano vasanagumbe ṭhapetvā “velāyameva khādissāmī”ti attano sīlaṃ āvajjento nipajji. Siṅgālopi gocaraṃ pariyessanto ekassa khettagopakassa kuṭiyam dve maṃsasulāni ekaṃ godham ekaṃca dadhivāraṃ disvā “atthi nu kho etesaṃ sāmiko”ti tikkhattuṃ ghoṣetvā sāmikaṃ adisvā dadhivāraṃ uggahaṇarajjukam gīvāyaṃ pavesetvā maṃsasūle ca godhaṃca mukhena ḍaṃsitvā attano vasanagumbe ṭhapetvā “velāyameva khādissāmī”ti attano sīlaṃ āvajjento nipajji. Makkaṭopi vanasaṇḍam pavisitvā ambapiṇḍam āharitvā attano vasanagumbe ṭhapetvā “velāyameva khādissāmī”ti attano sīlaṃ āvajjento nipajji. Tiṇṇampi “aho idha nūna yācako āgaccheyyā”ti cittaṃ uppajji. Tena vuttaṃ –

130. “Te me sādhuṭi vatvāna, yathāsatti yathābalaṃ;
Dānāni paṭiyādetvā, dakkhiṇeyyam gavesisu”nti.

Bodhisatto pana “velāyameva nikkhamitvā dabbāditiṇāni khādissāmī”ti attano vasanagumbeyeva nisinnō cintesi – “mama santikaṃ āgatānam yācakānam tiṇāni khādituṃ na sakkā, tilaṇḍulādayopi mayham natthi, sace me santikaṃ yācako āgamissati, aham tiṇena yāpemi, attano sarīramamsam dassāmī”ti. Tenāha bhagavā –

131. “Aham nisajja cintesiṃ, dānam dakkhiṇanucchavam;
Yadiham labhe dakkhiṇeyyam, kiṃ me dānam bhavissati.

132. “Na me atthi tilā muggā, māsā vā taṇḍulā ghatam;
Aham tiṇena yāpemi, na sakkā tiṇa dātave.

133. “Yadi koci eti dakkhiṇeyyo, bhikkhāya mama santike;
Dajjāham sakamattānam, na so tuccho gamissatī”ti.

Tattha **dānam dakkhiṇanucchavanti** dakkhiṇābhāvena anucchavikaṃ dānam dakkhiṇeyyassa dātābbaṃ deyyadhammaṃ **cintesiṃ**. **Yadiham labheti** yadi aham kiñci dakkhiṇeyyam ajja labheyyam. **Kiṃ me dānam bhavissatī** kiṃ mama dātābbaṃ bhavissati. **Na sakkā tiṇa dātaveti** yadi dakkhiṇeyyassa dātuṃ tilamuggādikam mayham natthi, yaṃ pana mama āhārabhūtam, taṃ na sakkā tiṇam dakkhiṇeyyassa dātuṃ. **Dajjāham sakamattānantī** kiṃ vā mayham etāya deyyadhammacintāya, nanu idameva mayham anavajjam aparādhīnatāya sulabham paresaṃca paribhogāraṃ sarīram sace **koci dakkhiṇeyyo** mama santikaṃ āgacchati, tayidaṃ sakamattānam tassa dajjāmaṃ. Evaṃ sante **na so tuccho** mama santikaṃ āgato arittahatto hutvā **gamissatī**.

Evaṃ mahāpurisassa yathābhūtasabhāvaṃ parivittakentassa parivittakānubhāvena sakkassa paṇḍukambalasilāsanam uṇhākāram dassesi. So āvajjento imam kāraṇam disvā “sasarājam vīmaṃsissāmī”ti paṭhamam uddassa vasanaṭṭhānam gantvā brāhmaṇavesena aṭṭhāsī. Tena “kimattham, brāhmaṇa, ṭhitosī”ti ca vutte sace kañci āhāram labheyyam, uposathiko hutvā samaṇadhammaṃ kareyyanti. So “sādhuṭi te āhāram dassāmī”ti āha. Tena vuttaṃ –

“Satta me rohitā macchā, udakā thalamubbhatā;

Idaṃ brāhmaṇa me atthi, etaṃ bhutvā vane vasā’’ti. (jā. 1.4.61);

Brāhmaṇo “pageva tāva hotu, pacchā jānissāmī’’ti tatheva siṅgālassa makkaṭassa ca santikaṃ gantvā tehipi attano vijjamānehi deyyadhammehi nimantito “pageva tāva hotu, pacchā jānissāmī’’ti āha. Tena vuttaṃ –

“Dussa me khettpālassa, rattibhattaṃ apābhattaṃ;
Maṃsasulā ca dve godhā, ekañca dadhivārakaṃ;
Idaṃ brāhmaṇa me atthi, etaṃ bhutvā vane vasā’’ti.

“Ambapakkaṃ dakaṃ sītaṃ, sītacchāyā manoramā;
Idaṃ brāhmaṇa me atthi, etaṃ bhutvā vane vasā’’ti. (jā. 1.4.62-63);

Tattha **dussāti** amussa. **Rattibhattaṃ apābhattanti** rattibhojanato apanītaṃ. **Maṃsasulā ca dve godhāti** aṅgārapakkāni dve maṃsasulāni ekā ca godhā. **Dadhivārakanti** dadhivārako.

134. Atha brāhmaṇo sasapaṇḍitassa santikaṃ gato. Tenāpi “kimatthamāgatosī’’ti vutte tathevāha. Tena vuttaṃ “**mama saṅkappamaññāyā**’’tiādi.

Tattha **mama saṅkappamaññāyāti** pubbe vuttappakāraṃ parivattakkaṃ jānitvā. **Brāhmaṇavaṇṇināti** brāhmaṇarūpavatā attabhāvena. **Āsayanti** vasanagumbaṃ.

135-7. **Santuṭṭhoti** samaṃ sabbabhāgeneva tuṭṭho. **Ghāsahetūti** āhārahetu. **Adinnapubbanti** yehi kehici abodhisattehi adinnapubbaṃ. **Dānavaranti** uttamadānaṃ. “**Ajja dassāmi te aha**’’nti vatvā **tuvaṃ silaguṇūpeto, ayuttaṃ te parahethananti** taṃ pāṇātipātato apanetvā idāni tassa paribhogayoggaṃ attānaṃ katvā dātumaṃ “**ehi aggim padīpehi**’’tiādimāha.

Tattha **ahaṃ pacissamattānanti** tayā kate aṅgāragabbhe ahameva patitvā attānaṃ pacissaṃ. **Pakkaṃ tvaṃ bhakkhayissasīti** tathā pana pakkaṃ tvaṃ khādissasi.

138-9. **Nānakaṭṭhe samānayīti** so brāhmaṇavesadhārī sakko nānādārūni samānento viya ahosi. **Mahantaṃ akāsi citakaṃ, katvā aṅgāragabbhakanti** vītaccikaṃ vīgatadhūmaṃ aṅgārabharitabbhantaṃ samantato jālamānaṃ mama sarīrassa nimujjanappahonakaṃ taṅkhaṇaṇṇeva mahantaṃ citakaṃ akāsi, sahasā iddhiyā abhinimminīti adhippāyo. Tenāha “**aggim tattha padīpesi, yathā so khippaṃ mahābhava**’’ti.

Tattha **soti** so aggikkhandho sīghaṃ mahanto yathā bhavyeaya, tathā **padīpesi**. **Phoṭetvā rajagate gatteti** “sace lomantaresu pāṇakā atthi, te mā marīmsū’’ti paṃsugate mama gatte tikkhattuṃ vidhunitvā. **Ekamantaṃ upāvisinti** na tāva kaṭṭhāni ādittānīti tesam ādīpanaṃ udikkhanto thokaṃ ekamantaṃ nisīdiṃ.

140. **Yadā mahākaṭṭhapuñjo, āditto dhamadhamāyatīti** yadā pana so dārurāsi samantato āditto vāyuegasamuddhaṭānaṃ jālasikhānaṃ vasena “dhamadhamā’’ti evaṃ karoti. **Taduppatitvā patati, majjhe jālasikhantareti** tadā tasmim kāle “mama sarīrassa jhāpanasamattho ayaṃ aṅgārarāsi’’ti cintetvā uppatitvā ullaṅghitvā jālasikhānaṃ abhantarahūte tassa aṅgārarāsissa majjhe padumapuñje rājahaṃso viya pamuditacitto sakalasarīraṃ dānamukhe datvā patati.

141-2. **Paviṭṭhaṃ yassa kassacīti** yathā ghammakāle sītaṃ udakaṃ yena kenaci pavīṭṭhaṃ tassa darathapariḷāhaṃ vūpasameti, assādaṃ pītiṅca uppādeti. **Tatheva jalitaṃ agginti** evaṃ tathā pajjalitaṃ aṅgārarāsi tadā mama pavīṭṭhassa usumamattampī nāhosi. Aññadatthu dānapītiyā sabbadarathapariḷāhavūpasamo eva ahosi. Cirassaṃ vata me chavicammādiko sabbo sarīrāvayavo dānamukhe juhittabbaṃ upagato abhipatthito manoratho matthakaṃ pattoti. Tena vuttaṃ –

143. “Chaviṃ cammaṃ maṃsaṃ nhāruṃ, aṭṭhiṃ hadayabandhanaṃ;
Kevalaṃ sakalaṃ kāyaṃ, brāhmaṇassa adāsaha”nti.

Tattha **hadayabandhananti** hadayamaṃsapesi. Tañhi hadayavatthum bandhitvā viya ṭhitattā “hadayabandhana”nti vuttaṃ. Atha vā **hadayabandhananti** hadayañca bandhanañca, hadayamaṃsañceva taṃ bandhitvā viya ṭhitayakanamaṃsañcāti attho. **Kevalaṃ sakalaṃ kāyanti** anavasesaṃ sabbaṃ sarīraṃ.

Evaṃ tasmim aggimhi attano sarīre lomakūpamattampi uṇhaṃ kātum asakkonto bodhisattopi himagabbhaṃ pavitṭho viya hutvā brāhmaṇarūpadharaṃ sakkam evamāha – “brāhmaṇa, tayā kato aggi atisīṭalo, kiṃ nāmeta”nti? Paṇḍita, nāhaṃ brāhmaṇo, sakkohamasmi, tava vīmaṃsanatthaṃ āgato evamakāsinti. “Sakka, tvaṃ tāva tiṭṭhatu, sakalopi ce loko maṃ dānena vīmaṃseyya, neva me adātukāmataṃ kathañcipi uppādeyya passetha na”nti bodhisatto sīhanādaṃ nadi.

Atha naṃ sakko “sasapaṇḍita, tava guṇā sakalakappampi pākaṭā hontū”ti pabbataṃ pīletvā pabbatarasaṃ ādāya candamaṇḍale sasalakkaṇaṃ ālikhitvā bodhisattaṃ tasmim vanasaṇḍe tattheva vanagumbe taruṇadabbatiṇapīṭhe nipajjāpetvā attano devalokameva gato. Tepi cattāro paṇḍitā samaggā sammodamānā nīccasīlaṃ uposathasīlañca pūretvā yathārahaṃ puññaṇi katvā yathākammaṃ gatā.

Tadā uddo āyasmā ānando ahoṣi, siṅgālo mahāmoggallāno, makkāṭo sārīputto, sasapaṇḍito pana lokanātho.

Tassa idhāpi sīlādīpāramiyo heṭṭhā vuttanayeneva yathārahaṃ niddhāretabbā. Tathā satipi tiracchānupapattiyāṃ kusalādīdhamme kusalādīto yathābhūtāvabodho, tesu aṇumattampi vajjaṃ bhayato disvā suṭṭhu akusalato oramaṇaṃ, sammadeva ca kusaladhammesu attano paṭiṭṭhāpanaṃ, paresaṃca “ime nāma pāpadhammā te evaṃ gahitā evaṃ parāmaṭṭhā evaṃgatikā bhavanti evaṃabhisamparāyā”ti ādīnavaṃ dassetvā tato viramaṇe niyojanaṃ, idaṃ dānaṃ nāma, idaṃ sīlaṃ nāma, idaṃ uposathakammaṃ nāma, ettha paṭiṭṭhitānaṃ devamanussasampattiyo hatthagatā evātiādinā puññaṃkammesu ānisaṃsaṃ dassetvā paṭiṭṭhāpanaṃ, attano sarīrajīvitānirapekkhaṃ, paresaṃ sattānaṃ anuggaṇhanaṃ, uḷāro ca dānājñāsāyoti evamādayo idha bodhisattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā. Tenetaṃ vuccati – “evaṃ acchariyā hete...pe... dhammassa anudhammato”ti.

Sasapaṇḍitacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Idāni “**akittibrāhmaṇo**”tiādinā yathāvutte dasapi cariyāvisese udānetvā nigameti. Tattha **ahameva tadā āsiṃ, yo te dānavare adāti** yo tāni uttamadānāni adāsi, so akittibrāhmaṇādiko ahameva tadā tasmim kāle ahoṣiṃ, na aññoti. Iti tesu atabhāvesu satipi sīlādīpāramīnaṃ yathārahaṃ pūritabhāve attano pana tadā dānājñāsāyassa ativiya uḷārabhāvaṃ sandhāya dānapāramivaseneva desanaṃ āropesi. **Ete dānaparikkhārā, ete dānassa pāramīti** ye ime **akittijātakādīsu** (jā. 1.13.83 ādayo) anekākāravokārā mayā pavattitā deyyadhammapariccāgā mama sarīravayavaputtadārapariccāgā paramakoṭikā, kiñcāpi te karuṇūpāyakosallapariggahitattā sabbaññutaññānameva uddissa pavattitattā dānassa paramukkaṃsagamanena dānapāramī eva, tathāpi mama dānassa paramatthapāramibhūtassa parikkharaṇatosantānassa paribhāvanāvasena abhisāṅkharāṇato ete dānaparikkhārā nāma. Yassa panete parikkhārā, taṃ dassetuṃ “**jīvitaṃ yācake datvā, imaṃ pārami pūrayi**”nti vuttaṃ. Ettha hi ṭhapetvā sasapaṇḍitacariyaṃ sesāsu navasu cariyāsu yathārahaṃ dānapāramidānaupapāramiyo vedītabbā, **sasapaṇḍitacariye** (cariyā. 1.125 ādayo) pana dānaparamatthapāramī. Tena vuttaṃ –

“Bhikkhāya upagataṃ disvā, sakattānaṃ pariccajij;
Dānena me samo natthi, esā me dānapāramī”ti. (cariyā. 1.tassuddāna);

Kiñcāpi hi mahāpurisassa yathāvutte akittibrāhmaṇādīkāle aññasmiñca mahājanakamahāsutasomādīkāle dānapāramiyā pūritatthabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi, tathāpi ekanteneva sasapaṇḍitakāle dānapāramiyā paramatthapāramibhāvo vibhāvetabboti.

Paramatthadīpaniyā cariyāpiṭakasamvannaṇāya

Dasavidhacariyāsaṅgahassa visesato

Dānapāramivibhāvanassa

Paṭhamavaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Hatthināgavaggo

1. Mātuposakacariyāvaṇṇanā

1. Dutiyavaggassa paṭhame **kuñjaroti** hatthī. **Mātuposakoti** andhāya jarājīṇṇāya mātuyā paṭijjaganako. **Mahiyāti** bhūmiyaṃ. **Guṇenāti** sīlaguṇena, tadā **mama** sadiso natthi.

Bodhisatto hi tadā himavantappadese hatthiyoniyaṃ nibbatti. So sabbaseto abhirūpo lakkhaṇasampanno mahāhatthī anekahatthisatasahassaparivāro ahosi. Mātā panassa andhā. So madhuraphalāphalāni hatthīnaṃ hatthesu datvā mātu peseti. Hatthino tassā adatvā sayāṃ khādanti. So pariggaṇhanto taṃ pavattiṃ ñatvā “yūthaṃ pahāya mātarameva possessāmī”ti rattibhāge aññesaṃ hatthīnaṃ ajānantānaṃ mātaraṃ gahetvā caṇḍoraṇapabbatapādaṃ gantvā ekaṃ naḷiniṃ upanissāya tṭhitāya pabbataguhāya mātaraṃ tṭhetvā posesi.

2-3. **Pavane disvā vanacaroti** eko vanacarako puriso tasmim mahāvane vicaranto maṃ disvā. **Raṇño maṃ paṭivedayīti** bārāṇasiraṇño maṃ ārocesi.

So hi maggamūlho disaṃ vavattṭhetuṃ asakkonto mahantena saddena paridevi. Bodhisattopi tassa saddaṃ sutvā “ayaṃ puriso anātho, na kho panetaṃ patirūpaṃ, yaṃ esa mayi tṭhite idha vinasseyyā”ti tassa santikaṃ gantvā taṃ bhayena palāyantaṃ disvā “ambho purisa, natthi te maṃ nissāya bhayaṃ, mā palāyi, kasmā tvaṃ paridevanto vicarasī”ti pucchitvā “sāmi, ahaṃ maggamūlho ajja me sattamo divaso”ti vutte “bho purisa, mā bhāyi, ahaṃ taṃ manussapathe tṭhapesāmī”ti taṃ attano piṭṭhiyaṃ nisīdāpetvā araṇṇato nīharitvā nivatti. Sopi pāpo “nagaraṃ gantvā raṇño ārocessāmī”ti rukksasaṇṇaṃ pabbatasāṇṇaṃ karontova nikkhamitvā bārāṇasiṃ agamāsi. Tasmim kāle raṇño maṅgalaṃ hatthī mato. So puriso rājānaṃ upasaṅkamitvā mahāpurisassa attano diṭṭhabhāvaṃ ārocesi. Tena vuttaṃ “**tavānucchavo, mahārāja, gajo vasati kānane**”tiādi.

Tattha **tavānucchavoti** tava opavayhaṃ kātuṃ anucchaviko yutto. **Na tassa parikkhāyatthoti** tassa gahaṇe gamanupacchedanattaṃ samantato khaṇitabbaparikkhāya vā kareṇuyā kaṇṇapuṭena attānaṃ paṭicchādetvā khittapāsarajjuyā bandhitabbaāḷakasaṅkhātaālānena vā yattha pavatṭho katthaci gantuṃ na sakkoti, tādisavañcanakāsuyā vā attho payojanaṃ natthi. **Sahagahitēti** gahaṇasamakālaṃ eva. **Ehitīti** āgamissati.

Rājā imaṃ maggadesakaṃ katvā araṇṇaṃ gantvā “iminā vuttaṃ hatthināgaṃ ānehī”ti hatthācariyaṃ saha parivārena pesesi. So tena saddhiṃ gantvā bodhisattaṃ naḷiniṃ pavisitvā gocaraṃ gaṇhantaṃ passi. Tena vuttaṃ –

4. “Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, rājāpi tuṭṭhamānaso;
Pesesi hatthidamaṃ, chekācariyaṃ susikkhitaṃ.
5. “Gantvā so hatthidamako, addasa padumassare;
Bhisamuḷālaṃ uddharantaṃ, yāpanatthāya mātuyā”ti.

Tattha **chekācariyanti** hatthibandhanādividhimhi kusalaṃ hatthācariyaṃ. **Susikkhitanti** hatthīnaṃ

sikkhāpanavijjāya niṭṭhaṅgamanena suṭṭhu sikkhitam.

6. Viññāya me silaguṇanti ‘‘bhaddo ayaṃ hatthājānīyo na mando, na caṇḍo, na vomissasīlo vā’’ti mama sīlaguṇaṃ jānitvā. Kathaṃ? **Lakkhaṇaṃ upadhārayīti** susikkhitahatthisippattā mama lakkhaṇaṃ samantato upadhāresi. Tena so **ehi puttāti vatvāna, mama soṇḍāya aggahi.**

7. Bodhisatto hatthācariyaṃ disvā – ‘‘idaṃ bhayaṃ mayhaṃ etassa purisassa santikā uppannaṃ, ahaṃ kho pana mahābalo hatthisahassampi viddhamsetuṃ samattho, pahomi kujjhivā saratṭhakaṃ senāvāhanaṃ nāsetuṃ, sace pana kujjhissāmi, sīlaṃ me bhijjissati, tasmā sattīhi koṭṭiyamānopi na kujjhissāmī’’ti cittaṃ adhiṭṭhāya sīsaṃ onāmetvā niccalova aṭṭhāsi. Tenāha bhagavā ‘‘**yaṃ me tadā pākatikaṃ, sarīrānugataṃ bala**’’ntiādi.

Tattha **pākatikanti** sabhāvasiddhaṃ. **Sarīrānugatanti** sarīrameva anugataṃ kāyabalaṃ, na upāyakusalatāsankhātāñānūgatanti adhippāyo. **Ajja nāgasahassānanti** ajjakāle anekesaṃ hatthisahassānaṃ samuditānaṃ. **Balena samasādisanti** tesāṃ sarīrabalena samasameva hutvā sadisaṃ, na upamāmetta. Maṅgalahatthikule hi tadā bodhisatto uppannoti.

8. Yadihaṃ tesāṃ pakuppeyyanti maṃ gahaṇāya upagatānaṃ tesāṃ ahaṃ yadi kujjheyyaṃ, tesāṃ jīvitamaddane paṭibalo bhaveyyaṃ. Na kevalaṃ tesaññeva, atha kho **yāva rajjampi mānusanti** yato rajjato tesāṃ āgatānaṃ manussānaṃ sabbampi rajjaṃ pothetvā cuṇṇavicuṇṇaṃ kareyyaṃ.

9. Api cāhaṃ sīlarakkhāyāti evaṃ samatthopi ca ahaṃ attani patiṭṭhitāya sīlarakkhāya sīlaguttiyā gutto bandho viya. **Na karomi citte aññathattanti** tassa sīlassa aññathattabhūtaṃ tesāṃ sattānaṃ pothanādividhiṃ mayhaṃ citte na karomi, tattha cittampi na uppādemī. **Pakkipantaṃ mamālaketi** ālānatthambhe pakkipantaṃ, ‘‘disvāpi’’ti vacanaseso. Kasmāti ce, sīlapāramipūriyā īdisesu ṭhānesu sīlaṃ akhaṇḍentassa me nacirasseva sīlapāramī paripūressatīti sīlapāramiparipūraṇatthaṃ tassa aññathattamā citte na karomīti yojana.

10. ‘‘Yadi te ma’’nti gāthāyapi sīlarakkhāya daḷhaṃ katvā sīlassa adhiṭṭhitabhāvameva dasseti. Tattha **koṭṭeyyunti** bhindeyyuṃ. **Sīlakhaṇḍabhayā mamāti** mama sīlassa khaṇḍanabhayena.

Evaṃ pana cintetvā bodhisatte niccale ṭhite hatthācariyo padumasaraṃ otaritvā tassa lakkhaṇasampattiṃ disvā ‘‘ehi puttā’’ti rajatadāmasadisāya soṇḍāya gahetvā sattame divase bārāṇasiṃ pāpuṇi. So antarāmagge vattamānova rañño sāsanaṃ pesesi. Rājā nagaraṃ alaṅkārapesi. Hatthācariyo bodhisattaṃ katagandhaparibhaṇḍaṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ hatthisālaṃ netvā vicitrasāṇiyā parikkhipāpetvā rañño ārocesi. Rājā nānaggarasabhojanaṃ ādāya gantvā bodhisattassa dāpesi. So ‘‘mātaraṃ vinā gocaraṃ na gaṇhissāmī’’ti piṇḍaṃ na gaṇhi. Yācitopi aggahetvā –

‘‘Sā nūnasā kapaṇikā, andhā aparīṇāyikā;
Khāṇuṃ pādena ghaṭṭeti, giriṃ caṇḍoraṇaṃ patī’’ti. –

Āha. Taṃ sutvā rājā –

‘‘Kā nu te sā mahānāga, andhā aparīṇāyikā;
Khāṇuṃ pādena ghaṭṭeti, giriṃ caṇḍoraṇaṃ patī’’ti. – pucchitvā –

‘‘Mātā me sā mahārāja, andhā aparīṇāyikā;
Khāṇuṃ pādena ghaṭṭeti, giriṃ caṇḍoraṇaṃ patī’’ti. –

Vutte ajja sattamo divaso ‘‘mātā me gocaraṃ na labhitthā’’ti vadato imassa gocaraṃ agaṇhantassa. Tasmā –

“Muñcathetaṃ mahānāgaṃ, yoyaṃ bharati mātaraṃ;
Sametu mātaraṃ nāgo, saha sabbehi ñātibhī”ti. – vatvā muñcāpesi –

“Mutto ca bandhanā nāgo, muttadāmāya kuñjaro;
Muhuttaṃ assāsāyivā, agamā yena pabbato”ti.

Tattha **kapaṇikā**ti varākā. **Khāṇuṃ pādena ghaṭṭeti**ti andhatāya puttaviyogadukkhena ca paridevamānā tattha tattha rukkhakaḷiṅgare pādena ghaṭṭeti. **Caṇḍoraṇaṃ patīti** caṇḍoraṇapabbatābhimukhī, tasmim̐ pabbatapāde paribbhamamānāti attho. **Agamā yena pabbatoti** so hatthināgo bandhanā mutto thokaṃ vissamitvā rañño dasarājadhammagāthāhi dhammaṃ desetvā “appamatto hohi, mahārājā”ti ovādaṃ datvā mahājanena gandhamālādīhi pūjyamāno nagarā nikkhamitvā tadaheva mātaraṃ samāgantvā sabbaṃ pavattiṃ ācikkhi. Sā tuṭṭhamānasā –

“Ciraṃ jīvatu so rājā, kāsīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano;
Yo me puttaṃ pamocesi, sadā vuddhāpacāyika”nti. (jā. 1.11.12) –

Rañño anumodanaṃ akāsi. Rājā bodhisattassa guṇe pasīditvā naḷiniyā avidūre gāmaṃ māpetvā bodhisattassa mātu cassa nibaddhaṃ vattaṃ paṭṭhapesi. Aparabhāge bodhisatto mātari matāya tassā sarīraparihāraṃ katvā kuraṇḍakaassamapadaṃ nāma gato. Tasmim̐ pana ṭhāne himavantato otaritvā pañcasatā isayo vasiṃsu. Taṃ vattaṃ tesam̐ datvā rājā bodhisattassa samānarūpaṃ silāpaṭimaṃ kāretvā mahāsakkāraṃ pavattesi. Jambudīpavāsino anusam̐vaccharaṃ sannipatitvā hatthimahaṃ nāma kariṃsu.

Tadā rājā ānando ahosi, hatthinī mahāmāyā, vanacarako devadatto, mātuposakahatthināgo lokanātho.

Idhāpi dānapāramiādayo yathārahaṃ niddhāretabbā. Sīlapāramī pana atisayavatīti sā eva desanaṃ āsñḷahā. Tathā tiracchānāyoniyaṃ uppannopi brahmapubbadevapubbācariyāāhuneyyādibhāvena sabbaññubuddhenapi pasatthabhāvānurūpaṃ mātuyā garucittaṃ upaṭṭhapetvā “mātā nāmesā puttassa bahūpakārā, tasmā mātupaṭṭhānaṃ nāma paṇḍitena paññatta”nti manasi katvā anekesaṃ hatthisahassānaṃ issarādhīpati mahānubhāvo yūthapati hutvā tehi anuvattiyamāno ekakavīhāre antarāyaṃ agaṇetvā yūthaṃ pahāya ekako hutvā upakārikhettaṃ pūjessāmīti mātuposanaṃ, maggamūḷhapurisaṃ disvā anukampāya taṃ gahetvā manussagocarasaṃpāpanaṃ, tena ca katāparādhasahanaṃ, hatthācariyappamukhānaṃ attānaṃ bandhituṃ āgatapurisānaṃ samatthopi samāno santāsanamattenapi tesam̐ pīḷanā bhavissati, mayhañca sīlassa khaṇḍādibhāvoti tathā akatvā sudantena opavayho viya sukheveva gahaṇūpagamaṃ, mātaraṃ vinā na kañci ajjhoharissāmīti sattāhampi anāhāratā, imināpāhaṃ bandhāpitoti cittaṃ anuppādetvā rājānaṃ mettāya pharaṇaṃ, tassa ca nānāyehi dhammadesanāti evamādayo idha mahāpurisassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā. Tena vuttaṃ – “evaṃ acchariyā ete, abbhūtā ca mahesino...pe... dhammassa anudhammato”ti.

Mātuposakacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Bhūridattacariyāvaṇṇanā

11. Dutiye bhūridattoti bhūrisamadatto. Dattoti hi tadā bodhisattassa mātāpitūhi kataṃ nāmaṃ. Yasmā paneso nāgabhavane virūpakkhamahārājābhavane tāvatimsabhavane ca uppanne pañhe sammadeva vinicchināti, ekadivasañca virūpakkhamahārāje nāgaparīsāya saddhiṃ tidasapuraṃ gantvā sakkaṃ parivāretvā nisinne devānamantare pañho samuṭṭhāsi. Taṃ koci kathetuṃ nāsakkhi. Sakkena pana anuññāto pallaṅkavaragato hutvā mahāsattova kathesi. Atha naṃ devarājā dibbagandhapupphehi pūjetvā “datta, tvaṃ pathavisamāya vipulāya paññāya samannāgato ito paṭṭhāya bhūridatto nāmā”ti āha. Bhūrīti hi pathaviyā nāmaṃ, tasmā bhūrisamatāya bhūte atthe ramatīti ca bhūrisaṅkhātāya mahatīyā paññāya samannāgatattā mahāsatto “bhūridatto”ti paññāyittha. Mahatīyā pana nāgiddhiyā samannāgatattā **mahiddhiko cāti**.

Atīte hi imasmiṃyeva kappe bārāṇasirañño putto pitarā raṭṭhato pabbājito vane vasanto aññatarāya nāgamānavikāya saṃvāsaṃ kappesi. Tesam saṃvāsamanvāya dve dārakā jāyimsu – putto ca dhītā ca. Puttassa “sāgarabrahmadatto”ti nāmaṃ kariṃsu dhītāya “samuddajā”ti. So aparabhāge pitu accayena bārāṇasiṃ gantvā rajjaṃ kāresi. Atha dhataratṭho nāma nāgarajā pañcayojanasatike nāgabhave nāgarajjaṃ kārento taṃ abhūtavādikena cittacūlena nāma kacchapena “bārāṇasirajā attano dhītaraṃ tuyhaṃ dātukāmo, sā kho pana rājadhītā samuddajā nāma abhirūpā dassaniyā pāsādikā cā”ti kathitaṃ sutvā dhataratṭho cattāro nāgamāṇavake pesetvā taṃ dātuṃ anicchantaṃ nāgavibhiṃsikāya bhimsāpetvā “dammi”ti vutte mahantaṃ paṇṇākāraṃ pesetvā mahatiyā nāgiddhiyā mahantena parivārena tassa dhītaraṃ nāgabhavanaṃ netvā aggamaheṣiṭṭhāne ṭhapesi.

Sā aparabhāge dhataratṭhaṃ paṭicca sudassano, datto, subhogo, ariṭṭhoti cattāro putte paṭilabhi. Tesu datto bodhisatto, so pubbe vuttanayeneva sakkena tuṭṭhacittena “bhūridatto”ti gahitanāmattā “bhūridatto”tveva paññāyittha. Atha nesaṃ pitā yojanasatikaṃ yojanasatikaṃ rajjaṃ bhājetvā adāsi. Mahanto yaso ahoṣi. Soḷasoḷasānāgakaññāsahassāni parivārayimsu. Pitupi ekayojanasatameva rajjaṃ ahoṣi. Tayo puttā māse māse mātāpitāro passituṃ āgacchanti, bodhisatto pana anvaddhamāsaṃ āgacchati.

So ekadivasam virūpakkhamahārājena saddhiṃ sakkassa upaṭṭhānaṃ gato vejayantapāsādam sudhammadevasabhaṃ pāricchattakakoviḷāraṃ paṇḍukambalasilāsaṃ devaccharāparivāraṃ atīmanoharaṃ sakkasampattiṃ disvā “ettakamattampi nāgattabhāve ṭhitassa dullabhaṃ, kuto sammāsambodhi”ti nāgattabhāvaṃ jigucchitvā “nāgabhavanaṃ gantvā uposathavāsaṃ vasitvā sīlameva paggaṇhissāmi, taṃ bodhiparipācanaṃ hoti, imasmiṃ devaloke uppattikāraṇaṃ bhavissati”ti cintetvā nāgabhavanaṃ gantvā mātāpitāro āha – “ammatā, ahaṃ uposathakammaṃ karissāmi”ti. Tehi “idheva uposathaṃ upavasāhi, bahigatānaṃ nāgānaṃ mahantaṃ bhaya”nti vutte ekavāraṃ tathā katvā nāgakaññāhi upadduto punavāre mātāpitūnaṃ anārocetvā attano bhariyaṃ āmantetvā “bhadde, ahaṃ manussalokaṃ gantvā yamunātīre mahānigrodharukkho atthi tassa avidūre vammikamatthake bhoge ābhujitvā caturaṅgasamannāgataṃ uposathaṃ adhiṭṭhāya nipajjitvā “uposathakammaṃ karissāmi”ti nāgabhavanaṃ nikkhamitvā tathā karotī. Tena vuttaṃ “**virūpakkhena mahāraññā, devalokamaḡāchaha**”ntiādi.

Tattha **virūpakkhena mahāraññā**ti virūpakkhena nāma nāgādhipatimahārājena. **Devalokanti** tāvatimsadevalokaṃ. **Agāñchahanti** agañchimaṃ, upasaṅkamaṃ ahaṃ.

12. Tatthāti tasmim devaloke. **Passim tvāhanti** addakkhim ahaṃ **tu**-saddo nipātamatto. **Ekantaṃ sukhasamappitēti** ekantaṃ accantameva sukheṇa samaṅgībhūte. Vuttañhetam bhagavatā – “santi, bhikkhave, cha phassāyatanikā nāma saggā. Yāvañcidaṃ, bhikkhave, na sukaraṃ akkhānena pāpuṇituṃ yāva sukhā saggā”ti (ma. ni. 3.255) ca. **Tamsaggagamanatthāyāti** tasmim saggasmim uppattivasena gamanatthāya. **Silabbatanti** silasaṅkhātaṃ vataṃ. Atha vā **silabbatanti** uposathasīlañceva “mama cammaṃ cammatthikā harantū”tiādinā attano sarīrāvayavapariccāgasamādiyanasaṅkhātaṃ vatañca.

13. Sarīrakiccanti mukhadhovanādisarīrapaṭijjannaṃ. **Bhuvā yāpanamattakanti** indriyāni nibbisevanāni kātuṃ sarīratṭhitimattakaṃ āhāraṃ āharitvā. **Caturo aṅgeti** cattāri aṅgāni. **Adhiṭṭhāyāti** adhiṭṭhahitvā. **Semīti** sayāmi.

14. Chaviyātiādi tesam catunnaṃ aṅgānaṃ dassanaṃ. Tattha ca chavicammaṇaṃ vissajjanaṃ ekaṃ aṅgaṃ, sesāni ekekameva, maṃsaggahaṇeneva cettha rudhirampi saṅgahitanti daṭṭhabbaṃ. **Etenāti** etehi. **Harātu** sotī yassa etehi chaviādihi **kaṇṇiyam** atthi, tassa mayā dinnamevetam. Sabbaṃ so haratūti attano attabhāve anapekkhapavāraṇaṃ pavāreti.

Evaṃ mahāsattassa iminā niyāmeneva anvaddhamāsaṃ uposathakammaṃ karontassa dīgho addhā vītivatto. Evaṃ gacchante kāle ekadivasam aññataro nesādabrāhmaṇo somadattena nāma attano puttana saha taṃ ṭhānaṃ patvā aruṇuggamanasamaye nāgakaññāhi parivāriyamānaṃ mahāsattaṃ disvā tassa santikaṃ agamāsi. Tāvadeva nāgakaññāyo pathaviyaṃ nimujjitvā nāgabhavanaṃ gatā. Brāhmaṇo mahāsattaṃ pucchi – “ko nu kho tvaṃ, mārīsa, devo vā yakkho vā nāgo vā”ti? Bodhisatto yathābhūtaṃ attānaṃ āvi katvā sacāyaṃ ito gaccheyya, idha me vāsaṃ mahājanassa pākaṭaṃ kareyya, tena me

uposathavāsassa antarāyopi siyā. Yamnūnāhaṃ ito imaṃ nāgabhavanam netvā mahatiyā sampattiyaṃ yojeyyam. Evāyaṃ tattheva abhiramissati, tena me uposathakammaṃ addhaniyaṃ siyāti. Atha naṃ āha – “brāhmaṇa, mahantaṃ te yasaṃ dassāmi, ramaṇiyaṃ nāgabhavanam, ehi tattha gacchāmā”ti. Sāmi, putto me atthi, tasmim āgacchante āgamissāmīti. Gaccha, brāhmaṇa, puttaṃ ānehīti. Brāhmaṇo gantvā puttassa tamatthaṃ ārocetvā taṃ ānesi. Mahāsatto te ubhopi ādāya attano ānubhāvena nāgabhavanam ānesi. Tesam tattha dibbo attabhāvo pātubhavi. Atha tesam mahāsatto dibbasampattiṃ datvā cattāri cattāri nāgakaññāsātāni adāsi. Te mahatiṃ sampattiṃ anubhaviṃsu.

Bodhisattopi appamatto uposathakammaṃ karoti. Anvaddhamāsaṃ mātāpitūnaṃ upaṭṭhānaṃ gantvā dhammakathaṃ kathetvā tato ca brāhmaṇassa santikaṃ gantvā ārogyaṃ pucchitvā “yena te attho, taṃ vadeyyāsi”ti āpucchitvā “anukkaṇṭhamāno abhiramā”ti vatvā somadattenapi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā attano nivesanaṃ gacchati. Brāhmaṇo saṃvaccharaṃ tattha vasitvā mandapuññatāya ukkaṇṭhitvā anicchamānampi puttaṃ gahetvā bodhisattaṃ āpucchitvā tena dīyamānaṃ bahuṃ dhanam sabbakāmadadaṃ maṇiratanampi alakkhikatāya aggahetvā “manussalokaṃ gantvā pabbajissāmī”ti āha. Mahāsatto nāgamānavake ānāpetvā taṃ saputtakaṃ manussalokaṃ pāpesi. Te ubhopi dibbābharaṇāni dibbavatthāni ca omuñcitvā nhāyituṃ ekaṃ pokkharāṇiṃ otariṃsu, tasmim khaṇe tāni antaradhāyitvā nāgabhavanameva agamaṃsu. Atha paṭhamanivatthakāsāvapilotikāva sarīre paṭimuñci, dhanusarasattiyo gahetvā araṇṇaṃ gantvā mige vadhitvā purimaniyāmeneva jīvikaṃ kappesuṃ.

Tena ca samayena aññataro tāpaso supaṇṇarājato laddhaṃ alampāyanamantaṃ tassa anucchavikāni osadhāni mantūpacāraṇa attānaṃ upaṭṭhahantassa aññatarassa brāhmaṇassa adāsi. So “laddho me jīvikūpāyo”ti katipāhaṃ vasitvā tāpasaṃ āpucchitvā pakkamanto anupubbena yamunātīraṃ patvā taṃ mantam sajjhāyanto mahāmaggena gacchati. Tadā bodhisattassa bhavanato tassa paricārikā nāgamānavikā taṃ sabbakāmadadaṃ maṇiratanam ādāya yamunātīre vālukārāsimatthake ṭhapetvā tassobhāsenā rattiyaṃ kīḷitvā aruṇuggamane tassa brāhmaṇassa mantasaddaṃ sutvā “supaṇṇo”ti saññāya bhayatajjitā maṇiratanam aggahetvā pathaviyaṃ nimujjitvā nāgabhavanam agamaṃsu.

Brāhmaṇo taṃ maṇiratanam ādāya pāyāsi. Tasmim khaṇe so nesādabrāhmaṇo puttena saddhiṃ migavadhāya araṇṇaṃ gacchanta tassa hatthe taṃ maṇiratanam disvā “idaṃ bhūridattassa sabbakāmadadaṃ maṇiratana”nti sañjānitvā taṃ gaṇhitukāmo tena saddhiṃ allāpasallāpaṃ katvā mantavādibhāvaṃ jānitvā evamāha – “sace me tvam imaṃ maṇiratanam dassasi, evāhaṃ te mahānubhāvaṃ nāgaṃ dassessāmi, yaṃ tvam gahetvā gāmanigamarājadhāniyo caranto bahudhanaṃ lacchasi”ti. “Tena hi dassetvā gaṇhāhi”ti vutte taṃ ādāya bodhisattaṃ uposathakaraṇaṭṭhāne vammikamatthake bhoge ābhujitvā nipannaṃ avidūre ṭhito hatthaṃ pasāretvā dassesi.

Mahāsatto taṃ nesādaṃ disvā “ayaṃ uposathassa me antarāyaṃ kareyyāti nāgabhavanam netvā mahāsampattiyaṃ patiṭṭhāpitopi na icchi. Tato apakkamitvā sayam gantukāmo mayā dīyamānampi maṇiratanam gaṇhituṃ na icchi. Idāni pana ahiguṇḍikaṃ gahetvā āgacchati. Sacāhaṃ imassa mittadubbhino kujjheyyaṃ, sīlam me khaṇḍam bhavissati. Mayā kho pana paṭhamamyeva caturaṅgasamannāgato uposatho adhiṭṭhito, so yathādhiṭṭhitova hotu. Alampāyano maṃ chindatu vā mā vā, nevassa kujjhissāmī”ti cintetvā akkhīni nimmīletvā adhiṭṭhānapāramiṃ purecārikaṃ katvā bhogantare sīsam pakkhipitvā niccalova hutvā nipajji. Nesādabrāhmaṇopi “bho alampāyana, imaṃ nāgaṃ gaṇha, maṇiṃ me dehī”ti āha. Alampāyano nāgaṃ disvā tuṭṭho maṇiṃ kismiñci agaṇetvā “gaṇha, brāhmaṇā”ti hatthe khīpi. So tassa hatthato bhassitvā pathaviyaṃ patitamattova pathaviṃ pavisitvā nāgabhavanameva gato. Nesādabrāhmaṇo maṇiratanato bhūridattena saddhiṃ mittabhāvato ca parihāyitvā nippaccayova pakkanto.

15. Alampāyanopi mahānubhāvehi osadhehi attano sarīraṃ makkhetvā thokaṃ khādītva kheḷam attano kāyasmim paribhāvetvā dibbamantaṃ jappanto bodhisattaṃ upasaṅkamitvā naṅguṭṭhe gahetvā ākaḍḍhitvā sīse daḷhaṃ gaṇhanto mukhamassa vivaritvā osadhaṃ khādītva mukhe sahakheḷam osiñci. Sucijātiko mahāsatto sīlabhedabhayena akujjhītvā akkhīni na ummīlesi. Atha naṃ osadhāmantabalena naṅguṭṭhe gahetvā heṭṭhā sīsam katvā sañcāletvā gahitagocaram chaḍḍāpetvā bhūmiyaṃ dīghaso nipajjāpetvā masūrakaṃ maddanto viya hatthehi parimaddi. Aṭṭhīni cuṇṇiyamānāni viya ahesuṃ.

Puna naṅguṭṭhe gahetvā dussam pothento viya pothesi. Mahāsatto evarūpaṃ dukkhaṃ anubhontopi neva kujjhittha. Aññadatthu attano sīlameva āvajjesi. Iti so mahāsattaṃ dubbalaṃ katvā vallīhi peḷaṃ sajjitvā mahāsattaṃ tattha pakkhipi. Sarīraṃ panassa mahantaṃ tattha na pavasati. Atha naṃ paṇhiyā koṭṭento pavesetvā peḷaṃ ādāya ekaṃ gāmaṃ gantvā gāmamajjhe otāretvā “nāgassa naccaṃ daṭṭhukāmā āgacchantū”ti saddamakāsi. Sakalagāmaṃvāsino sannipatiṃsu. Tasmim̄ khaṇe alampāyano “nikkhama mahānāgā”ti āha. Mahāsatto cintesi – “ajja mayā parisam̄ tosentena kīḷitum̄ vaṭṭati, evaṃ alampāyano bahudhanaṃ labhitvā tuṭṭho maṃ vissajjessati, yaṃ yaṃ esa maṃ kāreti, taṃ taṃ karissāmī”ti.

Atha naṃ so peḷato nikkhamantaṃ “mahā hohī”ti āha, so mahā ahosi. “Khuddako vaṭṭo viphaṇo ekaphaṇo dviphaṇo yāva saḥassaphaṇo ucco nīco dissamānakāyo adissamānakāyo dissamānaupadḍhakāyo nīlo pīto lohito odāto maññiṭṭho hohi, dhūmaṃ vissajjehi, jālasikhaṃ udakañca vissajjehī”ti vutte tena vuttaṃ taṃ taṃ ākāraṃ nimminivā naccaṃ dassesi. Taṃ disvā manussā acchariyabbhutaṃcittajātā bahum̄ hiraññasuvaṇṇavattahālaṅkāradim̄ adaṃsu. Iti tasmim̄ gāme sataḥassamattaṃ labhi. So kiñcāpi mahāsattaṃ gaṇhanto “saḥassaṃ labhitvā taṃ vissajjessāmī”ti āha. Taṃ pana dhanam̄ labhitvā “gāmakepi tāva mayā ettakaṃ dhanam̄ laddhaṃ, nagare kira bahudhanaṃ labhissāmī”ti dhanalobhena na muñci.

So tasmim̄ gāme kuṭumbaṃ saṅṭhapetvā ratanamayaṃ peḷaṃ kāretvā tattha mahāsattaṃ pakkhipitvā sukhayānakaṃ āruya mahantena parivārena gāmanigamarājadhānīsu taṃ kīḷāpetvā bārāṇasiṃ pāpuṇi, nāgarājassa madhulājaṃ deti, abaddhasattuñca deti. So gocaraṃ na gaṇhi avissajjanabhayena. Gocaraṃ agaṇhantampi ca naṃ cattāro nagaradvāre ādim̄ katvā tattha tattha māsamattaṃ kīḷāpesi. Tena vuttaṃ “**samsito akataññunā**”tiādi.

Tattha **samsitoti** eso nāgo amukassa nigrodharukkhaṃ samīpe vammikamatthake sayitoti evaṃ ṭhānaṃ dassetvā kathito. **Akataññunāti** attanā kataṃ upakāraṃ ajānantena mittadubbhinā nesādabrāhmaṇenāti adhippāyo. **Alampāyanoti** alampāyanavijjāparijappanena “alampāyano”ti evaṃ laddhanāmo ahituṇḍikabrāhmaṇo. **Mamaggahīti** maṃ aggahesi. **Kīḷeti maṃ tahim̄ tahinti** tattha tattha gāmanigamarājadhānīsu attano jīvikatthaṃ maṃ kīḷāpeti.

17. Tiṇatopi lahuko mamāti attano jīvitapariccāgo tiṇasalākapariccāgatopi lahuko hutvā mama upaṭṭhātīti attho. **Pathaviuppataṇam̄ viyāti** sīlavītikkamo pana catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalāya mahāpathaviyā parivattanaṃ viya tatopi taṃ bhāriyataraṃ hutvā mayhaṃ upaṭṭhātīti dasseti.

18. Nirantaram̄ jātisatanti mama jātīnaṃ anekasatampi anekasatāsupi jātīsu nirantameva sīlassa avītikkamanahetu. **Mama jīvitam̄ cajeyyam̄** cajitum̄ sakkomi. **Neva sīlam̄ pabhindeyyanti** sīlam̄ pana samādinnaṃ ekampi neva bhindeyyaṃ na vināseyyaṃ. **Catuddīpāna hetūti** cakkavattirajjasiriyāpi kāraṇāti dasseti.

19. Idāni yadatthaṃ attano jīvitampi pariccajitvā tadā sīlameva rakkhitaṃ, tāya ca sīlarakkhāya tathā anattakāraṃ kesu nesādalampāyanabrāhmaṇesu cittassa aññathattaṃ na kataṃ, taṃ dassetum̄ “**api cā**”ti osānagāthamāha. Taṃ hetṭhā vuttatthameva.

Evaṃ pana mahāsatte ahituṇḍikahatthagate tassa mātā dussupinaṃ disvā puttañca tattha apassantī sokābhibhūtā ahosi. Athassā jeṭṭhaputto sudassano taṃ pavattim̄ sutvā subhogaṃ “himavantaṃ gantvā pañcasu mahānadīsu sattuṃ mahāsaṃsu bhūridattaṃ upadhāretvā ehī”ti paṇiṇi. Kāṇāriṭṭhaṃ “devalokaṃ gantvā sace devatāhi dhammaṃ sotukāmāhi bhūridatto tattha nīto, tato naṃ ānehī”ti paṇiṇi. Sayaṃ pana “manussaloke gavesissāmī”ti tāpasavesena nāgabhanato nikkhami. Accimukhī nāmassa vemātikā bhaginī bodhisatte adhimattasinehā taṃ anubandhi. Taṃ maṇḍukacchāpim̄ katvā jaṭantare pakkhipitvā mahāsattassa uposathakaraṇaṭṭhānaṃ ādim̄ katvā sabbattha gavesanto anukkamena bārāṇasiṃ patvā rājadvāraṃ agamāsi. Tadā alampāyano rājanagaṇe mahājanassa majjhe rañño bhūridattassa kīḷaṃ dassetum̄ peḷaṃ vivaritvā “ehi mahānāgā”ti saññamadāsi.

Mahāsatto sīsaṃ nīharitvā olokeno jeṭṭhabhātikaṃ disvā peḷato nikkhamma tadabhimukho pāyāsi. Mahājano bhīto paṭikkami. So gantvā taṃ abhivādetvā nivattitvā peḷameva pāvisi. Alampāyano “iminā ayam tāpaso datṭho”ti saññāya “mā bhāyi, mā bhāyī”ti āha. Sudassano “ayam nāgo mayhaṃ kim karissati, mayā sadiso ahituṇḍiko nāma natthi”ti tena vādappaṭivādaṃ samuṭṭhāpetvā “tvam imaṃ nāgaṃ gahetvā gajjasi, ahaṃ taṃ imāya maṇḍūkacchāpiyā icchanto nāsayissāmī”ti bhaginiṃ pakkosivā hatthaṃ pasāresi. Sā tassa saddaṃ sutvā jaṅantare nipannā tikkhattuṃ maṇḍūkavassitaṃ vassitvā nikkhamitvā aṃsakūṭe nisīditvā uppatitvā tassa hatthatale tīṇi visabindūni pātetvā puna tassa jaṅantareva pāvisi.

Sudassano visabinduṃ dassetvā “idaṃ binduṃ sace pathaviyaṃ pātesati, osadhitiṇavanappatayo sabbe nassissanti. Sace ākāse khipissati, sattavassāni devo na vassissati. Sace udake pātesati, yāvata tatta udakajāta pāṇā sabbe mareyyu”nti vatvā rājānaṃ saddahāpetuṃ tayo āvāṭe khaṇāpetvā ekaṃ nānābhesajjānaṃ pūresi, dutiyaṃ gomayassa, tatiyaṃ dibbosadhānañceva pūretvā majjhe āvāṭe visabinduṃ pakkhipi. Taṅkhaṇaṇīeva dhūmayitvā jālā utṭhahi. Sā gantvā gomayāvāṭaṃ gaṇhi. Tatopi jālā utṭhāya dibbosadhapuṇṇaṃ gahetvā dibbosadhāni jhāpetvā nibbāyi. Alampāyanaṃ tatta āvāṭassa avidūre ṭhitaṃ usumā pharivā sarīracchaviṃ uppāṭetvā gatā. Setakuṭṭhī ahoṣi. So bhayatajjito “nāgarājānaṃ vissajjemī”ti tikkhattuṃ vācaṃ nicchāresi. Taṃ sutvā bodhisatto ratanapeḷāya nikkhamitvā sabbālanāraṭaṃ paṭimaṇḍitaṃ attabhāvaṃ māpetvā devalīḷāya ṭhito. Sudassano ca accimukhī ca tatheva aṭṭhaṃsu.

Tato sudassano attano bhāgineyyabhāvaṃ rañño ārocesi. Taṃ sutvā rājā te ālingitvā sīse cumbitvā antepuraṃ netvā mahantaṃ sakkārasammānaṃ katvā bhūridattena saddhiṃ paṭisanthāraṃ karonto “tāta, evaṃ mahānubhāvaṃ taṃ alampāyano kathaṃ gaṇhi”ti pucchi. So sabbāṃ vitthārena kathetvā “mahārāja, raññā nāma iminā niyāmena rajjaṃ kāretuṃ vaṭṭati”ti mātulassa dhammaṃ desesi. Atha sudassano “mātula, mama mātā bhūridattaṃ apassantī kilamati, na sakkā amhehi idha papañcaṃ kātu”nti mātulaṃ āpucchitvā bhūridattaaccimukhīhi saddhiṃ nāgabhanameva gato.

Atha tatta mahāpuriso gilānaseyyāya nipanno gilānapucchanatthaṃ āgatāya mahatiyā nāgaparīsāya vede ca yaññe ca brāhmaṇe ca sambhāvetvā kāṇāriṭṭhe kathente taṃ vādaṃ bhinditvā nānāyehi dhammaṃ desetvā silasampadāya diṭṭhisampadāya ca paṭiṭṭhāpetvā yāvajīvaṃ sīlāni rakkhitvā uposathakammaṃ katvā āyupariyosāne saggapuraṃ pūresi.

Tadā mātāpitāro mahārājakulāni ahesuṃ. Nesādabrāhmaṇo devadatto, somadatto ānando, accimukhī uppalavaṇṇā, sudassano sārīputto, subhogo mahāmoggallāno, kāṇāriṭṭho sunakkhatto, bhūridatto lokanātho.

Tassa idhāpi sesapāramiyo heṭṭhā vuttanayeneva niddhāretabbā. Idhāpi yojanasatike attano nāgabhanatṭhāne soḷasahi nāgakaññāsahashehi cittarūpaṃ viya paricāriyamāno devalokasampattisadise nāgalokissariye ṭhitopi issariyamadaṃ akatvā anvaddhamāsaṃ mātāpituupaṭṭhānaṃ, kule jeṭṭhāpacāyanaṃ, sakalāya nāgaparīsāya cātumahārājīkaparīsāya tāvatimsaparīsāya ca samuṭṭhitapañhānaṃ taṃtaṃparisamajjhe kumudanālakalāpaṃ viya sunisitasatthena attano paññāsatthena tāvadeva pacchinditvā tesāṃ cittānukūladhammadesanā, vuttappakāraṃ bhogasampattiṃ pahāya attano sarīrajīvitānirapekkhaṃ caturaṅgasamannāgataṃ uposathādhiṭṭhānaṃ, tatta ca paṭiññāya viṣaṃvādanabhayena ahituṇḍikahatthagamaṇaṃ, tasmīṃca mukhe viṣamissakheḷapātanaṃ naṅguṭṭhe gahetvā āviñcanaṃ kaḍḍhanaṃ bhūmiyaṃ ghaṃsanaṃ maddanaṃ pothananti evamādiṃ nānappakāravippakāraṃ karontepi evarūpaṃ mahādukkhaṃ anubhavatopi kujjhitvā olokanamattena taṃ chārikaṃ kātuṃ samatthassāpi sīlapāramiṃ āvajjitvā sīlakhaṇḍanabhayena īsakampi cittassa vikārābhāvo, dhanaṃ labhāpemiṃti vā tassa cittānūvattanaṃ, subhoga punānītassa akataññuno mittadubbhissa nesādabrāhmaṇassa sīlaṃ anadhiṭṭhahitvāpi akujjhanaṃ, kāṇāriṭṭhena kathitaṃ micchāvādaṃ bhinditvā anekapariyāyena dhammaṃ bhāsivā nāgaparīsāya sīlesu sammādiṭṭhiyañca paṭiṭṭhāpananti evamādayo bodhisattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā. Tenetaṃ vuccati – “evaṃ acchariyā hete...pe... dhammassa anudhammato”ti.

Bhūridattacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Campeyyanāgacariyāvaṇṇanā

20. Tatiye **campeyyakoti** āngamagadharatṭhānaṃ antare campā nāma nadī, tassā heṭṭhā nāgabhanampi avidūrabhavattā campā nāma, tattha jāto nāgarājā campeyyako. **Tadāpi dhammiko** āsinti tasmim̐ campeyyanāgarājakālepi ahaṃ dhammacārī ahoṣim̐.

Bodhisatto hi tadā campānāgabhanane nibbattitvā campeyyo nāma nāgarājā ahoṣi, mahiddhiko mahānubhāvo. So tattha nāgarajjaṃ kārento devarājabhogasampattisadisaisariyasampattiṃ anubhavanto pāramipūraṇassa anokāsabhāvato “kiṃ me imāya tiracchānayoṇiyā, uposathavāsaṃ vasitvā ito mucchitvā sammadeva pāramiyo pūressāmī”ti tato paṭṭhāya attano pāsādeyeva uposathakammaṃ karoti. Alankatanāgamānavikā tassa santikaṃ āgacchanti. So “idha me sīlassa antarāyo bhavissatī”ti pāsādato nikkhamitvā uyyāne nisīdati. Tatrāpi tā āgacchanti. So cintesi – “idha me sīlassa saṃkilesa bhavissati, ito nāgabhanato nikkhamitvā manussalokaṃ gantvā uposathavāsaṃ vasissāmī”ti. So tato paṭṭhāya uposathadivasesu nāgabhanā nikkhamitvā ekassa paccantagāmaṃ avidūre maggasaṃpāde vammikamatthake “mama cammādīhi atthikā cammādīni gaṇhantu, kīlāsappaṃ vā kātukāma kīlāsappaṃ karontū”ti sarīraṃ dānamukhe vissajjetvā bhoge ābhujitvā nipanno uposathavāsaṃ vasati cātuddasiyaṃ pañcadasiyañca, pāṭipade nāgabhanam̐ gacchati. Tassevaṃ uposatham̐ karontassa dīgho addhā vītivatto.

Atha bodhisatto sumanāya nāma attano aggamahesiyā “deva, tvam̐ manussalokaṃ gantvā uposatham̐ upavasasi, so ca sāsāṅko sappaṭibhavo”ti vutto maṅgalapokkharāṇitīre ṭhatvā “sace maṃ, bhadde, koci paharitvā kilamessati, imissā pokkharāṇiyā udakaṃ āvilam̐ bhavissati. Sace supaṇṇo gaṇhissati, udakaṃ pakkuthissati. Sace ahituṇḍiko gaṇhissati, udakaṃ lohitavaṇṇam̐ bhavissati”ti tīṇi nimittāni tassā ācikkhitvā cātuddasiyuposatham̐ adhiṭṭhāya nāgabhanā nikkhamitvā tattha gantvā vammikamatthake nipajji sarīrasobhāya vammikaṃ sobhayamāno. Sarīrañhissa rajatadāmaṃ viya setam̐ ahoṣi, matthako rattakambalageṇḍuko viya, sarīraṃ naṅgalasīsappamānaṃ **bhūridattakāle** (jā. 2.22.784 ādayo) pana ūruppamānaṃ, **saṅkhapālakāle** (jā. 2.17.143 ādayo) ekadoṇikanāvappamānaṃ.

Tadā eko bārāṇasimāṇavo takkasilaṃ gantvā alampāyanamantaṃ uggaṇhitvā tena maggena attano gāmaṃ gacchanto mahāsattaṃ disvā “kiṃ me tucchahatthena gāmaṃ gantum̐, imaṃ nāgaṃ gahetvā gāmanigamarājadhānīsu kīlāpento dhanam̐ uppādetvāva gamissāmī”ti cintetvā dibbosadhāni gahetvā dibbamantaṃ parivattetvā tassa santikaṃ agamāsi. Dibbamantaṃ sutakālato paṭṭhāya mahāsattassa kaṇṇesu tattasalākāpavesanakālo viya ahoṣi, matthake sikharena abhimanthiyamāno viya. So “ko nu kho eso”ti bhogantarato sīsam̐ ukkhipitvā olovento ahituṇḍikaṃ disvā cintesi – “mama viṣam̐ uggatejaṃ, sacāham̐ kujjhitvā nāsāvātaṃ vissajjessāmi, etassa sarīraṃ bhusamuṭṭhi viya vippakirissati, atha me sīlam̐ khaṇḍam̐ bhavissati, na naṃ olokessāmī”ti. So akkhīni nimmīletvā sīsam̐ bhogantare ṭhapesi. Ahituṇḍikabrāhmaṇo osadham̐ khādītva mantam̐ parivattetvā kheḷam̐ mahāsattassa sarīre osiñci. Osadhānañca mantassa ca ānubhāvena kheḷena phuṭṭhaphuṭṭhatṭhāne phoṭānaṃ utṭhānakālo viya ahoṣi.

Atha so naṅguṭṭhe gahetvā ākaḍḍhitvā dīghaso nipajjāpetvā ajapadena daṇḍena uppīletvā dubbalaṃ katvā sīsam̐ daḷham̐ gahetvā nippīlesi. Mahāsatto mukham̐ vivari. Athassa mukhe kheḷam̐ osiñcitvā osadhamantabalena dante bhindī. Mukham̐ lohitassa pūri. Mahāsatto attano sīlabhedabhayena evarūpaṃ dukkham̐ adhvāsento akkhīni ummīletvā olokanamattampi nākāsi. Sopi “nāgarājānaṃ dubbalaṃ karissāmī”ti naṅguṭṭhato paṭṭhāya aṭṭhīni saṃcuṇṇayamāno viya sakalasarīraṃ madditvā paṭṭakaveṭṭhanam̐ nāma veṭṭhesi, tantamajjitaṃ nāma majji, naṅguṭṭhe gahetvā dussapothanaṃ nāma pothesi. Mahāsattassa sakalasarīraṃ lohitamakkhitaṃ ahoṣi, so mahāvedanaṃ adhvāsesi.

Athassa dubbalabhāvaṃ ṇatvā vallīhi peḷam̐ karitvā tattha naṃ pakkhipitvā paccantagāmaṃ netvā mahājanassa majjhe kīlāpesi. Nīlādīsu vaṇṇesu vaṭṭacaturassādīsu saṅṭhānesu aṇuṃṭhulādīsu pamāṇesu yaṃ yaṃ brāhmaṇo icchatī, mahāsatto taṃ tadeva katvā naccati, phaṇasatampi phaṇasahassampi karotiyeva. Mahājano pasīditvā bahudhanamadāsi. Ekadivasameva kahāpaṇasahassañceva sahasagghanike ca parikkhāre labhi. Brāhmaṇo āditova “sahassaṃ labhitvā vissajjessāmī”ti cintesi. Taṃ pana dhanam̐ labhitvā “paccantagāmeveva tāva me ettakaṃ dhanam̐ laddham̐, rājarājamahāmattānaṃ dassite kīva bahum̐ dhanam̐ labhissāmī”ti sakaṭaṇca sukhayānakaṇca gahetvā sakaṭe parikkhāre ṭhapetvā sukhayānake nisinno “mahantena parivārena mahāsattaṃ gāmanigamarājadhānīsu kīlāpento bārāṇasiyaṃ uggasenarañño santike kīlāpetvā vissajjessāmī”ti agamāsi. So maṇḍuke māretvā nāgarañño deti. Nāgarājā “punappunaṃ maṃ

nissāya māressatī”ti na khādati. Athassa madhulāje adāsi. Tepi “sacāhaṃ gocaraṃ gaṇhissāmi, antopeḷāyameva maraṇaṃ bhavissatī”ti na khādati.

21. Brāhmaṇo māsamattena bārāṇasiṃ patvā dvāragāmake taṃ kīḷāpento bahudhanaṃ labhi. Rājāpi naṃ pakkosāpetvā “amhākampi kīḷāpehī”ti āha. “Sādhu, deva, sve pannarase tumhākaṃ kīḷāpessāmi”ti āha. Rājā “sve nāgarājā rājaṅgaṇe naccissati, mahājano sannipatitvā passatū”ti bheriṃ carāpetvā punadivase rājaṅgaṇaṃ alaṅkārapetvā brāhmaṇaṃ pakkosāpesi. So ratanapeḷāya mahāsattaṃ netvā vicittatthare peḷaṃ ṭhapetvā nisīdi. Rājāpi pāsādā oruyha mahājanaparivuto rājāsane nisīdi. Brāhmaṇo mahāsattaṃ nīharitvā naccāpesi. Mahāsatto tena cintitacintitākāraṃ dassesi. Mahājano sakabhāvena sandhāretuṃ na sakkoti. Celukkhepasahassāni pavattanti. Bodhisattassa upari ratanavassaṃ vassi. Tena vuttaṃ “**tadāpi maṃ dhammacāri**”ntiādi.

Tattha **tadāpīti** yadāhaṃ campeyyako nāgarājā homi, tadāpi. **Dhammacārinti** dasakusalakammaphadhammaṃ eva carati, na aṇumattampi adhammanti dhammacāri. **Upavutṭhauposathanti** aṭṭhaṅgasamannāgatassa ariyuposathasīlassa rakkhaṇavasena upavasitauposathaṃ. **Rajadvāramhi kīḷatīti** bārāṇasiyaṃ uggasenarañño gehadvāre kīḷāpeti.

22. Yaṃ yaṃ so vaṇṇaṃ cintayīti so ahituṇḍikabrāhmaṇo “yaṃ yaṃ nīlādivaṇṇaṃ hotū”ti cintesi. Tena vuttaṃ “nīlaṃ va pītalohita”nti. Tattha **nīlaṃ vāti vā**-saddo aniyamattho, gāthāsukhatthaṃ rassaṃ katvā vutto, tena vāsaddena vuttāvāsittṭhaṃ odātādivaṇṇavisesaṅgeva vaṭṭādisaṇṭhānavisesaṅga aṇuṃthūlādipamaṇavisesaṅga saṅgaṇhāti. **Tassa cittānuvattantoti** tassa ahituṇḍikassa cittaṃ anuvattanto. **Cintitasannibhoti** tena cintitacintitākārena pekkhajanassa upaṭṭhahāmīti dasseti.

23. Na kevalaṅca tena cintitākāradassanaṃ eva mayhaṃ ānubhāvo. Api ca **thalaṃ kareyyamudakaṃ, udakampi thalaṃ kareti** thalaṃ mahāpathaviṃ gahetvā udakaṃ, udakampi gahetvā pathaviṃ kātuṃ sakkuṇeyyaṃ evaṃ mahānubhāvo ca. **Yadihaṃ tassa kuppeyyanti** tassa ahituṇḍikassa ahaṃ yadi kujjheyyaṃ. **Khaṇena chārikaṃ kareti** kodhuppādakkhaṇe eva bhasmaṃ kareyyaṃ.

24. Evaṃ bhagavā tadā attano uppajjanakānatthapaṭibāhane samatthataṃ dassetvā idāni yena adhippāyena taṃ paṭibāhanaṃ na kataṃ, taṃ dassetuṃ “**yadi cittavasī hessa**”ntiādimāha.

Tassattho – “ayaṃ ahituṇḍiko maṃ ativiya bādhati, na me ānubhāvaṃ jānāti, handassa me ānubhāvaṃ dassessāmi”ti kujjhivā olokanamattenāpi yadi cittavasī abhavissaṃ, atha so bhusamuṭṭhi viya vippakirissati. Ahaṃ yathāsamādinnaṃ **parihāyissāmi sīlato**. Tathā ca sati **sīlena parihīnassa** khaṇḍitasīlassa yvāyaṃ mayā dīpaṅkaradasabalassa pādāmūlato paṭṭhāya abhipatthito, **uttamattho** buddhabhāvo so **na sījhati**.

25. Kāmaṃ bhijjatuyaṃ kāyoti ayaṃ cātumahābhūtikō odanakummāsūpacayo aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṃsanadhammo kāyo kiñcāpi bhijjatu vinassatu, **idheva imasmīṃ eva ṭhāne mahāvāte khittabhusamuṭṭhi viya vippakirīyatu, neva sīlaṃ pabhindeyyaṃ, vikirante bhusaṃ viyāti** sīlaṃ pana uttamatthasiddhiyā hetubhūtaṃ imasmīṃ kaḷevare bhusamuṭṭhi viya vippakirantepi neva bhindeyyaṃ, kāyajīvitesu nirapekkho hutvā sīlapāramiṃyeva pūremīti cintetvā taṃ tādīsaṃ dukkhaṃ tadā adhivāsesinti dasseti.

Atha mahāsattassa pana ahituṇḍikahatthagatassa māso paripūri, ettakaṃ kālaṃ nirāhārova ahosi. Sumanā “aticirīyati me sāmiko, ko nu kho pavattī”ti pokkharāṇiṃ oloketī lohitavaṇṇaṃ udakaṃ disvā “ahituṇḍikena gahito bhavissatī”ti ṇatvā nāgabhavanā nikkhamitvā vammikasantikakaṃ gantvā mahāsattassa gahitaṭṭhānaṃ kilamitaṭṭhānaṅca disvā roditvā kanditvā paccantagāmaṃ gantvā pucchitvā taṃ pavattiṃ sutvā bārāṇasiṃ gantvā rājadvāre ākāse rodamaṇā aṭṭhāsi. Mahāsatto naccantova ākāsaṃ ulloketo taṃ disvā lajjito peḷaṃ pavisitvā nipajji.

Rājā tassa peḷaṃ pavitṭhakāle “kiṃ nu kho kāraṇa”nti ito cito ca oloketo taṃ ākāse ṭhitaṃ disvā “kā

nu tva’’nti pucchitvā tassā nāgakaññābhāvaṃ sutvā ‘‘nissamsayaṃ kho nāgarājā imaṃ disvā lajjito peḷaṃ pavitṭho, ayañca yathādassito iddhānubhāvo nāgarājasseva, na ahituṇḍikassā’’ti niṭṭhaṃ gantvā ‘‘evaṃ mahānubhāvo ayaṃ nāgarājā, kathaṃ nāma imassa hatthaṃ gato’’ti pucchitvā ‘‘ayaṃ dhammacārī sīlavā nāgarājā, cātuddasīpannarasiṣu uposathaṃ upavasanto attano sarīraṃ dānamukhe niyyātetvā mahāmaggasamīpe vammikamatthake nipajjati, tatthāyametena gahito, imassa devaccharāpaṭibhāgā anekasahassā itthiyo, devalokasampattisadisā nāgabhavanasampatti, ayaṃ mahiddhiko mahānubhāvo sakalopathaviṃ parivattetuṃ samattho, kevalaṃ ‘sīlaṃ me bhijjissatī’’ti evarūpaṃ vippakāraṃ dukkhañca anubhotī’’ti ca sutvā saṃvegappatto tāvadeva tassa ahituṇḍikassa brāhmaṇassa bahuṃ dhanam mahantañca yasaṃ issariyañca datvā – ‘‘handā, bho, imaṃ nāgarājānaṃ vissajjehī’’ti vissajjāpesi.

Mahāsatto nāgavaṇṇaṃ antaradhāpetvā māṇavakavaṇṇena devakumāro viya aṭṭhāsi. Sumanāpi ākāsatō otarivā tassa santike aṭṭhāsi. Nāgarājā rañño añjaliṃ katvā ‘‘ehi, mahārāja, mayhaṃ nivesanaṃ passituṃ āgacchāhī’’ti yāci. Tenāha bhagavā –

‘‘Mutto campeyyako nāgo, rājānaṃ etadabravi;
 ‘Namo te kāsirājatthu, namo te kāsivaḍḍhana;
 Añjaliṃ te paggaṇhāmi, passeyyaṃ me nivesana’’nti.

Atha rājā tassa nāgabhavanagamaṇaṃ anujāni. Mahāsatto taṃ sapaṇisaṃ gahetvā nāgabhavanaṃ netvā attano issariyasampattiṃ dassetvā katipāhaṃ tattha vasāpetvā bheriṃ carāpesi – ‘‘sabbā rājaparisā yāvadicchakaṃ hiraññasuvaṇṇādikam dhanam gaṇhatū’’ti. Rañño ca anekehi sakaṭasatehi dhanam pesesi. ‘‘Mahārāja, raññā nāma dānaṃ dātabbaṃ, sīlaṃ rakkhitabbaṃ, dhammikā rakkhāvaraṇagutti sabbattha saṃvidahitabbā’’ti dasahi rājadharmakathāhi ovaditvā vissajjesi. Rājā mahantena yasena nāgabhavanā nikkhamitvā bārāṇasimeva gato. Tato paṭṭhāya kira jambudīpatale hiraññasuvaṇṇaṃ jātaṃ. Mahāsatto sīlāni rakkhitvā anvaddhamāsaṃ uposathakammaṃ katvā sapaṇiso saggapuraṃ pūresi.

Tadā ahituṇḍiko devadatto ahoṣi, sumanā rāhulamātā, uggaseno sārīputtatthero, campeyyako nāgarājā lokanātho.

Tassa idhāpi yathārahaṃ sesapāramiyo niddhāretabbā. Idha bodhisattassa acchariyānubhāvā heṭṭhā vuttanayā evāti.

Campeyyanāgacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Cūḷabodhicariyāvaṇṇanā

26. Catutthe **cūḷabodhī** mahābodhiparibbājakattabhāvaṃ upādāya idha ‘‘cūḷabodhī’’ti samaññā āropitā, na pana imasmiṃ eva jātake (jā. 1.10.49 ādayo) attano jeṭṭhabhātikādino mahābodhissa sambhavatoti daṭṭhabbaṃ. **Susīlavā**ti suṭṭhu sīlavā, sampannasīloti attho. **Bhavaṃ disvāna bhayatoti** kāmādibhavaṃ bhāyitabbabhāvena passivā. **Nekkhamanti** ettha ca-saddassa lopo daṭṭhabbo, tena ‘‘disvānā’’ti padaṃ ākaḍḍhīyati. Idaṃ vuttaṃ hoti – jātijarābyādhimaraṇaṃ apāyadukkhaṃ atīte vaṭṭamūlakaṃ dukkhaṃ, anāgate vaṭṭamūlakaṃ dukkhaṃ, paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakaṃ dukkhanti imesaṃ aṭṭhannaṃ saṃvegavattūnaṃ paccavekkhaṇena sabbampi kāmādibhedaṃ bhavaṃ saṃsārabhayato upaṭṭhahamānaṃ disvā nibbānaṃ tassa upāyabhūtā samathavipassanā tadupāyabhūtā ca pabbajjāti idaṃ tividhampi nekkhammaṃ anussavādisiddhena ñāṇacakkhunā tappaṭipakkhato disvā tāpasapabbajjūpagamaṇena anekādīnavākulā gahaṭṭhabhāvā abhinikkhamitvā gatoti.

27. **Dutiyaikā**ti porānadutiyaikā, gihikāle pajāpatibhūtā. **Kanakasannibhā**ti kañcanasannibhattacā. **Vaṭṭe anapekkhā**ti saṃsāre nirālayā. **Nekkhammaṃ abhinikkhamī**ti nekkhammatthāya gehato nikkhami, pabbajjīti attho.

28. Ālayanti sattā etenāti ālayo, taṇhā, tadabhāvena **nirālayā**. Tato eva ñātīsu taṇhābandhanassa

chinnattā **chinnabandhu**. Evaṃ ghibandhanābhāvaṃ dassetvā idāni pabbajitānampi kesañci yaṃ hoti bandhanaṃ, tassāpi abhāvaṃ dassetuṃ “**anapekkhā kule gaṇe**”ti vuttaṃ. Tattha **kuleti** upaṭṭhākakule. **Gaṇeti** tāpasagaṇe, sesā brahmacārinoti vuccanti. **Upāgamunti** ubhopi mayaṃ upāgamimhā.

29. Tatthāti bārāṇasisāmante. **Nipakāti** paññavanto. **Nirākuleti** janasañcārahittā janehi anākule, **appasaddeti** migapakkhīnaṃ uṭṭhāpanato tesam vassitasaddenāpi virahittā appasadde. **Rājuyyāne vasāmubhoti** bārāṇasirañño uyyāne mayaṃ ubho janā tadā vasāma.

Tatrāyaṃ anupubbikathā – atīte imasmim eva bhaddakappe bodhisatto brahmalokato cavitvā aññatarasmim kāsigāme ekassa mahāvibhavassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti. Tassa nāmaggaḥaṇasamaye “bodhikumāro”ti nāmaṃ kariṃsu. Vayappattakāle panassa takkasilaṃ gantvā sabbasippāni uggaṇhitvā paccāgatassa anicchamānasseva mātāpitaro samajātikaṃ kulakumārikaṃ ānesuṃ. Sāpi brahmalokacutāva uttamarūpadharā devaccharāpaṭibhāgā. Tesam anicchamānānaṃ eva aññamaññaṃ āvāhavivāhaṃ kariṃsu. Ubhinnampi pana nesam kilesamudācāro na bhūtapubbo, sārāgavasena aññamaññaṃ olokanampi nāhosi, kā pana kathā itarasamsagge. Evaṃ parisuddhasīlā ahesuṃ.

Aparabhāge mahāsatto mātāpitūsu kālaṃkatesu tesam sarīrakiccaṃ katvā taṃ pakkosāpetvā “bhadde, tvaṃ imaṃ asītikoṭidhanaṃ gahetvā sukheṇa jīvāhī”ti āha. “Tvaṃ pana ayyaputtā”ti? “Mayhaṃ dhanena kiccaṃ natthi, pabbajissāmi”ti. “Kiṃ pana pabbajjā itthīnampi na vaṭṭatī”ti? “Vaṭṭati, bhadde”ti. “Tena hi mayhampi dhanena kiccaṃ natthi, ahampi pabbajissāmi”ti. Te ubhopi sabbaṃ vibhavaṃ pariccajivā mahādānaṃ datvā nikkhamitvā araññaṃ pavisitvā pabbajitvā uñchācariyāya phalāphalehi yāpentā pabbajjāsukheṇeva dasa saṃvaccharāni vasitvā loṇambilasevanatthāya janapadacārikaṃ carantā anupubbena bārāṇasiṃ patvā rājuyyāne vasimṃsu. Tena vuttaṃ “rājuyyāne vasāmubho”ti.

30. Atheadivasam rājā uyyānakīlaṃ gato. Uyyānassa ekapasse pabbajjāsukheṇa vītināmentānaṃ tesam samīpaṭṭhānaṃ gantvā paramapāsādikaṃ uttamarūpadharaṃ paribbājikaṃ olokeno kilesavasena paṭibaddhacitto hutvā bodhisattaṃ “ayaṃ te paribbājikā kiṃ hotī”ti pucchi. Tena “na ca kiñci hoti, kevalaṃ ekapabbajjāya pabbajitā, api ca kho pana gihikāle pādaparicārikā ahoṣī”ti vutte rājā “ayaṃ kiretassa na kiñci hoti, api ca kho panassa gihikāle pādaparicārikā ahoṣi, yaṃnūnāhaṃ imaṃ antepuraṃ paveseyyaṃ, tenevassa imissā paṭipattim jānissāmi”ti andhabālo tattha attano paṭibaddhacittaṃ nivāretuṃ asakkonto aññataraṃ purisaṃ āṇāpesi “imaṃ paribbājikaṃ rājanivesanaṃ nehī”ti.

So tassa paṭissuṇitvā “adhammo loke vattatī”tiādīni vatvā paridevamānaṃ eva taṃ ādāya pāyāsi. Bodhisatto tassā paridevanasaddaṃ sutvā ekavāraṃ oloketvā puna na olokesi. “Sace panāhaṃ vāressāmi, tesu cittaṃ padosetvā mayhaṃ sīlassa antarāyo bhavissatī”ti sīlapāramimyeva āvajjento nisīdi. Tena vuttaṃ “**uyyānadassanaṃ gantvā, rājā addasa brāhmaṇi**”ntiādi.

Tattha **tuyhesā kā kassa bhariyāti** tuyhaṃ tava esā kā, kiṃ bhariyā, udāhu bhaginī vā samānā kassa aññassa bhariyā.

31. Na mayhaṃ bhariyā esāti kāmañcesā mayhaṃ gihikāle bhariyā ahoṣi, pabbajitakālato paṭṭhāya na mayhaṃ bhariyā esā, nāpi ahaṃ etissā sāmiko, kevalaṃ pana sahadhammā ekasāsanī, ahampi paribbājako ayampi paribbājikāti samānadhammā paribbājakasāsanena ekasāsanī, sabrahmacārinīti attho.

32. Tissā sārattagadhiti kāmarāgena sāratto hutvā paṭibaddho. **Gāhāpetvāna ceṭaketi** ceṭakehi gaṇhāpetvā ceṭake vā attano rājapurise āṇāpetvā taṃ paribbājikaṃ gaṇhāpetvā. **Nippīlayanto balasāti** taṃ anicchamānaṃ eva ākaḍḍhanaparikaḍḍhanādīnā nippīlayanto bādhento, tathāpi agacchantim balasā balakkārena rājapurisehi gaṇhāpetvā attano antepuraṃ pavesesi.

33. Odapattakiyāti udakapattaṃ āmasitvā gahitabhariyā odapattikā nāma, idaṃ vacanaṃ purāṇadutiyaikābhāvena upalakkhaṇamattaṃ daṭṭhabbaṃ, sā panassa brāhmaṇavivāhavasena mātāpitūhi sampaṭipādītā, “odapattakiyā”ti ca bhāvenabhāvalakkhaṇe bhummaṃ. **Sahajāti** pabbajjājātivasena

sahajāta, tenevāha “**ekasāsani**”ti. “**Ekasāsani**”ti ca idaṃ bhummatthe paccattaṃ, ekasāsaniyāti attho. **Nayantiyāti** nīyantiyā. **Kopo me upapajjathāti** ayam te gihikāle bhariyā brāhmaṇī sīlavatī, pabbajitakāle ca sabrahmacārinībhāvato sahajāta bhaginī, sā tuyhaṃ purato balakkārena ākaḍḍhitvā nīyati. “**Bodhibrāhmaṇa, kiṃ te purisabhāva**”nti purisamānena ussāhito cirakālasayito vammikabilato kenaci purisena ghaṭṭito “**susū**”ti phaṇaṃ karonto āsiviso viya me cittato kopo sahasā vuṭṭhāsi.

34-5. Sahakope samuppanneti kopuppattiyā saha, tassa uppattisamanantamevāti attho. **Sīlabbatamanussarinti** attano sīlapāramiṃ āvajjesiṃ. **Tattheva kopaṃ niggaṇḥinti** tasmim eva āsane yathānisinnova taṃ kopaṃ nivāresiṃ. **Nādāsiṃ vadḍhitūparīti** tato ekavārūppattito upari uddhaṃ vadḍhituṃ na adāsiṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – kope uppannamatte eva “**nanu tvam, bodhiparibbājaka, sabbapāramiyo pūretvā sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhīhitukāmo, tassa te kimidaṃ sīlamattepi upakkhalanaṃ, tayidaṃ gunnaṃ khuramattodake osīdantassa mahāsamuddassa paratīraṃ gaṇhitukāmatā viya hotī**”ti attānaṃ paribhāsivā paṭisaṅkhānabalena tasmim eva khaṇe kopaṃ niggahetvā puna uppajjanavasena vadḍhituṃ na adāsinti. Tenevāha “**yadi naṃ brāhmaṇi**”ntiādi.

Tassattho – taṃ paribbājikaṃ brāhmaṇiṃ so rājā vā añño vā koci tiṅhāyapi nisitāya sattiyā koṭṭeyya, khaṇḍākhaṇḍikaṃ yadi chindeyya, evaṃ santepi sīlaṃ attano sīlapāramiṃ neva bhindeyyaṃ. Kasmā? Bodhiyā eva kāraṇā, sabbattha akhaṇḍitasīleneva sakkā sammāsambodhiṃ pāpuṇituṃ, na itarenāti.

36. Na me sā brāhmaṇī dessāti sā brāhmaṇī jātiyā gottena kulappadesena ācārasampattiyā ciraparicayena pabbajjādiguṇasampattiyā cāti sabbappakārena na me dessā na appiyā, etissā mama appiyabhāvo koci natthi. **Napi me balaṃ na vijjati**ti mayhampi balaṃ na na vijjati, atthi eva. Ahaṃ nāgabalo thāmasampanno, icchamāno sahasā vuṭṭhahitvā taṃ ākaḍḍhante purise nipphoṭṭevā taṃ gahetvā yathicchitaṭṭhānaṃ gantuṃ samatthoti dasseti. **Sabbaññutaṃ piyaṃ mayhanti** tato paribbājikato sataguṇena sahasaguṇena satahasaguṇena sabbaññutaññāṇameva mayhaṃ piyaṃ. **Tasmā sīlanurakkhissanti** tena kāraṇena sīlameva anurakkhissam.

Atha so rājā uyyāne papañcaṃ akatvāva sīghataraṃ gantvā taṃ paribbājikaṃ pakkosāpetvā mahantena yasena nimantesi. Sā yasassa aguṇaṃ pabbajjāya guṇaṃ attano bodhisattassa ca mahantaṃ bhogakkhandhaṃ pahāya saṃvegena pabbajitabhāvañca kathesi. Rājā kenaci pariyaṇena tassā manaṃ alabhanto cintesi – “**ayam paribbājikā sīlavatī kalyāṇadhammā, sopi paribbājako imāya ākaḍḍhitvā nīyamānāya na kiñci vippekāraṃ dassesi, sabbattha nirapekkhacitto, na kho pana metaṃ patirūpaṃ, yaṃ evarūpesu guṇavantesu vippekāro, yaṃnūnāhaṃ imaṃ paribbājikaṃ gahetvā uyyānaṃ gantvā imaṃ, tañca paribbājakaṃ khamāpeyya**”nti? Evaṃ pana cintetvā “**paribbājikaṃ uyyānaṃ ānethā**”ti purise āṇāpetvā sayam paṭhamataraṃ gantvā bodhisattaṃ upasaṅkamitvā pucchi – “**bho pabbajita, kiṃ mayā tāya paribbājikāya nīyamānāya kopo te uppajjitthā**”ti. Mahāsatto āha –

“**Uppajji me na muccittha, na me muccittha jīvato;**
Rajaṃva vipulā vuṭṭhi, khippameva nivārayi”nti. (jā. 1.10.52);

Taṃ sutvā rājā “**kiṃ nu kho esa kopameva sandhāya vadati, udāhu aññaṃ kiñci sippādika**”nti cintetvā puna pucchi –

“**Kiṃ te uppajji no mucci, kiṃ te no mucci jīvato;**
Rajaṃva vipulā vuṭṭhi, katamaṃ taṃ nivārayi”ti. (jā. 1.10.53);

Tattha **uppajjiti** ekavāraṃ uppajji, na puna uppajji. **Na muccitthāti** kāyavacīvikārūppādanavasena pana na muccittha, na naṃ bahi pavattituṃ vissajjesinti attho. **Rajaṃva vipulā vuṭṭhiti** yathā nāma gimhānaṃ pacchime māse uppannaṃ rajaṃ vipulā akālavuṭṭhidhārā ṭhānaso nivāreti, evaṃ taṃ vūpasamento **nivārayiṃ**, nivāresinti attho.

Athassa mahāpuriso nānappakārena kodhe ādīnavaṃ pakāsento –

“Yamhi jāte na passati, ajāte sādhu passati;
So me uppajji no mucci, kodho dummedhagocarō.

“Yena jātena nandanti, amittā dukkhamesino;
So me uppajji no mucci, kodho dummedhagocarō.

“Yasmiñca jāyamānamhi, sadatthaṃ nāvabujjhati;
So me uppajji no mucci, kodho dummedhagocarō.

“Yenābhibhūto kusalaṃ jahāti, parakkare vipulañcāpi atthaṃ;
Sa bhīmaseno balavā pamaddī, kodho mahārājā na me amuccatha.

“Kaṭṭhasmiṃ manthamānasmim, pāvako nāma jāyati;
Tameva kaṭṭhaṃ ḍahati, yasmā so jāyate gini.

“Evaṃ mandassa posassa, bālassa avijānato;
Sārambhā jāyate kodho, sapi teneva ḍayhati.

“Aggīva tiṇakaṭṭhasmiṃ, kodho yassa pavaḍḍhati;
Nihiyati tassa yaso, kāḷapakkeva candimā.

“Anindho dhūmaketūva, kodho yassūpasammati;
Āpūrati tassa yaso, sukkapakkeva candimā”ti. (jā. 1.10.54-61) –

Imāhi gāthāhi dhammaṃ desesi.

Tattha **na passatī** attatthampi na passati, pageva paratthaṃ. **Sādhu passatī** attatthaṃ paratthaṃ ubhayatthañca sammadeva passati. **Dummedhagocaroti** nippaññānaṃ visayabhūto, nippañño vā gocarō āhāro indhanaṃ etassāti dummedhagocarō. **Dukkhamesinoti** dukkhaṃ icchantā. **Sadatthanti** attano atthaṃ vuḍḍhiṃ. **Parakkareti** apaneyya vināseyya. **Sabhīmasenoti** so bhīmāya bhayajananiyā mahatīyā kilesasenāya samannāgato. **Pamaddī**ti balavabhāvena satte pamaddanasīlo. **Na me amuccathāti** mama santikā makkhaṃ na labhi, abhantare eva damito, nibbisevano katoti attho. Khīraṃ viya vā muhuttaṃ dadhibhāvena cittaṃ patiṭṭhahitthāti attho.

Manthamānasminti araṇisahite mathiyamāne. “Mathamānasmi”ntipi pāṭho. **Yasmāti** yato kaṭṭhā. **Ginīti** aggi. **Bālassa avijānatoti** bālassa ajānantassa. **Sārambhā jāyateti** karaṇuttariyakaraṇalakkhaṇā sārambhā araṇimanthanato viya pāvako kodho jāyate. **Sapi tenevāti** sopi bālo teneva kodhena kaṭṭhaṃ viya agginā ḍayhati. **Anindho dhūmaketūvāti** anindhano aggi viya. **Tassāti** tassa adhivāsanaḥantīyā samannāgatassa puggalassa **sukkapakke** cando viya laddho, **yaso** aparāparaṃ **āpūrātī**ti.

Rājā mahāsattassa dhammakathaṃ sutvā mahāpurisaṃ paribbājikampi rājagehato āgataṃ khamāpetvā “tumhe pabbajjāsukhaṃ anubhavantā idheva uyyāne vasatha, ahaṃ vo dhammikaṃ rakkhāvaraṇaguttim karissāmi”ti vatvā vanditvā pakkāmi. Te ubhopi tattheva vasiṃsu. Aparabhāge paribbājikā kālamakāsi. Bodhisatto himavantam pavisitvā jhānābhīññāyo nibbattetvā āyupariyosāne brahmalokaparāyano ahoṣi.

Tadā paribbājikā rāhulamātā ahoṣi, rājā ānandatthero, bodhiparibbājako lokanātho.

Tassa idhāpi yathārahaṃ sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā mahantaṃ bhogakkhandhaṃ mahantañca ñātiparivaṭṭaṃ pahāya mahābhinnikkhamanasadisam gehato nikkhamanaṃ, tathā nikkhamitvā pabbajitassa bahujanassammatassa sato paramappicchatāya kulesu ca gaṇesu ca alaggatā, accantameva lābhasakkārajigucchāya pavivekābhirati, atisayavatī ca abhisallekhavutti, tathārūpāya silavatiyā kalyāṇadhammāya paribbājikāya ananuññatā attano purato balakkārena parāmasiyamānāya silapāramim

āvajjetvā vikārānāpatti, katāparādhe ca tasmim rājini upagate hitacittataṃ mettacittataṃ upaṭṭhapetvā diṭṭhadhammikasamparāyikehi samanūsāsananti evamādayo idha mahāpurisassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā. Tenetaṃ vuccati “evaṃ acchariyā hete...pe... dhammassa anudhammato”ti.

Cūḷabodhicariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mahimsarājacariyāvaṇṇanā

37. Pañcame **mahiṃso pavanacārakoti** mahāvanacārī vanamahimso **yadā homīti** yojanā. **Pavaḍḍhakāyoti** vayasampattiyā aṅgapaccaṅgānañca thūlabhāvena abhivaḍḍhakāyo. **Balavāti** mahābalo thāmasampanno. **Mahantoti** vipulasarīro. Hatthikalabhappamāṇo kira tadā bodhisattassa kāyo hoti. **Bhīmadassanoti** mahāsārītāyā vanamahimsajātītāyā ca sīlaṃ ajānantānaṃ bhayaṃ jananato bhayānakadassano.

38. **Pabbhāreti** olambakasilākucchiyaṃ. **Dakāsayeti** jalāsayasamīpe. **Hotettha ṭhānanti** ettha mahāvane yo **koci** padeso vanamahimsānaṃ tiṭṭhanaṭṭhānaṃ hoti. **Tahiṃ tahinti** tattha tattha.

39. **Vicarantoti** vihāraphāsukaṃ vīmaṃsituṃ vicaranto. **Ṭhānaṃ addasa bhaddakanti** evaṃ vicaranto tasmim mahāraññe bhaddakaṃ mayhaṃ phāsukaṃ rukkhamūlaṭṭhānaṃ addakkhiṃ. Disvā ca **taṃ ṭhānaṃ upagantvāna, tiṭṭhāmi ca sayāmi ca** gocaraṃ gahetvā divā taṃ rukkhamūlaṭṭhānaṃ gantvā ṭhānasayanehi vītināmemīti dasseti.

40. Tadā kira bodhisatto himavantappadese mahimsayoniyaṃ nibbattitvā vayappatto thāmasampanno mahāsārīro hatthikalabhappamāṇo pabbatapādapabbhāragiriduggavanaghaṭṭādisu vicaranto ekaṃ phāsukaṃ mahārukkhamūlaṃ disvā gocaraṃ gahetvā divā tattha vasati. Atheko lolamakkaṭo rukkha otarivā mahāsattassa piṭṭhiṃ abhiruhitvā uccārapassāvaṃ katvā siṅgesu gaṇhitvā olambanto naṅguṭṭhe gahetvā dolāyanto kīḷi. Bodhisatto khantimettānuddayasampadāyā taṃ tassa anācāraṃ na manasākāsi. Makkaṭo punappunaṃ tatheva karoti. Tena vuttaṃ “**athettha kapi māgantvā**”tiādi.

Tattha **kapi māgantvāti** kapi āgantvā, ma-kāro padasandhikaro. **Pāpoti** lāmako. **Anariyoti** anaye iriyanena aye ca na iriyanena anariyo, nihīnācāroti attho. **Lahūti** lolo. **Khandheti** khandhappadese. **Mutteti** passāvaṃ karoti. **Ohadeti** karīsaṃ ossajjati. **Tanti** taṃ maṃ, tadā mahimsabhūtaṃ maṃ.

41. **Sakimpi divasanti** ekadivasampī dūseti maṃ sabbakālampi. Tenāha “dūseti maṃ sabbakāla”nti. Na kevalaṅca dutiyatatiyacatutthadivasamattaṃ, atha kho sabbakālampi maṃ passāvādīhi dūseti. Yadā yadā muttādīni kātukāmo, tadā tadā mayhameva upari karotīti dasseti. **Upaddutoti** bādhitō, tena siṅgesu olambanādīnā muttādīyasucimakkhaṇena tassa ca apaharaṇatthaṃ anekavāraṃ siṅgakoṭīhi vālaggena ca anekavāraṃ kaddamapaṃsumissakaṃ udakaṃ siñcitvā dhovanena ca nippīlito homīti attho.

42. **Yakkhoti** tasmim rukkhe adhivatthā devatā. **Maṃ idamabravīti** rukkakkhandhe ṭhatvā “mahimsarāja, kasmā imassa duṭṭhamakkaṭassa avamānaṃ sahasī”ti imamatthaṃ pakāsento **nāsethaṃ chavaṃ pāpaṃ, siṅgehi ca khurehi cāti** idam vacanaṃ maṃ abhāsi.

43. **Evaṃ vutte tadā yakkheti** tadā tasmim kāle tasmim yakkhe evaṃ vutte satī. **Ahaṃ taṃ idamabravīti** ahaṃ taṃ yakkhaṃ idam idāni vakkhamānaṃ abravim abhāsim. **Kuṇapenāti** kilesāsucipaggharaṇena sucijātīkānaṃ sādūnaṃ paramajjigucchaniyatāyā atiduggandhavāyanena ca kuṇapasadisatāyā kuṇapena. **Pāpenāti** pāṇātipātapāpena. **Anariyenāti** anariyānaṃ asādūnaṃ māgavikanesādādīnaṃ hīnapurisānaṃ dhammattā anariyena, **kiṃ** kena kāraṇena, **tvam** devate **maṃ makkhesi**, ayuttaṃ tayā vuttaṃ maṃ pāpe niyojentiyaṃti dasseti.

44. Idāni tasmim pāpadhamme ādīnavaṃ pakāsento “**yadiha**”ntiādīmāha. Tassattho – bhaddo devate, ahaṃ tassa yadi kujjheyyaṃ, tatopi lāmakataro bhavēyyaṃ. Yena hi adhammacaraṇena so bālamakkaṭo

nihīno nāma jāto, sace panāhaṃ tatopi balavataraṃ pāpadhammaṃ careyyaṃ, nanu tena tato pāpataro bhaveyyaṃ, aṭṭhānañcetaṃ yadihaṃ idhalokaparalokaṃ taduttari ca jānitvā t̥hito ekanteneva parahitāya paṭipanno evarūpaṃ pāpadhammaṃ careyyanti. Kiñca bhiyyo – **sīlañca me pabhijjeyyāti** ahañceva kho pana evarūpaṃ pāpaṃ kareyyaṃ, mayhaṃ sīlapāramī khaṇḍitā siyā. **Viññū ca garaheyyu manti** paṇḍitā ca devamanussā maṃ garaheyyuṃ “passatha, bho, ayaṃ bodhisatto bodhipariyesanaṃ caramāno evarūpaṃ pāpaṃ akāsī”ti.

45. Hīlitā jīvitā vāpīti vā-saddo avadhāraṇe. Evaṃ viññūhi hīlitā garahitā jīvitāpi **parisuddhena** parisuddhasīlena hutvā **matam** vā maraṇameva varaṃ uttamaṃ seyyo. **Kyāhaṃ jīvitahetupi, kāhāmi parahethananti** evaṃ jānanto ca ahaṃ mayhaṃ jīvitanimittampi parasattavihiṃsanaṃ kiṃ kāhāmi kiṃ karissāmi, etassa karaṇe kāraṇaṃ natthīti attho.

Ayaṃ pana aññepi maṃ viya maññamāno evaṃ anācāraṃ karissati, tato yesaṃ caṇḍamahimsānaṃ evaṃ karissati, te eva etaṃ vadhissanti, sā etassa aññehi māraṇā mayhaṃ dukkhato ca pāṇātipātato ca mutti bhavissatīti āha. Tena vuttaṃ –

46. “Mamevāyaṃ maññamāno, aññepevaṃ karissati;
Teva tassa vadhissanti, sā me mutti bhavissatī”ti.

Tattha **mamevāyanti** maṃ viya ayaṃ. **Aññepīti** aññesampi. Sesam vuttatthameva.

47. Hīnamajjhima ukkaṭṭheti hīne ca majjhime ca ukkaṭṭhe ca nimittabhūte. **Sahanto avamānitanti** vibhāgaṃ akatvā tehi pavattitaṃ avamānaṃ paribhavaṃ sahanto khamanto. **Evaṃ labhati sappaññoti** evaṃ hīnādīsu vibhāgaṃ akatvā khantimettānuddayaṃ upaṭṭhapetvā tadaparādhaṃ sahanto sīlādīpāramiyo brūhetvā **manasā yathāpatthitaṃ** yathicchitaṃ sabbaññūtaññānaṃ labhati paṭivijjhati, tassa taṃ na dūreti.

Evaṃ mahāsatto attano ajjhāsayaṃ pakāsento devatāya dhammaṃ desesi. So katipāhaccayena aññattha gato. Añño caṇḍamahimsō nivāsaphāsutāya taṃ t̥hānaṃ gantvā aṭṭhāsi. Duṭṭhamakkaṭo “so eva aya”nti saññāya tassa piṭṭhiṃ abhiruhitvā tatheva anācāraṃ akāsī. Atha naṃ so vidhunanto bhūmiyaṃ pātetvā siṅgena hadaye vijjhivā pādehi madditvā sañcuṇṇesi.

Tadā sīlavā mahimsarājā lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva yathārahaṃ sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā **hatthināga-** (cariyā. 2.1 ādayo) **bhūridatta-** (cariyā. 2.11 ādayo) **campeyyanāgarāja-** (cariyā. 2.20 ādayo) **cariyāsu** viya idha mahāsattassa guṇānubhāvā veditabbā.

Mahimsarājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Rurumigarājacariyāvaṇṇanā

48. Chaṭṭhe sutattakanakasannibhoti yathā suṭṭhu apagatasabbakāḷako hoti, evaṃ aggimhi pakkhipitvā sutattakanakasannibho. **Migarājā ruru nāmāti** jātisiddhena nāmena ruru nāma migarājā, jātito ruru, migānañca rājāti attho. **Paramasīlasamāhitoti** uttamasīlasamāhito, visuddhasīlo ceva samāhitacitto ca, visuddhasīle vā sammā āhitacittoti evamettha attho veditabbo.

Tadā bodhisatto rurumigayoniyam nibbatti. Tassa sarīracchavi suṭṭhu tāpetvā majjitañcanapaṭṭavaṇṇo ahoṣi, hatthapādā lākhārasaparikkamakātā viya, naṅguṭṭhaṃ camarīnaṅguṭṭhaṃ viya, siṅgāni rajatadāmavaṇṇāni akkhīni sumajjitamaṅgulikā viya, mukhaṃ odahitvā t̥hapitarattakambalagenḍukā viya. So janasaṃsaggaṃ pahāya vivekavāsaṃ vasitukāmo parivāraṃ chaḍḍetvā ekakova gaṅgānivattane ramaṇīye sālamiṣṣake supupphitapavane vasati. Tena vuttaṃ –

49. “Ramme padese ramaṇīye, vivitte amanussake;
Tattha vāsaṃ upagañchiṃ, gaṅgākūle manorame”ti.

Tattha **ramme padeseti** muttātalasadisavālukācuṇṇapaṇḍarehi bhūmibhāgehi siniddhaharitatīṇasañcaritehi vanatthalehi cittattharaṇehi viya nānāvaṇṇavicittehi silātalehi maṇikkhandhanimmalasalilehi jalāsayehi ca samannāgatattā yebhuyyena ca indagopakavaṇṇāya rattāya sukhasamphassāya tiṇajātīyā sañchannattā ramme araññappadese. **Rammaṇīyeti** pupphaphalapallavālaṅkatavipulasākhāvinaddhehi nānāvidhadijagaṇūpakūjītehi vividhatarulatāvanavirājītehi yebhuyyena ambasālavanasaṇḍamaṇḍitehi vanagahanehi upasobhitattā tattha pavīṭṭhassa janassa ratijanaṇaṭṭhena ramaṇīye. Vuttampi cetam **rurumigarājajātake** –

“Etasmīṃ vanasaṇḍasmīṃ, ambā sālā ca pupphitā;
Indagopakasāñchanno, ettheso tiṭṭhate migo”ti. (jā. 1.13.119);

Vivitteti janavāsavirahena suññe. **Amanussaketi** sañcaraṇamanussānampi tattha abhāvena manussarahite. **Manorameti** yathāvuttagaṇasampattiyā visesato pavivekakāmānaṃ mano rametīti manorame.

50. **Atha uparigaṅgāyāti** ettha **athāti** adhiḱāre nipāto, tena mayi tattha tathā vasante idaṃ adhiḱārantaraṃ uppananti dīpeti. **Uparigaṅgāyāti** gaṅgāya nadiyā uparisote. **Dhanikehi paripīṭṭoti** iṇaṃ gahetvā taṃ dātuṃ asakkonto iṇāyikehi codiyamāno.

Eko kira bārāṇasiseṭṭhi attano puttaṃ “ayaṃ sippaṃ uggaṇhanto kilamissatī”ti kiñci sippaṃ na uggaṇhāpesi. Gītavāditanaccakhādanabhojanato uddhaṃ na kiñci aññāsi. Taṃ vayappattaṃ patirūpena dārena saṃyojetvā dhaṇaṃ niyyātetvā mātāpitaro kālamakaṃsu. So tesam accayena itthidhuttasurādhattādiparivuto nānābyasanamukhehi sabbaṃ dhaṇaṃ viddhaṃsetvā tattha tattha iṇaṃ ādāya tampi dātuṃ asakkonto dhanikehi codiyamāno “kiṃ mayhaṃ jīvitena, tenevamhi attabhāvena aññāsi viya jāto, maraṇaṃ me seyyo”ti cintetvā iṇāyike āha – “tumhākaṃ iṇapaṇṇāni gahetvā āgacchatha, gaṅgātīre me nihitaṃ kulasantakaṃ dhaṇaṃ atthi, taṃ vo dassāmī”ti. Te tena saddhiṃ agamaṃsu. So “idha dhaṇaṃ, ettha dhana”nti nidhiṭṭhānaṃ ācikkhanto viya “evaṃ me iṇamokkho bhavissatī”ti palāyitvā gaṅgāyaṃ pati. So caṇḍasotena vuyhanto kāruññaravaṃ ravi. Tena vuttaṃ “atha uparigaṅgāyā”tiādi.

Tattha **jīvāmi vā marāmi vāti** imasmīṃ gaṅgāsote patito jīvāmi vā marāmi vā, jīvitaṃ vā me ettha hotu maraṇaṃ vā, ubhayathāpi iṇāyikapīṭṭā na hotīti adhippāyo.

51. **Majjhe gaṅgāya gacchatīti** so puriso rattindivaṃ gaṅgāya vuyhamāno jīvitapemassa vijjamaṇattā maraṇaṃ appatto maraṇabhayatajjito hutvā karuṇaṃ ravaṃ ravanto gaṅgāya majjhe mahodakena gacchati.

52. **Atha mahāpuriso aḍḍharattasamaye** tassa taṃ karuṇaṃ paridevantassa paridevitasaddaṃ sutvā “manussasaddo sūyati, mā mayi idha dharante maratu, jīvitamassa dassāmī”ti cintetvā sayanagumbā vuṭṭhāya nadītīraṃ gantvā “ambho purisa, mā bhāyi, jīvitaṃ te dassāmī”ti vatvā assāsetvā sotaṃ chindanto gantvā taṃ piṭṭhiyaṃ āropetvā tīraṃ pāpetvā attano vasaṇaṭṭhānaṃ netvā parissamaṃ vinodetvā phalāphalāni datvā dvīhatīhaccayena taṃ āha – “ambho purisa, ahaṃ taṃ bārāṇasigāmimaggam pāpessāmi, tvaṃ ‘asukaṭṭhāne nāma kañcanamigo vasatī’ti mā kassaci ārocehī”ti. So “sādhu, sāmī”ti sampatīcchi. Mahāsatto taṃ attano piṭṭhiṃ āropetvā bārāṇasimagge otāretvā nivattī. Tena vuttaṃ – “tassāhaṃ saddaṃ sutvāna, karuṇaṃ paridevato”tiādi.

Tattha **kosi tvaṃ naroti** tvaṃ ko manusso asi, kuto idha vuyhamāno āgatosīti attho.

53. **Attano karaṇanti** attano kiriyam. **Dhanikehi bhītoti** iṇāyikehi ubbiggo. **Tasitoti** utrasto.

54. Tassa katvāna kāruññaṃ, cajitvā mama jīvitanti kāruññaṃ katvā mahākaruṇāya samussāhito mama jīvitam tassa purisassa pariccajitvā. **Pavisitvā nīharim tassāti** nadim pavisitvā sotaṃ chindanto ujukameva gantvā mama piṭṭhim āropetvā tato taṃ nīharim. **Tassāti** upayogatthe sāmivacanam. “Tatthā”tipi pāḷi, tattha nadiyanti attho. **Andhakāramhi rattiyāti** rattiyā andhakārasamaye, kāḷapakkarattiyanti attho.

55. Assatthakālamaññāyāti parissamam apanetvā phalāphalāni datvā dvīhatīhaccayena kilamathassa vigatakālam jānitvā. **Ekam taṃ varam yācāmīti** aham taṃ ekam varam yācāmi, mayham ekam varam dehīti attho. Kim taṃ varanti ce? Āha – **mā maṃ kassaci pāvādāti** “asukatṭhāne suvaṇṇamigo vasatī”ti kassaci rañño vā rājamahāmatassa vā maṃ mā pāvada.

Atha tasmim purise bārāṇasim pavīṭṭhadivaseyeva so rājā “ahaṃ, deva, suvaṇṇavaṇṇam migam mayham dhammam desentaṃ supinena addasaṃ, ahañhi saccasupinā, addhā so vijjati, tasmā kañcanamigassa dhammam sotukāmā labhissāmi ce jīvissāmi, no ce me jīvitam natthī”ti aggamahesiyā vutto taṃ assāsetvā “sace manussaloke atthi, labhissasī”ti vatvā brāhmaṇe pakkosāpetvā “suvaṇṇamigā nāma hontī”ti pucchitvā “āma, deva, hontī”ti sutvā sahasatthavikam suvaṇṇacaṅkoṭake ṭhapetvā taṃ hatthikkhandham āropetvā nagare bherim carāpesi – “yo suvaṇṇamigam ācikkhissati, tassa hatthinā saddhim imaṃ dassāmī”ti. Tato uttarimpi dātukāmo hutvā –

“Tassa gāmvaram dammi, nāriyo ca alaṅkatā;
Yo metaṃ migamakkhāti, migānam migamuttama”nti. (jā. 1.13.117) –

Gātham suvaṇṇapaṭṭe likhāpetvā sakalanagare vācāpesi. Atha so seṭṭhiputto taṃ gātham sutvā rājapurisānam santikam gantvā “rañño evarūpaṃ migam ācikkhissāmi, maṃ rājānam dassethā”ti āha. Rājapurisā taṃ rañño santikam netvā tamattham ārocesuṃ. Rājā “saccaṃ, bho, addasā”ti pucchi. So “saccaṃ, deva, mayā saddhim āgacchatu, aham taṃ dassessāmī”ti āha. Rājā tameva purisaṃ maggadesakam katvā mahantena parivārena taṃ ṭhānam gantvā tena mittadubbhinā purisena dassitam padesaṃ āvudhatatthe purise samantatova parivāretvā “ukkuṭṭhim karoṭhā”ti vatvā sayam katipayehi janehi saddhim ekamante aṭṭhāsi. Sopi puriso avidūre aṭṭhāsi. Mahāsatto saddam sutvā “mahato balakāyassa saddo, addhā tamhā me purisā bhayena uppanna bhavitabba”nti ṇatvā utṭhāya sakalaparisaṃ oloketvā “rañño ṭhitatṭhāneyeva me sotthi bhavissatī”ti rājābhimukho pāyāsi. Rājā taṃ āgacchantam disvā “nāgabalo avattharanto āgaccheyyā”ti saram sannayhitvā “imaṃ migam santāsetvā sace palāyati, vijjhītvā dubbalam katvā gaṇhissāmī”ti bodhisattābhimukho ahoṣi. Mahāsatto –

“Āgamehi mahārāja, mā maṃ vijjhi rathesabha;
Ko nu te idamakkhāsi, ettheso tiṭṭhate migo”ti. (jā. 1.13.121) –

Gātham abhāsi. Rājā tassa madhurakathāya bajjhītvā saram paṭisaṃharitvā gāravena aṭṭhāsi. Mahāsattopi rājānam upasaṅkamitvā madhurapaṭisaṅhāram akāsi. Mahājanopi sabbāvudhāni apanetvā āgantvā rājānam parivāresi. Tena vuttaṃ –

56. “Nagaraṃ gantvāna ācikkhi, pucchito dhanahetuko;
Rājānam so gahetvāna, upagañchi mamantika”nti.

Tassattho – yo mittadubbhī pāpapuriso jīvitam pariccajitvā tathā mayā paṇasaṃsayato mocito bārāṇasinagaraṃ gantvā attanā laddhabbadhananimittam rañño maṃ **ācikkhi**, ācikkhitvā so rañño gāhāpetuṃ maggadesako hutvā rājānam gahetvā mama santikamupāgamīti.

Mahāsatto suvaṇṇakiṅkiṅkam cāleno viya madhurassarena rājānam puna pucchi – “ko nu te idamakkhāsi, ettheso tiṭṭhate migo”ti. Tasmim khaṇe so pāpapuriso thokam paṭikkamitvā sotapathe aṭṭhāsi. Rājā “iminā me tvam dassito”ti taṃ purisaṃ niddisi. Tato bodhisatto –

“Saccaṃ kireva māhaṃsu, narā ekacciyā idha;
Kaṭṭhaṃ niplavitaṃ seyyo, na tvevekacciyo naro”ti. (jā. 1.13.123) –

Gāthamāha. Taṃ sutvā rājā saṃvegajāto –

“Kiṃ nu ruru garahasi migānaṃ, kiṃ pakkhīnaṃ kiṃ pana mānusānaṃ;
Bhayañhi maṃ vindatinapparūpaṃ, sutvāna taṃ mānusiṃ bhāsamāna”nti. (jā. 1.13.124) –

Gāthamāha. Tato mahāpuriso “mahārāja, na migānaṃ na pakkhiṃ garahāmi, manussaṃ pana garahāmī”ti dassento –

“Yamuddhariṃ vāhane vuyhamānaṃ, mahodake salile sīghasote;
Tatonidānaṃ bhayamāgataṃ mama, dukkho have rāja asabbhi saṅgamo”ti. (jā. 1.13.125) –

Āha.

Tattha **niplavitaṃ** uddharitaṃ, **ekacciyoti** ekacco mittadubbhī pāpapuriso uduke patantopi uttārito natveva **seyyo**. **Kaṭṭhañhi** nānappakārena upakārāya saṃvattati, mittadubbhī pana vināsāya, tasmā tato kaṭṭhameva varataranti. **Migānanti** rurumigarāja, migānaṃ kiṃ aññataraṃ **garahasi**, udāhu **pakkhīnaṃ** manussānanti pucchati. **Bhayañhi maṃ vindatinapparūpaṃ** mahantaṃ bhayaṃ maṃ paṭilabhati, attano santakaṃ viya karotīti attho.

Vāhaneti patitapatite vahitaṃ samatthe gaṅgāvahe. **Mahodake salileti** mahodakābhūte salile. Ubhayenāpi gaṅgāvahassa bahūdakataṃ dasseti. **Tato nidānanti**, mahārāja, yo mayhaṃ tayā dassito puriso, eso mayā gaṅgāya vuyhamāno aḍḍharattasamaye karuṇaṃ paridevanto tato uttārito, tatonidānaṃ idaṃ mayhaṃ **bhayamāgataṃ**, asappurisehi samāgamo nāma dukkhoti.

Taṃ sutvā rājā tassa kujjhivā “evaṃ bahūpakārassa nāma guṇaṃ na jānāti, dukkhaṃ uppādeti, vijjhivā naṃ jīvitakkhayaṃ pāpessāmī”ti saraṃ sannayhi. Tena vuttaṃ –

57. “Yāvatā karaṇaṃ sabbaṃ, rañño ārocitaṃ mayā;
Rājā sutvāna vacanaṃ, usuṃ tassa pakappayī;
Idheva ghātayissāmi, mittadubbhiṃ anariya”nti.

Tattha **yāvatā karaṇanti** yaṃ tassa mayā kataṃ upakārakaraṇaṃ, taṃ **sabbaṃ**. **Pakappayīti** sannayhi. **Mittadubbhinti** attano mittesu upakārīsu dubbhanasīlaṃ.

Tato mahāsatto “esa bālo maṃ nissāya mā nassī”ti cintetvā “mahārāja, vadho nāmesa bālassa vā paṇḍitassa vā na sādhihi pasamsito, aññadatthu garahito eva, tasmā mā imaṃ ghātehi, ayaṃ yathārucci gacchatu, yañceva tassa ‘dassāmī’ti tayā paṭiññātaṃ, tampi ahāpetvāva dehī”ti āha. “Ahañca te yaṃ icchitaṃ, taṃ karissāmi, attānaṃ tuyhaṃ dammī”ti āha. Tena vuttaṃ –

58. “Tamaḥaṃ anurakkhanto, nimminiṃ mama attanā;
Tiṭṭhateso mahārāja, kāmakāro bhavāmi te”ti.

Tattha **nimmininti** taṃ mittadubbhiṃ pāpapuggalaṃ **anurakkhanto mama** attano attabhāvena taṃ parivattesiṃ, attānaṃ rañño niyyātetvā rājahatthato pattaṃ tassa maraṇaṃ nivāresinti attho. **Tiṭṭhatesoti**ādi vinimayākāradassanaṃ.

59. Idāni yadatthaṃ so attavinimayo kato, taṃ dassetaṃ osānagāthamāha. Tassattho – tadā maṃ nissāya taṃ mittadubbhiṃ purisaṃ tasmīṃ rañño jīvitā voropetukāme ahaṃ attānaṃ rañño pariccajanto mama sīlameva anurakkhiṃ, **jīvitaṃ** pana **nārakkhiṃ**. Yaṃ panāhameva attano jīvitanirapekkhaṃ **sīlavā**

āsiṃ, taṃ sammāsambodhiyā eva **kāraṇāti**.

Atha rājā bodhisattena attano jīvitam pariccajitvā tassa purisassa maraṇe nivārente tuṭṭhamānaso “gaccha, bho, migarājassa anuggahena mama hatthato maraṇā mutto”ti vatvā yathāpaṭiññāya tañcassa dhanam dāpesi. Mahāsattassa yathāruciyaṃ anujānitvā taṃ nagaram netvā nagarañca bodhisattañca alaṅkārapetvā deviyā dhammam desāpesi. Mahāsatto devim ādim katvā rañño ca rājaparisāya ca madhurāya manussabhāsāya dhammam desetvā rājānam dasahi rājadhammehi ovaditvā mahājanam anusāsitvā araññam pavisitvā migagaṇaparivuto vāsam kappesi. Rājāpi mahāsattassa ovāde ṭhatvā sabbasattānam abhayam datvā dānādīni puññāni katvā sugatiparāyano ahoṣi.

Tadā seṭṭhiputto devadatto ahoṣi, rājā ānando, rurumigarājā lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva yathāraham sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā idhāpi pavivekāramatāya janasaṃsaggaṃ anicchato yūtham pahāya ekakavihāro, aḍḍharattasamaye nadiyā vuyhamānassa karuṇam paridevantassa purisassa aṭṭassaram sutvā sayitaṭṭhānato vuṭṭhāya nadītiram gantvā mahāgaṅgāya mahati udakoghe vattamāne attano jīvitam pariccajitvā otarivā sotaṃ pacchinditvā taṃ purisaṃ attano piṭṭhiyam āropetvā tīram pāpetvā samassāsetvā phalāphalādīni datvā parissamavinodanam, puna taṃ attano piṭṭhiṃ āropetvā araññato nīharitvā mahāmagge otāraṇam, saram sannayhitvā vijjhissāmīti abhimukhe ṭhitassa rañño nibbhayena hutvā paṭimukhameva gantvā paṭhamataram manussabhāsāya ālapitvā madhuraṭṭhisanthāraṇam, mittadubbhī pāpurisaṃ hantukāmaṃ rājānam dhammakatham katvā punapi attano jīvitam pariccajitvā maraṇato pamocanam, tassa ca rañño yathāpaṭiññam dhanadāpanam, raññā attano vare dīyamāne tena sabbasattānam abhayadāpanam, rājānañca devīñca pamukham katvā mahājanassa dhammam desetvā dānādīsu puññesu tesam paṭiṭṭhāpanam, laddhābhayānam migānam ovādam datvā manussānam sassakhādanato nivāraṇam, paṇṇasaññāya ca tassa yāvajjakālā thāvarakaraṇanti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Rurumigarājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Mātāṅgacariyāvaṇṇanā

60. Sattame **jaṭiloti** jaṭāvanto, jaṭābandhakesoti attho. **Uggatāpanoti** manacchaṭṭhānam indriyānam tāpanato niggaṇhanato tapasaṅkhātam uggatāpanam etassāti uggatāpano, ghoratapo paramadhitindriyoti attho. Atha vā nānappakāre diṭṭhadhammikādibhede anatthe uggiraṇato bahi chaḍḍāpanato ghorabhīmabhayānakaṭṭhena vā “uggā”ti laddhanāme kilese vīriyātapena santāpanato ugge tāpetīti **uggatāpano**. **Mātāngo nāma nāmenāti** nāmena mātāngo nāma. Mātāngakule nibbattiyā jātiyā āgataṃ hissa etaṃ nāmaṃ. **Sīlavāti** sīlasampanno suparisuddhasīlo. **Susamāhitoti** upacārappanāsamādhīhi suṭṭhu samāhito, jhānasamāpattilābhīti attho.

Tadā hi bodhisatto caṇḍālayoniyam nibbattitvā rūpena duddasiko bahinagare caṇḍālagāme vasati. “Mātāṅgapaṇḍito”ti pakāsanāmo. Atheskadivasam tasmiṃ nagare nakkhatte ghoṣite yebhuyyena nāgarā nakkhattam kīḷanti. Aññatarāpi brāhmaṇamahāsālakaññā soḷasapannarasavassuddesikā devakaññā viya rūpena dassanīyā pāsādikā “attano vibhāvānuruṇam nakkhattam kīḷissāmī”ti pahūtakhajjabhojjādīni sakaṭesu āropetvā sabbasetam vaḷavārathamāruya mahatā parivārena uyyānabhūmiṃ gacchati. Diṭṭhamaṅgalikā nāmesā, sā kira dussaṇṭhitam rūpaṃ “avamaṅgala”nti taṃ daṭṭhum na icchati, tenassā “diṭṭhamaṅgalikā”tveva samaññā udapādi.

Tadā bodhisatto kālasseva uṭṭhāya paṭapilotikam nivāsetvā jajjaritamukhabhāgam veṇudaṇḍam gahetvā bhājanahattho nagaram pavisati manusse disvā dūratova tesam dūrīkaraṇattham tena veṇudaṇḍena saññam karonto. Atha diṭṭhamaṅgalikā “ussaratha ussarathā”ti ussāraṇam karontehi attano purisehi nīyamānā nagaradvāramajjhe mātāgam disvā “ko eso”ti āha. “Ayye, mātāṅgacaṇḍālo”ti ca vutte “īdisam disvā gatānam kuto vuḍḍhī”ti yānam nivattāpesi. Manussā “yam mayam uyyānam gantvā bahum khajjabhojjādīṃ labheyyāma, tassa no mātāṅgena antarāyo kato”ti kupitā “gaṇhatha, caṇḍālo”nti leḍḍūhi paharivā visaññībhūtam pātetvā agamaṃsu.

So na cireneva satim paṭilabhivā vuṭṭhāya manusse pucchi – ‘kiṃ, ayyā, dvāraṃ nāma sabbasādhāraṇaṃ, udāhu brāhmaṇānaṃ eva kata’nti? ‘Sabbesaṃ sādharmaṇa’nti. ‘Evaṃ sabbasādhāraṇadvāre ekamantaṃ apakkamantaṃ maṃ diṭṭhamaṅgalikāya manussā imaṃ anayabyasanaṃ pāpesu’nti rathikāya manussānaṃ ārocetvā ‘handāhaṃ imissā mānaṃ bhindissāmī’ti tassā nivesanadvāraṃ gantvā ‘ahaṃ diṭṭhamaṅgalikaṃ aladdhā na vuṭṭhahissāmī’ti nipajji. Diṭṭhamaṅgalikāya pitā ‘gharadvāre mātaṅgo nipanno’ti sutvā ‘tassa kākaṇikaṃ detha, telena sarīraṃ makkhetvā gacchatū’ti āha. So ‘diṭṭhamaṅgalikaṃ aladdhā na vuṭṭhahissāmī’cceva āha. Tato brāhmaṇena – ‘dve kākaṇike detha, māsaṃ pādaṃ kahāpaṇaṃ dve tīṇi yāva kahāpaṇasataṃ kahāpaṇasahasasā dethā’ti vuttepi na sampācchati eva. Evaṃ tesāṃ mantentānaṃ eva sūriyo atthaṅgato.

Atha diṭṭhamaṅgalikāya mātā pāsādā oruyha sānipākāraṃ parikkhipāpetvā tassa santikaṃ gantvā ‘tāta, mātaṅga, diṭṭhamaṅgalikāya aparādhaṃ khama, dve sahasāni gaṇhāhi yāva satahasasāṃ gaṇhāhī’ti vuttepi na sampācchati, nipajji eva. Tassevaṃ cha divase nipajjitvā sattame divase sampatte samantā sāmantaḡharā paṭivisaḡakḡharā ca manussā vuṭṭhahitvā ‘tumhe mātaṅgaṃ vā vuṭṭhāpetha, dārikaṃ vā detha, mā amhe nāsayitthā’ti āhaṃsu. Tadā kira ayaṃ tasmim dse desadhammo ‘yassa gharadvāre evaṃ nipajjitvā caṇḡḡālo marati, tena ḡharena saddhim sattaḡḡatḡharavāsino caṇḡḡālā hontī’ti.

Tato diṭṭhamaṅgalikāya mātāpitāro diṭṭhamaṅgalikaṃ paṭapilotikaṃ nivāsāpetvā caṇḡḡālānucchavikaṃ parikkhāraṃ datvā paridevamānaṃ eva tassa santikaṃ netvā ‘handā, dāni dārikaṃ vuṭṭhāya gaṇhāhī’ti adāṃsu. Sā passe ṭhatvā ‘vuṭṭhāhī’ti āha. So ‘ahaṃ ativiya kilanto, hatthe ḡahetvā maṃ vuṭṭhāpehī’ti āha. Sā tathā akāsi. Mātaṅgo ‘mayāṃ antonagare vasitum na labhāma, ehi, bahinagare caṇḡḡālagāmaṃ gamissāmā’ti taṃ apassāya attano ḡehaṃ agamāsi. ‘Tassā piṭṭhim abhiruhitvā’ti jātakabhāṇakā vadanti.

Evaṃ pana ḡehaṃ gantvā jātisambhedavītikkamaṃ akatvāva katipāhaṃ ḡehe vasitvā balaṃ ḡahetvā cintesi – ‘ahaṃ imaṃ brāhmaṇamaḡāsālakaṇṇāṃ mayhaṃ caṇḡḡālagehe vāsāpesim, handā, dāni taṃ lābhagḡayasagḡappattaṃ karissāmī’ti. So araṇṇaṃ pavisitvā pabbajitvā sattaḡhabbhantareyeva aṭṭha samāpattiyo paṇcābhīṇṇāyo nibbattetvā iddhiyā caṇḡḡālagāmadvāre otarivā ḡehadvāre ṭhito diṭṭhamaṅgalikaṃ pakkosāpetvā ‘sāmi, kissa maṃ anāthaṃ katvā pabbajitosī’ti paridevamānaṃ ‘tvāṃ, bhadda, mā cintayī, tava porāṇakayasato idāni mahantataraṃ yasaṃ karissāmī, tvāṃ pana ‘mahābrahmā me sāmiko, na mātaṅgo, so brahmalokaṃ ḡato, ito sattame divase puṇṇamāya candamaṇḡālaṃ bhinditvā āḡamissatī’ti parisāsu vadeyyāsī’ti vatvā himavantameva ḡato.

Diṭṭhamaṅgalikāpi bārāṇasiyaṃ mahājanamajjhe tesu tesu ṭhānesu tathā kathesi. Atha puṇṇamadivase bodhisatto candamaṇḡālassa ḡaganamajjhe ṭhitakāle brahmattabhāvaṃ māpetvā candamaṇḡālaṃ bhinditvā dvādasayojanikaṃ bārāṇasiṃ sakalaṃ kāsiraṭṭhaṇca ekobhāsaṃ katvā ākāsaṃ otarivā bārāṇasiyā upari tikkhattum paribbhamitvā mahājanena ḡandhamālādīhi pūjyamāno caṇḡḡālagāmaḡbhimukho ahoḡi. Brahmabhaddā sannipatitvā taṃ caṇḡḡālagāmaḡkaṃ gantvā diṭṭhamaṅgalikāya ḡehaṃ suddhavatḡḡagandhamālādīhi devavimānaṃ viya alaṅkarimḡsu. Diṭṭhamaṅgalikā ca tadā utunī hoti. Mahāsatto tattha gantvā diṭṭhamaṅgalikaṃ āḡuṭṭhena nābhiyaṃ parāmasitvā ‘bhadda, ḡabbho te patiṭṭhito, tvāṃ puttāṃ vijāyissasi, tvāṃpi puttopi te lābhagḡayasagḡappattā bhavissatha, tava sīsadhovanaudakaṃ sakalajambudīpe rājūnaṃ abhisekodakaṃ bhavissati, nhānodakaṃ pana te amatodakaṃ bhavissati, ye naṃ sise āsiṇcissanti, te sabbarogehi muccissanti, kāḡakaṇṇiyā ca parimuccissanti, tava pādapiṭṭhe sīsaṃ ṭhapetvā vandantā sahasasāṃ dassanti, kathāsavanaṭṭhāne ṭhatvā vandantā sataṃ dassanti, cakkhupathe ṭhatvā vandantā ekekaṃ kahāpaṇaṃ datvā vandissanti, appamattā hohī’ti taṃ ovaditvā ḡehā nikkhama mahājanassa passantasseva candamaṇḡālaṃ pāvīsi.

Brahmabhaddā sannipatitvā diṭṭhamaṅgalikaṃ mahantena sakkārena naraḡaṃ pavesetvā mahantena sirisobhaggena tattha vāsāpesum. Devavimānasadisāṇcassā nivesanaṃ kāresum. Tattha netvā ulāraṃ lābhasakkāraṃ upanāmesum. Puttalābhādi sabbo bodhisattena vuttasadisova ahoḡi. Soḡasasahasā brāhmaṇā diṭṭhamaṅgalikāya puttana saha nibaddhaṃ bhūṇjanti, sahasasattā naṃ parivārenti, anekasahasānaṃ dānaṃ dīyati. Atha mahāsatto ‘ayaṃ aṭṭhāne abhippasanno, handassa dakkhiṇeyye jānāpessāmī’ti bhikkhāya caranto tassā ḡehaṃ gantvā tena saddhim sallapitvā agamāsi. Atha kumāro ḡāthamāha –

“Kuto nu āgacchasi dummavāsī, otallako paṃsupisācakova;
Sañkāracoḷaṃ paṭimuñca kaṅthe, ko re tuvaṃ hosi adakkhiṇeyyo”ti. (jā. 1.15.1);

Tena vuttaṃ anācāraṃ asahamānā devatā tassa tesañca soḷasasahassānaṃ brāhmaṇānaṃ mukhaṃ viparivattesuṃ. Taṃ disvā diṭṭhamaṅgalikā mahāsattaṃ upasaṅkamitvā tamatthaṃ ārocesi. Bodhisatto “tassa anācāraṃ asahantehi yakkhehi so vippekāro kato, api ca kho pana imaṃ ucchiṭṭhapiṇḍakaṃ tesam mukhe āsiñcitvā taṃ vippekāraṃ vūpasamehī”ti āha. Sāpi tathā katvā taṃ vūpasamesi. Atha diṭṭhamaṅgalikā puttaṃ āha – “tāta, imasmiṃ loke dakkhiṇeyyā nāma mātaṅgapaṇḍitasadisā bhavanti, na ime brāhmaṇā viya jātimattena, mantasajjhāyanamattena vā mānatthaddhā”ti vatvā ye tadā silādiguṇavisesayuttā jhānasamāpattilābhino ceva paccekabuddhā ca, tatthevassa pasādaṃ uppādesīti.

Tadā vettavatīnagare jātimanto nāma eko brāhmaṇo pabbajitvāpi jātiṃ nissāya mahantaṃ mānamakāsī. Mahāsatto “tassa mānaṃ bhindissāmī”ti taṃ ṭhānaṃ gantvā tassāsanne uparisote vāsaṃ kappesi. Tena vuttaṃ –

61. “Ahañca brāhmaṇo eko, gaṅgākūle vasāmubho;
Ahaṃ vasāmi upari, heṭṭhā vasati brāhmaṇo”ti.

Atha mahāsatto ekadivasam dantakaṭṭhaṃ khāditvā “idaṃ jātimantassa jaṭāsu laggatū”ti adhiṭṭhāya nadiyaṃ pātesi. Taṃ tassa udakaṃ ācamentassa jaṭāsu laggī, so taṃ disvā “nassa vasalā”ti vatvā “kutoyaṃ kāḷakaṇṇī āgato, upadhāressāmi na”nti uddhamsoṭaṃ gacchanto mahāsattaṃ disvā “kiṃjātikosī”ti pucchi. “Caṇḍālosmī”ti. “Tayā nadiyaṃ dantakaṭṭhaṃ pātita”nti? “Āma, mayā”ti. “Nassa, vasala, caṇḍāla, kāḷakaṇṇi, mā idha vasi, heṭṭhāsote vasā”ti vatvā heṭṭhāsote vasantenapi pātite dantakaṭṭhe paṭisotaṃ āgantvā jaṭāsu laggante “nassa, vasala, sace idha vasissasi, sattame divase sattadhā te muddhā phalissatī”ti āha. Tena vuttaṃ –

62. “Vicaranto anukūlamhi, uddham me assamaddasa;
Tattha maṃ paribhāsetvā, abhisapi muddhaphālana”nti.

Tattha **vicaranto anukūlamhīti** ucchiṭṭhadantakaṭṭhe attano jaṭāsu lagge tassa āgamanagavesanavasena gaṅgāya tīre anuvicaranto. **Uddham me assamaddasāti** attano vasanaṭṭhānato uparisote mama assamaṃ paṇṇasālaṃ addakki. **Tattha maṃ paribhāsetvāti** mama assamaṃ āgantvā jātiṃ sutvā tatova paṭikkamitvā savanūpacāre ṭhatvā “nassa, vasala caṇḍāla, kāḷakaṇṇi mā idha vasi”tiādīni vatvā bhayena santajjetvā. **Abhisapi muddhaphālanaṃ**ti “sace jīvitukāmosi, ettova sīghaṃ palāyassū”ti vatvā “sace na pakkamissatī, ito te sattame divase sattadhā muddhā phalatū”ti me abhisapaṃ adāsī.

Kiṃ pana tassa abhisapena muddhā phalatīti? Na phalati, kuhako pana so, evamayaṃ maraṇabhayatajjito sudūraṃ pakkamissatīti saññāya santāsanatthaṃ tathā āha.

63. **Yadihaṃ tassa pakuppeyyanti** tassa mānatthaddhassa kūṭajaṭilassa ahaṃ yadi kujjheyyaṃ. **Yadi sīlaṃ na gopayeti sīlaṃ** yadi na rakkheyyaṃ, idaṃ sīlaṃ nāma jīvitānirapekkhaṃ sammadeva rakkhitabbanti yadi na cinteyyanti attho. **Oloketvānaḥaṃ tassa, kareyyaṃ chārikaṃ viyāti** sacāhaṃ tadā tassa appatīto abhavissaṃ. Mama cittācāraṃ ṇatvā mayi abhippasannā devatā khaṇeneva taṃ bhasmamuttāhiṃ viya viddhamseyyunti adhippāyo. Satthā pana tadā attano appatītabhāve sati devatāhi sādhetabbaṃ tassa anattaṃ attanā kattabbaṃ viya katvā desesi “kareyyaṃ chārikaṃ viyā”ti.

Vitaṇḍavādī panāha – “bodhisattova taṃ jaṭilaṃ icchamāno iddhiyā chārikaṃ kareyya, evaṇhi sati imissā pāḷiyā attho ujukameva nīto hotī”ti. So evamassa vacanīyo – “tvaṃ iddhiyā parūpaghātaṃ vadasi, iddhi nāmesā adhiṭṭhānā iddhi, vikubbanā iddhi, manomayā iddhi, ñāṇavipphārā iddhi, samādhivipphārā iddhi, ariyā iddhi, kammavipākajā iddhi, puññavato iddhi, vijjāmayā iddhi, tattha tattha sammāpayogappaccayā ijjhanaṭṭhena iddhīti dasavidhā. Tattha “kataraṃ iddhiṃ vadesī”ti? “Bhāvanāmaya”nti. “Kiṃ pana bhāvanāmayaṃ parūpaghātakammaṃ hotī”ti? Āma, ekacce ācariyā “ekavāraṃ hotī”ti vadanti, yathā hi paraṃ paharītukāmena udakabharite ghaṭe khitte paropī paharīyati,

ghaṭopi bhijjati, evameva bhāvanāmayāya iddhiyā ekavāraṃ parūpaghātakammaṃ hoti, tato paṭṭhāya pana sā nassati.

Atha so “bhāvanāmayāya iddhiyā neva ekavāraṃ na dnevāraṃ parūpaghātakammaṃ hoti”ti vatvā pucchitabbo “kiṃ bhāvanāmayā iddhi kusalā akusalā abyākatā, sukhāya vedanāya sampayuttā dukkhāya vedanāya sampayuttā adukkhamasukhāya vedanāya sampayuttā, savitakkasavicārā avitakkavicāramattā avitakkaavicārā, kāmāvacarā rūpāvacarā arūpāvacarā”ti? Jānanto “bhāvanāmayā iddhi kusalā abyākatā vā adukkhamasukhavedaniyā avitakkaavicārā rūpāvacarā cā”ti vakkhati. So vattabbo “pāṇātipātacetanā kusalādīsu kataraṃ koṭṭhāsaṃ bhajati”ti? Jānanto vakkhati “pāṇātipātacetanā akusalāva dukkhavedanāva savitakkasavicārāva kāmāvacarāvā”ti. Evaṃ sante “tava pañho neva kusalattikena sameti, na vedanāttikena na vitakkattikena na bhūmantarenā”ti pāḷiyā virodhaṃ dassetvā saññāpetabbo. Yadi pana so “puna caparaṃ, bhikkhave, idhekacco samaṇo vā brāhmaṇo vā iddhimā cetovasippatto aññissā kucchigataṃ gabbhaṃ pāpakena manasānupekkhitā hoti ‘aho vata yaṃ taṃ kucchigataṃ gabbhaṃ na sotthinā abhinikkhameyyā”ti. Evampi, bhikkhave, kulumpassa upaghāto hoti”ti saṅgītiṃ anāruḷhaṃ kulumpasuttaṃ udāhareyya. Tassāpi “tvaṃ atthaṃ na jānāsi. Iddhimā cetovasippattoti hi ettha na bhāvanāmayā iddhi adhippetā, āthabbanikā iddhi adhippetā. Sā hi ettha labbhamānā labbhatīti bhāvanāmayāya iddhiyā parūpaghāto na sambhavatiyevā”ti saññāpetabbo. No ce saññattim upeti, kammaṃ katvā uyyojetabbo. Tasmā yathāvuttanayenevettha gāthāya attho veditabbo.

Tathā pana tena abhisapito mahāsatto “sacāhaṃ etassa kujjhissāmi, sīlaṃ me arakkhitaṃ bhavissati, upāyenevassa mānaṃ bhindissāmi, sā cassa rakkhā bhavissati”ti sattame divase sūriyuggamaṇaṃ vāresi. Manussā sūriyassa anuggamaṇena ubbālāhā jātimantatāpasam upasaṅkamitvā “bhante, tumhe sūriyassa uggantaṃ na dethā”ti pucchimsu. So “na metaṃ kammaṃ, gaṅgātīre pana eko caṇḍalātāpaso vasati, tassetam kammaṃ siyā”ti āha. Manussā mahāsattaṃ upasaṅkamitvā “bhante, tumhe sūriyassa uggantaṃ na dethā”ti pucchimsu. “Āmāvuso”ti. “Kiṃkāraṇā”ti? “Tumhākaṃ kulūpakatāpaso maṃ niraparādhaṃ abhisapi, tasmim āgantvā khamāpanatthaṃ mama pādesu patite sūriyaṃ vissajjessāmi”ti. Te gantvā taṃ ākaḍḍhanta ānetvā mahāsattassa pādāmūle nipajjāpetvā khamāpetvā “sūriyaṃ vissajjetha, bhante”ti āhaṃsu. “Na sakkā vissajjetuṃ, sacāhaṃ vissajjessāmi, imassa sattadhā muddhā phalissati”ti. “Atha, bhante, kiṃ karomā”ti. Mahāsatto “mattikāpiṇḍaṃ āharathā”ti āharāpetvā “imaṃ tāpasassa sīse ṭhapetvā tāpasam otāretvā uduke ṭhapetha, yadā sūriyo dissati, tadā tāpaso uduke nimujjati”ti vatvā sūriyaṃ vissajjesi. Sūriyasmīhi phuṭṭhamatteva mattikāpiṇḍo sattadhā bhijji. Tāpaso uduke nimujji. Tena vuttaṃ –

64. “Yaṃ so tadā maṃ abhisapi, kupito duṭṭhamānaso;
Tasseva matthake nipati, yogena taṃ pamocayī”nti.

Tattha yaṃ so tadā maṃ abhisapīti so jātimantajaṭilo yaṃ muddhaphālaṇaṃ sandhāya tadā maṃ abhisapi, mayhaṃ sapaṃ adāsi. Tasseva matthake nipatīti taṃ mayhaṃ upari tena icchitaṃ tasseva pana upari nipati nipatanabhāvena aṭṭhāsi. Evañhetam hoti yathā taṃ appaduṭṭhassa padussato. Vuttañhetam bhagavatā – “yo appaduṭṭhassa narassa dussati...pe... paṭivātaṃva khitto”ti (dha. pa. 125; su. ni. 667; jā. 1.5.94). **Yogena taṃ pamocayinti** taṃ tassa bhāsitaṃ matthakaphālaṇaṃ upāyena tato pamocesim, taṃ vā jaṭilaṃ tato pamocesim, yena upāyena taṃ na hoti, tathā akāsinti attho.

Yañhi tena pāramitāparibhāvanasamiddhāhi nānāsamāpattivihāraparipūritāhi sīladitṭhisampadāhi susaṅkhatasantāne mahākaruṇādhivāse mahāsatte ariyūpavādakammaṃ abhisapasaṅkhātaṃ pharusavacanaṃ payuttaṃ, taṃ mahāsattassa khattavisesabhāvato tassa ca ajjhāsayapharusatāya diṭṭhadhammavedanīyaṃ hutvā sace so mahāsattaṃ na khamāpesi, sattame divase vipaccanasabhāvaṃ jātaṃ, khamāpite pana mahāsatte payogasampattiṭṭhāhitattā avipākadhammataṃ āpajji ahosikammabhāvato. Ayañhi ariyūpavādapāpassa diṭṭhadhammavedanīyassa ca dhammatā. Tattha yaṃ sattame divase bodhisattena sūriyuggamaṇanivāraṇaṃ kataṃ, ayamettha yogoti adhippeto upāyo. Tena hi ubbālāhā manussā bodhisattassa santike tāpasam ānetvā khamāpesuṃ. Sopi ca mahāsattassa guṇe jānitvā tasmim cittaṃ pasādesīti veditabbaṃ. Yaṃ panassa matthake mattikāpiṇḍassa ṭhapanam, tassa ca sattadhā phālaṇaṃ kataṃ, taṃ manussānaṃ cittānurakkhaṇatthaṃ, aññathā hi ime pabbajitāpi samānā cittaṃ vasa vattanti, na pana cittaṃ attano vasa vattāpentīti mahāsattampi tena sadisaṃ katvā gaṇheyyuṃ. Tadassa

nesaṃ dīgharattaṃ ahitāya dukkhāyāti.

65. Idāni yadatthaṃ tadā tasmim̐ tāpase cittaṃ adūsetvā suparisuddhaṃ sīlameva rakkhitaṃ, taṃ dassetuṃ “**anurakkhiṃ mama sīla**”nti osānagāthamāha. Taṃ heṭṭhā vuttatthameva.

Tadā maṇḍabyo udeno, mātaṅgo lokanātho.

Idhāpi sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā nihīnajātikassa sato yathādhippāyaṃ diṭṭhamaṅgalikāya mānaniggaho, pabbajitvā “diṭṭhamaṅgalikāya avassayo bhavissāmī”ti uppannacitto araṇṇaṃ gantvā pabbajitvā sattadivasabbhantareyeva yathādhippāyaṃ jhānābhīṇṇānibbattaṃ, tato āgantvā diṭṭhamaṅgalikāya lābhaggayasaggappattiyā upāyasampādanaṃ, maṇḍabyakumārassa mānaniggaho, jātimantatāpasassa mānaniggaho, tassa ca ajānantasseva bhāvino jīvitantarāyassa apanayanaṃ, mahāparādhassāpi tassa akujjhitvā attano sīlānurakkaṇaṃ, acchariyabbhutapāṭihāriyakaraṇanti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā.

Mātaṅgacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Dhammadevaputtacariyāvaṇṇanā

66. Aṭṭhame **mahāpakkhoti** mahāparivāro. **Mahiddhikoti** mahatiyā deviddhiyā samannāgato. **Dhammo nāma mahāyakkhoti** nāmena dhammo nāma mahānubhāvo devaputto. **Sabbalokānukampakoti** vibhāgaṃ akatvā mahākaruṇāya sabbalokaṃ anuggaṇhanako.

Mahāsatto hi tadā kāmāvacaradevaloke dhammo nāma devaputto hutvā nibbatti. So dibbālaṅkārapaṭimaṇḍito dibbarathamabhiruyha accharāgaṇaparivuto manussesu sāyamāsaṃ bhuñjitvā attano attano gharadvāresu sukhakathāya nisinnessu puṇṇamuposathadivase gāmanigamarājadhānīsu ākāse ṭhatvā “pāṇātipātādīhi dasahi akusalakammapathehi viramitvā tividhasucaritadhammaṃ pūretha, matteyyā petteyyā sāmāññā brahmaññā kule jeṭṭhāpacāyino bhavatha, saggaparāyanā hutvā mahantaṃ yasaṃ anubhavissathā”ti manusse dasakusalakammapathe samādapento jambudīpaṃ padakkhiṇaṃ karoti. Tena vuttaṃ –

67. “Dasakusalakammapathe, samādapento mahājanaṃ;
Carāmi gāmanigamaṃ, samitto saparijano”ti.

Tattha **samittoti** dhammikehi dhammavādīhi sahāyehi sasahāyo.

Tena ca samayena adhammo nāmeko devaputto kāmāvacaradevaloke nibbatti. “So pāṇaṃ hanatha, adinnaṃ ādiyathā”tiādīnā nayena satte akusalakammapathe samādapento mahatiyā parisāya parivuto jambudīpaṃ vāmaṃ karoti. Tena vuttaṃ –

68. “Pāpo kadariyo yakkho, dīpento dasa pāpake;
Sopettha mahiyā carati, samitto saparijano”ti.

Tattha **pāpoti** pāpadhammehi samannāgato. **Kadariyoti** thaddhamaccharī. **Yakkhoti** devaputto. **Dīpento dasa pāpaketi** sabbaloke gocaraṃ nāma sattānaṃ upabhogaparibhogāya jātaṃ. Tasmā satte vadhitvā yaṃkiñci katvā ca attā piṇetabbo, indriyāni santappetabbānītiādīnā nayena pāṇātipātādike dasa lāmakadhamme kattabbe katvā pakāsento. **Sopetthāti** sopi adhammo devaputto imasmim̐ jambudīpe. **Mahiyāti** bhūmiyā āsanne, manussānaṃ dassanasavanūpacāreti attho.

69. Tattha ye sattā sādhuṅgammikā dhammagaruno, te dhammaṃ devaputtaṃ tathā āgacchantameva disvā āsanā vuṭṭhāya gandhamālādīhi pūjentā yāva cakkhupathasamatikkamaṇā tāva abhiṭṭhavanti, pañjalikā namassamānā tiṭṭhanti, tassa vacanaṃ sutvā appamattā sakkaccaṃ puññāni karonti. Ye pana sattā

pāpasamācārā kurūrakammantā, te adhammassa vacanaṃ sutvā abbhanumodanti, bhiiyosomattāya pāpāni samācaranti. Evaṃ te tadā aññamaññassa ujuvipaccanīkavādā ceva ujuvipaccanīkakiriya ca hutvā loke vicaranti. Tenāha bhagavā “**dhammavādī adhammo ca, ubho paccanikā maya**”nti.

Evaṃ pana gacchante kāle athekadivasam tesam rathā ākāse sammukhā ahesuṃ. Atha nesaṃ parisā “tumhe kassa, tumhe kassā”ti pucchitvā “mayaṃ dhammassa, mayaṃ adhammassā”ti vatvā maggā okkamitvā dvidhā jātā. Dhammassa pana adhammassa ca rathā abhimukhā hutvā īsāya īsam āhacca aṭṭhaṃsu. “Tava ratham okkamāpetvā mayhaṃ maggaṃ dehi, tava ratham okkamāpetvā mayhaṃ maggaṃ dehi”ti aññamaññaṃ maggadāpanatthaṃ vivādaṃ akaṃsu. Parisā ca nesaṃ āvudhāni abhiharitvā yuddhasajjā ahesuṃ. Yaṃ sandhāya vuttaṃ –

“Dhure dhuraṃ ghaṭṭayantā, samimhā paṭipathe ubho”.

70. “Kalaho vattatī bhesmā, kalyāṇapāpakassa ca;
Maggā okkamanatthāya, mahāyuddho upaṭṭhito”ti.

Tattha **dhure dhuranti** ekassa rathīsāya itarassa rathīsam **ghaṭṭayantā**. **Samimhāti** samāgatā sammukhībhūtā. Puna **ubhoti** vacanaṃ ubhopi mayaṃ aññamaññassa paccanikā hutvā loke vicarantā ekadivasam paṭimukhaṃ āgacchantā dvīsu parisāsu ubhosu passesu maggato okkantāsu saha rathena mayaṃ ubho eva samāgatāti dassanatthaṃ vuttaṃ. **Bhesmāti** bhayaṇako. **Kalyāṇapāpakassa cāti** kalyāṇassa ca pāpakassa ca. **Mahāyuddho upaṭṭhitoti** mahāsaṅgāmo paccupaṭṭhito āsi.

Aññamaññassa hi parisāya ca yujjhikāmatā jātā. Tattha hi dhammo adhammaṃ āha – “samma, tvaṃ adhammo, ahaṃ dhammo, maggo mayhaṃ anucchaviko, tava ratham okkamāpetvā mayhaṃ maggaṃ dehi”ti. Itaro “ahaṃ daḥhayāno balavā asantāsī, tasmā maggaṃ na demi, yuddhaṃ pana karissāmi, yo yuddhe jinissati, tassa maggo hotū”ti āha. Tenevāha –

“Yasokaro puññakarohamasmi, sadāthuto samaṇabrāhmaṇānaṃ;
Maggāraho devamanussapūjito, dhammo ahaṃ dehi adhamma maggaṃ.

“Adhammayānaṃ daḥhamāruhivā, asantasanto balavāhamasmi;
Sa kissa hetumhi tavajja dajjaṃ, maggaṃ ahaṃ dhamma adinnapubbaṃ.

“Dhammo have pāturahosi pubbe, pacchā adhammo udapādi loke;
Jeṭṭho ca seṭṭho ca sanantano ca, uyyāhi jeṭṭhassa kaniṭṭha maggā.

“Na yācanāya napi pātirūpā, na arahatā tehaṃ dadeyya maggaṃ;
Yuddhañca no hotu ubhinnaṃajja, yuddhamhi yo jessati tassa maggo.

“Sabbā disā anuvisaṭohamasmi, mahabbalo amitayaso atulyo;
Guṇehi sabbehi upetarūpo, dhammo adhamma tvaṃ kathaṃ vijessasi.

“Lohena ve haññati jātarūpaṃ, na jātarūpena hananti lohaṃ;
Sace adhammo haññati dhammamajja, ayo suvaṇṇaṃ viya dassaneyyaṃ.

“Sace tvaṃ yuddhabalo adhamma, na tuyhaṃ vuḍḍhā ca garū ca atthi;
Maggāñca te dammi piyāppiyena, vācā duruttānipi te khamāmī”ti. (jā. 1.11.26-32);

Imā hi tesam vacanapaṭivacanakathā.

Tattha **yasokaroti** dhamme niyojanavasena devamanussānaṃ yasadāyako. Dutiyapadepe eseva nayo. **Sadāthutoti** sadā thuto niccappasattho. **Sa kissa hetumhi tavajja dajjanti** somhi ahaṃ adhammo

adhammayānarathaṃ abhiruḷho abhīto balavā, kiṃkāraṇā ajja, bho dhamma, kassaci adinnapubbaṃ maggaṃ tuyhaṃ dammi. **Pāturahosī** paṭhamakappikakāle imasmiṃ loke dasakusalakammamapathadhammo pubbe pāturahosi, pacchā adhammo. **Jeṭṭho cāti** pure nibbatabhāvena ahaṃ jeṭṭho ca seṭṭho ca porāṇako ca, tvaṃ pana kaniṭṭho, tasmā “maggā uyyāhī”ti vadati.

Napi pātirūpāti ahañhi bhoto neva yācanāya na paṭirūpavacanena na maggārahatāya maggaṃ dadeyyaṃ. **Anuvisaṭoti** ahaṃ catasso disā catasso anudisāti sabbā disā attano guṇena patthaṭo paññāto. **Lohenāti** ayomuṭṭhikena. **Hañchatīti** hanissati. **Yuddhabalo adhammāti** sace tuvaṃ yuddhabalo asi adhamma. **Vuddhā ca garū cāti** yadi tuyhaṃ ime vuddhā ime garū paṇḍitāti etaṃ natthi. **Piyāppiyenāti** piyena viya appiyena, appiyenapi dadanto (jā. aṭṭha. 4.11.32) piyena viya te maggaṃ dadāmīti attho.

71. Mahāsatto hi tadā cintesi – “sacāhaṃ imaṃ pāpapuggalaṃ sabbalokassa ahitāya paṭipannaṃ evaṃ mayā vilomaggāhaṃ gahetvā ṭhitam accharaṃ paharitvā ‘anācāra mā idha tiṭṭha, sīghaṃ paṭikkama vinassā’ti vadeyyaṃ, so taṅkhaṇaṇñeva mama dhammatejena bhusamuṭṭhi viya vikireyya, na kho pana metaṃ patirūpaṃ, svāhaṃ sabbalokaṃ anukampanto ‘lokattacariyaṃ matthakaṃ pāpessāmī’ti paṭipajjāmi, ayaṃ kho pana pāpo āyatim mahādukkhabhāgī, svāyaṃ mayā visesato anukampitabbo, tasmāssa maggaṃ dassāmi, evaṃ me sīlaṃ suvisuddhaṃ akhaṇḍitaṃ bhavissatī”ti. Evaṃ pana cintetvā bodhisatte “sace tuvaṃ yuddhabalo”ti gāthaṃ vatvā thokaṃ maggato okkantamatte eva adhammo rathe ṭhātuṃ asakkonto avaṃsiro pathaviyaṃ patitvā pathaviyā vivare dinne gantvā avīcimhi eva nibbatti. Tena vuttaṃ “**yadihaṃ tassa kuppeyya**”ntiādi.

Tattha **yadihaṃ tassa kuppeyyanti** tassa adhammassa yadi ahaṃ kujjheyyaṃ. **Yadi bhinde tapoguṇanti** tenevassa kujjhanena mayhaṃ tapoguṇaṃ sīlasaṃvaram yadi vināseyyaṃ. **Sahaparijanaṃ tassāti** saparijanaṃ taṃ adhammaṃ. **Rajabhūtaṃ** rajamiva bhūtaṃ, rajabhāvaṃ pattaṃ **ahaṃ kareyyaṃ**.

72. **Apicāhanti** ettha **ahanti** nipātamattaṃ. **Silarakkhāyāti** silarakkhaṇatthaṃ. **Nibbāpetvānāti** paṭikacceva khantimettānuddayassa upaṭṭhāpitattā tasmim adhamme uppajjanakakodhassa anuppādaneneva dosapariḷāhavūpasamanena mānasaṃ vūpasametvā. **Saha janenokkamitvāti** mayhaṃ parijanena saddhim maggā okkamitvā tassa pāpassa adhammassa ahaṃ maggaṃ adāsīm.

73. **Saha pathato okkanteti** vuttanayena cittassa vūpasamaṃ katvā “maggam te dammī”ti ca vatvā thokaṃ maggato saha okkamanena. **Pāpayakkhassāti** adhammadevaputtassa. **Tāvadeti** taṅkhaṇaṃ eva mahāpathavī vivaramadāsi. **Jātakaṭṭhakathāyaṃ** pana “maggāṇca te dammī”ti gāthāya kathitakkhaṇeyevāti vuttaṃ.

Evaṃ tasmim bhūmiyaṃ patite catunahutādhikadvijojanasatasahassabahalā sakalaṃ varāvaram dhārentīpi mahāpathavī “nāhamimaṃ pāpapurisaṃ dhāremī”ti kathentī viya tena ṭhitaṭṭhāne dvidhā bhijji. Mahāsatto pana tasmim nipatitvā avīcimhi nibbatte rathadhure yathāṭṭhitova saparijano mahatā devānubhāvena gamanamaggeneva gantvā attano bhavanaṃ pāvisi. Tenāha bhagavā –

“Khantībalo yuddhabalaṃ vijetvā, hantvā adhammaṃ nihanitva bhūmyā;
Pāyāsi vitto abhiruyha sandanaṃ, maggeneva atibalo saccanikkamo”ti. (jā. 1.11.34);

Tadā adhammo devadatto ahosi, tassa parisā devadattaparisā, dhammo lokanātho, tassa parisā buddhaparisā.

Idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo yathārahaṃ niddhāretabbā. Tathā idhāpi dibbehi āyuvāṇṇayasasukhaādhipateyyehi dibbeheva uḷārehi kāmaguṇehi samappitassa samaṅgībhūtassa anekasahassasaṅkhāhi accharāhi sabbakālaṃ paricāriyamānassa mahatī pamādatṭhāne ṭhitassa sato īsakampi pamādaṃ anāpajjitvā “lokattacariyaṃ matthakaṃ pāpessāmī”ti māse māse puṇṇamiyaṃ dhammaṃ dīpento saparijano manussapathe vicaritvā mahākaraṇāya sabbasatte adhammato vivecetvā dhamme niyojanaṃ, adhammena samāgatopi tena kataṃ anācāraṃ agaṇetvā tattha cittaṃ akopetvā

khantimettānuddayameva paccupaṭṭhapetvā akhaṇḍaṃ suvisuddhañca katvā attano sīlassa rakkhaṇanti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Dhammadevaputtacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Alīnasattucariyāvaṇṇanā

74. Navame **pañcālaratṭheti** evaṃnāmake janapade. **Nagaravare, kapilāyanti** “kapilā”ti evaṃladdhanāme uttamanagare. “Nagaravare”ti vatvā puna “**puruttame**”ti vacanaṃ tasmim kāle jambudīpe sabbanagarānaṃ tassa nagarassa agganagarabhāvadassanattaṃ. **Jayaddiso nāmāti** raññā attano paccathike jite jāto, attano vā paccāmittabhūtaṃ yakkhinīsaṅkhātaṃ jayaddisaṃ jitoti evaṃladdhanāmo. **Sīlaguṇamupāgatoti** ācārasīlañceva ussāhasampattiyādirājaguṇaṅca upāgato, tena samannāgatoti attho.

75. **Tassa raññoti** jayaddisarājassa, ahaṃ putto ahosinti vacanaseso. **Sutadhammoti** yāvata rājaputtana sotabbadhammo nāma, tassa sabbassa sutattā sutadhammo, bahussutoti attho. Atha vā **sutadhammoti** vissutadhammo, dhammacariyāya samacariyāya pakāso paññāto, loke patthaṭakittidhammoti attho. **Alīnasattoti** evaṃnāmo. **Guṇavāti** uḷārehi mahāpurisaguṇehi samannāgato. **Anurakkhaparijano sadāti** saddhādiguṇavisesayogato catūhi saṅgahavatthūhi sammadeva saṅgahaṇato ca sabbakālaṃ sambhattaparivārajanō.

76. **Pitā me migavaṃ gantvā, porisādaṃ upāgamīti** mayhaṃ pitā jayaddisarājā migavaṃ caranto araṇṇamajjhaṃ gantvā porisādaṃ manussakhādakaṃ yakkhiniputtaṃ upagañchi, tena samāgami.

Jayaddisarājā kira ekadivasam “migavaṃ gamissāmī”ti tadanurūpena mahatā parivārena kapilanagarato nikkhami. Taṃ nikkhantamattameva takkasīlāvāsī nando nāma brāhmaṇo catasso satārahā gāthā nāma kathetuṃ ādāya upasaṅkamitvā attano āgamanakāraṇaṃ rañño ārocesi. Rājā “nivattitvā suṇissāmī”ti tassa vasanagehaṃ paribbayaṅca dāpetvā araṇṇaṃ pavitṭho “yassa passena migo palāyati, tasseva so gīvā”ti vatvā mige pariyesanto vicarati. Atheko pasadamigo mahājanassa padasaddena āsayato nikkhamitvā rañño abhimukho gantvā palāyī. Amaccā parihāsaṃ karimṣu. Rājā taṃ anubandhitvā tiyojanamatthake taṃ parikkhīṇajavaṃ ṭhitam vijjhītvā pātesi. Patitaṃ khaggena dvidhā katvā anattikopi “maṃsena migam gahetuṃ nāsakkhī”ti vacanamocanattaṃ kāje katvā āgacchanto ekassa nigrodhassa mūle dabbatiṇesu nisīditvā thokaṃ vissamitvā gantuṃ ārabhi.

Tena ca samayena tasseva rañño jeṭṭhabhātā jātadivase eva ekāya yakkhiniyā khādituṃ gahito ārakkhamanussehi anubaddhāya tāya niddhamanamaggena gacchantiyā ure ṭhapito mātusaññāya mukhena thanaggahaṇena puttasiṇhaṃ uppādetvā saṃvaḍḍhiyamāno tadāhāropayogitāya manussamaṃsaṃ khādanto anukkamena vuddhippatto attānaṃ antaradhāpanattaṃ yakkhiniyā dinnaosadhamūlānubhāvena antarahito hutvā manussamaṃsaṃ khādītva jīvanto tāya yakkhiniyā matāya taṃ osadhamūlaṃ attano pamādena nāsetvā dissamānarūpova manussamaṃsaṃ khādanto naggo ubbiggavirūpadassano rājapurisehi passitvā anubaddho palāyitvā araṇṇaṃ pavisitvā tassa nigrodhassa mūle vāsaṃ kappento rājānaṃ disvā “bhakkhosi me”ti hatthe aggahesi. Tena vuttaṃ “**so me pitumaggahesi, bhakkhosi mama mā calī**”tiādi.

Tattha **so me pitumaggahesīti** so porisādo mama pitaraṃ jayaddisarājānaṃ attano nisinnarukkhasamīpamāgataṃ “**mama bhakkho** tvaṃ āgatosi, hatthaparipphandaṇādivasena **mā calī**, calantampi ahaṃ taṃ khādissāmī”ti hatthe aggahesi.

77. **Tassāti** tassa yakkhiniputtassa. **Tasitavedhitoti** cittutrāsena tasito sarīraparikampena vedhito. **Ūrukkhambhoti** ubhinnaṃ ūrūnaṃ thaddhabhāvo, yena so tato palāyituṃ nāsakkhī.

Migavaṃ gahetvā muñcassūti ettha **migavanti** migavavasena laddhattā taṃ migamaṃsaṃ “migava”nti āha, imaṃ migamaṃsaṃ gahetvā maṃ muñcassūti attho. So hi rājā naṃ yakkhiniputtaṃ disvā bhīto ūrukkhambhaṃ patvā khāṇuko viya aṭṭhāsī. So vegena gantvā taṃ hatthe gahetvā “bhakkhosi

me āgatosī”ti āha. Atha naṃ rājā satim paccupaṭṭhapetvā “sace āhāratthiko, imaṃ te maṃsaṃ dadāmi, taṃ gahetvā khāda, maṃ muñcāhi”ti āha. Taṃ sutvā porisādo “kimidaṃ mayhameva santakaṃ datvā mayā vohāraṃ karosi, nanu imaṃ maṃsañca tvañca mama hatthagatakālato paṭṭhāya mayhameva santakaṃ, tasmā taṃ paṭhamam khādītva pacchā maṃsaṃ khādissāmi”ti āha.

Atha rājā “maṃsanikkayenāyaṃ na maṃ muñcati, mayā ca migavaṃ āgacchantena tassa brāhmaṇassa ‘āgantvā te dhanam dassāmi’ti paṭiññā katā. Sacāyaṃ yakkho anujānissati, saccaṃ anurakkhanto gehaṃ gantvā taṃ paṭiññaṃ mocetvā puna imassa yakkhassa bhattatthaṃ āgaccheyya”nti cintetvā tassa tamatthaṃ ārocesi. Taṃ sutvā porisādo “sace tvaṃ saccaṃ anurakkhanto gantukāmosi, gantvā tassa brāhmaṇassa dātappaṃ dhanam datvā saccaṃ anurakkhanto sīghaṃ puna āgaccheyyāsi”ti vatvā rājānaṃ vissajjesi. So tena vissaṭṭho “tvaṃ mā cintayī, ahaṃ pātova āgamissāmi”ti vatvā magganimitṭhāni sallakkhento attano balakāyaṃ upagantvā tena parivuto nagaraṃ pavisitvā nandabrāhmaṇaṃ pakkosāpetvā mahārahe āsane nisīdāpetvā tā gāthā sutvā cattāri saḥassāni datvā yānaṃ āropetvā “imaṃ takkasilameva nethā”ti manusse datvā brāhmaṇaṃ uyyojetvā dutiyadivase porisādassa santikaṃ gantukāmo puttaṃ rajje paṭiṭṭhapetuṃ anusāsaniñca dento tamatthaṃ ārocesi. Tena vuttaṃ –

78. “Migavaṃ gahetvā muñcassu, katvā āgamaṃ puna;
Brāhmaṇassa dhanam datvā, pitā āmantayī mamaṃ.

79. “Rajjaṃ putta paṭipajja, mā pamajji puraṃ idaṃ;
Kataṃ me porisādena, mama āgamaṃ punā”ti.

Tattha **āgamaṃ punāti** puna āgamaṃ paṭiññātassa porisādassa saṅgaram katvā. **Brāhmaṇassa dhanam datvāti** takkasilato āgatassa nandanāmassa brāhmaṇassa tā gāthā sutvā catusahassaparimāṇaṃ dhanam datvā. **Pitā āmantayī mamanti** mama pitā jayaddisarājā maṃ āmantesi.

Kathaṃ āmantesīti ce? Āha “**rajja**”ntiādi. Tassattho – **putta**, tvaṃ imaṃ kulasantakaṃ rajjaṃ **paṭipajja**, yathāhaṃ dhammena samena rajjaṃ kāremi, evaṃ tvampi chatthaṃ ussāpetvā **rajjaṃ** kārehi. Tvaṃ idaṃ puraṃ rakkhanto rajjañca kārento mā pamādamāpajji, asukasmim thāne nigrodharukkhamūle porisādena yakkhena katametaṃ mayā saṅgaram mama puna tassa santikaṃ āgamaṃ uddissa, kevalaṃ tassa brāhmaṇassa dhanadānatthaṃ idhāgato saccaṃ anurakkhanto, tasmā tathāhaṃ gamissāmi.

Taṃ sutvā mahāsatto “mā kho tvaṃ, mahārāja, tattha agamāsi, ahaṃ tattha gamissāmi. Sace pana tvaṃ, tāta, gamissasiyeva, ahampi tayā saddhiṃ gamissāmiyevā”ti. “Evaṃ sante mayaṃ ubhopi na bhavissāma, tasmā ahameva tattha gamissāmi”ti nānappakārena vārentaṃ rājānaṃ saññāpetvā mātāpitaro vanditvā pitu atthāya attānaṃ pariccājitvā sotthibhāvāya pitari sāsitivādaṃ payuñjamāne mātubhaginibhariyāsu ca saccakiriyaṃ karontīsu āvudhaṃ gahetvā nagarato nikkhamitvā assupuṇṇamukhaṃ mahājanaṃ anubandhantaṃ āpucchitvā pitarā akkhātanayena yakkhavāsamaggaṃ paṭipajji. Yakkhiniputtopi “khattiyā nāma bahumāyā, ko jānāti kiṃ bhavissati”ti rukkaṃ abhiruhitvā rañño āgamaṃ olovento nisinno kumāraṃ āgacchantaṃ disvā “pitarā nivattetvā putto āgato bhavissati, natthi me bhaya”nti otaritvā tassa piṭṭhiṃ dassetvāva nisīdi. Mahāsatto āgantvā tassa purato aṭṭhāsi. Tena vuttaṃ –

80. “Mātāpitū ca vanditvā, nimminitvāna attanā;
Nikkhipitvā dhanam khaggaṃ, porisādaṃ upāgami”nti.

81. **Sasatthahatthūpagatanti** sasatthahatthaṃ upagataṃ āvudhapāṇiṃ maṃ attano santikaṃ upagataṃ disvā. **Kadāci so tasissatīti** so yakkho api taseyya. **Tena bhijjissati silanti** tena tassa tāsappādanena mayhaṃ silaṃ vinassati saṃkilissati. **Paritāsaṃ kate mayīti** mayi tassa paritāsaṃ kate sati.

82. **Silakhaṇḍabhayā mayhaṃ, tassa dessaṃ na byāharinti** yathā ca silabhedabhayena nihitasattho tassa santikaṃ agamāsi, evaṃ mayhaṃ silakhaṇḍabhayā eva tassa porisādassa dessaṃ aniṭṭhampi na byāharim, kevalaṃ pana mettacittena hitavādī idaṃ idāni vakkhamānaṃ vacanaṃ abhāsim.

Mahāsatto ca gantvā purato ʘhito. Yakkhiniputto taṃ vīmaṃsitukāmo “kosi tvam, kuto āgato, kiṃ maṃ na jānāsi ‘luddo manussamaṃsakhādako’ ti, kasmā ca idhāgatosi” ti pucchi. Kumāro “ahaṃ jayaddisarañño putto, tvam porisādakoti jānāmi, pitu jīvitam rakkhitum idhāgato, tasmā taṃ muñca, maṃ khādā” ti āha. Puna yakkhiniputto mukhākārenea “taṃ tassa puttoti ahaṃ jānāmi, dukkaram pana tayā kataṃ evaṃ āgacchantenā” ti āha. Kumāro “na idaṃ dukkaram, yaṃ pitu atthe jīvitapariccajanaṃ, mātipihetu hi evarūpaṃ puññaṃ katvā ekanteneva sagge pamodati, ahañca ‘amaraṇadhammo nāma koci satto natthi’ ti jānāmi, attanā ca kiñci kataṃ pāpaṃ nāma na sarāmi, tasmā maraṇatopi me bhayaṃ natthi, idaṃ sarīraṃ mayā te nissaṭṭham, aggim jāletvā khādā” ti āha. Tena vuttaṃ –

83. “Ujjālehi mahāaggim, papatissāmi rukkhato;
Tvam pakkakālamaññāya, bhakkhaya maṃ pitāmahā” ti.

Taṃ sutvā yakkhiniputto “na sakkā imassa maṃsaṃ khādītum, upāyena imaṃ palāpessāmī” ti cintetvā “tena hi araññaṃ pavisitvā sārādārūni āharitvā niddhūme aṅgāre karohi, tattha te maṃsaṃ pacitvā khādissāmī” ti āha. Mahāsatto tathā katvā tassa ārocesi. So taṃ olokeno “ayaṃ purisasiho maraṇatopi bhayaṃ natthi, evaṃ nibbhayo nāma na mayā diṭṭhapubbo” ti lomamaṃsajāto kumāraṃ olokesi. Kumāro kissa maṃ olokesi, na yathāvuttaṃ karosīti. Yakkhiniputto mahāsattaṃ “sattadhā tassa muddhā phaleyya, yo taṃ khādeyyā” ti āha. “Sace maṃ na khādītukāmosi, atha kasmā aggim kāresi” ti? “Tava pariggaṇhanattha” nti. “Tvam idāni maṃ kathaṃ pariggaṇhissasi, svāhaṃ tiracchānayanoniyam nibbattopi sakkassa devarañño attānaṃ pariggaṇhitum na adāsi” nti imamatthaṃ dassento –

“Idaṃhi so brāhmaṇaṃ maññamāno, saso avāsesi sake sarīre;
Teneva so candimā devaputto, sasatthuto kāmduhajja yakkhā” ti. (jā. 1.16.93) –

Gāthamāha.

Tattha **saso avāsesi sake sarīreti** attano sarīrahetu imaṃ sarīraṃ khādītva idha vasāti evaṃ sake sarīre attano sarīraṃ dento taṃ brāhmaṇarūpaṃ sakkam tattha vāsesi. **Sasatthutoti** “sasi” ti evaṃ sasasaddena thuto. **Kāmaduhoti** kāmavaḍḍhano. **Yakkhāti** deva.

Evaṃ mahāsatto cande sasalakkaṇaṃ kappaṭṭhiyaṃ pāṭihāriyaṃ sakkhim katvā attano sakkenapi pariggaṇhitum asakkuṇeyyataṃ abhāsi. Taṃ sutvā porisādo acchariyabbhutacittajāto –

“Cando yathā rāhumukhā pamutto, virocate pannaraseva bhāṇumā;
Evaṃ tuvaṃ porisādā pamutto, viroca kapile mahānubhāva;
Āmodayaṃ pitaraṃ mātarañca, sabbo ca te nandatu ñātipakkho” ti. (jā. 1.16.94) –

Gātham vatvā “gaccha mahāvīrā” ti kumāraṃ vissajjesi. Sopi taṃ nibbisevanaṃ katvā pañca sīlāni datvā “yakkho nu kho esa, no” ti vīmaṃsanto “yakkhānaṃ akkhīni rattāni honti animisāni ca, chāyā ca na paññāyati, asambhīto hoti, na imassa tathā. Tasmā nāyaṃ yakkho manusso eso, mayhaṃ kira pitu tayo bhātaro yakkhiniyā gahitā, tesu tāya dve khādītā bhavissanti, eko puttāsinehena paṭijaggito bhavissati. Iminā tena bhavitabba” nti nayaggāhena anumānena sabbaññutaññānena viya aviparītato niṭṭham gantvā “mayhaṃ pitu ācikkhitvā rajje paṭiṭṭhāpessāmī” ti cintetvā “na tvam yakkho, pitu me jeṭṭhabhātikosi, ehi mayā saddhim gantvā kulasantakaṃ rajjaṃ paṭipajjāhi” ti āha. Tena vuttaṃ “tvam pitāmahā” ti, tvam mama mahāpitāti attho. Itarena “nāhaṃ manusso” ti vutte tena saddhātābbassa dībbacakkhukatāpasassa santikaṃ nesi. Tāpasena “kiṃ karontā pitā puttā araññe vicarathā” ti pitubhāve kathite porisādo saddahitvā “gaccha, tāta, tvam, na me rajjena attho, pabbajissāmaha” nti tāpasassa santike isipabbajjaṃ pabbaji. Tena vuttaṃ –

84. “Iti sīlavataṃ hetu, nārakkhim mama jīvitam;
Pabbajesim caham tassa, sadā pāṇātipātika” nti.

Tattha **sīlavataṃ hetūti** sīlavantānaṃ mama pitūnaṃ hetu. Atha vā **sīlavataṃ hetūti** sīlavatahetu,

mayhaṃ sīlavatasamādānanimittam tassa abhijjanattham. **Tassāti** tam porisādam.

Atha mahāsatto attano mahāpitarāṃ pabbajitaṃ vanditvā nagarassa samīpaṃ gantvā “kumāro kira āgato”ti sutvā haṭṭhatuṭṭhena rañña nāgarehi negamajānapadehi ca paccuggato rājānaṃ vanditvā sabbaṃ pavattiṃ ārocesi. Tam sutvā rājā taṅkhaṇaṇṇeva bheriṃ carāpetvā mahantena parivārena tassa santikaṃ gantvā “ehi, bhātika, rajjaṃ paṭipajjāhī”ti āha. “Alaṃ, mahārājā”ti. “Tena hi mayhaṃ uyyāne vasā”ti. “Na āgacchāmi”ti. Rājā tassa assamassa avidūre gāmaṃ nivesetvā bhikkhaṃ paṭṭhapesi. So cūlakammāsadammanigamo nāma jāto.

Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṃ, tāpaso sārīputto, porisādo aṅgulimālo, kaniṭṭhā uppalavaṇṇā, aggamaheṣī rāhulamātā, alīnasattukumāro lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva yathārahaṃ sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā pitarā nivāriyamāno attano jīvitāṃ pariccajitvā pitu jīvitarakkhaṇattham “porisādassa santikaṃ gamissāmi”ti nicchayo, tassa ca santāsapariharāṇattham nihitasatthassa gamanaṃ, “attano sīlakhaṇḍanaṃ mā hotū”ti tena piyavācāya samudācāro, tena ca nānāyehi pariggaṇhiyamānassa maraṇasantāsābhāvo, pitu atthe mayhaṃ sarīraṃ saphalaṃ karissāmi ti haṭṭhatuṭṭhabhāvo, sakkenāpi pariggaṇhituṃ asakkuṇeyyassa sasajātiyampi pariccāgattham attano jīvitanirapekkhabhāvassa jānanaṃ, tena samāgamepi ossaṭṭhepi cittassa vikārābhāvo, tassa ca manussabhāvamahāpitubhāvānaṃ aviparītato jānanaṃ, nītamatte ca tam kulasantake rajje paṭiṭṭhāpetukāmatā, dhammadesanāya saṃvejetvā sīlesu paṭiṭṭhāpananti. Evamādayo idha bodhisattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Alīnasattucariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Saṅkhaṇḍacariyāvaṇṇanā

85. Dasame **saṅkhaṇḍaloti**ādīsu ayaṃ saṅkhepattho – devabhogasampattisadisāya mahatiyā nāgiddhiyā samannāgatattā **mahiddhiko**. Heṭṭhā dve, upari dveti catasso dāṭhā āvudhā etassāti **dāṭhāvudho**. Uggatejavisaṭṭāya **ghoraviso**. Nāgayonisiddhāhi dvīhi jivhāhi samannāgatoti **dvijivho**. Mahānubhāvānampi urena gamanato “uragā”ti laddhanāmānaṃ nāgānaṃ adhipatibhāvato **uragādhībū**.

86. Dvinnam maggānaṃ vinivijjhivā sandhibhāvena gataṭṭhānasānkhāte **catuppathe**. Aparāparaṃ mahājanasañcaraṇatṭhānabhūte **mahāmagge**. Tato eva mahājanasamākiṇṇabhāvena **nānājanasamākule**. Idāni vakkhamānānaṃ catunnaṃ aṅgānaṃ vasena **caturo aṅge**. **Adhiṭṭhāya** adhiṭṭhahitvā, citte ṭhapetvā. Yadāhaṃ saṅkhaṇḍo nāma yathāvuttarūpo nāgarājā homi, tadā heṭṭhā vuttappakāre ṭhāne **vāsaṃ** uposathavāsavasena nivāsaṃ **akappayim** kappesiṃ.

Mahāsatto hi dānasīlādipuññapasuto hutvā bodhipariyesanavasena aparāparaṃ devamanussagatīsu saṃsaranto kadāci devabhogasadisasampattike nāgabhave nibbattitvā saṅkhaṇḍo nāma nāgarājā ahoṣi mahiddhiko mahānubhāvo. So gacchante kāle tāya sampattiyā vipaṭṭisārī hutvā manussayoniṃ patthento uposathavāsaṃ vasi. Athassa nāgabhave vasantassa uposathavāso na sampajjati, sīlaṃ saṃkilissati, tena so nāgabhanā nikkhamitvā kaṇhavaṇṇāya nadiyā avidūre mahāmaggassa ca ekapadikamaggassa ca antare ekaṃ vammikaṃ parikkhipitvā uposatham adhiṭṭhāya cātuddasapannarasesu samādinnasīlo “mama cammādīni atthikā gaṇhantū”ti attānaṃ dānamukhe vissajjetvā nipajjati, paṭipade nāgabhanam gacchati. Tena vuttaṃ “**punāparaṃ yadā homi, saṅkhaṇḍo**”tiādi. Tassattho vutto eva.

87. Yaṃ panettha **chaviyā cammenā**tiādikam “caturo aṅge adhiṭṭhāyā”ti vuttaṃ caturaṅgadhīṭṭhānadassanaṃ. Chavicammāni hi idha ekamaṅgaṃ. Evaṃ uposathavāsaṃ vasantassa mahāsattassa dīgho addhā vītivatto.

Athekadivasam tasmim tathā sīlaṃ samādiyitvā nipanne soḷasa bhojaputtā “maṃsaṃ āharissāmā”ti āvudhahatthā araṇṇe carantā kiñci alabhivā nikkhamantā tam vammikamatthake nipannaṃ disvā “mayam

ajja godhāpotakampi na labhimhā, imaṃ nāgarājānaṃ vadhitvā khādissāmā”ti cintetvā “mahā kho panesa gayhamāno palāyeyyāti yathānipannakamyeva naṃ bhogesu sūlehi vijjhivā dubbalaṃ katvā gaṇhissāmā”ti sūlāni ādāya upasaṅkamimsu. Bodhisattassāpi sarīraṃ mahantaṃ ekadoṇikanāvappamaṇaṃ vaṭṭetvā ṭhapitasumanapupphadāmaṃ viya jīṅjukaphalasadisehi akkhīhi jayasumanapupphasadisena ca sīsena samannāgataṃ ativiya sobhati. So tesam soḷasannaṃ janānaṃ padasaddena bhogantarato sīsaṃ nīharitvā rattakkhīni ummīletvā te sūlahatthe āgacchante disvā “ajja mayhaṃ manoratho matthakaṃ pāpuṇissatī”ti attānaṃ dānamukhe niyyātetvā “ime mama sarīraṃ sattīhi koṭṭetvā chiddāvachiddaṃ karonte na olokessāmī”ti attano sīlakhaṇḍabhayena daḷhaṃ adhiṭṭhānaṃ adhiṭṭhahitvā sīsaṃ bhogantare eva pavesetvā nipajji.

Atha naṃ te upagantvā naṅguṭṭhe gahetvā ākaḍḍhantā bhūmiyaṃ pātetvā tikhiṇasūlehi aṭṭhasu ṭhānesu vijjhivā sakaṇṭakā kālavettayaṭṭhiyo pahāramukhehi pavesetvā aṭṭhasu ṭhānesu kājehi ādāya mahāmaggaṃ paṭipajjimsu. Mahāsatto sūlehi vijjhanato paṭṭhāya ekaṭṭhānepi akkhīni ummīletvā te na olokesi. Tassa aṭṭhahi kājehi ādāya nīyamānassa sīsaṃ olambitvā bhūmiṃ paharati. Atha naṃ “sīsamassa olambatī”ti mahāmagge nipajjāpetvā sukhumena sūlena nāsāpuṭe vijjhivā rajjukaṃ pavesetvā sīsaṃ ukkhipitvā kājakoṭiyaṃ laggetvā punapi ukkhipitvā maggaṃ paṭipajjimsu. Tena vuttaṃ –

88. “Addasaṃsu bhojaputtā, kharā luddā akāruṇā;
Upagañchumaṃ mamaṃ tattha, daṇḍamuggarapāṇino.
89. “Nāsāya vinivijjhivā, naṅguṭṭhe piṭṭhikaṇṭake;
Kāje āropayitvāna, bhojaputtā harimsu ma’nti.

Tattha **bhojaputtā**ti luddaputtā. **Kharā**ti kakkhaḷā, pharusakāyavacīkammantā. **Luddā**ti dāruṇā, ghoramānasā. **Akāruṇā**ti nikkaruṇā. **Daṇḍamuggarapāṇino**ti caturassadaṇḍahatthā. **Nāsāya vinivijjhivā**ti rajjukaṃ pavesetuṃ sukhumena sūlena nāsāpuṭe vijjhivā. **Naṅguṭṭhe piṭṭhikaṇṭake**ti naṅguṭṭhappadese tattha tattha piṭṭhikaṇṭakasamīpe ca vinivijjhivāti sambandho. **Kāje āropayitvānā**ti aṭṭhasu ṭhānesu vinivijjhivā baddhesu aṭṭhasu vettalatāmaṇḍalesu ekekasmīṃ ovijjhitaṃ ekekaṃ kājaṃ dve dve bhojaputtā attano attano khandhaṃ āropetvā.

90. **Sasāgarantaṃ pathavinti** samuddapariyantaṃ mahāpathaviṃ. **Sakānanaṃ sapabbatanti** saddhiṃ kānanehi pabbatehi cāti sakānanaṃ sapabbatañca. **Nāsāvātena jhāpayeti** sacāhaṃ **icchamāno** icchanto kujjhivā nāsāvātaṃ vissajjeyyaṃ, samuddapariyantaṃ sakānanaṃ sapabbataṃ imaṃ mahāpathaviṃ jhāpeyyaṃ, saha nāsāvātavissajjanena chārikaṃ kareyyaṃ, etādiso tadā mayhaṃ ānubhāvo.

91. Evaṃ santepi **sūlehi vinivijjhante, koṭṭayantepi sattibhi. Bhojaputte na kuppāmī**ti dubbalabhāvakarāṇatthaṃ vettalatāpavesanattañca sārādārūhi tacchetvā katehi tikhiṇasūlehi aṭṭhasu ṭhānesu vijjhantepi dubbalabhāvakarāṇatthaṃ tikhiṇāhi sattīhi tahiṃ tahiṃ koṭṭayantepi bhojaputtānaṃ luddānaṃ na kuppāmi. **Esā me sīlapāramī**ti evaṃ mahānubhāvassa tathā adhiṭṭhahantassa yā me mayhaṃ sīlakhaṇḍabhayena tesam akujjhanā, esā ekanteneva jīvitānirapekkhabhāvena pavattā mayhaṃ sīlapāramī, sīlavasena paramatthapāramīti attho.

Tathā pana bodhisatte tehi nīyamāne mithilānagaravāsī ālāro nāma kuṭumbiko pañcasakaṭasatāni ādāya sukhayānake nisīditvā gacchanto te bhojaputte mahāsattaṃ harante disvā kāruṇīyaṃ uppādetvā te ludde pucchi – “kissāyaṃ nāgo nīyati, netvā cimāṃ kiṃ karissathā”ti? Te “imassa nāgassa maṃsaṃ sādūñca mudūñca thūlañca pacitvā khādissāmā”ti āhaṃsu. Atha so tesam soḷasavāhagone pasataṃ pasataṃ suvaṇṇamāsake sabbesaṃ nivāsanapārūpanāni bhariyānampi tesam vatthābharaṇāni datvā “sammā, ayaṃ mahānubhāvo nāgarājā, attano sīlaguṇena tumhākaṃ na dubbhi, imaṃ kilamantehi bahū tumhehi apuññaṃ pasutaṃ, vissajjethā”ti āha. Te “ayaṃ amhākaṃ manāpo bhakkho, bahū ca no uragā bhuttapubbā, tathāpi tava vacanaṃ amhehi pūjetabbaṃ, tasmā imaṃ nāgaṃ vissajjessāmā”ti vissajjetvā mahāsattaṃ bhūmiyaṃ nipajjāpetvā attano kakkhaḷatāya tā kaṇṭakācitā āvutā kālavettalatā koṭiyaṃ gahetvā ākaḍḍhituṃ ārabhimsu.

Atha so nāgarājānaṃ kilamantaṃ disvā akilamentova asinā latā chinditvā dārakānaṃ kaṇṇavedhato paṭiharaṇaniyāmena adukkhāpento saṇikaṃ nīhari. Tasmim̄ kāle te bhojaputtā yaṃ bandhanaṃ tassa natthuto paveśtvā paṭimukkaṃ, taṃ bandhanaṃ saṇikaṃ mocayim̄su. Mahāsatto muhuttaṃ pācīnābhimukho gantvā assupuṇṇehi nettehi ālāraṃ olokesi. Luddā thokaṃ gantvā “urago dubbalo, matakāle gahetvāva naṃ gamissāmā”ti nilīyim̄su. Ālāro mahāsattassa añjalim̄ paggayha “gaccheva kho tvam̄, mahānāga, mā taṃ luddā puna gahesu”nti vadanto thokaṃ taṃ nāgaṃ anugantvā nivatti.

Bodhisatto nāgabhanānaṃ gantvā tattha papañcaṃ akatvā mahantena parivārena nikkhamitvā ālāraṃ upasaṅkamitvā nāgabhanassa vaṇṇaṃ kathetvā taṃ tattha netvā tīhi kaññāsatehi saddhim̄ mahantamassa yasaṃ datvā dibbehi kāmehi santappesi. Ālāro nāgabhavane ekavassaṃ vasitvā dibbe kāme paribhuñjitvā “icchāmahaṃ, samma, pabbajitu”nti nāgarājassa kathetvā pabbajitaparikkhāre gahetvā tato nikkhamitvā himavantappadesaṃ gantvā pabbajitvā tattha ciraṃ vasitvā aparabhāge cārikaṃ caranto bārāṇasiṃ patvā bārāṇasiraññā samāgato tena ācārasampattim̄ nissāya pasannena “tvam̄ ulārabhogā maññe kulā pabbajito, kena nu kho kāraṇena pabbajitosī”ti puṭṭho attano pabbajjākāraṇaṃ kathento luddānaṃ hatthato bodhisattassa vissajjāpanaṃ ādim̄ katvā sabbam̄ pavattim̄ rañño ācikkhitvā –

“Diṭṭhā mayā mānusakāpi kāmā, asassatā vipariṇāmadhammā;
Ādīnaṃ kāmagaṇesu disvā, saddhāyaṃ pabbajitomi, rāja.

“Dumapphalānīva patanti māṇavā, daharā ca vuddhā ca sarīrabhedā;
Etampi disvā pabbajitomi rāja, apanṇakaṃ sāmāññameva seyyo”ti. (jā. 2.17.191-192) –

Imāhi gāthāhi dhammaṃ desesi.

Taṃ sutvā rājā –

“Addhā have sevitabbā sapaññā, bahussutā ye bahuṭṭhānacintino;
Nāgañca sutvāna tavañcaālāra, kāhāmi puññāni anappakānī”ti. (jā. 2.17.193) –

Āha.

Athassa tāpaso –

“Addhā have sevitabbā sapaññā, bahussutā ye bahuṭṭhānacintino;
Nāgañca sutvāna mamañca rājā, karohi puññāni anappakānī”ti. (jā. 2.17.194) –

Evaṃ dhammaṃ desetvā tattheva cattāro vassānamāse vasitvā puna himavantaṃ gantvā yāvajīvaṃ cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmalokūpago ahoṣi. Bodhisattopi yāvajīvaṃ uposathavāsaṃ vasitvā saggapuraṃ pūresi. Sopi rājā dānādīni puññāni katvā yathākammaṃ gato.

Tadā ālāro sarīputtatthero ahoṣi, bārāṇasirājā ānandatthero, saṅkhapālanāgarājā lokanātho.

Tassa sarīrapariccāgo dānapāramī, tathārūpenapi visatejena samannāgatassa tathārūpāyapi pīlāya sati sīlassa abhinatā sīlapāramī, devabhogasampattisadisam̄ bhogaṃ pahāya nāgabhanato nikkhamitvā samaṇadhammakāraṇaṃ nekkhammapāramī, “dānādiatthaṃ idañcīdañca kātuṃ vaṭṭati”ti saṃvidhanaṃ paññāpāramī, kāmavitakkavinodanaṃ adhvīsanavīriyañca vīriyapāramī, adhvīsanakhanti khantipāramī, saccasamādānaṃ saccapāramī, acalasaṃādānādhiṭṭhānaṃ adhiṭṭhānapāramī, bhojaputte upādāya sabbasattesu mettānuddayabhāvo mettāpāramī, vedanāya sattasaṅkhāratavippakāresu ca majjhatabhāvo upekkhāpāramīti evaṃ dasa pāramiyo labbhanti. Sīlapāramī pana atisaṃvatīti katvā sā eva desanaṃ āruḷhā. Tathā idha bodhisattassa guṇānubhāvā “yojanasatike nāgabhanatṭhāne”tiādīnā **bhūridattacariyāyaṃ** (cariyā. 2.11 ādayo) vuttanayeneva yathārahaṃ vibhāvetabbāti.

Sankhapālacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Eteti ye hatthināgacariyādayo imasmiṃ vagge niddiṭṭhā anantaragāthāya ca “hatthināgo bhūridatto” tiādinā uddānavasena saṅgahetvā dassitā **nava** cariyā, te sabbe viśesato sīlapāramipūraṇavasena pavattiyā sīlaṃ balaṃ etesanti **sīlabalā**. Sīlassa paramatthapāramibhūṭassa parikkharaṇato santānassa ca paribhāvanāvasena abhisankharaṇato **parikkhārā**. Ukkamsagatāya sīlaparamatthapāramiyā asampunṇattā padeso etesaṃ atthi, na nippadesoti **padestikā** sappadesā. Kasmāti ce? Āha “**jīvitam parirakkhitvā, sīlāni anurakkhisa**” nti, yasmā etesu **hatthināgacariyādīsu** (cariyā. 2.1 ādayo) ahaṃ attano jīvitam ekadesena parirakkhitvā sīlāni anurakkhiṃ, jīvitam na sabbathā pariccajiṃ, ekanteneva pana **sankhapālassa me sato sabbakālampi jīvitam yassa kassaci niyyattam**, sankhapālanāgarājassa pana me mahānubhāvassa uggavisatejassa sato samānassa sabbakālampi tehi luddehi samāgame tato pubbepi pacchāpi sato evaṃ puggalavibhāgaṃ akatvā yassa kassaci sīlanurakkhānathameva jīvitam ekamseneva **niyyattam** niyātitaṃ dānamukhe nissatṭhaṃ, **tasmā sā sīlapāramīti** yasmā cetadevaṃ, tasmā tena kāraṇena sā paramatthapāramibhāvaṃ pattā mayhaṃ sīlapāramīti dassetīti.

Paramatthadīpaniyā cariyāpiṭakasaṃvaṇṇanāya

Dasavidhacariyāsaṅgahassa viśesato

Sīlapāramivibhāvanassa

Dutiyavaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Yudhañjayavaggo

1. Yudhañjayacariyāvaṇṇanā

1. Tatiyavaggassa paṭhame **amitayasoti** aparimitaparivāravibhavo. **Rājaputto yudhañjayoti** rammanagare sabbadattassa nāma rañño putto nāmena yudhañjajo nāma.

Ayañhi bārāṇasī **udayajātake** (jā. 1.11.37 ādayo) **surundhananagaraṃ** nāma jātā.

Cūlasutasomajātake (jā. 2.17.195 ādayo) **sudassanaṃ** nāma, **soṇanandajātake** (jā. 2.20.92 ādayo) **brahmavaḍḍhanaṃ** nāma, **khaṇḍahālajātake** (jā. 2.22.982 ādayo) **pupphavatī** nāma, imasmiṃ pana **yudhañjayajātake** (jā. 1.11.73 ādayo) **rammanagaraṃ** nāma ahosi, evamassa kadāci nāmaṃ parivattati. Tena vuttaṃ – “rājaputtoti rammanagare sabbadattassa nāma rañño putto” ti. Tassa pana rañño puttasaḥassaṃ ahosi. Bodhisatto jeṭṭhaputto, tassa rājā uparajjaṃ adāsi. So heṭṭhā vuttanayeneva divase divase mahādānaṃ pavattesi. Evaṃ gacchante kāle bodhisatto ekadivasaṃ pātova rathavaraṃ abhiruhitvā mahantena sirivibhavena uyyānakīlaṃ gacchanto rukkhaggaṭṭhaggaṣākhaggamakkaṭṭakasuttajālādīsu muttājālākārena lagge ussāvabindū disvā “samma sārathī, kiṃ nāmeta” nti pucchitvā “ete, deva, himasamaye patanakaussāvabindū nāmā” ti sutvā divasabhāgaṃ uyyāne kīlītvā sāyanhakāle paccāgacchanto te adisvā “samma sārathī, kahaṃ te ussāvabindū, na te idāni passāmī” ti pucchitvā “deva, sūriye uggacchante sabbe bhijjitvā vilayaṃ gacchantī” ti sutvā “yathā ime uppajjitvā bhijjanti, evaṃ imesaṃ sattānaṃ jīvitasankhārāpi tiṅggaṃ ussāvabindusadisāva, tasmā mayā byādhijarāmaṇehi apīlīteneva mātāpitaro āpucchitvā pabbajituṃ vaṭṭatī” ti ussāvabindumeva ārammaṇaṃ katvā āditte viya tayo bhava passanto attano gehaṃ āgantvā alaṅkatapaṭiyattāya vinicchayasālāya nisinnassa pitu santikameva gantvā pitaraṃ vanditvā ekamantaṃ ṭhito pabbajjaṃ yāci. Tena vuttaṃ –

“Ussāvabinduṃ sūriyātape, patitaṃ disvāna saṃvijjiṃ.

2. “Taññevādhīpatiṃ katvā, saṃvegamanubrūhayiṃ;
Mātāpitū ca vanditvā, pabbajjamaṇuyācaha” nti.

Tattha **sūriyātapeti** sūriyātapahetu, sūriyārasmisamphassanimittam. “Sūriyātapenā” tipi pāṭho. **Patitam disvānāti** vinaṭṭham passitvā, pubbe rukkhaggādīsu muttājālādīākārena laggam hutvā dissamānaṃ sūriyārasmisamphassena vinaṭṭham paññācakkhunā oloketvā. **Samvijinti** yathā etāni, evaṃ sattānaṃ jīvitānīpi lahuṃ lahuṃ bhijjamānasabhāvānīti aniccatāmanasikāravasena saṃvegamaṃpajjīṃ.

Taññevādhipatim katvā, saṃvegamanubrūhayinti taññeva ussāvabindūnaṃ aniccatam adhipatim mukham pubbaṅgamaṃ purecārikaṃ katvā tatheva sabbasaṅkhārānaṃ ittaratṭhitikataṃ parittakālatam manasikaronto ekavāraṃ uppannaṃ saṃvegamaṃ punappunaṃ uppādanena anuvaḍḍhesiṃ.

Pabbajjamanuyācahanti “tiṇagge ussāvabindū viya na ciraṭṭhitike sattānaṃ jīvite mayā byādhijarāmaranehi anabhibhūteneva pabbajitvā yatha etāni na santi, tam amataṃ mahānibbānaṃ gavesitabba”nti cintetvā mātāpitaro upasaṅkamitvā vanditvā “pabbajjam me anujānāthā”ti te aham pabbajjam yāciṃ. Evaṃ mahāsattena pabbajjāya yācitāya sakalanagare mahantaṃ kolāhalaṃ mahosi – “uparājā kira yudhañjāyo pabbajitukāmo”ti.

Tena ca samayena kāsiraṭṭhavāsino rājānaṃ daṭṭham āgantvā rammake paṭivasanti. Te sabbepi sannipatiṃsu. Iti sapariso rājā negamā ceva jānapadā ca bodhisattassa mātā devī ca sabbe ca orodhā mahāsattaṃ “mā kho tvaṃ, tāta kumāra, pabbajī”ti nivāresuṃ. Tattha rājā “sace te kāmehi unāṃ, aham te paripūrayāmi, ajjeva rajjam paṭipajjāhi”ti āha. Tassa mahāsatto –

“Mā maṃ deva nivārehi, pabbajantaṃ rathesabha;
Māham kāmehi sammatto, jarāya vasamanvagū”ti. (jā. 1.11.77) –

Attano pabbajjāchandameva vatvā tam sutvā saddhiṃ orodhehi mātuyā karuṇaṃ paridevantiyā –

“Ussāvova tiṇaggamhi, sūriyuggamaṃ pati;
Evamāyu manussānaṃ, mā maṃ amma nivārayā”ti. (jā. 1.11.79) –

Attano pabbajjākāraṇaṃ kathetvā nānappakāraṃ tehi yāciyamānopi abhisamvaḍḍhamānasasamvegattā anosakkitaṃ mānaso piyatare mahati nātīparivaṭṭe uḷāre rājissariye ca nirapekkhacitto pabbajī. Tena vuttaṃ –

3. “Yācanti maṃ pañjalikā, sanegamā saraṭṭhakā;
Ajjeva putta paṭipajja, iddham phītam mahāmahiṃ.
4. “Sarājake sahorodhe, sanegame saraṭṭhake;
Karuṇaṃ paridevante, anapekkho pariccaji”nti.

Tattha **pañjalikāti** pagghitāñjalikā. **Sanegamā saraṭṭhakāti** negamehi ceva raṭṭhavāsīhi ca saddhiṃ sabbe rājapurisā “mā kho, tvaṃ deva, pabbajī”ti maṃ yācanti. Mātāpitaro pana **ajjeva putta paṭipajja**, gāmanigamarājadhāniabhivuddhiyā vepullappattiyā ca, **iddham** vibhavasārasampattiyā sassādinipphattiyā ca, **phītam** imaṃ **mahāmahiṃ** anusāsa, chattaṃ ussāpetvā rajjam kārehīti yācanti. Evaṃ pana saha raññāti **sarājake**, tathā **sahorodhe sanegame saraṭṭhake** mahājane yathā suṇantānampi pageva passantānaṃ mahantaṃ kāruṇaṃ hoti, evaṃ **karuṇaṃ paridevante** tattha tattha **anapekkho** alaggacitto “aham tadā pabbajī”nti dasseti.

5-6. Idāni yadattaṃ cakkavattisirisadisamaṃ rajjasiriṃ piyatare nātībandhave pahāya siniddham pariggahaparijanaṃ lokābhīmataṃ mahantaṃ yasañca nirapekkho pariccajinti dassetuṃ dve gāthā abhāsi.

Tattha **kevalanti** anavasesaṃ itthāgāraṃ samuddapariyantañca pathaviṃ pabbajjādhīppāyena cajamāno evaṃ me sammāsambodhi sakkā adhigantunti **bodhiyāyeva kāraṇā** na kiñci cintesiṃ, na tattha īsakaṃ laggam janesinti attho. **Tasmāti** yasmā mātāpitaro tañca mahāyasaṃ **rajjañca me na dessam**, piyameva, tato pana sataguṇena sahasaguṇena satasahasaguṇena sabbaññutaññānameva mayham piyataram, tasmā mātādīhi saddhiṃ rajjam aham tadā **pariccajinti**.

Tadetam sabbam pariccajitvā pabbajjāya mahāsatte nikkhamante tassa kaniṭṭhabhātā yudhiṭṭhilakumāro nāma pitaram vāditvā pabbajjam anujānāpetvā bodhisattam anubandhi. Te ubhopi nagarā nikkhamma mahājanam nivattetvā himavantaṃ pavisitvā manorame ṭhāne assamapadaṃ katvā isipabbajjam pabbajitvā jhānābhīṇṇāyo nibbattetvā vanamūlaphalādīhi yāvajīvaṃ yāpetvā brahmalokaparāyanā ahesuṃ. Tenāha bhagavā –

“Ubho kumārā pabbajitā, yudhañjayo yudhiṭṭhilo;
Pahāya mātāpitaro, saṅgam chetvāna maccuno”ti. (jā. 1.11.83);

Tattha **saṅgam chetvāna maccunoti** maccumārassa sahakārikāraṇabhūtattā santakaṃ rāgadosamohasaṅgam vikkhambhanavasena chinditvā ubhopi pabbajitāti.

Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṃ, yudhiṭṭhilakumāro ānandatthero, yudhañjayo lokanātho.

Tassa pabbajjato pubbe pavattitamahādānāni ceva rajjādīpariccāgo ca dānapāramī, kāyavacīsaṃvaro sīlapāramī, pabbajjā ca jhānādhiḡamo ca nekkhammapāramī, aniccato manasikāraṃ ādiṃ katvā abhiṇṇādhiḡamapariyosānā paññā dānādīnaṃ upakārānupakāradhammapariggaṇhanapaññā ca paññāpāramī, sabbattha tadatthasādhanam vīriyam vīriyapāramī, ñāṇakhanti adhiḡāsanakhanti ca khantiḡpāramī, paṭiṇṇāya avisaṃvādanam saccapāramī, sabbattha acalasaṃmānādhiṭṭhānam adhiṭṭhānapāramī, sabbasattesu hitacittatāya mettābrahmaviḡārasena ca mettāpāramī, sattasaṅkhārakatavippakāraupekkhanavasena upekkhābrahmaviḡārasena ca upekkhāpāramīti dasa pāramiyo labbhanti. Visasato pana nekkhammapāramīti veditabbā. Tathā **akitticariyāyam** viya idhāpi mahāpurisassa acchariyaguṇā yathārahaṃ niddhāretabbā. Tena vuccati “evaṃ acchariyā hete, abbhutā ca mahesino...pe... dhammassa anudhammato”ti.

Yudhañjayacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Somanassacariyāvaṇṇanā

7. Dutiye **indapatthe puruttameti** evaṃnāmake nagaravare. **Kāmitoti** mātāpituādīhi “aho vata eko putto uppajjeyyā”ti evaṃ cirakāle patthito. **Dayitoti** piyāyito. **Somanassoti vissutoti** “somanasso”ti evaṃ pakāsanāmo.

8. **Silavāti** dasakusalakammaphasīlena ceva ācārasīlena ca samannāgato. **Guṇasampannoti** saddhābhāhusaccādiḡuṇehi upeto, paripuṇṇo vā. **Kalyāṇapaṭibhānavāti** taṃtaṃitikattabbasādhanena upāyakosallasāṅkhātena ca sundarena paṭibhānena samannāgato. **Vuḡḡhāpacāyīti** mātāpitaro kule jeṭṭhāti evaṃ ye jātivuḡḡhā, ye ca sīlādiḡuṇehi vuḡḡhā, tesam apacāyanasīlo. **Hirīmāti** pāpajigucchanaḡakhaṇāya hiriyā samannāgato. **Saṅgahesu ca kovidoti** dānapiyavacanaatthacariyāsamānattatāsaṅkhātehi catūhi saṅgahavatthūhi yathārahaṃ sattānaṃ saṅgaṇhanesu kusalo. Evarūpo reṇussa nāma kururājassa putto somanassoti vissuto yadā homīti sambandho.

9. **Tassa rañño patikaroti** tena kururājena pati abhikkhaṇam upakattabbabhāvena patikaro vallabho. **Kuhakatāpasoti** asantaḡuṇasambhāvanalakkhaṇena kohaṇṇena jīvitakappanako eko tāpaso, tassa rañño sakkātabbo ahoṣi. **Ārāmanti** phalārāmaṃ, yattha eḡlūkalābukumbhaṇḡatipusādivallīphalāni ceva taṇḡuleyyakādisākaṇca ropīyati. **Mālāvachanti** jātiatimuttakādīpupphagacchaṃ, tena pupphārāmaṃ dasseti. Ettha ca ārāmaṃ katvā tattha mālāvachchaṇca yathāvuttaphalavachchaṇca ropetvā tato laddhadhanaṃ saṃharitvā ṭhapento **jīvatīti** attho veditabbo.

Tatrāyam anupubbikathā – tadā mahārakkhito nāma tāpaso pañcasatāpasaparivāro himavante vasitvā loṇambilasevanatthāya janapadacārikaṃ caranto indapatthanagaraṃ patvā rājuyyāne vasitvā sapariso piṇḡāya caranto rājadvāraṃ pāpuṇi. Rājā isigaṇam disvā iriyāpathe pasanno alaṅkatamahātale nisīdāpetvā paṇītenāhārena parivisitvā “bhante, imaṃ vassāratam mama uyyāneyeva vasathā”ti vatvā tehi saddhiṃ

uyyānaṃ gantvā vasanaṭṭhānāni kāretvā pabbajitaparikkhāre datvā nikkhami. Tato paṭṭhāya sabbepe te rājanivesane bhujjanti.

Rājā pana aputtako putte pattheti, puttā nuppajjanti. Vassārattaccayena mahārakkhito “himavantaṃ gamissāmā”ti rājānaṃ āpucchitvā rañña katasakkārasammāno nikkhamitvā antarāmagge majjhanhikasamaye maggā okkamma ekassa sandacchāyassa rukkhassa heṭṭhā sapaṛiso nisīdi. Tāpasā kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ – “rājā aputtako, sādhu vatassa sace rājaputtaṃ labheyyā”ti. Mahārakkhito taṃ kathaṃ sutvā “bhavissati nu kho rañño putto, udāhu no”ti upadhārento “bhavissati”ti ñatvā “mā tumhe cintayittha, ajja paccūsakāle eko devaputto cavitvā rañño aggamaheṣiyā kucchimhi nibbattissati”ti āha.

Taṃ sutvā eko kūṭajaṭilo “idāni rājakulūpako bhavissāmī”ti cintetvā tāpasānaṃ gamanakāle gilānālayaṃ katvā nipajjitvā “ehi gacchāmā”ti vutte “na sakkomī”ti āha. Mahārakkhito tassa nipanna kāraṇaṃ ñatvā “yadā sakkosi, tadā āgaccheyyāsi”ti isigaṇaṃ ādāya himavantaṃ gato. Kuhako nivattitvā vegena gantvā rājadvāre ṭhatvā “mahārakkhitassa upaṭṭhākatāpasō āgato”ti rañño ārocāpetvā rañña vegena pakkosāpito pāsādaṃ abhiruyha paññatte āsane nisīdi. Rājā taṃ vanditvā ekamantaṃ nisinno isīnaṃ ārogyaṃ pucchitvā “bhante, atikhippaṃ nivattittha, kenatthena āgatathā”ti āha.

Mahārāja, isigaṇo sukhanisinno “sādhu vatassa sace rañño vaṃsānurakkhako putto uppajjeyyā”ti kathaṃ samuṭṭhāpesi. Ahaṃ taṃ kathaṃ sutvā “bhavissati nu kho rañño putto, udāhu no”ti dibbacakkhunā olokeno “mahiddhiko devaputto cavitvā aggamaheṣiyā sudhammāya kucchimhi nibbattissati”ti disvā “ajānantā gabbhaṃ nāseyyuṃ, ācikkhissāmi tāva na”nti tumhākaṃ kathanatthāya āgato, kathitaṃ vo mayā, gacchāmaha”nti. Rājā “bhante, na sakkā gantu”nti haṭṭhatuṭṭho pasannacitto kuhakatāpasāṃ uyyānaṃ netvā vasanaṭṭhānaṃ saṃvidahitvā adāsi. So tato paṭṭhāya rājakule bhujjanto vasati, “dibbacakkhuko”tvevassa nāmaṃ ahoṣi.

Tadā bodhisatto tāvatimsabhavanato cavitvā tattha paṭisandhiṃ gaṇhi, jātassa ca nāmaggaṇadivase “somanasso”ti nāmaṃ kariṃsu. So kumāraparihārena vaḍḍhati. Kuhakatāpasopi uyyānassa ekapasse nānappakāraṃ sūpeyyasākāñca phalavallīdayo ca ropetvā paṇṇikānaṃ hatthe vikkiṇanto dhaṇaṃ saṃharati. Atha bodhisattassa sattavassikakāle rañño paccanto kupito. So “tāta, dibbacakkhutāpase mā pamajjā”ti kumāraṃ paṭicchāpetvā paccantaṃ vūpasametūṃ gato.

10-13. Atheadivasāṃ kumāro “jaṭilaṃ passissāmī”ti uyyānaṃ gantvā kūṭajaṭilaṃ ekaṃ gandhikakāsāvaṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā ubhoḥi hatthehi dve ghaṭe gahetvā sākavattusmiṃ udakaṃ siñcantaṃ disvā “ayaṃ kūṭajaṭilo attano samaṇadhammaṃ akatvā paṇṇikakammaṃ karotī”ti ñatvā “kiṃ karosi paṇṇikagahapatikā”ti taṃ lajjāpetvā avanditvā eva nikkhami.

Kūṭajaṭilo “ayaṃ idāneva evarūpo, pacchā ‘ko jānāti kiṃ karissati’ti idāneva naṃ nāsetuṃ vaṭṭati”ti cintetvā rañño āgamanakāle pāsānaphalakaṃ ekamantaṃ khipitvā pānīyaghaṭaṃ bhinditvā paṇṇasālāya tiṇāni vikiritvā sarīraṃ telena makkhetvā paṇṇasālāṃ pavisitvā sasīsaṃ pārupitvā mahādukkhappatto viya mañce nipajji. Rājā āgantvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā nivesanaṃ apavitivāva “mama sāmikaṃ dibbacakkhukaṃ passissāmī”ti paṇṇasāladvāraṃ gantvā taṃ vippakāraṃ disvā “kiṃ nu kho eta”nti anto pavisitvā taṃ nipannaṃ disvā pāde parimajjanto pucchi – “kena, tvaṃ bhante, evaṃ viheṭṭhito, kamajja yamalokaṃ nemi, taṃ me sīghaṃ ācikkhā”ti.

Taṃ sutvā kūṭajaṭilo nitthunanto uṭṭhāya diṭṭho, mahārāja, tvaṃ me, passitvā tayi vissāseṇa ahaṃ imaṃ vippakāraṃ patto, tava puttenamhi evaṃ viheṭṭhitoti. Taṃ sutvā rājā coraghātake āṇāpesi – “gacchatha kumārassa sīsaṃ chinditvā sarīrañcassa khaṇḍākhāṇḍikaṃ chinditvā rathiyā rathiyaṃ vikirathā”ti. Te mātaraṃ alaṅkaritvā attano anke nisīdāpitaṃ kumāraṃ ākaḍḍhiṃsu – “rañña te vadho āṇatto”ti. Kumāro maraṇabhayaṭajjito mātu aṅkato vuṭṭhāya – “rañño maṃ dassetha, santi rājakiccāni”ti āha. Te kumārassa vacanaṃ sutvā māretuṃ avisahantā goṇaṃ viya rajjuyā parikaḍḍhantā netvā rañño dassesuṃ. Tena vuttaṃ “**tamaḥaṃ disvāna kuhaka**”ntiādi.

Tattha **thusrāsīmva ataṇḍulanti** taṇḍulakaṇehi virahitaṃ thusrāsīm viya, **dumaṃva** rukkhāṃ viya,

anto mahāsusiraṃ. Kadaliṃva asārakaṃ sīlādisārarahitaṃ tāpasam ahaṃ disvā natthi imassa satam sādḥūnaṃ jhānādidhammo. Kasmā? **Sāmaññā** samaṇabhāvā sīlamattatopi **apagato** parihīno ayaṃ, tathā hi ayaṃ **hirīsukkadhamaḥajahito** pajahitahirisaṅkhātasukkadhama. **Jīvitavuttikāraṇāti** “kevalam jīvitasseva hetu ayaṃ tāpasalingena caratī”ti cintesinti dasseti. **Parantihīti** paranto paccanto nivāsabhūto etesaṃ atthīti parantino, sīmantarikavāsino. Tehi parantihī aṭavikehi paccantadeso khobhito ahoṣi. Taṃ paccantakopaṃ nisedhetuṃ vūpasametūṃ gacchanta mama pitā kururājā “tāta somanassakumāra, mayhaṃ sāmikaṃ **uggatāpanaṃ** ghoratapaṃ paramasantindriyaṃ **jaṭilaṃ mā pamajji**. So hi amhākaṃ sabbakāmadado, tasmā **yadicchakaṃ** cittaruciyaṃ tassa cittānukūlaṃ **pavattehi** anuvattehī”ti tadā maṃ anusāsīti dasseti.

14. Tamahaṃ gantvānupaṭṭhānanti pitu vacanaṃ anatikkanta taṃ kūṭatāpasam upaṭṭhānatthaṃ gantvā taṃ sākavatthusmiṃ udakaṃ āsiñcantaṃ disvā “paṇṇiko aya”nti ca ñatvā **kacci te, gahapati, kusalanti**, gahapati, te sarīrassa kacci kusalaṃ kusalameva, tathā hi sākavatthusmiṃ udakaṃ āsiñcasi. Kiṃ vā tava hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā **āharīyatu**, tathā hi paṇṇikavuttiṃ anutiṭṭhasīti idaṃ vacanaṃ abhāsiṃ.

15. Tena so kupito āsīti tena mayā vuttagahapativādena so mānanissito mānaṃ allīno kuhako mayhaṃ kupito kuddho ahoṣi. Kuddho ca samāno “**ghātāpemi tuvaṃ ajja, raṭṭhā pabbājayāmi vā**”ti āha.

Tattha **tuvaṃ ajjāti**, tvaṃ ajja, idāniyeva rañño āgatakāleti attho.

16. Nisedhayitvā paccantanti paccantaṃ vūpasametvā nagaraṃ apaviṭṭho taṅkhaṇaṇṇeva uyyānaṃ gantvā **kuhakaṃ** kuhakatāpasam **kacci te, bhante, khamanīyaṃ, sammāno te pavattitoti** kumārena te sammāno pavattito ahoṣi.

17. Kumāro yathā nāsiyoti yathā kumāro nāsiyo nāsetabbo ghātāpetabbo, tathā so **pāpo tassa** rañño ācikkhi. **Āṇāpesīti** mayhaṃ sāmike imasmiṃ dibbacakkhūtāpase sati kiṃ mama na nipphajjati, tasmā puttana me attho natthi, tatopi ayameva seyyoti cintetvā āṇāpesi.

18. Kinti? Sīsaṃ tattheva chinditvāti yasmiṃ ṭhāne taṃ kumāraṃ passatha, tattheva tassa sīsaṃ chinditvā sarīrañcassa **katvāna catukhaṇḍikaṃ** caturo khaṇḍe katvā rathiyā rathiyaṃ nīyantā vīthito vīthiṃ vikkhipantā dassetha. Kasmā? **Sā gati jaṭilahīlitāti** yehi ayaṃ jaṭilo hīlito, tesam jaṭilahīlitānaṃ sā gati sā nipphatti so vipākoti. **Jaṭilahīlitāti** vā jaṭilahīlanahetu sā tassa nipphattīti evañcetha attho daṭṭhabbo.

19. Tatthāti tassa rañño āṇāyaṃ, tasmīṃ vā tāpasassa paribhave. **Kāraṇikāti** ghātakā, coraghātakāti attho. **Caṇḍāti** kurūrā. **Luddāti** sudāruṇā. **Akāruṇāti** tasseva vevacanaṃ kataṃ. “Akaruṇā”tipi pāḷi, nikkaruṇāti attho. **Mātu anke nisinnassāti** mama mātu sudhammāya deviyā ucchāṅge nisinnassa. “Nisinnassā”ti anādare sāmivacanaṃ. **Ākaḍḍhitvā nayanti** manti mātārā alaṅkaritvā attano anke nisīdāpitaṃ maṃ rājāṇāya te coraghātakā goṇaṃ viya rajjuyā ākaḍḍhitvā āghātaṃ nayanti. Kumāre pana nīyamāne dāsigaṇaparivutā saddhiṃ orodhehi sudhammā devī nāgarāpi “mayam niraparādham kumāraṃ māretuṃ na dassāmā”ti tena saddhiṃyeva agamaṃsu.

20. Bandhataṃ gāḷhabandhananti gāḷhabandhanaṃ bandhantānaṃ tesam kāraṇikapurisaṇaṃ. **Rajakiriyāni atthi meti** mayā rañño vattabbāni rājakiccāni atthi. Tasmā **rañño dassetha maṃ khippanti** tesam ahaṃ evaṃ vacanaṃ avacaṃ.

21. Rañño dassayīṃsu, pāpassa pāpasevinoti attanā pāpasīlassa lāmakācārassa kūṭatāpasassa sevanato pāpasevino rañño maṃ dassayīṃsu. **Disvāna taṃ saññāpesinti** taṃ mama pitaraṃ kururājānaṃ passitvā “kasmā maṃ, deva, mārāpesī”ti vatvā tena “kasmā ca pana tvaṃ mayhaṃ sāmikaṃ dibbacakkhūtāpasam gahapativādena samudācari. Idañcidaṅca vippakāraṃ karī”ti vutte “deva, gahapatiññeva ‘gahapatī’ti vadantassa ko mayhaṃ doso”ti vatvā tassa nānāvīdhāni mālāvacchāni ropetvā pupphapaṇṇaphalāphalādīnaṃ vikkiṇanaṃ hatthato cassa tāni devasikaṃ vikkiṇantehi mālākārapaṇṇikehi

saddahāpetvā “mālāvattthupaṇṇavatthūni upadhārethā”ti vatvā paṇṇasālañcassa pavisitvā pupphādivikkīyaladdhaṃ kahāpaṇakabhaṇḍikaṃ attano purisehi nīharāpetvā rājānaṃ saññāpesiṃ tassa kūṭatāpasabhāvaṃ jānāpesiṃ. **Mamañca vasamānāyinti** tena saññāpanena “saccaṃ kho pana kumāro vadati, ayaṃ kūṭatāpaso pubbe appiccho viya hutvā idāni mahāpariggaho jāto”ti yathā tasmīṃ nibbinno mama vase vattati, evaṃ rājānaṃ mama vasamānesiṃ.

Tato mahāsatto “evarūpassa bālassa rañño santike vasanato himavantāṃ pavisitvā pabbajitūṃ yutta”nti cintetvā rājānaṃ āpucchi – “na me, mahārāja, idha vāsena attho, anujānātha maṃ pabbajissāmī”ti. Rājā “tāta, mayā anupadhāretvāva te vadho āṇatto, khama mayhaṃ aparādha”nti mahāsattaṃ khamāpetvā “ajjeva imaṃ rajjaṃ paṭipajjāhī”ti āha. Kumāro “deva, kimatthi mānusakesu bhogesu, ahaṃ pubbe dīgharattaṃ dibbabhogasampattiyo anubhaviṃ, na tatthāpi me saṅgo, pabbajissāmevāhaṃ, na tādissa bālassa paraneyyabuddhino santike vasāmī”ti vatvā taṃ ovadanto –

“Anisamma kataṃ kammaṃ, anavatthāya cintitaṃ;
Bhesajjasseva vebhaṅgo, vipāko hoti pāpako.

“Nisamma ca kataṃ kammaṃ, sammāvatthāya cintitaṃ;
Bhesajjasseva sampatti, vipāko hoti bhadrako.

“Alaso gihī kāmabhogī na sādhu, asaññato pabbajito na sādhu;
Rājā na sādhu anisammakārī, yo paṇḍito kodhano taṃ na sādhu.

“Nisamma khattiyo kayirā, nānisamma disampati;
Nisammakārino rāja, yaso kitti ca vaḍḍhati.

“Nisamma daṇḍaṃ paṇayeyya issaro, vegā kataṃ tappati bhūmipāla;
Sammāpaṇḍhī ca narassa atthā, anānutappā te bhavanti pacchā.

“Anānutappāni hi ye karonti, vibhajja kammāyatanāni loke;
Viññuppasatthāni sukhudrayāni, bhavanti buddhānumatāni tāni.

“Āgacchuṃ dovārikā khaggabandhā, kāsāviyā hantu mamaṃ janinda;
Mātuñca aṅkasmimaṃ nisinno, ākaḍḍhito sahasā tehi deva.

“Kaṭukañhi sambādhaṃ sukicchaṃ patto, madhurampiyaṃ jīvitaṃ laddha rāja;
Kicchenahaṃ aṅga vadhā pamutto, pabbajjamevābhimanohamasmī”ti. (jā. 1.15.227-234) –

Imāhi gāthāhi dhammaṃ desesi.

Tattha **anisammāti** anupadhāretvā. **Anavatthāyāti** avavatthapetvā. **Vebhaṅgoti** vipatti. **Vipākoti** nipphatti. **Asaññatoti** asaṃvuto dussīlo. **Paṇayeyyāti** paṭṭhapeyya. **Vegāti** vegena sahasā. **Sammāpaṇḍhī cāti** sammāpaṇḍhinā, yoniso ṭhapitena cittena katā **narassa atthā pacchā anānutappā bhavantīti attho**. **Vibhajjāti** imāni kātuṃ yuttāni, imāni ayuttānīti evaṃ paññāya vibhajjitvā. **Kammāyatanānīti** kammāni. **Buddhānumatānīti** paṇḍitehi anumatāni anavajjāni honti. **Kaṭukanti** dukkhaṃ asātaṃ, **sambādhaṃ sukicchaṃ** maraṇabhayaṃ **pattomhi**. **Laddhāti** attano ñāṇabalena jīvitaṃ labhitvā. **Pabbajjamevābhimanoti** pabbajjābhimukhacitto evāhamasmi.

Evaṃ mahāsattena dhamme desite rājā devīṃ āmantesi – “devi, tvaṃ puttaṃ nivattehī”ti. Devīpi kumārassa pabbajjameva rocesi. Mahāsatto mātāpitaro vanditvā “sace mayhaṃ doso atthi, taṃ khamathā”ti khamāpetvā mahājanaṃ āpucchitvā himavantābhimukho agamāsī. Gate ca pana mahāsatte mahājano kūṭajātilaṃ pothetvā jīvitakkhayaṃ pāpesi. Bodhisattopi sanāgarehi amaccapārisajjādīhi rājapurisehi assumukhehi anubandhiyamāno te nivattesi. Manussesu nivattesu manussavaṇṇenāgantvā

devatāhi nīto satta pabbatarājiyo atikkamitvā himavante vissakammunā nimmitāya paṇṇasālāya isipabbajjaṃ pabbaji. Tena vuttaṃ –

22. “So maṃ tattha khamāpesi, mahārajjaṃ adāsi me;
Sohaṃ tamaṃ dālayitvā, pabbajjaṃ anagāriya”nti.

Tattha **tamaṃ dālayitvā**ti kāmādīnavadassanassa paṭipakkhabhūtaṃ sammohatamaṃ vidhamitvā. **Pabbajinti** upāgacchiṃ. **Anagāriyanti** pabbajjaṃ.

23. Idāni yadatthaṃ tadā taṃ rājissariyaṃ pariccattaṃ, taṃ dassetuṃ “**na me dessa**”nti osānagāthamāha. Tassattho vuttanayova.

Evaṃ pana mahāsatte pabbajite yāva soḷasavassakālā rājakule paricārikavesena devatāyeva naṃ upaṭṭhahiṃsu. So tattha jhānābhīññāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣi.

Tadā kuhako devadatto ahoṣi, mātā mahāmāyā, mahārakkhitatāpaso sārīputtatthero, somanassakumāro lokanātho.

Tassa **yudhañjayacariyāyaṃ** (cariyā. 3.1 ādayo) vuttanayeneva dasa pāramiyo niddhāretabbā. Idhāpi nekkhammapāramī atisayavatīti sā eva desanaṃ āruḷhā. Tathā sattavassikakāle eva rājakicesu samatthata, tassa tāpasassa kūṭajaṭilabhāvapariggaṇhanaṃ, tena payuttana raññā vadhe āṇatte santāsābhāvo, rañño santikaṃ gantvā nānāyehi tassa sadosataṃ attano ca niraparādhatāṃ mahājanassa majjhe pakāsetvā rañño ca paraneyyabuddhitaṃ bālabhāvañca paṭṭhapetvā tena khamāpitepi tassa santike vāsato rājissariyato ca saṃvegamaṃ pajjitvā nānappakāraṃ yāciyamānenapi hatthagataṃ rajjasiriṃ khelapiṇḍaṃ viya chaḍḍetvā katthaci alaggacittena hutvā pabbajanaṃ, pabbajitvā pavivekārāmena hutvā nacirasseva appakasirena jhānābhīññānibbattananti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Somanassacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Ayogharacariyāvaṇṇanā

24. Tatiye **ayogharamhi saṃvaḍḍhoti** amanussaupaddavaparivajjanatthaṃ caturassasālavasena kate mahati sabbaayomaye gehe saṃvaḍḍho. **Nāmenāsi ayogharoti** ayoghare jātasaṃvaḍḍhabhāveneva “ayogharakumāro”ti nāmena pākaṭo ahoṣi.

25-6. Tadā hi kāsirañño aggamahesiyā purimattabhāve sapatti “tava jātaṃ jātaṃ pajama khādeyya”nti patthanaṃ paṭṭhapetvā yakkhiniyoniyaṃ nibbattā okāsaṃ labhitvā tassā vijātakāle dve vāre putte khādī. Tatiyavāre pana bodhisatto tassā kucchiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Rājā “deviyā jātaṃ jātaṃ pajama ekā yakkhinī khādati, kiṃ nu kho kātappa”nti manussehi sammantetvā “amanussā nāma ayogharassa bhāyanti, ayogharaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti vutte kammāre āṇāpetvā thambhe ādiṃ katvā ayomayeheva sabbagehasambhārehi caturassasālaṃ mahantaṃ ayogharaṃ niṭṭhāpetvā paripakkagabbhaṃ deviyaṃ tattha vāsesi. Sā tattha dhaññapuññalakkhaṇaṃ puttaṃ vijāyī. “Ayogharakumāro”tvevassa nāmaṃ kariṃsu. Taṃ dhātīnaṃ datvā mahantaṃ ārakkhaṃ saṃvidahitvā rājā deviyaṃ antepuraṃ ānesi. Yakkhinīpi udakavāraṃ gantvā vessavaṇassa udakaṃ vahantī jīvitakkhayaṃ pattā.

Mahāsatto ayoghareyeva vaḍḍhitvā viññutaṃ patto, tattheva sabbasippāni uggaṇhi. Rājā puttaṃ soḷasavassuddesikaṃ viditvā “rajjamassa dassāmī”ti amacce āṇāpesi – “puttaṃ me ānethā”ti. Te “sādhu, devā”ti nagaraṃ alaṅkārapetvā sabbālaṅkāravibhūsitāṃ maṅgalavāraṇaṃ ādāya tattha gantvā kumāraṃ alaṅkaritvā hatthikkhandhe nisīdāpetvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ kāretvā rañño dassesuṃ. Mahāsatto rājānaṃ vanditvā aṭṭhāsi. Rājā tassa sarīrasobhaṃ oloketvā balavasinehena taṃ āliṅgitvā “ajjeva me puttaṃ abhiññāthā”ti amacce āṇāpesi. Mahāsatto pitaraṃ vanditvā “na mayhaṃ rajjena attho, ahaṃ pabbajissāmi, pabbajjaṃ me anujānāthā”ti āha. Tena vuttaṃ “**dukkhena jīvito laddho**”tiādi.

Tattha **dukkhenāti**, tāta, tava bhātikā dve ekāya yakkhiniyā khādītā, tuyhaṃ pana tato amanussabhayato nivāraṇatthaṃ katena dukkhena mahatā āyāsena **jīvito laddho**. **Sampīle patipositoti** nānāvīdhāya amanussarakkhāya sambādhe ayoghare vijāyanakālato paṭṭhāya yāva soḷasavassuppattiyā sambādhe saṃvaḍḍhitoti attho. **Ajjeva, putta, paṭipajja, kevalaṃ vasudhaṃ imanti** kañcanamālālaṅkatassa setacchattassa heṭṭhā ratanarāsīmhi ṭhapetvā tīhi saṅkhehi abhisīñciyamāno imaṃ kulasantakaṃ kevalaṃ sakalaṃ samuddapariyantaṃ tatoyeva saha raṭṭhehīti **saraṭṭhakaṃ** saha nigamehi mahāgāmehehīti **sanigamaṃ** aparimitena parivārajanena saddhiṃ **sajanaṃ** imaṃ vasudhaṃ mahāpathaviṃ ajjeva, putta, paṭipajja, rajjaṃ kārehehīti attho. **Vanditvā khattiyam. Añjaliṃ paggahetvāna, idaṃ vacanamabravinti** khattiyam kāsirājānaṃ mama pitaraṃ vanditvā tassa añjaliṃ paṇāmetvā idaṃ vacanaṃ abhāsīm.

27. Ye keci mahiyā sattāti imissā mahāpathaviyā ye keci sattā nāma. **Hīnamukkaṭṭhamajjhimāti** lāmakā ceva uttamā ca, ubhinnaṃ vemajjhe bhavattā majjhimā ca. **Sake geheti** sabbe te sake gehe. **Sakañātibhīti** sakehi ñātīhi sammodamānā vissatṭhā anukkaṇṭhitā yathāvibhavaṃ vaḍḍhanti.

28. Idaṃ loke uttariyanti idaṃ pana imasmiṃ loke asadisam, mayhaṃ eva āveṇikaṃ. Kiṃ pana taṃ **sampīle mama posananti** sambādhe mama saṃvaḍḍhanaṃ. Tathā hi **ayogharamhi saṃvaḍḍho, appabhe candasūriyeti** candasūriyānaṃ pabhārahite ayoghare **saṃvaḍḍhomhīti** saṃvaḍḍho amhi.

29. Pūtikupaṇasampunṇāti pūtigandhanānappakāraṇapasaṃpunṇā gūthanirayasadisā. **Mātu kucchito** jīvitasamsaye vattamāne kathaṃ **muccitvā** nikkhamitvā. **Tato ghoratareti** tatopi gabbhavāsato dāruṇatare, avissatṭhavāsena dukkhe. **Pakkhittayoghareti** pakkhitto ayoghare, bandhanāgāre ṭhapito viya ahosinti dasseti.

30. Yadihanti ettha **yadīti** nipātamattaṃ. **Tādisanti** yādisaṃ pubbe vuttaṃ, tādisaṃ paramadāruṇaṃ dukkhaṃ patvā ahaṃ **rajjesu yadi rajjāmi** yadi ramissāmi, evaṃ sante **pāpānaṃ** lāmakānaṃ nihīnapurisānaṃ **uttamo** nihīnatamo **siyaṃ**.

31. Ukkaṇṭhitomhi kāyenāti aparimuttagabbhavāsādinā pūtikāyena ukkaṇṭhito nibbinno amhi. **Rajjenamhi anattikoti** rajjenapi anattikoti amhi. Yakkhiniyā hatthato muttopi hi nāhaṃ ajarāmaro, kiṃ me rajjena, rajjañhi nāma sabbesaṃ anattānaṃ sannipātāṭṭhānaṃ, tattha ṭhitakālato paṭṭhāya dunnikkhamaṃ hoti, tasmā taṃ anupagantvā **nibbutiṃ pariyesissaṃ, yattha maṃ maccu na maddiyeti** yattha ṭhitaṃ maṃ mahāsena maccurājā na maddiye na otthareyya na abhibhaveyya, taṃ nibbutiṃ amatamahānibbānaṃ pariyesissāmīti.

32. Evāhaṃ cintayitvānāti evaṃ iminā vuttappakārena nānappakāraṃ saṃsāre ādīnaṃ paccavekkhaṇena nibbāne ānisaṃsadassanaṃ ca yoniso cintetvā. **Viravante mahājaneti** mayā vippayogadukkhāsānaṃ viravante paridevante mātāpituppamukhe mahante jane. **Nāgo va bandhanaṃ chetvāti** yathā nāma mahābalo hatthināgo dubbalataraṃ rajjubandhanaṃ sukheva chindati, evameva ñātisaṅgādibhedassa tasmīṃ jane taṇhābandhanaṃ chindanaṃ bandhanaṃ chetvā kānanaṃ saṅkhātāṃ mahāvānaṃ pabbajjūpagamaṃ vasena **pāvisiṃ**. Osānagāthā vuttatthā eva.

Tattha ca mahāsatto attano pabbajjādhippāyaṃ jānitvā “tāta, kiṃkāraṇā pabbajasi”ti raññā vutto “deva, ahaṃ mātukucchimhi dasa māse gūthaniraye viya vasitvā mātu kucchito nikkhanto yakkhiniyā bhayena soḷasavassāni bandhanāgāre vasanto bahi oloketumpi na labhiṃ, ussaniraye pakkhitto viya ahosiṃ, yakkhinito muttopi ajarāmaro na homi, maccu nāmesa na sakkā kenaci jinituṃ, bhava ukkaṇṭhitomhi, yāva me byādhijarāmarāṇāni nāgacchanti, tāvadeva pabbajitvā dhammaṃ carissāmi, alaṃ me rajjena, anujānāhi maṃ, deva, pabbajitu”nti vatvā –

“Yamekarattiṃ paṭhamaṃ, gabbhe vasati māṇavo;
Abbhutṭhitova so yāti, sa gacchaṃ na nivattati”ti. (jā. 1.15.363) –

Ādinā catuvīsatiyā gāthāhi pitu dhammaṃ desetvā “mahārāja, tumhākaṃ rajjaṃ tumhākameva hotu, na mayhaṃ iminā attho, tumhehi saddhiṃ kathenteyeva byādhijarāmarañāni āgaccheyyumaṃ, tiṭṭhatha tumhe”ti vatvā ayadāmaṃ chinditvā mattahatthī viya, kañcanapañjaraṃ bhinditvā sīhapotako viya, kāme pahāya mātāpitaro vanditvā nikkhami. Athassa pitā “ayaṃ nāma kumāro pabbajitukāmo, kimaṅgaṃ panāhaṃ, mamāpi rajjena attho natthī”ti rajjaṃ pahāya tena saddhiṃ eva nikkhami. Tasmīṃ nikkhamante devīpi amaccāpi brāhmaṇagahapatikādayopīti sakalanagaravāsino bhoge chaḍḍetvā nikkhamiṃsu. Samāgamo mahā ahoṣi, parisā dvādasayojanikā jātā, te ādāya mahāsatto himavantaṃ pāvīsi.

Sakko devarājā tassa nikkhantabhāvaṃ ñatvā vissakammaṃ pesetvā dvādasayojanāyāmaṃ sattayojanavittihāraṃ assamapadaṃ kāresi, sabbe ca pabbajitaparikkhāre paṭiyādāpesi. Idha mahāsattassa pabbajjā ca ovādadānañca brahmalokaparāyanatā ca parisāya sammā paṭipatti ca sabbā **mahāgovindacariyāyaṃ** (cariyā. 1.37 ādayo) vuttanayeneva veditabbā.

Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṃ, parisā buddhāparisā, ayogharapaṇḍito lokanātho.

Tassa sesapāraminiddhāraṇā ānubhāvavibhāvanā ca heṭṭhā vuttanayeneva veditabbāti.

Ayogharacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Bhisacariyāvaṇṇanā

34. Tutthe yadā homi, kāsiṃ puravaruttameti “kāsi”ti bahuvacanavasena laddhavohārassa raṭṭhassa nagaravare bārānasiyaṃ yasmīṃ kāle jātasamvaḍḍho hutvā vasāmīti attho. **Bhaginī ca bhātaro satta, nibbattā sottiye kuleti** upakañcanādayo cha ahañcāti bhātaro satta sabbakaniṭṭhā kañcanadevī nāma bhaginī cāti sabbe mayaṃ aṭṭha janā mantajjhenaniratātāya sottiye uditodite mahati brāhmaṇakule tadā nibbattā jātāti attho.

35. Dhisatto hi tadā bārānasiyaṃ asītikoṭṭivibhavassa brāhmaṇamahāsālassa putto hutvā nibbatti. Tassa “kañcanakumāro”ti nāmaṃ kariṃsu. Athassa padasā vicaraṇakāle aparo putto vijāyi. “Upakañcanakumāro”tissa nāmaṃ kariṃsu. Tato paṭṭhāya mahāsattaṃ “mahākañcanakumāro”ti samudācaranti. Evaṃ paṭipāṭiyā satta puttā ahesuṃ. Sabbakaniṭṭhā pana ekā dhītā. Tassā “kañcanadevī”ti nāmaṃ kariṃsu. Mahāsatto vayappatto takkasiṃ gantvā sabbasippāni uggahetvā paccāgañchi.

Atha naṃ mātāpitaro gharāvāsena bandhitukāmā “attano samānajātikulato te dārikaṃ ānessāmā”ti vadīṃsu. So “amma, tāta, na mayhaṃ gharāvāsena attho. Mayhañhi sabbo lokasannivāso āditto viya sappātibhayo, bandhanāgāraṃ viya palibuddhanaṃ, ukkārabhūmi viya jiguccho hutvā upaṭṭhāti, na me cittaṃ kāmesu rajjati, aññe vo puttā atthi, te gharāvāsena nimantethā”ti vatvā punappunaṃ yācitopi sahāyehi yācāpitopi na icchi, atha naṃ sahāyā “samma, kiṃ pana tvaṃ patthayanto kāme paribhuñjitum na icchasi”ti pucchiṃsu. So tesam attano nekkhammajjhāsayaṃ ārocesi. Tena vuttaṃ “**etesam pubbajo āsi**”ntiādi.

Tattha **etesam pubbajo āsinti** etesaṃ upakañcanakādīnaṃ sattannaṃ jeṭṭhabhātiko ahaṃ tadā ahoṣiṃ. **Hirīsukkamupāgatoti** sukkavipākattā santānassa visodhanato ca sukkaṃ pāpajigucchanaṃ lakkhaṇaṃ hirīṃ bhusaṃ āgato, ativiya pāpaṃ jigucchanto āsinti attho. **Bhavaṃ disvāna bhayato, nekkhammābhirato ahanti** kāmabhavādīnaṃ vasena sabbaṃ bhavaṃ pakkhantūṃ āgacchantaṃ caṇḍahatthiṃ viya, hiṃsitūṃ āgacchantaṃ ukkhittāsikaṃ vadhakaṃ viya, sīhaṃ viya, yakkhaṃ viya, rakkhasaṃ viya, ghoravisaṃ viya, āsivisaṃ viya, ādittaṃ aṅgāraṃ viya, sappātibhayaṃ bhayānakabhāvato passitvā tato muccanatthañca pabbajjābhirato pabbajitvā “kathaṃ nu kho dhammacariyaṃ sammāpaṭipattiṃ pūreyyaṃ, jhānasamāpattiyo ca nibbatteyya”nti pabbajjākusaladhammapaṭhamajjhānādiabhirato tadā ahaṃ āsinti attho.

36. Pahitāti mātāpitūhi pesitā. **Ekamānasāti** samānajjhāsayaṃ pubbe mayā ekacchandā manāpacārino mātāpitūhi pahitattā pana mama paṭikkūlaṃ amanāpaṃ vadantā. **Kāmehi maṃ nimantenti** mahāpitūhi vā

ekamānasā kāmehi maṃ nimantenti. **Kulavaṃsaṃ dhārehīti** gharāvāsaṃ saṅṭhapento attano kulavaṃsaṃ dhārehi paṭiṭṭhapehīti kāmehi maṃ nimantesunti attho.

37. Yaṃ tesam vacanam vuttanti tesam mama piyasahāyānaṃ yaṃ vacanam vuttaṃ. **Gihidhamme sukhāvahanti** gihibhāve sati gahaṭṭhabhāve ṭhitassa purisassa nāyānugatattā diṭṭhadhammikassa samparāyikassa ca sukhassa āvahanato sukhāvahaṃ. **Taṃ me ahosi kaṭṭhinanti** taṃ tesam mayhaṃ saḥāyānaṃ mātāpitūnaṃca vacanam ekanteneva nekkhammābhīratattā amanāpabhāvena me kaṭṭhinam pharusam divasaṃ santattaphālasadisam ubhopi kaṅṅe jhāpentaṃ viya ahosi.

38. Te maṃ tadā ukkhipantanti te mayhaṃ saḥāyā mātāpitūhi attano ca upanīmantanavasena anekavāraṃ upanīyamāne kāme uddhamuddhaṃ khipantaṃ chaḍḍentaṃ paṭikkhipantaṃ maṃ **pucchiṃsu. Patthitaṃ mamāti** ito visuddhataṃ kiṃ nu kho iminā patthitanti mayā abhipatthitaṃ mama taṃ patthanaṃ pucchiṃsu – “kiṃ tvam patthayase, samma, yadi kāme na bhuñjasī”ti.

39. Atthakāmoti attano atthakāmo, pāpabhīrūti attho. “Attakāmo”tipi pāli. **Hitesinanti** mayhaṃ hitesīnaṃ piyasahāyānaṃ. Keci “atthakāmahitesina”nti paṭhanti, taṃ na sundaraṃ.

40. Pitu mātu ca sāvayunti te mayhaṃ saḥāyā anivattanīyaṃ mama pabbajjāchandaṃ viditvā pabbajitukāmatādīpakaṃ mayhaṃ vacanam pitu mātu ca sāvesuṃ. “Yagghe, ammatātā, jānātha, ekanteneva mahākañcanakumāro pabbajissati, na so sakkā kenaci upāyena kāmesu upanetu”nti avocuṃ. **Mātāpitā evamāhūti** tadā mayhaṃ mātāpitaro mama saḥāyehi vuttaṃ mama vacanam sutvā evamāhaṃsu – “sabbeva pabbajāma, bho”ti, yadi mahākañcanakumārassa nekkhammaṃ abhirucitaṃ, yaṃ tassa abhirucitaṃ, tadamhākampi abhirucitameva, tasmā **sabbeva pabbajāma, bhoti**. “Bho”ti tesam brāhmaṇānaṃ ālapanam. “Pabbajāma kho”tipi pāṭho, pabbajāma evāti attho. Mahāsattassa hi pabbajjāchandaṃ viditvā upakañcanādayo cha bhātaro bhaginī ca kañcanadevī pabbajitukāmāva ahesuṃ, tena tepi mātāpitūhi gharāvāsena nimantiyamānā na icchiṃsuyeva. Tasmā evamāhaṃsu “sabbeva pabbajāma, bho”ti.

Evañca pana vatvā mahāsattaṃ mātāpitaro pakkosivā attanopi adhippāyaṃ tassa ācikkhitvā “tāta, yadi pabbajitukāmosi, asīti koṭṭidhanaṃ tava santakaṃ yathāsukhaṃ vissajjehī”ti āhaṃsu. Atha naṃ mahāpuriso kapaṇaddhikādīnaṃ vissajjetvā mahābhinnikkhamaṃ nikkhamitvā himavantaṃ pāvīsi. Tena saddhiṃ mātāpitaro cha bhātaro ca bhaginī ca eko dāso ekā dāsī eko ca saḥāyo gharāvāsaṃ pahāya agamaṃsu. Tena vuttaṃ –

41. “Ubho mātā pitā mayhaṃ, bhaginī ca satta bhātaro;
Amitadhanaṃ chaḍḍayitvā, pavīsimhā mahāvāna”nti.

Jātakatṭhakathāyaṃ (jā. aṭṭha. 4.14.77 bhisajātakavaṇṇanā) pana “mātāpitūsu kālaṃkatesu tesam kattabbakiccaṃ katvā mahāsatto mahābhinnikkhamaṃ nikkhamī”ti vuttaṃ.

Evaṃ himavantaṃ pavīsitvā ca te bodhisattappamukhā ekaṃ padumasaraṃ nissāya ramaṇīye bhūmibhāge assamaṃ katvā pabbajitvā vanamūlaphalāhārā yāpayiṃsu. Tesu upakañcanādayo aṭṭha janā vārena phalāphalaṃ āharitvā ekasmiṃ pāsānaphalake attano itaresaṅca koṭṭhāse katvā ghaṇṭisaññaṃ datvā attano koṭṭhāsaṃ ādāya vasanaṭṭhānaṃ pavīsanti. Sesāpi ghaṇṭisaññāya paṇṇasālato nikkhamitvā attano attano pāpuṇakoṭṭhāsaṃ ādāya vasanaṭṭhānaṃ gantvā paribhuñjitvā samaṇadhammaṃ karonti.

Aparabhāge bhisāni āharitvā tatheva khādanti. Tattha te ghoratapā paramadhitindriyā kaṣiṇaparikkamaṃ karontā vihariṃsu. Atha nesaṃ sīlatejena sakkassa bhavanaṃ kampi. Sakko taṃ kāraṇaṃ ṇitvā “ime isayo vīmaṃsissāmī”ti attano ānubhāvena mahāsattassa koṭṭhāse tayo divase antaradhāpesi. Mahāsatto paṭhamadivase koṭṭhāsaṃ adisvā “mama koṭṭhāso pamuṭṭho bhavissatī”ti cintesi. Dutiyadivase “mama dosena bhavitabbaṃ, paṇāmanavasena mama koṭṭhāsaṃ na ṭhapitaṃ maññe”ti cintesi. Tatiyadivase “taṃ kāraṇaṃ sutvā khamāpessāmī”ti sāyanhasamaye ghaṇṭisaññaṃ datvā tāya

saññāya sabbesu sannipatitesu tamattham ārocetvā tīsupi divasesu tehi jetṭhakoṭṭhāsassa ṭhapitabhāvam sutvā “tumhehi mayham koṭṭhāso ṭhapito, mayā pana na laddho, kiṃ nu kho kāraṇa”nti āha. Tam sutvā sabbeva samvegappattā ahesum.

Tasmim assame rukkhadevatāpi attano bhavanato otaritvā tesam santike nisīdi. Manussānaṃ hatthato palāyitvā araññaṃ pavitṭho eko vāraṇo ahituṇḍikahatthato palāyitvā mutto sappakīlāpanako eko vānaro ca tehi isihi kataparicayā tadā tesam santikaṃ gantvā ekamantaṃ aṭṭhamṣu. Sakkopi “isigaṇaṃ pariggaṇhissāmī”ti adissamānakāyo tattheva aṭṭhāsi. Tasmīṃca khaṇe bodhisattassa kaniṭṭho upakañcanatāpaso uṭṭhāya bodhisattaṃ vanditvā sesānaṃ apacitiṃ dassetvā “ahaṃ saññaṃ paṭṭhapetvā attānaññeva sodhetum labhāmī”ti pucchitvā “āma, labhasī”ti vutte isigaṇamajjhe ṭhatvā sapathaṃ karonto

–
 “Assaṃ gavaṃ rajataṃ jātarūpaṃ, bhariyañca so idha labhataṃ manāpaṃ;
 Puttehi dārehi samaṅgi hotu, bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsī”ti. (jā. 1.14.78) –

Imaṃ gāthaṃ abhāsi. Imañhi so “yattakāni piyavattḥuni honti, tehi vippayoge tattakāni dukkhāni uppajantī”ti vatthukāme garahanto āha.

Tam sutvā isigaṇo “mārīsa, mā kathaya, atibhāriyo te sapatho”ti kaṇṇe pidahi. Bodhisattopi “atibhāriyo te sapatho, na, tvaṃ tāta, gaṇhasi, tava pattāsane nisīdā”ti āha. Sesāpi sapathaṃ karontā yathākkamaṃ –

“Mālañca so kāsikacandanañca, dhāretu puttassa bahū bhavantu;
 Kāmesu tibbaṃ kurutaṃ apekkhaṃ, bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsī.

“Pahūtadhañño kasimā yasassī, putte gihī dhanimā sabbakāme;
 Vayaṃ apassaṃ gharamāvasātu, bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsī.

“So khattiyō hotu pasayhakārī, rājābhīrājā balavā yasassī;
 Sacāturaṇaṃ mahimāvasātu, bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsī.

“So brāhmaṇo hotu avītarāgo, muhuttanakkhattapathesu yutto;
 Pūjetu naṃ raṭṭhapatī yasassī, bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsī.

“Ajjhāyakaṃ sabbasamantavedaṃ, tapassinaṃ maññatu sabbaloko;
 Pūjentu naṃ jānapadā samecca, bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsī.

“Catussadaṃ gāmavaraṃ samiddhaṃ, dinnañhi so bhuñjatu vāsavena;
 Avītarāgo maraṇaṃ upetu, bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsī.

“So gāmaṇī hotu sahāyamajjhe, naccehi gītehi pamodamāno;
 So rājato byasanamālattha kiñci, bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsī.

“Tam ekarājā pathaviṃ vijetvā, itthīsaṃhassassa ṭhapetu agge;
 Sīmantinīnaṃ pavarā bhavātu, bhisāni te brāhmaṇa yā ahāsī.

“Isīnañhi sā sabbasamāgatānaṃ, bhuñjeyya sādum avikampamānā;
 Carātu lābhena vikatthamānā, bhisāni te brāhmaṇa yā ahāsī.

“Āvāsiko hotu mahāvihāre, navakammiko hotu gajaṅgalāyaṃ;
 Ālokasandhiṃ divasaṃ karotu, bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsī.

“So bajjhatam pāsasatehi chamhi, rammā vanā nīyatu rājadhāniṃ;
Tuttehi so haññatu pācanehi, bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

“Alakkamālī tipukaṇṇapiṭṭho, laṭṭhīhato sappamukhaṃ upetu;
Sakacchabandho visikhaṃ carātu, bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi”’ti. (jā. 1.14.79-90) –

Imā gāthāyo avocum.

Tattha **tibbanti** vatthukāmakilesakāmesu bahalam apekkaṃ karotu. **Kasimāti** sampannakassikammo. **Putte gihī dhanimā sabbakāmeti** putte labhatu, gihī hotu, sattavidhena dhanena dhanimā hotu, rūpādibhede sabbakāme labhatu. **Vayaṃ apassanti** mahallakakālepi apabbajitvā attano vayaṃ apassanto pañcakāmaguṇasamiddhaṃ ghameva āvasatu. **Rājābhīrājāti** rājūnaṃ antare atirājā. **Avītarāgoti** purohitaṭṭhānatanhāya sataṇho. **Tapassinanti** tapasīlam, sīlasampannoti naṃ maññatu. **Catussadanti** ākiṇṇamanussatāya manussehi pahūtadhaññatāya dhaññena sulabhadārūtāya dārūhi sampannodakatāya udakenāti catūhi ussannaṃ. **Vāsavenāti** vāsavena dinnam viya acalam, vāsavato laddhavarānubhāveneva rājānaṃ ārādhavā tena dinnantipi attho. **Avītarāgoti** avigatarāgo kaddame sūkaro viya kāmāpanke nimuggova hotu.

Gāmaṇīti gāmajetṭhako. **Tanti** tam itthim. **Ekarājāti** aggarājā. **Itthīsaḥassassāti** vacanamattatāya vuttaṃ. Soḷasannaṃ itthīsaḥassānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapetūti attho. **Sīmantiṇanti** sīmantadharānaṃ, itthīṇanti attho. **Sabbasamāgatānanti** sabbesaṃ sannipatitānaṃ majjhe nisīditvā. **Avikampamānāti** anosakkamānā sādurasam bhuñjatūti attho. **Carātu lābhena vikatthamānāti** lābhahetu siṅgāvesam gahetvā lābham uppādetum caratu. **Āvāsikoti** āvāsajagganako. **Gajāṅgalāyanti** evaṇṇāmake nagare. Tattha kira dabbasambhārā sulabhā. **Ālokasandhiṃ divasanti** ekadivasena ekameva vātapānaṃ karotu. So kira devaputto kassapabuddhakāle gajāṅgalanagaraṃ nissāya yojanike mahāvihāre āvāsiko saṅghatthero hutvā jiṇṇe vihāre navakammāni karontova mahādukkhaṃ anubhavi, tam sandhāyāha.

Pāsasatehīti bahūhi pāsehi. **Chamhīti** catūsu pādesu gīvāya kaṭṭibhāge cāti chasu ṭhānesu. **Tuttehīti** dvikaṇṭakāhi dīghalaṭṭhīhi. **Pācanehīti** rassapācanehi, aṅkusakehi vā. **Alakkamālīti** ahitūṇḍikena kaṇṭhe parikkhipitvā ṭhapitāya alakkamālāya samannāgato. **Tipukaṇṇapiṭṭhoti** tipupīlandhanena piṇḍhitapiṭṭhikaṇṇo kaṇṇapiṭṭho. **Laṭṭhihatoti** sappakīlāpanam sikkhāpayamāno laṭṭhiyā hato hutvā. **Sabham** te kāmabhogaṃ gharāvāsam attanā attanā anubhūtaḍḍakhaṇca jigucchantā tathā tathā sapaṭham karontā evamāhaṃsu.

Atha bodhisatto “sabbehi imehi sapaṭho kato, mayāpi kātuṃ vaṭṭatī”’ti sapaṭham karonto –

“Yo ve anaṭṭhamva naṭṭhanti cāha, kāmeva so labhatam bhuñjantaṇca;
Agāramajjhe maraṇam upetu, yo vā bhonto saṅkati kañci devā”’ti. (jā. 1.14.91) –

Imaṃ gāthamāha.

Tattha **bhontoti** bhavanto. **Saṅkatīti** āsaṅkati. **Kañcīti** aññataram.

Atha sakko “sabbepime kāmesu nirapekkhā”’ti jānitvā saṃviggamānaso na imesu kenacipi bhisāni nītāni, nāpi tayā anaṭṭham naṭṭhanti vuttaṃ, apica aham tumhe vīmaṃsitukāmo antaradhāpesinti dassento –

“Vīmaṃsamāno isino bhisāni, tīre gahetvāna thale nidhesim;
Suddhā apāpā isayo vasanti, etāni te brahmacārī bhisānī”’ti. (jā. 1.14.95) –

Osānagāthamāha.

Tam sutvā bodhisatto –

“Na te naṭā no pana kīlaneyyā, na bandhavā no pana te saḥāyā;
Kismiṃ vupatthambha saḥassanetta, isiṃhi tvaṃ kīlasi devarājā”ti. (jā. 1.14.96) –

Sakkaṃ tajjesi.

Atha naṃ sakko –

“Ācariyo mesi pitā ca mayhaṃ, esā patiṭṭhā khalitassa brahme;
Ekāparādhaṃ khama bhūripañña, na paṇḍitā kodhabalā bhavanti”ti. (jā. 1.14.97) –

Khamāpesi.

Mahāsatto sakkassa devaraṅṅo khamitvā sayāṃ isigaṇaṃ khamāpento –

“Suvāsitaṃ isinaṃ ekarattaṃ, yaṃ vāsavaṃ bhūtapatiddasāma;
Sabbeva bhonto sumanā bhavantu, yaṃ brāhmaṇo paccupādī bhisānī”ti. (jā. 1.14.98) –

Āha.

Tattha **na te naṭāti**, devarāja, mayaṃ tava naṭā vā kīlītabbayuttakā vā na homa. Nāpi tava ñātakā, **saḥāyā** hassaṃ kātābbā. Atha tvaṃ **kismiṃ vupatthambhāti** kiṃ upatthambhakaṃ katvā, kiṃ nissāya isiṃhi saddhiṃ kīlasīti attho. **Esā patiṭṭhāti** esā tava pādacchāyā ajja mama khalitassa aparādhassa patiṭṭhā hotu. **Suvāsitaṃ** āyasmantānaṃ isiṃhaṃ ekarattimpī imasmiṃ araṅṅe vasitaṃ suvasitameva. Kiṃkāraṇā? **Yaṃ vāsavaṃ bhūtapatiṃ** addasāma. Sace hi mayaṃ nagare avasimhā, na imaṃ addasāma. **Bhontoti** bhavanto. Sabbepi **sumanā bhavantu** tussantu, sakkassa devaraṅṅo khamantu, kiṃkāraṇā? **Yaṃ brāhmaṇo paccupādī bhisānī** yasmā tumhākaṃ ācariyo bhisānī alabhīti. Sakko isigaṇaṃ vanditvā devalokaṃ gato. Isigaṇopi jhānābhīññāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣi.

Tadā upakañcanādayo cha bhātaro sārīputtamoggallānamahākassapaanuruddhapuṇṇānandattherā, bhaginī uppalaṇṇā, dāsī khujjuttarā, dāso citto gahapati, rukkhadevatā sātāgiro, vāraṇo pālīyeyanāgo, vānaro madhuvāsīṭṭho, sakko kāḷudāyī, mahākañcanatāpaso lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva dasa pāramiyo niddhāretabbā. Tathā accantameva kāmesu anapekkhatādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Bhisacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Soṇapaṇḍitacariyāvaṇṇanā

42. Pañcame **nagare brahmavaḍḍhaneti** brahmavaḍḍhananāmake nagare. **Kulavareti** aggakule. **Seṭṭheti** pāsamsatame. **Mahāsāleti** mahāsāre. **Ajāyahanti** ajāyīṃ ahaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – tasmīṃ kāle “brahmavaḍḍhana”nti laddhanāme bārānasinagare **yadā homi** bhavāmi paṭivasāmi, tadā abhijātasampattiyā uditoditabhāvena agge vijjāvatasampattiyā seṭṭhe asītikoṭivibhavatāya mahāsāle brāhmaṇakule ahaṃ uppajjinti.

Tadā hi mahāsatto brahmalokato cavitvā brahmavaḍḍhananagare asītikoṭivibhavassa aññatarassa brāhmaṇamahāsālassa putto hutvā nibbatti. Tassa nāmaggaṇādivase “soṇakumāro”ti nāmaṃ kariṃsu. Tassa padaṣā gamanakāle aññopi satto brahmalokā cavitvā bodhisattassa mātuyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa jātassa “nandakumāro”ti nāmaṃ kariṃsu. Tesāṃ uggahitavedānaṃ sabbasippanipphattipattānaṃ vayappattānaṃ rūpasampadaṃ disvā tuṭṭhahaṭṭhā mātāpitaro “gharabandhanena bandhissāmā”ti paṭhamaṃ soṇakumāraṃ āhaṃsu – “tāta, te patirūpakulato dārikam ānessāma, tvaṃ kuṭumbaṃ paṭipajjāhī”ti.

Mahāsatto “alam mayham gharāvāsena, aham yāvajīvaṃ tumhe paṭijaggivā tumhākaṃ accayena pabbajissāmī”ti āha. Mahāsattassa hi tadā tayopi bhavā ādittaṃ agāraṃ viya aṅgarakāsu viya ca upatṭhahiṃsu. Visesto panesa nekkhammajjhāsayo nekkhammādhimutto ahosi. Tassa adhippāyaṃ aṅānantā te punappunam kathentāpi tassa cittaṃ alabhivā nandakumāraṃ āmantetvā “tāta, tena hi tvam kuṭumbaṃ paṭipajjāhī”ti vatvā tenāpi “nāham mama bhātarā chaḍḍitakheḷaṃ sīsena ukkhipāmi, ahampi tumhākaṃ accayena bhātarā saddhiṃ pabbajissāmī”ti vutte “ime evaṃ taruṇā kāme jahanti, kimaṅgaṃ pana mayanti sabbeva pabbajissāmā”ti cintetvā “tāta, kiṃ vo amhākaṃ accayena pabbajjāya, sabbe saheva pabbajāmā”ti vatvā ñātīnaṃ dātabbayuttakaṃ datvā dāsajanaṃ bhujissaṃ katvā raṅṅo ārocetvā sabbaṃ dhanam vissajjetvā mahādānaṃ pavattetvā cattāropi janā brahmavaḍḍhananagarā nikkhamitvā himavantappadese padumapuṇḍarīkamaṇḍitaṃ mahāsaram nissāya ramaṇīye vanasaṇḍe assamaṃ māpetvā pabbajitvā tattha vasīṃsu. Tena vuttaṃ –

43. “Tadāpi lokaṃ disvāna, andhībhūtaṃ tamotthaṃ;
Cittaṃ bhavato patikuṭati, tuttavegahataṃ viya.
44. “Disvāna vividhaṃ pāpaṃ, evaṃ cintesahaṃ tadā;
Kadāhaṃ gehā nikkhamma, pavisissāmi kānanaṃ.
45. “Tadāpi maṃ nimantiṃsu, kāmabhogehi ñātayo;
Tesampi chandamācikkhiṃ, mā nimantetha tehi maṃ.
46. “Yo me kaniṭṭhako bhātā, nando nāmāsi paṇḍito;
Sopi maṃ anusikkhanto, pabbajjaṃ samarocayi.
47. “Ahaṃ soṇo ca nando ca, ubho mātāpitā mama;
Tadāpi bhoge chaḍḍetvā, pāvisimhā mahāvana”nti.

Tattha **tadāpīti** yadā ahaṃ brahmavaḍḍhananagare soṇo nāma brāhmaṇakumāro ahosiṃ, tadāpi. **Lokaṃ disvānāti** sakalampi sattaḷokaṃ paññācakkhunā passitvā. **Andhībhūtanti** paññācakkhuvirahena andhajātaṃ andhabhāvaṃ pattam. **Tamotthaṃ** avijjandhakārena abhibhūtaṃ. **Cittaṃ bhavato patikuṭatīti** jātiādisaṃvegavatthupaccavekkhaṇena kāmādhivavato mama cittaṃ saṅkuṭati sannilīyati na visarati. **Tuttavegahataṃ viyāti** tuttaṃ vuccati ayokaṇṭakasīso dīghadaṇḍo, yo patodoti vuccati. Tena vegasā abhihato yathā hatthājānīyo saṃvegappatto hoti, evaṃ mama cittaṃ tadā kāmādīnavapaccavekkhaṇena saṃvegappattanti dasseti.

Disvāna vividhaṃ pāpanti gehaṃ āvasantehi gharāvāsanimittaṃ chandadosādivasena karīyamānaṃ nānāvīdhaṃ pāṇātipātādiṃpāpakammañceva tannimittañca nesaṃ lāmakabhāvaṃ passitvā. **Evaṃ cintesahaṃ tadāti** “kadā nu kho ahaṃ mahāhatthī viya ayabandhanaṃ gharabandhanaṃ chinditvā gehato nikkhamanavasena vanaṃ pavisissāmī”ti evaṃ tadā soṇakumārakāle cintesiṃ ahaṃ. **Tadāpi maṃ nimantiṃsūti** na kevalaṃ ayogharapaṇḍitādikāleyeva, atha kho tadāpi tasmīṃ soṇakumārakālepi maṃ mātāpituādayo ñātayo kāmabhogino kāmajjhāsaya “ehi, tāta, imaṃ asītikoṭīdhanam vibhavaṃ paṭipajja, kulavaṃsaṃ paṭiṭṭhāpehī”ti ulārehi bhogehi nimantayīṃsu. **Tesampi chandamācikkhīti** tesampi mama ñātīnaṃ tehi kāmabhogehi mā maṃ nimantayitthāti attano chandampi ācikkhiṃ, pabbajjāya ninnajjhāsayaṃpi kathesiṃ, yathājjhāsayaṃ paṭipajjathāti adhippāyo.

Sopi maṃ anu sikkhantoti “ime kāmā nāma appassādā bahudukkhā bahūpāyāsā”tiādinā (ma. ni. 1.234; 2.43-45; pāci.417) nayena nānappakāraṃ kāmesu ādīnavam paccavekkhitvā yathāhaṃ silādīni sikkhanto pabbajjaṃ rocesiṃ. Sopi nandapaṇḍito tatheva tassa nekkhammena maṃ anusikkhanto **pabbajjaṃ samarocayīti**. **Ahaṃ soṇo ca nando cāti** tasmīṃ kāle soṇanāmako ahaṃ mayham kaniṭṭhabhātā nando cāti. **Ubho mātāpitā mamāti** “ime nāma puttakā evaṃ taruṇakālepi kāme jahanti, kimaṅgaṃ pana maya”nti uppannasamvegā mātāpitāro ca. **Bhoge chaḍḍetvāti** asītikoṭivibhavasamiddhe mahā bhoge anapekkhacittā khelapiṇḍam viya pariccajitvā mayam cattāropi janā himavantappadese **mahāvanaṃ** nekkhammajjhāsayaena pavisimhāti attho.

Pavisitvā ca te tattha ramaṇīye bhūmibhāge assamaṃ māpetvā tāpasapabbajjāya pabbajitvā tattha vasimsu. Te ubhopi bhātaro mātāpitaro paṭijaggimsu. Tesu nandapaṇḍito “mayā ābhataphalāphalāneva mātāpitaro khādāpessāmī”ti hiyyo ca purimagocaragahitattānato ca yāni tāni avasesāni phalāphalāni pātova ānetvā mātāpitaro khādāpeti. Te tāni khādītva mukhaṃ vikkhāletvā uposathikā honti. Soṇapaṇḍito pana dūraṃ gantvā madhuramadhurāni supakkāni āharitvā upanāmeti. Atha naṃ te “tāta, kaniṭṭhena ābhatāni mayam khādītva uposathikā jātā, idāni no attho natthī”ti vadanti. Iti tassa phalāphalāni paribhogaṃ na labhanti vinassanti, punadivasādīsipi tathevāti, evaṃ so pañcābhiññātāya dūrampi gantvā āharati, te pana na khādanti.

Atha mahāsatto cintesi – “mātāpitaro sukhumālā, nando ca yāni tāni apakkāni duppakkāni phalāphalāni āharitvā khādāpeti, evaṃ sante ime na ciraṃ pavattissanti, vāressāmi na’nti. Atha naṃ āmantetvā “nanda, ito paṭṭhāya phalāphalaṃ āharitvā mamāgamaṃ patimānehi, ubho ekatova khādāpessāmā”ti āha. Evaṃ vuttepi attano puññaṃ paccāsīyanto na tassa vacanamakāsi. Mahāsatto taṃ upaṭṭhānaṃ āgataṃ “na tvaṃ paṇḍitānaṃ vacanaṃ karosi, ahaṃ jeṭṭho, mātāpitaro ca mameva bhāro, ahameva ne paṭijaggissāmi, tvaṃ ito aññattha yāhī”ti tassa accharaṃ pahari.

So tena paṇāmito tattha ṭhātuṃ asakko taṃ vanditvā mātāpitūnaṃ tamatthaṃ ārocetvā attano paṇṇasālaṃ pavisitvā kasiṇaṃ oloketvā taṃdivasameva aṭṭha ca samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattetvā cintesi – “kiṃ nu kho ahaṃ sinerupādato ratanavālukaṃ āharitvā mama bhātu paṇṇasālāpariveṇaṃ ākiritvā khamāpessāmi, udāhu anotattato udakaṃ āharitvā khamāpessāmi? Atha vā me bhātā devatāvasena kameyya, cattāro mahārājāno sakkañca devarājānaṃ ānetvā khamāpessāmi, evaṃ pana na sobhissati, ayaṃ kho manojo brahmavaḍḍhanarājā sakalajambudīpe aggarājā, taṃ ādiṃ katvā sabbe rājāno ānetvā khamāpessāmi, evaṃ sante mama bhātu guṇo sakalajambudīpaṃ avattharitvā gamissati, cando viya sūriyo viya ca paññāyissati”ti.

So tāvadeva iddhiyā gantvā brahmavaḍḍhananagare tassa rañño nivesanadvāre otaritvā “eko tāpaso tumhe daṭṭhukāmo”ti rañño ārocāpetvā tena katokāso tassa santikaṃ gantvā “ahaṃ attano balena sakalajambudīpe rajjaṃ gahetvā tava dassāmī”ti. “Kathaṃ pana tumhe, bhante, sakalajambudīpe rajjaṃ gahetvā dassathā”ti? “Mahārāja, kassaci vadhacchedaṃ akatvā attano iddhiyāva gahetvā dassāmī”ti mahatiyā senāya saddhiṃ taṃ ādāya kosalaratṭhaṃ gantvā nagarassa avidūre khandhāvāraṃ nivesetvā “yuddhaṃ vā no detu, vase vā vattatū”ti kosalarañño dūtaṃ pāhesi. Tena kujjhivā yuddhasajjena hutvā nikkhantena saddhiṃ yuddhe āradde attano iddhānubhāvena yathā dvinnaṃ senānaṃ pīlanaṃ na hoti, evaṃ katvā yathā ca kosalarājā tassa vase vattati, evaṃ vacanapaṭivacanaharaṇehi saṃvidahi. Etenupāyena sakalajambudīpe rājāno tassa vase vattāpesi.

So tena parituttṭho nandapaṇḍitaṃ āha – “bhante, tumhehi yathā mayhaṃ paṭiññātaṃ, tathā kataṃ, bahūpakārā me tumhe, kimahaṃ tumhākaṃ karissāmi, ahañhi te sakalajambudīpe upaḍḍharajjampi dātuṃ icchāmi, kimaṅgaṃ pana hatthiassarathamaṇimuttāpavāḷarajatasuvaṇṇadāsīdāsaparijanapariccheda’nti? Taṃ sutvā nandapaṇḍito “na me te, mahārāja, rajjena attho, nāpi hatthiyānādīhi, api ca kho te ratṭhe asukasmīṃ nāma assame mama mātāpitaro pabbajitvā vasanti. Tyāhaṃ upaṭṭhahanto ekasmīṃ aparādhe mama jeṭṭhabhātikena soṇapaṇḍitena nāma mahesinā paṇāmito, svāhaṃ taṃ ādāya tassa santikaṃ gantvā khamāpessāmi, tassa me tvaṃ khamāpane sahāyo hohī”ti. Rājā “sādhū”ti sampaṭicchitvā catuṅgāparivāsaṃ parivuto ekasatarājūhi saddhiṃ nandapaṇḍitaṃ purakkhatvā taṃ assamaṃ patvā caturaṅgulappadesaṃ muñcitvā ākāse ṭhitena kājena anotattato udakaṃ āharitvā pānīyaṃ paṭisāmetvā pariveṇaṃ sammajjitvā mātāpitūnaṃ āsannappadesa nisinnaṃ jhānaratisamappitaṃ mahāsattaṃ upasaṅkamitvā nandapaṇḍito naṃ khamāpesi. Mahāsatto nandapaṇḍitaṃ mātaraṃ paṭicchāpetvā attanā yāvajīvaṃ pitaraṃ paṭijaggi. Tesam pana rājūnaṃ –

“Ānando ca pamodo ca, sadā hasitakīlitaṃ;
Mātaraṃ paricaritvāna, labbhametaṃ vijānatā.

“Ānando ca pamodo ca, sadā hasitakīlitaṃ;
Pitaraṃ paricaritvāna, labbhametaṃ vijānato.

“Dānañca peyyavajjañca, atthacariyā ca yā idha;
Samānattatā ca dhammesu, tattha tattha yathārahaṃ;
Ete kho saṅgahā loke, rathassāṇīva yāyato.

“Ete ca saṅgahā nāssu, na mātā puttakāraṇā;
Labhetha mānaṃ pūjaṃ vā, pitā vā puttakāraṇā.

“Yasmā ca saṅgahā ete, sammapekkhanti paṇḍitā;
Tasmā mahattaṃ papponti, pāsaṃsā ca bhavanti te.

“Brahmāti mātāpitaro, pubbācariyāti vuccare;
Āhuneyyā ca puttānaṃ, pajāya anukampakā.

“Tasmā hi ne namasseyya, sakkareyya ca paṇḍito;
Annena atha pānena, vatthena sayanena ca;
Ucchādanena nhāpanena, pādānaṃ dhovanena ca.

“Tāya naṃ pāricariyāya, mātāpitūsu paṇḍitā;
Idheva naṃ pasaṃsanti, pecca sagge pamodatī”ti. (jā. 2.20.176-183) –

Buddhalīlāya dhammaṃ desesi, taṃ sutvā sabbepi te rājāno sabalakāyā pasīdiṃsu. Atha ne pañcasu sīlesu paṭiṭṭhāpetvā “dānādīsu appamattā hothā”ti ovaḍitvā vissajjesi. Te sabbepi dhammena rajjaṃ kāretvā āyupariyosāne devanagaraṃ pūrayiṃsu. Bodhisatto “ito paṭṭhāya mātaraṃ paṭijaggāhī”ti mātaraṃ nandapaṇḍitaṃ paṭicchāpetvā attanā yāvajīvaṃ pitaraṃ paṭijaggi. Te ubhopi āyupariyosāne brahmalokaparāyanā ahesuṃ.

Tadā mātāpitaro mahārājakulāni, nandapaṇḍito ānandatthero, manojo rājā sārīputtatthero, ekasatarājāno asītimahātherā ceva aññataratherā ca, catuvīsatiakkhobhanīparisā buddhāparisā, soṇapaṇḍito lokanātho.

Tassa kiñcāpi sātisayā nekkhammapāramī, tathāpi heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo ca niddhāretabbā. Tathā accantameva kāmesu anapekkhatā, mātāpitūsu tibbo sagāravasappatissabhāvo, mātāpituupaṭṭhānena atitti, satipi nesam upaṭṭhāne sabbakālaṃ samāpattivihārehi vītināmananti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Soṇapaṇḍitacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nekkhammapāramī niṭṭhitā.

6. Temiyacariyāvaṇṇanā

48. Chaṭṭhe kāsirājassa atrajoti kāsirañño atrajo putto **yadā homi**, tadā **mūgapakkhoti nāmena**, **temiyoti vadanti manti** temiyoti nāmena mūgapakkhavatādhiṭṭhānena “mūgapakkho”ti mātāpitaro ādim katvā sabbeva maṃ vadantīti sambandho. Mahāsattassa hi jātadivase sakalakāsiraṭṭhe devo vassi, yasmā ca so rañño ceva amaccādīnañca hadayaṃ uḷārena pītisinehena temayamāno uppanno, tasmā “temiyakumāro”ti nāmaṃ ahoṣi.

49. Soḷasitthisahassānanti soḷasannaṃ kāsirañño itthāgārasahassānaṃ. **Na vijjati pumoti** putto na labbhati. Na kevalaṃca putto eva, dhītāpissa natthi eva. **Ahorattānaṃ accayena**, **nibbatta ahamekakoti** aputtakasseva tassa rañño bahūnaṃ saṃvaccharānaṃ atītattā anekesaṃ ahorattānaṃ apagāmanena sakkadattīyo ahamekakova bodhipariyesanaṃ caramāno, tadā tassa putto hutvā uppannoti satthā vadati.

Tatrāyaṃ anupubbikathā – atīte bārāṇasiyaṃ kāsirājā rajjaṃ kāresi. Tassa soḷasasahassā itthiyo ahesuṃ. Tāsu ekāpi puttaṃ vā dhītaraṃ vā na labhati. Nāgarā “amhākaṃ rañño vaṃsānurakkhako ekopi putto natthī”ti vippaṭṭisārī jātā sannipatitvā rājānaṃ “puttaṃ patthehī”ti āhaṃsu. Rājā soḷasasahassā itthiyo “puttaṃ patthethā”ti āṇāpesi. Tā candādīnaṃ upaṭṭhānādīni katvā patthentiyopi na labhiṃsu. Aggamaheṣī panassa maddarājadhītā candādevī nāma sīlasampannā ahoṣi. Rājā “tvampi puttaṃ patthehī”ti āha. Sā puṇṇamadivase uposathikā hutvā attano sīlaṃ āvajjetvā “sacāhaṃ akhaṇḍasīlā, iminā me saccena putto uppajjatū”ti saccakiriyamakāsi. Tassā sīlatejena sakkassa āsanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā “candādeviyā puttapaṭṭilābhassa upāyaṃ karissāmi”ti tassā anucchavikaṃ puttaṃ upadhārento bodhisattaṃ tāvatimsabhavane nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā tato cavitvā uparidevaloke uppajjitukāmaṃ disvā tassa santikaṃ gantvā “samma, tayi manussaloke uppanne pāramiyo ca te pūressanti, mahājanassa ca vuḍḍhi bhavissati, ayaṃ kāsirañño candā nāma aggamaheṣī puttaṃ pattheti, tassā kucchiyaṃ uppajjāhī”ti āha.

So “sādhū”ti paṭṭissuṇitvā tassā kucchiyaṃ paṭṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa sahāyā pañcasatā devaputtā khīṇāyukā devalokā cavitvā tasseva rañño amaccabhariyānaṃ kucchīsu paṭṭisandhiṃ gaṇhiṃsu. Devī gabbhassa paṭṭiṭṭhitabhāvaṃ ñatvā rañño ārocesi. Rājā gabbhaparihāraṃ dāpesi. Sā paripuṇṇagabbhā dhañṇapuñṇalakkhaṇasampannaṃ puttaṃ vijāyi. Taṃdivasameva amaccagehesu pañcakumārasatāni vijāyiṃsu. Ubhayampi sutvā rājā “mama puttassa parivārā ete”ti pañcannaṃ dārakasatānaṃ pañcadhātisatāni pesetvā kumārapasādhanaṃ ca pesesi. Mahāsattassa pana atidighādidosaṃvijjita alambatthanā madhurathañña catusaṭṭhidhātīyo datvā mahantaṃ sakkāraṃ katvā candādeviyāpi varaṃ adāsi. Sā gahitakaṃ katvā ṭhapesi. Dārako mahatā parivārena vaḍḍhati. Atha naṃ ekamāsikaṃ alaṅkaritvā rañño santikaṃ ānayaṃsu. Rājā piyaputtaṃ oloketvā ālingitvā anke nisīdāpetvā ramayamāno nisīdi.

50. Tasmim̐ khaṇe cattāro corā ānītā. Rājā tesu ekassa sakaṇṭakāhi kasāhi pahārasahassaṃ āṇāpesi, ekassa saṅkhalikāya bandhitvā bandhanāgarappavesanaṃ, ekassa sarīre sattippahārādānaṃ, ekassa sūlāropanaṃ. Mahāsatto pitu kathaṃ sutvā saṃvegappatto hutvā “aho mama pitā rajjaṃ nissāya bhāriyaṃ nirayagāmikammaṃ karotī”ti cintesi. Punadivase naṃ setacchattassa heṭṭhā alaṅkatasirisayane nipajjāpesuṃ.

So thokaṃ niddāyitvā paṭibuddho akkhīni ummīletvā setacchattaṃ olokeno mahantaṃ sirivibhavaṃ passi. Athassa pakatiyāpi saṃvegappattassa atirekataraṃ bhayaṃ uppajji. So “kuto nu kho ahaṃ imaṃ rājagehaṃ āgato”ti upadhārento jātissaraññaṇena devalokato āgatabhāvaṃ ñatvā tato paraṃ olokeno ussaniraye pakkabhāvaṃ passi. Tato paraṃ olokeno tasmim̐yeva nagare rājabhāvaṃ passi. Atha so “ahaṃ vīsativassāni rajjaṃ kāretvā asītivassasahassāni ussaniraye pacciṃ, idāni punapi imasmim̐ coragehe nibbattosmi, pitāpi me hiyyo catūsu coresu ānītesu tathārūpaṃ pharusaṃ nirayasaṃvattanikaṃ kathaṃ kathesi. Na me iminā aviditavipulānatthāvahena rajjena attho, kathaṃ nu kho imahā coragehā mucceyya”nti cinto nipaṃji. Atha naṃ ekā devadhītā “tāta temiyakumāra, mā bhāyi, tīṇi aṅgāni adhiṭṭhahitvā tava sotthi bhavissati”ti samassāsesi. Taṃ sutvā mahāsatto rajjasāṅkhātā anathato mucchitukāmo soḷasasaṃvaccharāni tīṇi aṅgāni acalādhiṭṭhānavasena adhiṭṭhahi. Tena vuttaṃ “**kicchāladdhaṃ piyaṃ putta**”ntiādi.

Tattha **kicchāladdhanti** kicchena kasirena cirakālapatthanāya laddhaṃ. **Abhijātanti** jātisampannaṃ. Kāyajutiyā ceva ṇāṇajutiyā ca samannāgatattā **jutindharaṃ**. **Setacchattaṃ dhārayitvāna, sayane poseti maṃ pitāti** pitā me kāsirājā “mā naṃ kumāraṃ rajo vā ussāvo vā”ti jātakālato paṭṭhāya setacchattassa heṭṭhā sirisayane sayāpetvā mahantena parivārena maṃ poseti.

51. Niddāyamāno sayanavare pabujjhivā ahaṃ olokeno **paṇḍaraṃ** setacchattaṃ **addasaṃ**. **Yenāhaṃ nirayaṃ gatoti** yena setacchattena tato tatiye atabhāve ahaṃ nirayaṃ gato, setacchattasīsenā rajjaṃ vadati.

52. Saha diṭṭhassa me chattanti taṃ setacchattaṃ diṭṭhassa diṭṭhavato me saha tena dassanena, dassanasamakālamēvāti attho. **Tāso uppajji bheravoti** suparividitādīnavattā bhayānako cittutrāso udapādi. **Vinicchayaṃ samāpanno, kathāhaṃ imaṃ muñcissanti** kathaṃ nu kho ahaṃ imaṃ rajjaṃ kāḷakaṇṇim̐

muñceyyanti evaṃ vicāraṇaṃ āpajjīṃ.

53. Pubbasālohitā mayhanti pubbe ekasmiṃ attabhāve mama mātubhūtapubbā tasmīṃ chatte adhvattā **devatā** mayhaṃ **atthakāminī** hitesinī. **Sā maṃ disvāna dukkhitā, tīsu thānesu yojayīti** sā devatā maṃ tathā cetodukkheṇa dukkhitā disvā mūgapakkhabhadhirabhāvasaṅkhātesu tīsu rajjadukkhatō nikkhamanakāraṇesu yojesi.

54. Paṇḍicceyyanti paṇḍiccaṃ, ayameva vā pāṭho. **Mā vibhāvayāti** mā pakāsehi. **Bālamatoti** bālōti ñāto. **Sabbotī** sakalo antojano ceva bahijano ca. **Ocināyatūti** nīharathetaṃ kālakaṇṇinti avajānātu. **Evaṃ tava attho bhavissatīti** evaṃ yathāvuttanayena avajānitabbabhāve sati tuyhaṃ gehato nikkhamanena **hitāṃ** pāramiparipūraṇaṃ bhavissati.

55. Tetāṃ vacananti te etaṃ tīṇi aṅgāni adhiṭṭhāhīti vacanaṃ. **Atthakāmāsi me ammāti** amma devate, mama atthakāmā asi. **Hitakāmāti** tasseva pariyāyavacanaṃ. Atthoti vā ettha sukhaṃ vedittabbaṃ. Hitanti tassa kāraṇabhūtaṃ puññaṃ.

56. Sāgareva thalaṃ labhinti coragehe vatāhaṃ jāto, ahu me mahāvatānatthoti sokasāgare osīdanto tassā devatāya ahaṃ vacanaṃ sutvā sāgare osīdanto viya thalaṃ patitthaṃ **alabhiṃ**, rajjakulato nikkhamanopāyaṃ alabhinti attho. **Tayo aṅge adhiṭṭhahinti** yāva gehato nikkhamiṃ, tāva tīṇi aṅgāni kāraṇāni adhiṭṭhahiṃ.

57. Idāni tāni sarūpato dassetuṃ “**mūgo ahosi**”nti gāthamāha. Tattha **pakkhoti** pīṭhasappi. Sesam suviññeyyameva.

Evaṃ pana mahāsatte devatāya dinnanaye tathā jātavassato paṭṭhāya mūgādibhāvena attānaṃ dassente mātāpitaro dhātīdayo ca “mūgānaṃ hanupariyosānaṃ nāma evarūpaṃ na hoti, badhirānaṃ kaṇṇasotaṃ nāma evarūpaṃ na hoti, pīṭhasappīnaṃ hatthapādā nāma evarūpā na honti, bhavitabbamettha kāraṇena, vīmaṃsissāma na”nti cintetvā “khīrena tāva vīmaṃsissāmā”ti sakaladivasam khīraṃ na denti. So sussantopi khīratthāya saddaṃ na karoti.

Athassa mātā “putto me chāto, khīramassa dethā”ti khīraṃ dāpesi. Evaṃ antarantarā khīraṃ adatvā ekasamvaccharaṃ vīmaṃsantāpi antaraṃ na passimṃsu. Tato “kumārakā nāma pūvakhajjakaṃ piyāyanti, phalāphalaṃ piyāyanti, kīḷanabhaṇḍakaṃ piyāyanti, bhojanaṃ piyāyanti”ti tāni tāni palobhaniyāni upanetvā vīmaṃsanavasena palobhenti yāva pañcavassakālā antaraṃ na passimṃsu. Atha naṃ “dārakā nāma aggito bhāyanti, mattahatthito bhāyanti, sappato bhāyanti, ukkhittāsikapurisato bhāyanti, tehi vīmaṃsissāmā”ti yathā tehissa anatto na jāyati, tathā purimameva samvidahitvā atibhayānakākārena upagacchante kāresuṃ.

Mahāsatto nirayabhayaṃ āvajjetvā “īto satagaṇeṇa sahasagaṇeṇa satahasagaṇeṇa nirayo bhāyitabbo”ti niccalova hoti. Evampi vīmaṃsitvā antaraṃ na passantā puna “dārakā nāma samajjathikā honti”ti samajjaṃ kāretvāpi mahāsattaṃ sāṇiyā parikkhipitvā ajānantasseva catūsu passesu saṅkhasaddehi bherisaddehi ca sahasā ekaninnādaṃ kāretvāpi andhakāre ghaṭehi dīpaṃ upanetvā sahasā ālokaṃ dassetvāpi sakalasarīraṃ phāṇitena makkhetvā bahumakkhike thāne nipajjāpetvāpi nhāpanādīni akatvā uccārapassāvamatthake nipannaṃ ajjupekkhitvāpi tattha ca palipannaṃ sayamānaṃ parihāsehi akkosanehi ca ghaṭtetvāpi heṭṭhāmañce aggikapallaṃ katvā uṇhasantāpena pīḷetvāpīti evaṃ nānāvidhehi upāyehi vīmaṃsantāpissa antaraṃ na passimṃsu.

Mahāsatto hi sabbattha nirayabhayaṃ āvajjetvā adhiṭṭhānaṃ avikopento niccalova ahosi. Evaṃ pannarasavassāni vīmaṃsitvā atha soḷasavassakāle “pīḷhasappino vā hontu mūgabhadhirā vā rajaniyesu arajjantā dussaniyesu adussantā nāma natthīti nātakānissa paccupaṭṭhapetvā vīmaṃsissāmā”ti kumāraṃ gandhodakena nhāpetvā devaputtaṃ viya alaṅkaritvā devavimānakappaṃ pupphagandhadāmādīhi ekāmodapamodaṃ pāsādaṃ āropetvā uttamarūpadharā bhāvavilāsasampannā devaccharāpaṭibhāgā itthiyo

upaṭṭhapesuṃ – “gacchatha naccādīhi kumāraṃ abhiraṃpethā”ti. Tā upagantvā tathā kātuṃ vāyamiṃsu. So buddhisampannatāya “imā me sarīrasamphassaṃ mā vindimṣū”ti assāsapassāse nirundhi. Tā tassa sarīrasamphassaṃ avindantiyo “thaddhasarīro esa, nāyaṃ manusso, yakkho bhavissatī”ti pakkamiṃsu.

Evaṃ soḷasa vassāni soḷasahi mahāvīmaṃsāhi anekāhi ca khuddakavīmaṃsāhi pariggaṇhituṃ asakkuṇitvā mātāpitaro “tāta, temiyakumāra, mayaṃ tava amūgādibhāvaṃ jānāma, na hi tesāṃ evarūpāni mukhakaṇṇasotapādāni honti, tvaṃ amhehi patthetvā laddhaputtako, mā no nāsehi, sakalajambudīpe rājūnaṃ santikā garahato mocehī”ti saha visuṃ visuṃca anekavāraṃ yāciṃsu. So tehi evaṃ yāciyamānopi asuṇanto viya hutvā nipajji.

58. Atha rājā mahāsattassa ubho pāde kaṇṇasote jivhaṃ ubho ca hatthe kusalehi purisehi vīmaṃsāpetvā “yadipi apīṭhasappiādīnaṃ viyassa pādādayo, tathāpi ayaṃ pīṭhasappi mūgabadihiro maññe, īdise kāḷakaṇṇipurise imasmiṃ gehe vasante tayo antarāyā paññāyanti jīvitassa vā chattassa vā mahesiyā vā”ti lakkhaṇapāṭhakehi idāni kathitaṃ. Jātadivase pana “tumhākaṃ domanassapariharaṇatthaṃ ‘dhaññapuññalakkhaṇo’ti vutta”nti amaccehi ārocitaṃ sutvā antarāyabhayena bhīto “gacchatha naṃ avamaṅgalarathe nipajjāpetvā pacchimadvārena nīharāpetvā āmakasusāne nikhaṇathā”ti āṇāpesi. Taṃ sutvā mahāsatto haṭṭho udaggo ahoṣi – “cīrassaṃ vata me manoratho matthakaṃ pāpuṇissatī”ti. Tena vuttaṃ “**tato me hatthapāde cā**”tiādi.

Tattha **maddiyāti** maddanavasena vīmaṃsitvā. **Anūnatanti** hatthādīhi avikalataṃ. **Nindisunti** “evaṃ anūnāvayavopi samāno mūgādi viya dissamāno “rajjāṃ kāretuṃ abhabbo, kāḷakaṇṇipuriso aya”nti garahiṃsu. “Niddisu”ntipi pāṭho, vadiṃsūti attho.

59. Chaḍḍanaṃ anumodisunti rājadassanattaṃ āgatā sabbepi janapadavāsino senāpatipurohitappamukhā rājapurisā te sabbepi **ekamanā** samānacittā **huttvā** antarāyapariharaṇatthaṃ raññā āṇattā bhūmiyaṃ nikhaṇanavasena mama chaḍḍanaṃ mukhasaṅkocaṃ akatvā abhimukhābhāvena sādhu sutṭhu idaṃ kattabbamevāti anumodiṃsu.

60. So me attho samijjhathāti yassatthāya yadatthaṃ tato mūgādibhāvādhiṭṭhānavasena dukkaracaraṇaṃ ciṇṇaṃ caritaṃ, so attho mama samijjhathāti. Tesāṃ mama mātāpituādīnaṃ **matim** adhippāyaṃ **sutvā so** ahaṃ mama adhippāyasamijjhanena **haṭṭho** anupadhāretvā bhūmiyaṃ nikhaṇanānujānanena **samviggamānasova** ahoṣinti vacanasesena sambandho vedītabbo.

61. Evaṃ kumārassa bhūmiyaṃ nikhaṇane raññā āṇatte candādevī taṃ pavattiṃ sutvā rājānaṃ upasaṅkamitvā, “deva, tumhehi mayhaṃ varo dinno, mayā ca gahitakaṃ katvā ṭhapito, taṃ me idāni dethā”ti. “Gaṇha, devī”ti. “Puttassa me rajjāṃ dethā”ti. “Putto te kāḷakaṇṇī, na sakkā dātu”nti. “Tena hi, deva, yāvajīvaṃ adento satta vassāni dethā”ti. “Tampi na sakkā”ti. “Cha vassāni, pañcacattāritīṇidveekaṃ vassaṃ, satta māse, chapañcacattārotayodveekaṃ māsaṃaddhamāsaṃsattāhaṃ dethā”ti. Sādhu gaṇhāti.

Sā puttāṃ alaṅkārapetvā “temiyakumārassa idaṃ rajja”nti nagare bheriṃ carāpetvā nagaraṃ alaṅkārapetvā puttāṃ hatthikkhandhaṃ āropetvā setacchattaṃ matthake kārapetvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā āgataṃ alaṅkatasirisayane nipajjāpetvā sabbarattiṃ yāci – “tāta temiya, taṃ nissāya soḷasa vassāni niddaṃ alabhivā rodamaṅāya me akkhīni uppakkāni, sokena hadayaṃ bhijjati viya, tava apīṭhasappiādibhāvaṃ jānāmi, mā maṃ anāthaṃ karī”ti. Iminā niyāmena cha divase yāci. Chaṭṭhe divase rājā sunandaṃ nāma sārathiṃ pakkosāpetvā “sve pātova avamaṅgalarathena kumāraṃ nīharitvā āmakasusāne bhūmiyaṃ nikhaṇitvā pathavivaḍḍhanakammaṃ katvā ehi”ti āha. Taṃ sutvā devī “tāta, kāsirājā taṃ sve āmakasusāne nikhaṇituṃ āṇāpesi. Sve maraṇaṃ pāpuṇissatī”ti āha.

Mahāsatto taṃ sutvā “temiya, soḷasa vassāni tayā kato vāyāmo matthakaṃ patto”ti haṭṭho udaggo ahoṣi. Mātuyā panassa hadayaṃ bhijjanākāraṃ viya ahoṣi. Atha tassā rattiyaṃ accayena pātova sārathi

rathaṃ ādāya dvāre ṭhapetvā sirigabbhaṃ pavisitvā “devi, mā mayhaṃ kujjhi, rañño āṇā”ti puttaṃ āliṅgitvā nipannaṃ devim̐ piṭṭhihatthena apānetvā kumāraṃ ukkhipitvā pāsādā otari. Devī uraṃ paharitvā mahāsaddena paridevitvā mahātale ohīyi.

Atha naṃ mahāsatto oloketvā “mayi akathente mātu soko balavā bhavissatī”ti kathetukāmo hutvāpi “sace kathessāmi soḷasa vassāni kato vāyāmo mogho bhavissati, akathento panāhaṃ attano ca māṭāpitūnañca paccayo bhavissāmī”ti adhivāsesi. Sārathi “mahāsattaṃ rathaṃ āropetvā pacchimadvārābhimukhaṃ rathaṃ pesessāmī”ti pācīnadvārābhimukhaṃ pesesi. Ratho nagarā nikkhamitvā devatānubhāvena tiyojanaṭṭhānaṃ gato. Mahāsatto suṭṭhutaṃ tuṭṭhacitto ahosi. Tattha vanaghaṭaṃ sārathissa āmakasusānaṃ viya upaṭṭhāsi. So “idaṃ ṭhānaṃ sundara”nti rathaṃ okkamāpetvā maggapasse ṭhapetvā rathā oruyha mahāsattassa ābharaṇabhaṇḍaṃ omuñcitvā bhaṇḍikaṃ katvā ṭhapetvā kudālaṃ ādāya avidūre āvāṭaṃ khaṇitaṃ ārabhi. Tena vuttaṃ “**nhāpetvā anulimpitvā**”tiādi.

Tattha **nhāpetvā**ti soḷasahi gandhodakaghaṭehi nhāpetvā. **Anulimpitvā**ti surabhivilepanena vilimpetvā. **Veṭhetvā rājavēṭhananti** kāsirājūnaṃ paveniyāgataṃ rājamakuṭaṃ sīse paṭimuñcitvā. **Abhisīñcitvā**ti tasmim̐ rājakule rājābhisekaniyāmena abhisīñcitvā. **Chattena kāresuṃ puram̐ padakkhiṇanti** setacchattena dhāriyamānena maṃ nagaraṃ padakkhiṇaṃ kāresuṃ.

62. Sattāhaṃ dhārayitvānāti mayhaṃ mātu candādeviyā varalābhanavasena laddhaṃ sattāhaṃ mama setacchattaṃ dhārayitvā. **Uggate ravimaṇḍaleti** tato punadivase sūriyamaṇḍale uggatamatte avamaṅgalarathena **maṃ** nagarato **nīharitvā** bhūmiyaṃ nikhaṇanattaṃ **sārathi** sunando **vanamupagacchi**.

63. Sajjassanti sannaddho assaṃ, yuge yojitassaṃ me rathaṃ maggato ukkamāpanavasena ekokāse katvā. **Hatthamuccitoti** muccitahattho, rathapācanato muttahatthoti attho. Atha vā **hatthamuccitoti** hatthamutto mama hatthato muccitvāti attho. **Kāsunti** āvāṭaṃ. **Nikhātunti** nikhaṇitaṃ.

64-5. Idāni yadattaṃ mayā soḷasa vassāni mūgavatādiadhiṭṭhānena dukkaracariyā adhiṭṭhitā, taṃ dassetuṃ “**adhiṭṭhitamadhiṭṭhāna**”nti gāthādvayamāha.

Tattha **tajjento vividhakāraṇā**ti dvimāsikakālato paṭṭhāya yāva soḷasasaṃvaccharā thañṇapaṭisedhanādīhi vividhehi nānappakārehi kāraṇehi tajjayanto bhayavidhamaṃsanavasena viheṭhiyamāno. Sesam̐ suviñṇeyyameva.

Atha mahāsatto sunande kāsūṃ khaṇante “ayaṃ me vāyāmakālo”ti uṭṭhāya attano hatthapāde sambāhitvā rathā otarituṃ me balaṃ atthīti ñatvā cittaṃ uppādesi. Tāvadevassa pādapaṭiṭṭhānaṭṭhānaṃ vātapuṇṇabhastacammaṃ viya uggantvā rathassa pacchimantaṃ āhacca aṭṭhāsi. So otarivā katipaye vāre aparāparaṃ caṅkamitvā “yojanasatampi gantuṃ me balaṃ atthī”ti ñatvā rathaṃ pacchimante gahetvā kumārakānaṃ kīḷanayānakaṃ viya ukkhipitvā “sace sārathi mayā saddhim̐ paṭivirujjheyya, atthi me paṭivirujjhituṃ bala”nti sallakkhetvā pasādhanatthāya cittaṃ uppādesi. Taṅkhaṇañṇeva sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko taṃ kāraṇaṃ ñatvā vissakammaṃ āṇāpesi – “gaccha kāsirājaputtaṃ alaṅkarohī”ti. So “sādhū”ti vatvā dibbehi ca mānusehi ca alaṅkārehi sakkam̐ viya taṃ alaṅkari. So devarājalīyā sārathissa khaṇanokāsaṃ gantvā āvāṭatīre ṭhatvā –

“Kinnu santaramānova, kāsūṃ khaṇasi sārathi;
Puṭṭho me samma akkhāhi, kiṃ kāsuyā karissasī”ti. (jā. 2.22.3) –

Āha.

Tena uddhaṃ anoloketvāva –

“Rañño mūgo ca pakkho ca, putto jāto acetaso;

Somhi rañña samajjhittḥo, puttam me nikhaṇam vane’’ti. (jā. 2.22.4) –

Vutte mahāsatto –

‘‘Na badhiro na mūgosmī, na pakkho na ca vīkalo;
Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇam vane.

‘‘Ūrū bāhuñca me passa, bhāsitañca suṇohi me;
Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇam vane’’ti. (jā. 2.22.5-6) –

Vatvā puna tena āvāṭakhaṇanam pahāya uddham oloketvā tassa rūpasampattiṃ disvā ‘‘manusso vā devo vā’’ti ajānantena –

‘‘Devatā nusi gandhabbo, adu sakko purindado;
Ko vā tvaṃ kassa vā putto, katham jānemu taṃ maya’’nti. (jā. 2.22.7) –

Vutte –

‘‘Namhi devo na gandhabbo, nāpi sakko purindado;
Kāsirañño aham putto, yaṃ kāsuyā nikhaññasi.

‘‘Tassa rañño aham putto, yaṃ tvaṃ sammūpajīvasi;
Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇam vane.

‘‘Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā;
Na tassa sākham bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako.

‘‘Yathā rukkho tathā rājā, yathā sākḥā tathā aham;
Yathā chāyūpago poso, evaṃ tvamasi sārathi;
Adhammaṃ sārathi kayirā, maṃ ce tvaṃ nikhaṇam vane’’ti. (jā. 2.22.8-11) –

Ādinā nayena dhammaṃ desetvā tena nivattanattham yācito anivattanakāraṇam pabbajjāchandaṃ tassa ca hetu nirayabhayādikaṃ atītabhave attano pavattiṃ vitthārena kathetvā tāya dhammakathāya tāya ca paṭipattiyā tasmimpi pabbajitukāme jāte rañño imam –

‘‘Ratham niyyātayitvāna, anaṇo ehi sārathi;
Anaṇassa hi pabbajjā, etaṃ isihi vaṇṇita’’nti. (jā. 2.22.44) –

Vatvā taṃ vissajjesi.

So ratham ābharaṇāni ca gahetvā rañño santikaṃ gantvā tamattham ārocesi. Rājā tāvadeva ‘‘mahāsattassa santikaṃ gamissāmī’’ti nagarato niggacchi saddhiṃ caturaṅginiyā senāya itthāgārehi nāgarajānapadehi ca. Mahāsattopi kho sārathiṃ uyyojetvā pabbajitukāmo jāto. Tassa cittaṃ ñatvā sakko vissakammaṃ pesesi – ‘‘temiyapaṇḍito pabbajitukāmo, tassa assamapadam pabbajitaparikkhāre ca māpehī’’ti. So gantvā tiyojanike vanasaṇḍe assamaṃ māpetvā rattiṭṭhānadivāṭṭhānacaṅkamanapokkharāṇīphalarukkkhasampannaṃ katvā sabbe ca pabbajitaparikkhāre māpetvā sakaṭṭhānameva gato. Bodhisatto taṃ disvā sakkadattiyabhāvaṃ ñatvā paṇṇasālam pavisitvā vatthāni apanetvā tāpasavesam gahetvā kaṭṭhatthare nisinno aṭṭha samāpattiyo, pañca ca abhiññāyo nibbattetvā pabbajjāsukhena assame nisīdi.

Kāsirājāpi sārathinā dassitamaggena gantvā assamaṃ pavisitvā mahāsattena saha samāgantvā katapaṭisanthāro rajjena nimantesi. Temiyapaṇḍito taṃ paṭikkhipitvā anekākāravokāram

aniccatādipaṭisaṃyuttāya ca kāmādīnavapaṭisaṃyuttāya ca dhammiyā kathāya rājānaṃ saṃvejesi. So saṃviggamānaso gharāvāse ukkaṅṭhito pabbajitukāmo hutvā amacce itthāgāre ca pucchi. Tepi pabbajitukāmā ahesuṃ. Atha rājā candādeviṃ ādiṃ katvā soḷasa sahasse orodhe ca amaccādike ca pabbajitukāme ñatvā nagare bheriṃ carāpesi – “ye mama puttassa santike pabbajitukāmā, te pabbajantū”ti. Suvaṇṇakoṭṭhāgārādīni ca vivarāpetvā vissajjāpesi. Nāgarā ca yathāpasāriteyeva āpaṇe vivaṭadvārāneva gehāni ca pahāya rañño santikaṃ agamaṃsu. Rājā mahājanena saddhiṃ mahāsattassa santike pabbajī. Sakkadattiyaṃ tiyojanikaṃ assamapadaṃ paripūri.

Sāmantarājāno “kāsirājā pabbajito”ti sutvā “bārāṇasirajjaṃ gahessāmā”ti nagaraṃ pavisitvā devanagarasadiṣaṃ nagaraṃ sattaratanabharitaṃ devavimānakappaṃ rājanivesanañca disvā “imaṃ dhanam nissāya bhayena bhavitabba”nti tāvadeva nikkhamitvā pāyāsuṃ. Tesam āgamaṇaṃ sutvā mahāsatto vanantaṃ gantvā ākāse nisīditvā dhammaṃ desesi. Te sabbe saddhiṃ parisāya tassa santike pabbajīṃsu. Evaṃ aparepi aparepīti mahāsamāgamo ahoṣi. Sabbe phalāphalāni paribhuñjitvā samaṇadhammaṃ karonti. Yo kāmādivitakkaṃ vitakketi, tassa cittaṃ ñatvā mahāsatto tattha gantvā ākāse nisīditvā dhammaṃ deseti.

So dhammassavanasappāyaṃ labhitvā samāpattiyo abhiññāyo ca nibbatteti. Evaṃ aparopi aparopīti sabbepi jīvitapariyosāne brahmalokaparāyaṇā ahesuṃ. Tiracchānagatāpi mahāsatte isigaṇepi cittaṃ pasādetvā chasu kāmasaggesu nibbatiṃsu. Mahāsattassa brahmacariyaṃ ciraṃ dīghamaddhānaṃ pavattittha. Tadā chatte adhiṭṭhā devatā uppalavaṇṇā ahoṣi, sārathi sārīputtatthero, mātāpitaro mahārājakulāni, parisā buddhaparīsā, temiyapaṇḍito lokanātho.

Tassa adhiṭṭhānapāramī idha matthakaṃ pattā, sesapāramiyopi yathārahaṃ niddhāretabbā. Tathā māṣajātakālato paṭṭhāya nirayabhayaṃ pāpabhīrutā rajjajigucchā nekkhammanimittam mūgādibhāvādhiṭṭhānaṃ tattha ca virodhippacayasamodhānepi niccalabhāvoti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Temiyacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Adhiṭṭhānapāramī niṭṭhitā.

7. Kapirājacariyāvaṇṇanā

67. Sattame yadā ahaṃ kapi āsinti yasmim kāle ahaṃ kapiyoniyam nibbattitvā vuddhimanvāya nāgabalo thāmasampanno assapotakappamāṇo mahāsārīro kapi homi. **Nadīkūle darīsayeti** ekissā nadiyā tīre ekasmim darībhaṅge yadā vāsaṃ kappemīti attho.

Tadā kira bodhisatto yūthapariharaṇaṃ akatvā ekacaro hutvā vihāsi. Tassā pana nadiyā vemajjhe eko dīpako nānappakārehi ambapanasādīhi phalarukkhehi sampanno. Bodhisatto thāmajavasampannatāya nadiyā orimatīrato uppatitvā dīpakassa pana nadiyā ca majjhe eko piṭṭhipāsāṇo atthi, tasmim patati. Tato uppatitvā tasmim dīpake patati. So tattha nānappakārāni phalāphalāni khāditvā sāyaṃ teneva upāyena paccāgantvā attano vasaṇṭṭhāne vasitvā punadvasepi tatheva karoti. Iminā niyāmena vāsaṃ kappesi.

Tasmim pana kāle eko kumbhīlo sapajāpatiko tassaṃ nadiyaṃ vasati. Tassa bhariyā bodhisattam aparāparaṃ gacchantaṃ disvā tassa hadayamaṃse dohaḷaṃ uppādetvā kumbhīlaṃ āha – “mayhaṃ kho, ayyaputta, imassa vānarassa hadayamaṃse dohaḷo uppanno”ti. So “sādhu, bhadde, lacchasi”ti vatvā “ajja taṃ sāyaṃ dīpakato āgacchantameva gaṇhissāmī”ti gantvā piṭṭhipāsāṇe nipajji. Bodhisatto taṃ divasaṃ gocaraṃ caritvā sāyanhasamaye dīpake ṭhitova pāsāṇaṃ oloketvā “ayaṃ pāsāṇo idāni uccataro khāyati, kiṃ nu kho kāraṇa”nti cintesi. Mahāsattassa hi udakappamāṇaṃ pāsāṇappamāṇaṃ suvatthāpitameva hoti. Tenassa etadahosi – “ajja imissā nadiyā udakaṃ neva hāyati, atha ca panāyaṃ pāsāṇo mahā hutvā paññāyati, kacci nu kho ettha mayhaṃ gahaṇatthāya kumbhīlo nipanno”ti?

So “vīmaṃsissāmi tāva na”nti tattheva t̥hatvā pāsāṇena saddhiṃ kathento viya “bho, pāsāṇā”ti vatvā paṭivacanaṃ alabhanto yāvataiyam “bho, pāsāṇā”ti āha. Pāsāṇo paṭivacanaṃ na deti. Punapi bodhisatto “kiṃ, bho pāsāṇa, ajja mayham paṭivacanaṃ na desī”ti āha. Kumbhīlo “addhā ayam pāsāṇo aññesu divasesu vānarindassa paṭivacanaṃ deti maññe, ajja pana mayā ottharittā na deti, handāham dassāmissa paṭivacana”nti cintetvā “kiṃ vānarindā”ti āha. “Kosi tva”nti? “Aham kumbhīlo”ti. “Kimattham ettha nipannosi”ti? “Tava hadayam patthayamāno”ti. Bodhisatto cintesi – “añño me gamanamaggo natthi, paṭiruddham vata me gamana”nti. Tena vuttaṃ –

“Pīlito susumārena, gamanam na labhāmahaṃ”.

68. “Yamhokāse aham t̥hatvā, orā pāram patāmahaṃ;
Tatthacchi sattuvadhako, kumbhīlo luddadassano”ti.

Tattha “**pīlito susumārenā**”ti addhagāthāya vuttamevattham. “**Yamhokāse**”ti gāthāya pākaṭam karoti. Tattha **yamhokāseti** yasmim nadīmajjhe t̥hitapiṭṭhipāsāṇasāṅkhāte padese **t̥hatvā**. **Orāti** dīpakasāṅkhātā oratīrā. **Pāranti** tadā mama vasanaṭṭhānabhūtam nadiyā paratīram. **Patāmahanti** uppatitvā patāmi aham. **Tatthacchīti** tasmim piṭṭhipāsāṇappadese **sattubhūto vadhako** ekanteneva ghātako paccatthiko **luddadassano** ghorarūpo bhayānakadassano nisīdi.

Atha mahāsatto cintesi – “añño me gamanamaggo natthi, ajja mayā kumbhīlo vañcetabbo, evañhi ayañca mahatā pāpato mayā parimocito siyā, mayhañca jīvitam laddha”nti. So kumbhīlam āha – “samma, kumbhīla, aham tuyham upari patissāmī”ti. Kumbhīlo “vānarinda, papañcam akatvā ito āgacchāhī”ti āha. Mahāsatto “aham āgacchāmi, tvam pana attano mukham vivarivā maṃ tava santikam āgatakāle gaṇhāhī”ti avoca. Kumbhīlānañca mukhe vivaṭe akkhīni nimmīlanti. So tam kāraṇam asallakkhento mukham vivari. Athassa akkhīni nimmīlīṃsu. So mukham vivarivā sabbaso nimmīlitakkhī hutvā nipajji. Mahāsatto tassa tathābhāvam ñatvā dīpakato uppatito gantvā kumbhīlassa matthakam akkamitvā tato uppatanto vijjulātā viya vijjotamāno paratīre aṭṭhāsi. Tena vuttaṃ –

69. “So maṃ asaṃsi ehīti, ahampemīti tam vadim;
Tassa matthakamakkamma, parakūle patiṭṭhahi”nti.

Tattha **asaṃsīti** abhāsi. **Ahampemīti** ahampi āgacchāmīti **tam** kathesiṃ.

Yasmā pana tam dīpakam ambajambupanasādiphalarukkhasaṇḍamaṇḍitam ramaṇīyam nivāsayoggañca, “āgacchāmī”ti pana paṭiññāya dinnattā saccam anurakkhanto mahāsattopi “āgamissāmevā”ti tathā akāsi. Tena vuttaṃ –

70. “Na tassa alikam bhaṇitam, yathā vācam akāsaha”nti.
Yasmā cetam saccānurakkhaṇam attano jīvitam pariccajitvā katam, tasmā āha –

“Saccena me samo natthi, esā me saccapāramī”ti.

Kumbhīlo pana tam acchariyam disvā “iminā vānarindena atiaccherakam kata”nti cintetvā “bho vānarinda, imasmim loke catūhi dhammehi samannāgato puggalo amitte abhibhavati, te sabbepi tuyham abhantare atthi maññe”ti āha –

“Yassete caturo dhammā, vānarinda, yathā tava;
Saccam dhammo dhiti cāgo, diṭṭham so ativattatī”ti. (jā. 1.2.147);

Tattha **yassāti** yassa kassaci puggalassa. **Eteti** idāni vattabbe paccakkhato dasseti. **Caturo dhammāti** cattāro guṇā. **Saccanti** vacīsaccam, “mama santikam āgamissāmī”ti vatvā musāvādam akatvā āgato evāti etam te vacīsaccam. **Dhammoti** vicāraṇapaññā, “evam kate idam nāma bhavissatī”ti pavattā te esā

vicāraṇapaññā. **Dhīti** abboccinnaṃ vīriyaṃ vuccati, etampi te atthi. **Cāgoti** attapariccāgo, tvaṃ attānaṃ pariccajivā mama santikaṃ āgato, yaṃ pañāhaṃ gaṇhituṃ nāsakkhiṃ, mayhamevesa doso. **Diṭṭhanti** paccāmittaṃ. **So ativattati** yassa puggalassa yathā tava evaṃ ete cattāro dhammā atthi, so yathā maṃ tvaṃ ajja atikkanto, tatheva attano paccāmittaṃ atikkamati abhibhavatīti.

Evaṃ kumbhīlo bodhisattaṃ pasaṃsitvā attano vasanaṭṭhānaṃ gato. Tadā kumbhīlo devadatto ahosi, tassa bhariyā ciñcamāṇavikā, kapirājā pana lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā udakassa pāsāṇassa ca pamāṇavavattāhāna idāni pāsāṇo uccataro khāyatīti pariggaṇhanavasena pāsāṇassa upari susumārassa nipannabhāvajānanaṃ, pāsāṇena kathanāpadesena tassatthassa nicchayagamaṃ, susumārassa upari akkamitvā sahasā paratīre patiṭṭhānavasena sīghakāritāya tassa mahatā pāpato parimocanaṃ, attano jīvitarakkhaṇaṃ, saccavācānurakkhaṇaṇcāti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Kapirājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Saccatāpasacariyāvaṇṇanā

Aṭṭhame **tāpaso saccasavhayoti** saccasaddena avhātabbo saccanāmakō **tāpaso yadā** yasmim kāle **homi**, tadā. **Saccena lokaṃ pālesinti** attano avisaṃvādibhāvena sattalokaṃ jambudīpe tattha tattha sattanikāyaṃ pāpato nānāvidhā anatthato ca rakkhiṃ. **Samaggaṃ janamakāsahanti** tattha tattha kalahaviggahavivādāpannaṃ mahājanaṃ kalahe ādīnavaṃ dassetvā sāmaggīyaṃ ānisaṃsakathanena samaggaṃ avivadamaṇaṃ sammodamaṇaṃ ahamakāsiṃ.

Tadā hi bodhisatto bārāṇasiyaṃ aññatarasmim brāhmaṇamahāsālakule nibbatti. Tassa “sacco”ti nāmaṃ karimsu. So vayappatto takkasiṃ gantvā disāpāmokkhasa ācariyassa santike sippaṃ uggaṇhitvā nacirasseva sabbasippānaṃ nipphattiṃ patto. Ācariyena anuññāto bārāṇasiṃ paccāgantvā māṭāpitaro vanditvā tehi abhinandiyamāno tesam cittānurakkhaṇatthaṃ katipāhaṃ tesam santike vasi. Atha naṃ māṭāpitaro patirūpena dārena saṃyojetukāmā sabbam vibhavajātam ācikkhitvā gharāvāseṇa nimantesuṃ.

Mahāsatto nekkhammajjhāsāyo attano nekkhammapāramiṃ paribrūhetukāmo gharāvāse ādīnavaṃ pabbajjāya ānisaṃsaṅca nānappakārato kathetvā māṭāpitūnaṃ assumukhānaṃ rodamaṇānaṃ aparimāṇaṃ bhogakkhandhaṃ anantaṃ yasaṃ mahantaṅca nītiparivaṭṭaṃ pahāya mahānāgoṇa ayasaṅkhalikaṃ gharabandhanaṃ chindanto nikkhamitvā himavantappadesaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā vanamūlaphalāphalehi yāpento nacirasseva aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattetvā jhānakīlaṃ kīlayamāno samāpattivihārena viharati.

So ekadivasaṃ dibbacakkhunā lokaṃ olokento addasa sakalajambudīpe manusse yebhuyyena pāṇātipātādidasaakusalakammaṃ pathapasute kāmanidānaṃ kāmadhikaraṇaṃ aññamaññaṃ vivādāpanne. Disvā evaṃ cintesi – “na kho pana metaṃ patirūpaṃ, yadidaṃ ime satte evaṃ pāpapasute vivādāpanne ca disvā ajjupekkhaṇaṃ. Ahañhi ‘satte saṃsārapaṅkato uddharitvā nibbānathale patiṭṭhapessāmī’ti mahāsambodhiyānaṃ paṭipanno, tasmā taṃ paṭiññaṃ avisaṃvādentō yaṃnūnāhaṃ manussapathaṃ gantvā te te satte pāpato oramāpeyyaṃ, vivādaṅca nesam vūpasameyya”nti.

Evaṃ pana cintetvā mahāsatto mahākaruṇāya samussāhito santaṃ samāpattisukhaṃ pahāya iddhiyā tattha tattha gantvā tesam cittānukūlaṃ dhammaṃ desento kalahaviggahavivādāpanne satte diṭṭhadhammikaṅca samparāyikaṅca virodhe ādīnavaṃ dassetvā aññamaññaṃ samagge sahite akāsi. Anekākāravokāraṅca pāpe ādīnavaṃ vibhāventō tato satte vivecetvā ekacce dasasu kusalakammaṃ pathadhammesu patiṭṭhāpesi. Ekacce pabbājetvā sīlasaṃvare indriyaguttiyaṃ satisampajaññaṃ pavivekavāse jhānābhiññāsu ca yathārahaṃ patiṭṭhāpesi. Tena vuttaṃ –

71. “Punāparaṃ yadā homi, tāpaso saccasavhayo;

Saccena lokaṃ pālesim, samaggaṃ janamakāsaha’’nti.

Idhāpi mahāpurisassa heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā guṇānubhāvā ca vibhāvetabbāti.

Saccatāpasacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vaṭṭapotakacariyāvaṇṇanā

72. Navame **magadhe vaṭṭapotakoti**ādīsu ayaṃ saṅkhepattho – magadharatṭhe aññatarasmim araññappadesa vaṭṭakayoniyam nibbattitvā aṅḍakosaṃ padāletvā aciranikkhantatāya **taruṇo** maṃsapesibhūto, tato eva ajātapakkho vaṭṭakacchāpako yadā ahaṃ **kulāvake**yeva **homi**.

73. **Mukhatuṇḍakenāharitvā**ti mayhaṃ mātā attano mukhatuṇḍakena kālena kālaṃ gocaraṃ āharitvā maṃ poseti. **Tassā phassena jīvāmī**ti parisedanattañceva paribhāvanattañca sammadeva kālena kālaṃ **mamaṃ** adhisayanavasena phusantiyā tassā mama mātuyā sarīrasamphassena jīvāmi viharāmi attabhāvaṃ pavattemi. **Natthi me kāyikaṃ balanti** mayhaṃ pana atitaruṇatāya kāyasannissitaṃ balaṃ natthi.

74. **Samvacchareti** samvacchare samvacchare. **Gimhasamayeti** gimhakāle. Sukkharukkhasākāhānaṃ aññamaññaṃ saṅghaṭṭanasamuppannaṃ agginā tasmim padese **davaḍāho padippati** pajjalati, so tathā padīpito. **Upagacchati amhā**kanti mayhaṃ mātāpitūnañcāti amhākaṃ vasanaṭṭhānappadesaṃ attano patiṭṭhānassa asuddhassāpi suddhabhāvakaraṇena pāvanato **pāvakoti** ca gatamagge indhanassa bhasmabhāvāvahanato **kaṇhavattanī**ti ca laddhanāmo aggi vanarukkhaḡacche dahanto kālena kālaṃ upagacchati.

75. Evaṃ upagamanato tadāpi **saddāyantoti** “dhamadhama’’iti evaṃ saddaṃ karonto, anuravadassanañhetam dāvaggino. **Mahāsikhī**ti pabbatakūṭasadisānaṃ indhanānaṃ vasena mahatiyo sikhā etassāti mahāsikhī. **Anupubbena** anukkamena taṃ araññappadesaṃ **jhāpento** dahanto **aggi mama** samīpaṭṭhānaṃ **upāgami**.

76. **Aggivegabhayā**ti vegena āgacchato aggino bhayena **bhītā**. **Tasitā**ti cittutrāsasamuṭṭhitena kāyassa chambhitattena ca utrāsā. **Mātāpitā**ti mātāpitāro. **Attānaṃ parimocayuntī** agginā anupaddutaṭṭhānagamanena attano sotthibhāvamaḡamsu. Mahāsatto hi tadā mahāgeṇḍukappamāṇo mahāsārīro ahoṣi. Taṃ mātāpitāro kenaci upāyena gahetvā gantuṃ asakkuṇantā attasinehena ca abhibhuyamānā puttasinehaṃ chaḡḡetvā palāyimsu.

77. **Pāde pakkhe pajahāmī**ti attano ubho pāde ubho pakkhe ca bhūmiyaṃ ākāse ca gamanasajje karonto pasāremi iriyāmi vāyamāmi. “Paṭīhāmī’’tipi pāṭho, vehāsagamanayogge kātuṃ īhāmīti attho. “Paṭīhāmī’’tipi paṭhanti. Tassattho – pāde pakkhe ca pati visuṃ īhāmī, gamanattaṃ vāyamāmi, taṃ pana vāyāmakaraṇatthameva. Kasmā? Yasmā **natthi me kāyikaṃ balaṃ**. **Sohaṃ agatiko tatthāti** so ahaṃ evaṃbhūto pādapakkhavekallena gamanavirahito mātāpitūnaṃ apagamanena vā appaṭṭisaraṇo, tattha dāvaggiupaddute vane, tasmim vā kulāvake ṭhitova evaṃ idāni vattabbākārena tadā cintesim. Dutiyañcetta **ahanti** nipātamattaṃ daṭṭhabbaṃ.

78. Idāni tadā attano cintitākāraṃ dassetuṃ “**yesāha**’’ntiādimāha;

Tattha **yesāhaṃ upadhāveyyaṃ, bhīto tasitavedhitoti** maraṇabhayena bhīto tato eva cittutrāsena tasīto sarīrakampanena vedhīto yesamaḡaṃ pakkhantaraṃ etarahi dāvaggiupadduto jaladuggaṃ viya maññaṃāno pavisitūṃ upadhāveyyaṃ **te** mama mātāpitāro **maṃ** ekakaṃ eva **ohāya** jahitvā **pakkantā**. **Kathaṃ me ajja kātaveti** kathaṃ nu kho mayā ajja kātabbam, paṭipajjitabbanti attho.

Evaṃ mahāsatto itikattabbatāsammūlho hutvā ṭhito puna cintesi – “imasim loke sīlagaṇo nāma atthi, saccagaṇo nāma atthi, atīte pāramiyo pūretvā bodhitale nisīditvā abhisambuddhā

sīlasamādhīpaññāvīmuttivimuttīñāṇadassanasampannā saccānūdayakāruññakhantisamannāgatā sabbasattesu samappavattamettabhāvanā sabbaññubuddhā nāma atthi, tehi ca paṭividdho ekantaniyyānaḡuṇo dhammo atthi, mayi cāpi ekaṃ saccam atthi. Saṃvijjamaṇo eko sabhāvadhammo paññāyati, tasmā atītabuddhe ceva tehi paṭividdhaguṇe ca āvajjetvā mayi vijjamānaṃ saccam sabhāvadhammaṃ gahetvā saccakiriyaṃ katvā aggim paṭikkamāpetvā ajja mayā attano ceva idha vāsīnaṃ sesapāṇīnaṃ sothībhāvaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti. Evaṃ pana cintetvā mahāsatto attano ānubhāve ṭhatvā yathācintitaṃ paṭipajji. Tena vuttaṃ –

79. “Atthi loke sīlaguṇo, saccam soceyyanuddayā;
Tena saccena kāhāmi, saccakiriyaṃuttamaṃ.

80. “Āvajjetvā dhammabalaṃ, saritvā pubbake jine;
Saccabalamavassāya, saccakiriyaṃakāsaha”nti.

81. Tattha mahāsatto atīte parinibbutānaṃ buddhānaṃ guṇe āvajjetvā attani vijjamānaṃ saccasabhāvaṃ ārabha yaṃ gāthaṃ vatvā tadā saccakiriyaṃakāsi, taṃ dassetuṃ “**santi pakkhā**”tiādi vuttaṃ.

Tattha **santi pakkhā apatanā**ti mayhaṃ pakkhā nāma atthi upalabbhanti, no ca kho sakkā etehi uppatituṃ ākāseṇa gantunti apatanā. **Santi pādā avañcanā**ti pādāpi me atthi, tehi pana vañcituṃ padavāragamanena gantuṃ na sakkāti avañcanā. **Mātāpitā ca nikkhantā**ti ye maṃ aññattha neyyuṃ, tepi maraṇabhayaṇa mama mātāpitāro nikkhantā. **Jātedā**ti aggim ālapati. So hi jātova vediyati, dhūmajāluṭṭhāneṇa paññāyati, tasmā “jātedo”ti vuccati. **Paṭikkamā**ti paṭigaccha nivattāti jātedaṃ āṇāpeti.

Iti mahāsatto “sace mayhaṃ pakkhānaṃ atthībhāvo, te ca pasāretvā ākāse apatanabhāvo, pādānaṃ atthībhāvo, te ca ukkhipitvā avañcanabhāvo, mātāpitūnaṃ maṃ kulāvakeyeva chaḍḍetvā palātabhāvo ca saccasabhāvabhūto eva, jāteda, etena saccena tvaṃ ito paṭikkamā”ti kulāvake nīpannova saccakiriyaṃ akāsi. Tassa saha saccakiriyaṃ soḷasakarīsamatte ṭhāne jātedo paṭikkamā. Paṭikkamanto ca na jhāyamaṇova araññaṃ gato, udake pana opīlāpītaukkā viya tattheva nibbāyi. Tena vuttaṃ –

82. “Saha sacce kate mayhaṃ, mahāpajjalito sikhī;
Vajjesi soḷasakarīsāni, udakaṃ patvā yathā sikhī”ti.

Sā panesā bodhisattassa vaṭṭakayoniyaṃ tasmim samaye buddhaguṇānaṃ āvajjanapubbikā saccakiriyaṃ anaññasādhāraṇāti āha “**saccena me samo natthi, esā me saccapāramī**”ti. Teneva hi tassa ṭhānassa sakalepi imasmim kappe agginā anabhibhavanīyattā taṃ kappatṭhiyapāṭihāriyaṃ nāma jātaṃ.

Evaṃ mahāsatto saccakiriyaṃavasena attano tattha vāsīnaṃ sattānaṃ sothim katvā jīvitapariyosāne yathākammaṃ gato.

Tadā mātāpitāro etarahi mātāpitāro ahesuṃ, vaṭṭakarājā pana lokanātho.

Tassa heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyopi yathārahaṃ niddhāretabbā. Tathā dāvaggimhi tathā bheravākāreṇa avattharitvā āgacchante tasmim vaye ekako hutvāpi sāradaṃ anāpajjitvā saccādidhammaguṇe buddhaguṇe ca anussaritvā attano eva ānubhāvaṃ nissāya saccakiriyaṃ tattha vāsīnampi sattānaṃ sothībhāvāpādanādayo ānubhāvā vibhāvetabbā.

Vaṭṭapotakacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Maccharājacariyāvaṇṇanā

83. Dasame yadā homi, maccharājā mahāsareti atīte macchayoniyam nibbattitvā kosalaratthe sāvatthiyam jetavane pokkharaniṭṭhāne valligahanaparikkhitte ekasmiṃ mahāsare macchānam catūhi saṅgahavattūhi rañjanato yadā aham rājā homi, macchaganaparivuto tattha paṭivasāmi tadā. **Uṇheti** uṇhakāle gimhasamaye. **Sūriyasantāpeti** ādiccasantāpena. **Sare udaka khīyathāti** tasmim sare udakam khīyittha chijjittha. Tasmīhi ratthe tadā devo na vassi, sassāni milāyimsu, vāpiādīsu udakam parikkhayam pariādānam agamāsi, macchakacchapā kalalagahanam pavisiṃsu. Tasmimpi sare macchā kaddamagahanam pavisitvā tasmim tasmim ṭhāne nilīyimsu.

84. Tatoti tato udakaparikkhayato aparabhāge. **Kulalassenakāti** kulalāceva senā ca. **Bhakkhayanti divāratim, macche upanisīdiyāti** tattha tattha kalalapiṭṭhe upanisīditvā kalalagahanam pavisitvā nipanne macche **kākā** vā itare vā divā ceva rattiṇca kaṇayaggasadiṣehi tuṇḍehi koṭṭetvā koṭṭetvā nīharitvā vipphandamāne bhakkhayanti.

85. Atha mahāsatto macchānam tam byasanam disvā mahākaruṇāya samussāhitahadayo ‘ṭhapetvā maṃ ime mama nītake imasmā dukkhā mocetuṃ samattho nāma añño natthi, kena nu kho aham upāyena te ito dukkhato moceyya’nti cintento ‘‘yaṃnūnāham pubbakehi mahesīhi āciṇṇasamāciṇṇam mayi ca saṃvijjānam saccadhammaṃ nissāya saccakiriyaṃ katvā devaṃ vassāpetvā mama nītisaṅghassa jīvitadānam dadeyyam, tena ca sakalassāpi āhārūpajīvino sattalokassa mahāupakāro sampādito mayā’’ti nicchayam katvā devaṃ vassāpetuṃ saccakiriyaṃ akāsi. Tena vuttam ‘‘**evam cintesaha**’’ntiādi.

Tattha **saha nītīhi pīlitoti** mayham nītīhi saddhim tena udakaparikkhayena pīlito. **Sahāti** vā nipātamattam. Mahākāruṇikatāya tena byasana dukkhitehi nītīhi kāraṇabhūtehi pīlito, nītisaṅghadukkhadukkhītōti atho.

86. **Dhammatthanti** dhammabhūtam attham, dhammato vā anapetaṃ attham. **Kim tam? Saccam.** **Addasapassayanti** mayham nītināṇca apassayam addasam. **Atikkhayanti** mahāvināsam.

87. **Saddhammanti** sataṃ sādhuṇam buddhādīnam ekassāpi pāṇino ahiṃsanasaṅkhātam dhammaṃ. **Anussarivā. Paramattham vicintayanti** tam kho pana paramattham saccam aviparītasabhāvam katvā cintayanto. **Yam loke dhavasassatanti** yadetam buddhapaccekabuddhasāvakanam ekassāpi pāṇino ahiṃsanam, tam sabbakālam tathabhāvena dhavam sassatam vicintayam saccakiriyaṃ akāsinti sambandho.

88. Idāni tam dhammam mahāsatto attani vijjānam gahetvā saccavacanam payojetukāmo kālavanṇam kaddamam dvidhā viyūhitvā añjanarukkhasāraghaṭṭikavanṇamahāsārō sudhotalohitakamaṇisadisāni akkhīni ummīletvā ākāsam ullokento ‘‘**yato sarāmi attāna**’’nti gāthamāha.

Tattha **yato sarāmi attānanti** yato paṭṭhāya aham attabhāvasaṅkhātam attānam sarāmi anussarāmi. **Yato pattosmi viññutanti** yato paṭṭhāya tāsū tāsū itikattabbatāsū viññutam vijānanabhāvam pattosmi, uddham ārohanavasena ito yāva mayham kāyavacīkammānam anussaraṇasamatthatā viññutappatti eva, etthantare samānajātikānam khādanaṭṭhāne nibbatopi taṇḍulakaṇappamāṇampi maccham mayā na khādītapubbam, aññampi kañci **pāṇam sañcicca hiṃsitam** bādhitam **nābhijānāmi**, pageva jīvitā voropitam.

89. **Etena saccavajjenāti** ‘‘yadetam mayā kassaci pāṇassa ahiṃsanam vuttam, sace etam saccam tatham aviparītam, etena saccavacanena **pajjunno** megho **abhivassatu**, nītisaṅgham me dukkhā pamocetū’’ti vatvā puna attano paricārīkaceṭakam āṇapento viya pajjunnam devarājānam ālapanto ‘‘**abhitthanayā**’’ti gāthamāha.

Tattha **abhitthanaya pajjunnāti** pajjunno vuccati megho, ayam pana meghavasena laddhanāmam vassavalāhakadevarājānam ālapati. Ayam hissa adhippāyo – devo nāma abhitthanayanto vijjulatā anicchārento pavassantopi na sobhati, tasmā tvam abhitthanayanto vijjulatā nicchārento vassāpehīti. **Nidhim kākassa nāsayāti** kākā kalalam pavisitvā ṭhite macche tuṇḍena koṭṭetvā nīharitvā khādanti, tasmā

tesaṃ antokalale macchā “nidhī”ti vuccanti. Taṃ kākasaṅghassa nidhiṃ devaṃ vassāpento udakena paṭicchādetvā nāsehi. **Kākaṃ sokāya randhehī**ti kākasaṅgho imasmiṃ mahāsare udakena puñṇe macche alabhamāno socissati, taṃ kākagaṇaṃ tvaṃ imaṃ kaddamaṃ pūrento sokāya randhehi, sokassatthāya pana vassāpayatha, yathā antonijjhānalakkhaṇaṃ sokaṃ pāpuṇāti, evaṃ karohīti attho. **Macche sokā pamocayā**ti mama ñātake sabbeva macche imamahā maraṇasokā pamocehi. “Mañca sokā pamocayā”ti (jā. 1.1.75) **jātake** paṭhanti. Tattha **ca**-kāro sampiṇḍanatto, mañca mama ñātake cāti sabbeva maraṇasokā pamocehi (jā. aṭṭha. 1.1.75). Macchānañhi anudakabhāvena paccatthikānaṃ ghāsabhāvaṃ gacchāmāti mahāmarāṇasoko, mahāsattassa pana tesaṃ anayabyasaṇaṃ paṭicca karuṇāyato karuṇāpatirūpamukhena sokasambhavo veditabbo.

Evaṃ bodhisatto attano paricārikaceṭakaṃ āṇāpento viya pajjunnaṃ ālapitvā sakale kosalaratṭhe mahāvassaṃ vassāpesi. Mahāsattassa hi sīlatejena saccakiriyāya samakālemeva sakkassa paṇḍukambalasilāsaṇaṃ uṇhākāraṃ dassesi. So “kiṃ nu kho”ti āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā vassavalāhakadevarājānaṃ pakkosāpetvā “tāta, mahāpuriso maccharājā ñātīnaṃ maraṇasokena vassāpanaṃ icchati, sakalaṃ kosalaratṭhaṃ ekameghaṃ katvā vassāpehī”ti āha.

So “sādhū”ti sampaṭicchitvā ekaṃ valāhakaṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā meghagītaṃ gāyanto pācīnalokadhātuabhimukho pakkhandi. Pācīnadisābhāge khalamaṇḍalamattaṃ ekaṃ meghamaṇḍalaṃ utṭhāya satapaṭalaṃ sahasapaṭalaṃ hutvā abhitthanayantaṃ vijjulātā nicchārentaṃ adhomukhaṭhapitaudakakumbhākārena vissandamānaṃ sakalaṃ kosalaratṭhaṃ mahoghena ajjhotthari. Devo acchinnadhāraṃ vassanto muhutteneva taṃ mahāsaraṃ pūresi. Macchā maraṇabhayaṃ mucciṃsu. Kākādayo apatiṭṭhā ahesuṃ. Na kevalaṃ macchā eva, manussāpi vividhasassāni sampādentā catuppadādayopīti sabbepi vassūpajivino kāyikacetāsikadukkhatto mucciṃsu. Tena vuttaṃ –

90. “Saha kate saccavare, pajjunno abhigajjiya;
Thalaṃ ninnañca pūrento, khaṇena abhivassathā”ti.

Tattha **khaṇena abhivassathā**ti adandhāyitvā saccakiriyakhaṇeneva abhivassi.

91. **Katvā vīriyamuttamanti** deve avassante kiṃ kātābanti kosajjaṃ anāpajjitvā ñātattacariyāsampādanamukhena mahato sattanikāyassa hitasukhanipphādanāṃ uttamaṃ vīriyaṃ katvā. **Saccatejabalassito** mama saccānubhāvabalasannissito hutvā tadā **mahāmeghaṃ vassāpesiṃ**. Yasmā cetadevaṃ, tasmā “**saccena me samo natthi, esā me saccapāramī**”ti mahāmaccharājākaḷe attano saccapāramiyā anaññasādhāraṇabhāvaṃ dassesi dhammarājā.

Evaṃ mahāsatto mahākaruṇāya samussāhitahadayo sakalaratṭhe mahāvassaṃ vassāpanavasena mahājanaṃ maraṇadukkhatto mocetvā jīvitapariyosāne yathākammaṃ gato.

Tadā pajjunno ānandatthero ahosi, macchagaṇā buddhāparisā, maccharājā lokanātho.

Tassa hetṭhā vuttanayeneva sesapāramiyopi niddhāretabbā. Tathā attano samānajātikānaṃ khādanaṭṭhāne macchayoniyaṃ nibbattitvā taṇḍulakaṇamattampi macchaṃ ādiṃ katvā kassacipi pāṇino akhādanaṃ, tiṭṭhatu khādanaṃ ekasattassapi aviheṭṭhaṇaṃ, tathā saccakaraṇena devassa vassāpanaṃ, udake parikkhīṇe kalalagahane nimujjanavasena attanā anubhavamānaṃ dukkhaṃ vīrabhāvena agaṇetvā ñātisaṅghasseva taṃ dukkhaṃ attano hadaye katvā asahantassa sabbabhāvena karuṇāyanā, tathā ca paṭipattīti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Maccharājācariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Kaṇhadīpāyanacariyāvaṇṇanā

92. Ekādasame **kaṇhadīpāyano isīti** evaṃnāmaṃko tāpaso. Bodhisatto hi tadā dīpāyano nāma attano

sahāyaṃ maṇḍabyatāpasam sūle uttāsitaṃ upasaṅkamtivā tassa sīlaguṇena taṃ avijahanto tiyāmarattiṃ sūlam nissāya t̥hito tassa sarīrato paggharivā patitapatitehi lohitabindūhi sukkhehi kālavanṇasarīratāya ‘kaṇhadīpāyano’ ti pākāto ahoṣi. **Paropaññāsavassānīti** sādhikāni paññāsavassāni, accantasamyoḡe upayogavacanam. **Anabhirato carim ahanti** pantasenāsanesu ceva adhiḡusaladhammesu ca anabhirativāsam vasanto aham brahmacariyaṃ acariṃ. Pabbajitvā sattāhameva hi tadā mahāsatto abhirato brahmacariyaṃ cari. Tato paraṃ anabhirativāsam vasi.

Kasmā pana mahāpuriso anekasatasahassesu attabhāvesu nekkhammajjhāsayo brahmacariyavāsam abhiraṃmitvā idha taṃ nābhiraṃmi? Puthujjanabhāvassa cañcalabhāvato. Kasmā ca puna na agāraṃ ajjhāvasīti? Paṭhamam nekkhammajjhāsayaena kāmesu dosaṃ disvā pabbaji. Athassa ayonisomanasikārena anabhirati uppajji. So taṃ vinodetumasakkontopi kammañca phalañca saddahitvā tāva mahantaṃ vibhavaṃ pahāya agārasmā nikkhamanto yaṃ pajahi, puna tadatthameva nivatto, ‘eḡamūḡo capalo vatāyaṃ kaṇhadīpāyano’ ti imaṃ apavādam jigucchanto attano hirottappabhedabhayaena. Api ca pabbajjāpuññaṃ nāmetaṃ viññūhi buddhādīhi pasattham, tehi ca anuṭṭhitam, tasmāpi sahāpi dukkhena sahāpi domanassena assumukho rodamaṇopi brahmacariyavāsam vasi, na taṃ vissajjesi. Vuttañcetaṃ –

‘Saddhāya nikkhamma puna nivatto, so eḡamūḡo capalo vatāyaṃ;
Etassa vādassa jigucchamaṇo, akāmaḡo carāmi brahmacariyaṃ;
Viññuppasatthañca satañca t̥hānaṃ, evampahaṃ puññaḡaḡo bhavāmi’ ti. (jā. 1.10.66);

93. Na koci etaṃ jānātīti etaṃ mama anabhiratimanam brahmacariyavāse abhirativirahitacittam koci manussabhūto na jānāti. Kasmā? **Ahañhi kassaci nācikkhiṃ** mama mānase citte **arati carati** pavattatīti kassacipi na kathesiṃ, tasmā na koci manussabhūto etaṃ jānātīti.

94. ‘Sabrahmacārī maṇḍabyo, sahāyo me mahāisi;
Pubbakammasamāyutto, sūlamāropanam labhi.

Sabrahmacārīti tāpasapabbajjāya samānasikkhatāya sabrahmacārī. **Maṇḍabyoti** evaṃnāmaḡo. **Sahāyoti** gihikāle pabbajitakāle ca daḡhamittatāya piyasahāyo. **Mahāisīti** mahānubhāvo isi. **Pubbakammasamāyutto, sūlamāropanam labhīti** katokāsenā attano pubbakammaena yutto sūlaropanam labhi, sūlam uttāsitoti.

Tatrāyaṃ anupubbikathā – atīte vaṃsaraṭṭhe kosambiyaṃ kosambiko nāma rājā rajjam kāresi. Tadā bodhisatto aññatarasmiṃ nigame asītikotiṃvibhavassa brāhmaṇamahāsālassa putto hutvā nibbatti, nāmena dīpāyano nāma. Tādisasseva brāhmaṇamahāsālassa putto brāhmaṇakumāro tassa piyasahāyo ahoṣi, nāmena maṇḍabyo nāma. Te ubhopi aparabhāḡe mātāpitūnam accayena kāmesu dosaṃ disvā mahādānam pavattetvā kāme pahāya ñātimittaparijanassa rodantassa paridevantassa nikkhamitvā himavantappadese assamaṃ katvā pabbajitvā uñchācariyāya vanamūlaphalāhārena yāpento paropaññāsavassāni vasiṃsu, kāmacchandaṃ vikkhambhetuṃ nāsakkhiṃsu, te jhānamattampi na nibbattesuṃ.

Te loṅambilasevanatthāya janapadačārikaṃ carantā kāsiraṭṭham sampāpuṇiṃsu. Tatrekasmim nigame dīpāyanassa gihisahāyo maṇḍabyo nāma paṭivasati. Te ubhopi tassa santikaṃ upasaṅkamiṃsu. So te disvā attamano paṇṇasālam kāretvā catūhi paccayehi upaṭṭhahi. Te tattha tīṇi cattāri vassāni vasitvā taṃ āpucchitvā cārikaṃ carantā bārāṇasisamīpe atimuttakasusāne vasiṃsu. Tattha dīpāyano yathābhirantaṃ viharitvā puna tasmim nigame maṇḍabyassa attano sahāyassa santikaṃ gato. Maṇḍabyatāpaso tattheva vasi.

Athekadivasam eko coro antonagare corikaṃ katvā dhanasāraṃ ādāya nikkhanto paṭibuddhehi gehasāmikehi nagarārakkhakamanussehi ca anubaddho niddhamanena nikkhamitvā vegena susānam pavisitvā tāpasassa paṇṇasāladvāre bhaṇḡikaṃ chaḡḡetvā palāyi. Manussā bhaṇḡikaṃ disvā ‘are duṭṭhajaṭila, rattim, corikaṃ katvā divā tāpasavesena carasī’ ti tajjetvā pothetvā taṃ ādāya rañño dassayiṃsu. Rājā anupaparikkhitvāva ‘sūle uttāsethā’ ti āha. Taṃ susānam netvā khadirasūle āropayiṃsu.

Tāpasassa sarīre sūlaṃ na pavisati. Tato nimbasūlaṃ āharimṣu, tampi na pavisati. Tato ayasūlaṃ āharimṣu, tampi na pavisati. Tāpaso “kiṃ nu kho me pubbakamma”nti cintesi. Tassa jātissaraññaṃ uppajji. Tena pubbakammaṃ addasa – so kira purimattabhāve vaḍḍhakīputto hutvā pitu rukkhatacchanaṭṭhānaṃ gantvā ekaṃ makkhikaṃ gahetvā koviḷārasakalikāya sūlena viya vijjhi. Tassa taṃ pāpaṃ imasmiṃ ṭhāne okāsaṃ labhi. So “na sakkā ito pāpato mucchitu”nti ñatvā rājapurise āha – “sace maṃ sūle uttāsetukāmattha, koviḷārasūlaṃ āharathā”ti. Te tathā katvā taṃ sūle uttāsetvā ārakkhaṃ datvā pakkamiṃsu.

Tadā kaṇhadīpāyano “ciraḍiṭṭho me sahāyo”ti maṇḍabyassa santikaṃ āgacchanto taṃ pavattiṃ sutvā taṃ ṭhānaṃ gantvā ekamantaṃ ṭhito “kiṃ, samma, kārakosī”ti pucchitvā “akārakomhī”ti vutte “attano manopadosaṃ rakkhituṃ sakkhi na sakkhī”ti pucchi. “Samma, yehi ahaṃ gahito, neva tesam na rañño upari mayhaṃ manopadoso atthī”ti. “Evaṃ sante tādisassa sīlavato chāyā mayhaṃ sukhā”ti vatvā kaṇhadīpāyano sūlaṃ nissāya nisīdi. Ārakkhakapurisā taṃ pavattiṃ rañño ārocesuṃ. Rājā “anisāmetvā me kata”nti vegena tattha gantvā “kasmā, bhante, tvaṃ sūlaṃ nissāya nisinnosī”ti dīpāyanaṃ pucchi. “Mahārāja, imaṃ tāpasam rakkhanto nisinnosmī”ti. “Kiṃ pana tvaṃ imassa kārakabhāvaṃ ñatvā evaṃ karosī”ti. So kammaṃ avisodhitabhāvaṃ ācikkhi. Athassa dīpāyano “raññā nāma nisammakārīnā bhavitabbaṃ.

“Alaso gihī kāmabhogī na sādhu, asaññato pabbajito na sādhu;
Rājā na sādhu anisammakārī, yo paṇḍito kodhano taṃ na sādhu”ti. (jā. 1.4.127; 1.5.4; 1.10.153; 1.15.229) –

Ādīni vatvā dhammaṃ desesi.

Rājā maṇḍabyatāpasassa niddosabhāvaṃ ñatvā “sūlaṃ harathā”ti āñāpesi. Sūlaṃ harantā harituṃ nāsakkhiṃsu. Maṇḍabyo āha – “mahārāja, ahaṃ pubbe katakammadosena evarūpaṃ ayasaṃ patto, mama sarīrato sūlaṃ harituṃ na sakkā, sacepi mayhaṃ jīvitaṃ dātukāmo, kakacena imaṃ sūlaṃ cammasamaṃ katvā chindāpehī”ti. Rājā tathā kāresi. Sūlaṃ antoyeva ahosi, na kañci pīlaṃ janesi. Tadā kira sukhumaṃ sakalikhāraṃ gahetvā makkhikāya vaccamaggaṃ pavesesi, taṃ tassa anto eva ahosi. So tena kāraṇena amaritvā, attano āyukkhaṃyeva mari, tasmā ayampi na matoti. Rājā tāpase vanditvā khamāpetvā ubhopi uyyāneyeva vasāpento paṭijaggi. Tato paṭṭhāya so āñimaṇḍabyo nāma jāto. So rājānaṃ upanissāya tattheva vasi. Dīpāyano pana tassa vaṇaṃ phāsukaṃ karitvā attano gihisahāyamaṇḍabyena kārītaṃ paṇṇasālameva gato. Tena vuttaṃ –

95. “Tamahaṃ upaṭṭhahitvāna, ārogyamanupāpayiṃ;
Āpucchitvāna āgañchīṃ, yaṃ mayhaṃ sakamassama”nti.

Tattha **āpucchitvānā**ti mayhaṃ sahāyaṃ maṇḍabyatāpasam āpucchitvā. **Yaṃ mayhaṃ sakamassamanti** yaṃ taṃ mayhaṃ gihisahāyena maṇḍabyabrāhmaṇena kārītaṃ sakaṃ mama santakaṃ assamapadaṃ paṇṇasālā, taṃ upāgañchīṃ.

96. Taṃ pana paṇṇasālaṃ pavisantaṃ disvā sahāyassa ārocesuṃ. So sutvāva tuṭṭhacitto saputtadāro bahugandhamālaphañitādīni ādāya paṇṇasālaṃ gantvā dīpāyanaṃ vanditvā pāde dhovitvā pānakaṃ pāyevā āñimaṇḍabyassa pavattiṃ suṇanto nisīdi. Athassa putto yaññadattakumāro nāma caṅkamanakoṭiyaṃ geṇḍukena kīli. Tattha cekasmiṃ vammike āsiviso vasati. Kumārena bhūmiyaṃ pahatageṇḍuko gantvā vammikabile āsivisassa matthake pati. Kumāro aṅānanto bile hatthaṃ pavesesi.

Atha naṃ kuddho āsiviso hatthe ḍaṃsi. So visavegena mucchito tattheva pati. Athassa mātāpitaro sappena daṭṭhabhāvaṃ ñatvā kumāraṃ ukkhipitvā tāpasassa pādamaṃle nipajjāpetvā “bhante, osadhena vā mantena vā puttakaṃ no nīrogaṃ karoṭhā”ti āhaṃsu. So “ahaṃ osadhaṃ na jānāmi, nāhaṃ vejjakammaṃ karissāmi, pabbajitomhī”ti. “Tena hi, bhante, imasmiṃ kumārake mettaṃ katvā saccakiriyaṃ karoṭhā”ti. Tāpaso “sādhu saccakiriyaṃ karissāmi”ti vatvā yaññadattassa sīse hatthaṃ ṭhapetvā saccakiriyaṃ akāsi. Tena vuttaṃ “**sahāyo brāhmaṇo mayha**”ntiādi.

Tattha āgañchum pāhunāgatanti atithiabhigamanam abhigamiṃsu.

97. Vaṭṭamanukkipanti khipanavaṭṭasaṅṭhānatāya “vaṭṭa”nti laddhanāmaṃ geṇḍukaṃ anukkipanto, geṇḍukakīlaṃ kīlantoti attho. **Āsivisamakopayīti** bhūmiyaṃ paṭihato hutvā vammikabilagatena geṇḍukena tattha ṭhitaṃ kaṅhasappaṃ sīse paharivā rosesi.

98. Vaṭṭagataṃ maggaṃ, anvesantoti tena vaṭṭena gataṃ maggaṃ gavesanto. **Āsivisassa hatthena, uttamaṅgaṃ parāmasīti** vammikabilaṃ pavesitena attano hatthena āsivisassa sīsaṃ phusi.

99. Visabalassitoti visabalanissito attano visavegaṃ nissāya uppajjanakasappo. **Aḍaṃsi dāraḃkaṃ khaṇeti** tasmiṃ parāmasitakkhaṇe eva taṃ brāhmaṇakumāraṃ ḍaṃsi.

100. Sahadaṭṭhoti ḍaṃsena saheva, daṭṭhasamakālemeva. **Āsivisenāti** ghoravisena. **Tenāti** tena dārakassa visavegena mucchitassa **bhūmiyaṃ** patanena **ahaṃ dukkhito** ahoṣiṃ. **Mama vāhasi taṃ dukkhanti** taṃ dārakassa mātāpitūnañca dukkhaṃ mama vāhasi, mayhaṃ sarīre viya mama karuṇāya vāhesi.

101. Tyāhanti te tassa dārakassa mātāpitāro ahaṃ “mā socatha, mā paridevathā”tiadinā nayena samassāsetvā. **Sokasalliteti** sokasallavante. **Agganti** seṭṭhaṃ tato eva **varam** uttamaṃ saccakiriyaṃ akāsiṃ.

102. Idāni taṃ saccakiriyaṃ sarūpena dassetuṃ “**sattāhamevā**”ti gāthamāha.

Tattha **sattāhamevāti** pabbajitadivasato paṭṭhāya satta ahāni eva. **Pasannacittoti** kammaphalasaddhāya pasannamānaso. **Puññatthikoti** puññaena atthiko, dhammacchandayutto. **Athāparaṃ yaṃ caritanti** atha tasmā sattāhā uttari yaṃ mama brahmacariyacaraṇaṃ.

103. Akāmakovāhīti pabbajjaṃ anicchanto eva. **Etena saccena suvatthi hotūti** sace atirekapaññāsavassāni anabhirativāsaṃ vasantena mayā kassaci ajānāpitabhāvo sacco, etena saccena yaññadattakumārassa sotthi hotu, jīvitam paṭilabhatūti.

Evaṃ pana mahāsattena saccakiriyaṃ katāya yaññadattassa sarīrato visaṃ bhassivā pathaviṃ pāvisi. Kumāro akkhīni ummīletvā mātāpitāro oloketvā “amma, tātā”ti vatvā vuṭṭhāsi. Tena vuttaṃ –

104. “Saha sacce kate mayhaṃ, visavegena vedhito;
Abujjhivāna vuṭṭhāsi, arogo cāsi māṇavo”ti.

Tassattho – mama saccakaraṇena **saha** samānakālemeva tato pubbe **visavegena vedhito** kampito visaññibhāvena abujjhivā ṭhito vīgatavisattā paṭiladdhasañño sahasā **vuṭṭhāsi**. So **māṇavo** kumāro visavegābhāvena **arogo ca** ahoṣīti.

Idāni satthā tassā attano saccakiriyaṃ paramatthapāramibhāvaṃ dassento “**saccena me samo natthi, esā me saccapāramī**”ti āha. Taṃ uttānatthameva. **Jātakaṭṭhakathāyaṃ** (jā. aṭṭha. 4.10.62) pana “mahāsattassa saccakiriyaṃ kumārassa thanappadesato uddhaṃ visaṃ bhassivā vīgataṃ. Dārakassa pitu saccakiriyaṃ kaṭito uddhaṃ, mātu saccakiriyaṃ avasiṭṭhasarīrato visaṃ bhassivā vīgata”nti āgataṃ. Tathā hi vuttaṃ –

“Yasmā dānaṃ nābhinandim kadāci, disvānaṃ atithim vāsakāle;
Na cāpi me appiyataṃ avedum, bahussutā samaṇabrāhmaṇā ca;
Akāmakō vāpi ahaṃ dadāmi, etena saccena suvatthi hotu;
Hataṃ visaṃ jīvatu yaññadatto.

“Āsīviso tāta pahūtatejo, yo taṃ adamsī patarā udicca;

Tasmiñca me appiyatāya ajja, pitari ca te natthi koci viseso;
Etena saccena suvatthi hotu, hataṃ viṣaṃ jīvatu yaññadatto’’ti.

Tattha **vāsakāleti** vasanatthāya gehaṃ āgatakāle. **Na cāpi me appiyataṃ veduntī** bahussutāpi samaṇabrāhmaṇā ayaṃ neva dānaṃ abhinandati, na amheti imaṃ mama appiyabhāvaṃ neva jāniṃsu. Ahañhi te piyacakkhūhiyeva olokemīti dīpeti. **Etena saccenāti** sace ahaṃ dadamānopi vipākaṃ asaddahitvā attano anicchāya demī, anicchabhāvañca me pare na jānanti, etena saccena **suvatthi hotūti** attho. Itaragāthāya, **tātāti** puttaṃ ālapati. **Pahūtatejoti** balavaviso. **Patarāti** padarā, ayameva vā pāṭho. **Udiccāti** uddhaṃ gantvā, vammikabilato uṭṭhahitvāti attho. Iduṃ vuttaṃ hoti – tāta yaññadatta, **tasmiñca** āsivise tava ca **pitari** appiyabhāvena mayhaṃ **koci** viseso natthi, tañca pana appiyabhāvaṃ ṭhapetvā **ajja** mayā na koci jānāpitapubbo, sace etaṃ saccam, **etena saccena suvatthi hotūti**.

Evaṃ bodhisatto kumāre aroge jāte tassa pitaraṃ “dānaṃ dadantena nāma kammañca phalañca saddahitvā dātabba’’nti kammaphalasaddhāya nivesetvā sayam anabhiratiṃ vinodetvā jhānābhīññāyo uppādetvā āyupariyosāne brahmalokaparāyano ahoṣi.

Tadā maṇḍabyo ānandatthero ahoṣi, tassa bhariyā visākhā, putto rāhulatthero, āṇimaṇḍabyo sāriputtatthero, kaṇhadīpāyano lokanātho.

Tassa idha pāḷiyā āruḷhā saccapāramī, sesā ca pāramiyo heṭṭhā vuttanayeneva niddhāretabbā. Tathā anavasesamahābhogapariccāgādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Kaṇhadīpāyanacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Mahāsutasomacariyāvaṇṇanā

105. Dvādasame **sutasomo mahīpatīti** evaṃnāmo khattiyo. Mahāsatto hi tadā kururaṭṭhe indapatthanagare korabyassa rañño aggamaheṣiyā kucchimhi nibbatti. Taṃ sutavittatāya candasamānasommavaravaṇṇatāya ca “sutasomo’’ti sañjāniṃsu. Taṃ vayappattaṃ sabbasippanipphattipattaṃ mātāpitaro rajje abhiṣiñciṃsu. **Gahito porisādenāti** purisānaṃ manussānaṃ adanato khādanato “porisādo’’ti laddhanāmena bārāṇasiraññā devatābalikammaṭṭhaṃ gahito.

Bārāṇasirājā hi tadā maṃsaṃ vinā abhuñjanto aññaṃ maṃsaṃ alabhantena bhakkārakena manussamaṃsaṃ khādāpito rasataṇhāya baddho hutvā manusse ghātetvā manussamaṃsaṃ khādanto “porisādo’’ti laddhanāmo amaccapārisajjappamukhehi nāgarehi negamajānapadehi ca ussāhitena kālāhatthinā nāma attano senāpatinā “deva, yadi rajjena atthiko manussamaṃsakhādanato viramāhī’’ti vutto “rajjaṃ pajahantopi manussamaṃsakhādanato na oramiṣṣāmi’’ti vatvā tehi raṭṭhā pabbājito araññaṃ pavisitvā ekasmiṃ nigrodharukkhamūle vasanto khāṇupphāreṇa pāde jātassa vaṇassa phāsubhāvāya “sakalajambudīpe ekasatakhattiyānaṃ galalohitena balikammaṃ karissāmi’’ti devatāya āyācanaṃ katvā sattāhaṃ anāhāratāya vaṇe phāsuke jāte “devatānubhāvena me sotthi ahoṣī’’ti saññāya “devatāya balikammaṭṭhaṃ rājāno ānessāmi’’ti gacchanto atītabhave sahāyabhūtena yakkhena samāgantvā tena dinnamantabalena adhikatarathāmajavaparakkamasasampanno hutvā sattāhabbhantareyeva satarājāno ānetvā attano vasananigrodharukkhe olambetvā balikammakaraṇasajjo ahoṣi.

Atha tasmiṃ rukkhe adhivatthā devatā taṃ balikammaṃ anicchantī “upāyena naṃ nisedhessāmi’’ti pabbajitarūpena tassa attānaṃ dassetvā tena anubaddho tiyojanaṃ gantvā puna attano dibbarūpameva dassetvā “tvaṃ musāvādī tayā ‘sakalajambudīpe rājāno ānetvā balikammaṃ karissāmi’’ti paṭissutaṃ. Idāni ye vā te vā dubbalarājāno ānesi. Jambudīpe jeṭṭhakaṃ sutasomarājānaṃ sace nānessasi, na me te balikammaṃ attho’’ti āha.

So “diṭṭhā me attano devatā’’ti tusitvā “sāmi, mā cintayī, ahaṃ ajjeva sutasomaṃ ānessāmi’’ti vatvā vegena migājinauyyānaṃ gantvā asaṃvihitāya āraṅghāya pokkharāṇiṃ otarivā paduminipattena sīsaṃ

paṭicchādetvā aṭṭhāsi. Tasmim̐ antouyyānagateyeva balavapaccūse samantā tiyojanaṃ ārakkhaṃ gaṇhiṃsu. Mahāsatto pātova alaṅkatahatthikkhandhavaragato caturāṅginiyā senāya nagarato nikkhami. Tadā takkasilato nando nāma brāhmaṇo catasso satārahagāthāyo gahetvā vīsayojanasataṃ maggaṃ atikkamma taṃ nagaraṃ patto rājānaṃ pācīnadvārena nikkhamantaṃ disvā hatthaṃ ukkhipitvā ‘‘jayatu bhavaṃ, mahārājā’’ti vatvā jayāpesi.

Rājā hatthinā taṃ upasaṅkamitvā ‘‘kuto nu, tvaṃ brāhmaṇa, āgacchasi, kimicchasi, kiṃ te dajja’’nti āha. Brāhmaṇo ‘‘tumhe ‘sutavittakā’’ti sutvā catasso satārahagāthāyo ādāya tumhākaṃ desetum āgatamhī’’ti āha. Mahāsatto tuṭṭhamānaso hutvā ‘‘ahaṃ uyyānaṃ gantvā nhāyitvā āgantvā sossāmi, tvaṃ mā ukkaṇṭhī’’ti vatvā ‘‘gacchatha brāhmaṇassa asukagehe nivāsaṃ ghāsacchādanañca saṃvidahathā’’ti āṇāpetvā uyyānaṃ pavisitvā mahantaṃ ārakkhaṃ saṃvidhāya oḷārikāni ābharaṇāni omuñcitvā massukammaṃ kāretvā ubbaṭṭitasarīro pokkharāṇiyā rājavibhavana nhāyitvā paccuttaritvā udakaggahaṇasāṭake nivāsetvā aṭṭhāsi.

Athassa gandhamālālaṅkāre upaḥariṃsu. Porisādo ‘‘alaṅkatakāle rājā bhāriko bhavissati, sallahukakāleyeva naṃ gaṇhissāmī’’ti nadanto khaggaṃ parivattento ‘‘ahamasmi porisādo’’ti nāmaṃ sāvetvā udakā nikkhami. Tassa saddaṃ sutvā hatthārohādayo hatthiādito bhassim̐su. Balakāyo dūre ṭhito tatova palāyi. Itaro attano āvudhāni chaḍḍetvā urena nipajji. Porisādo rājānaṃ ukkhipitvā khandhe nisīdāpetvā sammukhaṭṭhāneyeva aṭṭhārasahatthaṃ pākāraṃ laṅghitvā purato pagalitamadamattavaravāraṇe kumbhe akkamitvā pabbatakūṭāni viya pātento vātajavānīpi assaratanāni piṭṭhiyaṃ akkamitvā pātento rathasīse akkamitvā pātento bhamarikaṃ bhamanto viya nīlakāni nigrodhapattāni maddanto viya ekavegeneva tiyojanamaggaṃ gantvā kañci anubandhantaṃ adisvā saṅhikaṃ gacchanto sutasomassa kesehi udakabindūni attano upari patantāni ‘‘assubindūnī’’ti saññāya ‘‘kimidaṃ sutasomopi maraṇaṃ anusocanto rodātī’’ti āha.

Mahāsatto ‘‘nāhaṃ maraṇato anusocāmi, kuto rodanā, api ca kho saṅgaram katvā saccāpanaṃ nāma paṇḍitānaṃ āciṇṇaṃ, taṃ na nipphajjatī’’ti anusocāmi. Kassapadasabalena desitā catasso satārahagāthāyo ādāya takkasilato āgatassa brāhmaṇassa āgantukavattaṃ kāretvā ‘‘nhāyitvā āgantvā suṇissāmi, yāva mamāgamanā āgamehī’’ti saṅgaram katvā uyyānaṃ gato, tvañca tā gāthāyo sotum adatvā maṃ gaṇhīti. Tena vuttaṃ –

‘‘Gahito porisādena, brāhmaṇe saṅgaram sari’’nti.

Tattha **brāhmaṇe saṅgaram sarinti** nandabrāhmaṇe attanā kataṃ paṭiññaṃ anussariṃ.

106. Āvuṇitvā karattaleti tattha tattha uyyānādīsu gantvā attano balena ānītānaṃ ekasatakhattiyānaṃ hatthatale chiddaṃ katvā rukkhe lambanathaṃ rajjuṃ paṭimuñcitvā. **Etesaṃ pamilāpetvāti** ete ekasatakhattiye jīvaggāhaṃ gahetvā uddhampāde adhosire katvā paṇhiyā sīsaṃ paharanto bhamaṇavasena hatthatale āvuṇitvā rukkhe ālambanavasena sabbaso āhārūpacchedena ca sabbathā pamilāpetvā visosetvā khedāpetvāti attho. **Yaññattheti** balikammattthe sādhetabbe. **Upanayī mamanti** maṃ upanesi.

107. Tathā upanīyamāno pana mahāsatto porisādena ‘‘kiṃ tvaṃ maraṇato bhāyasi’’ti vutte ‘‘nāhaṃ maraṇato bhāyāmi, tassa pana brāhmaṇassa mayā kato saṅgaro na parimocito’’ti anusocāmi. ‘‘Sace maṃ vissajjessasi, taṃ dhammaṃ sutvā tassa ca sakkārasammānaṃ katvā puna āgamissāmī’’ti. ‘‘Nāhamidaṃ saddahāmi, yaṃ tvaṃ mayā vissajjito gantvā puna mama hatthaṃ āgamissāsī’’ti. ‘‘Samma porisāda, mayā saddhiṃ ekācariyakule sikkhito sahāyo hutvā ‘ahaṃ jīvitaḥetupi na musā kathemī’’ti kiṃ na saddahasī’’ti? Kiñcāpi me etena vācāmatkena –

‘‘Asiñca sattiñca parāmasāmi, sapathampi te samma ahaṃ karomi;
Tayā pamutto anaṇo bhavitvā, saccānurakkhī punarāvajissa’’nti. (jā. 2.21.407) –

Mahāsattena imāya gāthāya vuttāya porisādo ‘‘ayaṃ sutasomo ‘khattiyehi akattabbaṃ sapathaṃ karomī’’ti

vadati, gantvā anāgacchantopi mama hatthato na muccissatī”ti cintetvā –

“Yo te kato saṅgāro brāhmaṇena, raṭṭhe sake issariye ṭhiteṇa;
Taṃ saṅgāraṃ brāhmaṇa sappadāya, saccānurakkhī punarāvajassū”ti. (jā. 2.21.408) –

Vissajjesi.

Mahāsatto rāhumukhā mutto cando viya nāgabalo thāmasampanno khippameva taṃ nagaraṃ sampāpuṇi. Senāpissa “sutasomarājā paṇḍito, porisādaṃ dametvā sihamukhā pamuttamattavaravāraṇo viya āgamissatī”ti ca “rājānaṃ porisādassa datvā āgatā”ti garahabhayena ca bahinagareyeva nivīṭṭhā taṃ dūratova āgacchantaṃ disvā paccuggantvā vanditvā “kaccittha, mahārāja, porisādena na kilamito”ti paṭisanthāraṃ katvā “porisādena mayhaṃ mātāpitūhipi dukkaraṃ kataṃ, tathārūpo nāma caṇḍo sāhasiko mamaṃ saddahitvā maṃ vissajjesī”ti vutte rājānaṃ alaṅkaritvā hatthikkhandhaṃ āropetvā parivāretvā nagaraṃ pāvisi. Taṃ disvā sabbe nāgarā tusiṃsu.

Sopi dhammaṇḍatāya mātāpitaropi anupasaṅkamitvā nivesanaṃ gantvā brāhmaṇaṃ pakkosāpetvā tassa mahantaṃ sakkārasammānaṃ katvā dhammagarutāya sayamaṃ nīcāsane nisīditvā “tumhehi mayhaṃ ābhataṃ satārahagāthā suṇomi ācariyā”ti āha. Brāhmaṇo mahāsattena yācitakāle gandhehi hatthe ubbaṭṭetvā pasibbakato manoramaṃ potthakaṃ nīharitvā ubhohi hatthehi gahetvā “tena hi, mahārāja, suṇohī”ti potthakaṃ vācento gāthā abhāsi –

“Sakideva sutasoma, sabbhi hoti samāgamo;
Sā naṃ saṅgati pāleti, nāsabbhi bahusaṅgamo.

“Sabbhireva samāsetha, sabbhi kubbetha santhavaṃ;
Sataṃ saddhammaññāya, seyyo hoti na pāpiyo.

“Jīranti ve rājarathā sucittā, atho sarīrampi jaraṃ upeti;
Satañca dhammo na jaraṃ upeti, santo have sabbhi pavedayanti.

“Nabhañca dūre pathavī ca dūre, pāraṃ samuddassa tadāhu dūre;
Tato have dūratarāṃ vadanti, satañca dhammo asatañca rājā”ti. (jā. 2.21.411-414, 445-448);

Tā sutvā mahāsatto “saphalaṃ me āgamana”nti tuṭṭhacitto “imā gāthā neva sāvakabhāsītā, na isibhāsītā, na kavibhāsītā, na devabhāsītā, sabbaññunāva bhāsītā. Kiṃ nu kho aggha”nti cinto “imaṃ sakalampi cakkavālaṃ yāva brahmalokā sattaratanapuṇṇaṃ katvā dinnepi neva anucchavikaṃ kataṃ nāma hoti, ahaṃ kho panassa tiyojanasatike kururaṭṭhe sattayojanike indapatthanagare rajjaṃ dātuṃ pahomi. Rajjaṃ kātuṃ panassa bhāgyaṃ natthi, tathā hissa aṅgalakkhaṇānusārena appānubhāvataṃ dissati, tasmā dinnampi rajjaṃ na imasmim tiṭṭhatī”ti cintetvā “ācariya, tumhe aññesaṃ khattiyānaṃ imā gāthāyo desetvā kiṃ labhathā”ti pucchi. “Ekekāya sataṃ sataṃ, mahārāja, teneva satārahagāthā nāma jātā”ti. Athassa mahāsatto “tvamaṃ ācariya, attanā gahetvā vicaraṇabhaṇḍassa agghaṃ na jānāsī”ti.

“Sahassiyā imā gāthā, nayimā gāthā satārahā;
Cattāri tvaṃ sahasāni, khippaṃ gaṇhāhi brāhmaṇā”ti. (jā. 2.21.415);

Cattāri sahasāni dāpetvā ekañca sukhayānakaṃ datvā mahatā sakkārasammānena taṃ uyyojetvā mātāpitaro vanditvā “ahaṃ brāhmaṇena ābhataṃ saddhammaratanaṃ pūjetvā tassa ca sakkārasammānaṃ katvā āgamissāmīti porisādassa paṭiññaṃ datvā āgato. Tattha yaṃ brāhmaṇassa kattabbaṃ paṭipajjitabbaṃ taṃ kataṃ, idāni porisādassa santikaṃ gamissāmī”ti vutvā “tena hi, tāta sutasoma, kiṃ nāmetaṃ kathesi, caturaṅginiyā senāya coraṃ gaṇhissāma, mā gaccha corassa santika”nti yāciṃsu. Soḷasasahassā nātakitthiyo sesaparijanāpi “amhe anāthe katvā kuhiṃ gacchasi devā”ti parideviṃsu. “Punapi kira rājā corassa santikaṃ gamissatī”ti ekakolāhalaṃ ahoṣi.

Mahāsatto “paṭiññāya saccāpanaṃ nāma sādhūnaṃ sappurisānaṃ āciññaṃ, sopi mamaṃ saddahitvā vissajjesi, tasmā gamissāmiyevā”ti mātāpitaro vanditvā sesajanaṃ anusāsetvā assumukhena nānappakāraṃ paridevanta itthāgārādīnā janena anugato nagarā nikkhamma taṃ janaṃ nivattetuṃ magge daṇḍakena tiriyaṃ lekhaṃ katvā “imaṃ mama lekhaṃ mā atikkamiṃsū”ti vatvā agamāsi. Mahājano tejavato mahāsattassa ānaṃ atikkamituṃ asakkonto mahāsaddena kanditvā roditvā nivatti. Bodhisatto āgatamaggeneva tassa santikaṃ agamāsi. Tena vuttaṃ “**apucchi maṃ porisādo**”tiādi.

Tattha **kiṃ tvam icchasi nisajjanti** tvam attano nagaraṃ gantuṃ mama hatthato nissajjanaṃ kiṃ icchasi, tvam “mayā takkasilādīsu ciraparicito saccavādī cā”ti vadasi, tasmā **yathā mati te kāhāmi**, yathāruci te karissāmi. **Yadi me tvam punehisīti** sace puna tvam ekaṃseneva mama santikaṃ āgamissasi.

108. Pañhe āgamaṇaṃ mamāti pageva mama āgamaṇaṃ **tassa** porisādassa **paṭissuṇitvā** pātova āgamissāmīti paṭissavaṃ katvā. **Rajjaṃ niyyāyayim tadāti** tadā porisādassa santikaṃ gantukāmo “idaṃ vo rajjaṃ paṭipajjathā”ti mātāpitūnaṃ tiyojanasatikaṃ rajjaṃ niyyātesim.

109. Kasmā pana rajjaṃ niyyāyayinti? **Anussarivā sataṃ dhammanti** yasmā pana paṭiññāya saccāpanaṃ nāma sataṃ sādhūnaṃ mahābodhisattānaṃ paveṇī kulavaṃso, tasmā taṃ saccapāramitādhamaṃ **pubbakaṃ** porānaṃ jinehi buddhādīhi sevitaṃ anussarivā saccam anurakkhanto tassa **brāhmaṇassa dhanam datvā** attano jīvitaṃ pariccajivā **porisādaṃ upāgamiṃ**.

110. Natthi me saṃsayo tatthāti tasmim porisādassa santikaṃ gamane “ayaṃ maṃ kiṃ nu kho ghātesati, udāhu no”ti mayhaṃ saṃsayo natthi. “Caṇḍo sāhasiko mayā saddhim ekasatakhattiye devatāya balikammakaraṇasajjo ekanteneva ghātesati”ti jānanto eva kevalaṃ saccavācaṃ anurakkhanto attano jīvitaṃ pariccajivā taṃ upāgamiṃ. Yasmā cetadevaṃ, tasmā saccena me samo natthi, esā me paramatthabhāvappattā saccapāramīti.

Upāgate pana mahāsatte vikasitapuṇḍarīkapadumasassirikamassa mukhaṃ disvā “ayaṃ vigatamaṇaḥbhayo hutvā āgato, kissa nu kho esa ānubhāvo”ti cintento “tassa maññe dhammassa sutattā ayaṃ evaṃ tejavā nibbhayo ca jāto, ahampi taṃ sutvā tejavā nibbhayo ca bhavissāmī”ti sannitthānaṃ katvā porisādo mahāsattaṃ āha – “suṇoma satārahagāthāyo yāsaṃ savanattaṃ tvam attano nagaraṃ gato”ti.

Taṃ sutvā bodhisatto “ayaṃ porisādo pāpadhammo, imaṃ thokaṃ niggahetvā lajjāpetvā kathessāmī”ti –

“Adhammikassa luddassa, niccaṃ lohitaṇḍaṇḍo;
Natthi saccam kuto dhammo, kiṃ sutena karissasi”ti. (jā. 2.21.427) –

Vatvā puna tena suṭṭharaṃ sañjātasavanādarena –

“Sutvā dhammaṃ vijānanti, narā kalyāṇapāpakaṃ;
Apī gāthā suṇitvāna, dhamme me ramate mano”ti. (jā. 2.21.444) –

Vutte “ayaṃ ativiya sañjātādarō sotukāmo, handassa kathessāmī”ti cintetvā “tena hi samma, sādhuṃ suṇohi manasikarohī”ti vatvā nandabrāhmaṇena kathitaniyāmeneva gāthānaṃ sakkaccaṃ thutiṃ katvā chakāmāvacaradevaloke ekakolāhalaṃ katvā devatāsu sādhuṃ dadamānāsu mahāsatto porisādassa –

“Sakideva mahārāja, sabbhi hoti samāgamo;
Sā naṃ saṅgati pāleti, nāsabbhi bahusaṅgamo.

“Sabbhireva samāsetha, sabbhi kubbetha santhavaṃ;
Sataṃ saddhammaññāya, seyyo hoti na pāpiyo.

“Jiranti ve rājarathā sucittā, attho sarīrampi jaraṃ upeti;
Satañca dhammo na jaraṃ upeti, santo have sabbhi pavedayanti.

“Nabhañca dūre pathavī ca dūre, pāraṃ samuddassa tadāhu dūre;
Tato have dūratarāṃ vadanti, satañca dhammo asatañca rājā”ti. (jā. 2.21.411-414) –

Dhammaṃ kathesi. Tassa tena sukathitattā ceva attano ca puññānubhāvena gāthā suṇantasseva sakalasarīraṃ pañcavaṇṇāya pītiyā paripūri. So bodhisatto muducitto hutvā “samma sutasoma, dātabbayuttakaṃ hiraññādiṃ na passāmi, ekekāya gāthāya ekekaṃ varaṃ dassamī”ti āha. Atha naṃ mahāsatto “tvam attanopi hitāni ajānanto parassa kiṃ nāma varaṃ dassasī”ti apasādetvā puna tena “varaṃ gaṇhathā”ti yācito sabbapaṭhamam “ahaṃ cirakālam taṃ arogaṃ passeyya”nti varaṃ yāci. So “ayaṃ idāni me vadhitvā maṃsaṃ khādītukāmassa mahānatthakarassa mayhameva jīvitamicchatī”ti tuṭṭhamānaso vañcetvā varassa gahitabhāvaṃ ajānanto adāsi. Mahāsatto hi upāyakusalatāya tassa ciraṃ jīvitukāmatāpadesena attano jīvitam yāci. Atha “parosataṃ khattiyānaṃ jīvitam dehī”ti dutiyaṃ varaṃ, tesam sake raṭṭhe paṭipādanaṃ tatiyaṃ varaṃ, manussamaṃsakhādanato viramaṇaṃ catutthaṃ varaṃ yāci. So tīṇi varāni datvā catutthaṃ varaṃ adātukāmo “aññaṃ varaṃ gaṇhāhi”ti vatvāpi mahāsattena nippīliyamāno tampi adāsiyeva.

Atha bodhisatto porisādaṃ nibbisevanaṃ katvā teneva rājāno mocāpetvā bhūmiyaṃ nipajjāpetvā dārakānaṃ kaṇṇato suttavaṭṭi viya saṅikaṃ rajjuyo niharitvā porisādena ekaṃ tacam āharāpetvā pāsānena ghaṃsitvā saccakiriyaṃ katvā tesam hatthatalāni makkhesi. Taṅkhaṇaṃ eva phāsukaṃ ahosi. Dvīhatūhaṃ tattheva vasitvā te aroge kāretvā tehi saddhiṃ abhijjanakasabhāvaṃ mittasanthavaṃ kāretvā tehi saddhiṃ taṃ bārāṇasiṃ netvā rajje patiṭṭhāpetvā “appamattā hothā”ti te rājāno attano attano nagaraṃ pesetvā indapatthanagarato āgatāya attano caturaṅginīyā senāya parivuto attano nagaraṃ gato tuṭṭhapamuditena nāgarajanaṃ samparivāriyamāno antepuraṃ pavisitvā mātāpitaro vanditvā mahātalaṃ abhiruhi.

Atha mahāsatto cha dānasālāyo kāretvā devasikaṃ mahādānāni pavattento sīlāni paripūrento uposathaṃ upavasanto pāramiyo anubrūhesi. Tepi rājāno mahāsattassa ovāde ṭhatvā dānādāni puññāni katvā āyupariyosāne saggapuraṃ pūrayiṃsu.

Tadā porisādo aṅgulimālatthero ahosi, kālahatthiamacco sārīputtatthero, nandabrāhmaṇo ānandatthero, rukkhadevatā mahākassapatthero, rājāno buddhapaṇḍita, mātāpitaro mahārājakulāni, sutasomamahārājā lokanātho.

Tassa heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyopi niddhāretabbā. Tathā **alīnasattucariyāvaṇṇanāya** (cariyā aṭṭha. 2.74 ādayo) viya mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Mahāsutasomacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Saccapāramī niṭṭhitā.

13. Suvaṇṇasāmacariyāvaṇṇanā

111. Terasame **sāmo yadā vane āsinti** himavantasmīṃ migasammatāya nāma nadiyā tīre mahati araññe sāmo nāma tāpasakumāro yadā ahosi. **Sakkena abhinimmitoti** sakkassa devānamindassa upadesasampattiyā jātattā sakkena nibbattito janito. Tatrāyaṃ anupubbikathā – atīte bārāṇasito avidūre nadiyā tīre eko nesādagāmo ahosi. Tattha jeṭṭhanesādassa putto jāto. Tassa “dukūlo”ti nāmamakamsu. Tassā eva nadiyā paratīrepi eko nesādagāmo ahosi. Tattha jeṭṭhanesādassa dhītā jātā. Tassā “pārikā”ti nāmamakamsu. Te ubhopi brahmalokato āgatā suddhasattā. Tesam vayappattānaṃ anicchamānānaṃyeva āvāhavivāhaṃ kariṃsu. Te ubhopi kilesasamuddaṃ anotaritvā brahmāno viya ekato vasiṃsu. Na ca kiñci nesādakammaṃ karonti.

Atha dukūlaṃ mātāpitaro “tāta, tvaṃ nesādakammaṃ na karosi, neva gharāvāsaṃ icchasi, kiṃ nāma karissasī”ti āhaṃsu. So “tumhesu anujānantesu pabbajissāmī”ti āha. “Tena hi pabbajāhī”ti. Dvepi janā himavantam pavisitvā yasmim̄ ṭhāne migasammata nāma nadī himavantato otarivā gaṅgaṃ pattā, taṃ ṭhānaṃ gantvā gaṅgaṃ pahāya migasammatabhimukhā abhiruhiṃsu. Tadā sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko taṃ kāraṇaṃ ñatvā vissakammunā tasmim̄ ṭhāne assamaṃ māpesi. Te tattha gantvā pabbajitvā sakkadattiye assame kāmāvacaramettaṃ bhāvetvā paṭivasim̄su. Sakkopi tesam̄ upaṭṭhānaṃ āgacchati.

So ekadivasam̄ “tesam̄ cakkhū parihāyissantī”ti ñatvā upasaṅkamitvā “bhante, vo cakkhūnaṃ antarāyo paññāyati, paṭijaggaṇaṃ puttaṃ laddhuṃ vaṭṭati, jānāmi tumhākaṃ suddhacittataṃ, tasmā pārikāya utunikāle nābhim̄ hatthena parāmaseyyātha, evaṃ vo putto jāyissati, so vo upaṭṭhahissati”ti vatvā pakkāmi. Dukūlapaṇḍito taṃ kāraṇaṃ pārikāya ācikkhitvā tassā utunikāle nābhim̄ parāmasi. Tadā bodhisatto devalokā cavitvā tassā kucchim̄hi paṭisandhim̄ gaṇhi, sā dasamāsaccayena suvaṇṇavaṇṇaṃ puttaṃ vijāyī. Tenevassa “suvaṇṇasāmo”ti nāmaṃ kariṃsu. Taṃ aparabhāge vaḍḍhitvā soḷasavassuddesikampi mātāpitaro rakkhantā assame nisīdāpetvā sayameva vanamūlaphalāphalathāya gacchanti.

Athekadivasam̄ vane phalāphalaṃ ādāya nivattitvā assamapadato avidūre meghe utṭhite rukkhamaṃ pavisitvā vammikamatthake ṭhitānaṃ sarīrato sedagandhamissake udake tasmim̄ vammikabile ṭhitassa āsivisassa nāsāputtaṃ pavitṭhe āsiviso kujjhivā nāsāvātena pahari. Dve andhā hutvā paridevamānā viraviṃsu. Atha mahāsatto “mama mātāpitaro aticirāyanti, kā nu kho tesam̄ pavattī”ti paṭimaggam̄ gantvā saddamakāsi. Te tassa saddam̄ sañjānitvā paṭisaddam̄ katvā puttasiṃhena “tāta sāma, idha paripantho atthi, mā āgami”ti vatvā saddānusārena sayameva samāgamim̄su. So “kena vo kāraṇena cakkhūni vinaṭṭhānī”ti pucchitvā “tāta, mayaṃ na jānāma, deve vassante rukkhamaṃ vammikamatthake ṭhitā, atha na passāmā”ti vuttamate eva aññāsī “tattha āsivisena bhavitabbaṃ, tena kuddhena nāsāvāto vissatṭho bhavissati”ti.

Atha “mā cintayittha, ahaṃ vo paṭijaggissāmī”ti mātāpitaro assamaṃ netvā tesam̄ rattitṭhānavatṭhānādisaṅgaraṇaṭṭhāne rajjuka bandhi. Tato paṭṭhāya te assame ṭhapetvā vanamūlaphalāphalāni āharati, pātova vasanaṭṭhānaṃ sammajjati, pānīyaṃ āharati, paribhojanīyaṃ upaṭṭhāpeti, dantakaṭṭhamukhodakāni datvā madhuraphalāphalaṃ deti. Tehi mukhe vikkhālīte sayam̄ paribhuñjitvā mātāpitaro vanditvā tesam̄ avidūreyeva acchati – “kiṃ nu kho ime añāpentī”ti. Visesena ca mettaṃ bahulamakāsi, tenassa sattā appaṭikkulā ahesuṃ. Yathā cassa sattā, evaṃ sattānaṃ so bodhisatto appaṭikkulo. Evaṃ so divase divase phalāphalathāya araṇṇaṃ gacchantopi āgacchantopi migagaṇaparivuto eva ahoṣi. Sīhabyagghādivipakkhasattāpi tena saddhim̄ ativiya vissatṭhā, mettānubhāvena panassa vasanaṭṭhāne aññamaññaṃ tiracchānagatā muducittataṃ paṭilabhim̄su. Iti so sabbattha mettānubhāvena abhīrū anutrāsī brahmā viya avero vihāsi. Tena vuttaṃ “**pavane sīhabyagge ca, mettāyamupanāmayi**”ntiādi.

Tattha **mettāyamupanāmayinti ma-kāro** padasandhikaro, mettābhāvanāya kurūrakammante sīhabyagghēpi phari, pageva sesasatteti adhippāyo. Atha vā mettā ayati pavattati etenāti mettāyo, mettābhāvanā. Taṃ mettāyaṃ upanāmayim̄ sattesu anodhiso upanesim̄. “Sīhabyagghē”tipi pāṭho. Tassattho – na kevalamahameva, atha kho pavane sīhabyagghēhi, yasmim̄ mahāvane tadā ahaṃ viharāmi, tattha sīhabyagghēhi saddhim̄ ahaṃ sattesu mettaṃ upanāmesim̄. Sīhabyagghāpi hi tadā mamānubhāvena sattesu mettacittataṃ paṭilabhim̄su, pageva itare sattāti dasseti.

112. Pasadamigavarāhehīti pasadamigēhi ceva vanasūkarehi ca. **Parivāretvāti** etehi attānaṃ parivāritaṃ katvā tasmim̄ araṇṇe **vasim̄**.

113. Idāni tadā attano mettābhāvanāya laddham̄ ānisaṃsaṃ matthakappattiñcassa dassetuṃ “**na maṃ koci uttasati**”ti osānagāthamāha. Tassattho – sasabīlārādiko bhīrukajātīkopi **koci** satto **maṃ na uttasati** na ubbijjeti. Ahampi **kassaci** sīhabyagghādiracchānato yakkhādīamanussato luddalohitapāṇīmanussatoti kutocipi **na bhāyāmi**. Kasmā? Yasmā **mettābalenupatthaddho** cirakālaṃ bhāvitāya mettāpāramitāyānubhāvena upatthambhito tasmim̄ **pavane** mahāaraṇṇe **tadā ramāmi** abhiramāmīti. Sesam̄

suviññeyyameva.

Evaṃ pana mahāsatto sabbasatte mettāyanto mātāpitaro ca sādhukaṃ paṭijagganto ekadivasam araññato madhuraphalāphalaṃ āharitvā assame ṭhapetvā mātāpitaro vanditvā “pānīyaṃ ādāya āgamiṣāmī”ti migagaṇaparivuto dve mige ekato katvā tesam piṭṭhiyaṃ pānīyaghaṭaṃ ṭhapetvā hatthena gahetvā nadīttham āgamāsi. Tasmim samaye bārāṇasiyaṃ pīḷiyakkho nāma rājā rajjam kāresi. So migamaṃsalobhena mātaram rajjam paṭicchāpetvā sannaddhapañcāvudho himavantam pavisitvā mige vadhitvā maṃsam khādītva caranto migasammataṃ nadiṃ patvā anupubbena sāmassa pānīyagahaṇatittham patto. Migapadavalañjam disvā gacchanto tam tathā gacchantam disvā “mayā ettakaṃ kālam evaṃ vicaranto manusso na diṭṭhapubbo, devo nu kho esa nāgo nu kho, sacāham upasaṅkamtivā pucchissāmi, sahasā pakkameyyāti. Yaṃnūnāham etaṃ vijjhivā dubbalaṃ katvā puccheyya”nti cintetvā mahāsattam nhatvā vākacīram nivāsetvā ajinacammaṃ ekaṃsam karitvā pānīyaghaṭaṃ pūretvā ukkhipitvā vāmaṃsakūṭe ṭhapanakāle “idāni tam vijjhituṃ samayo”ti visapītena sarena dakkhiṇapasse vijjhi. Saro vāmapassena nikkhami. Tassa vidhabhāvaṃ ñatvā migagaṇo bhīto palāyi.

Sāmapaṇḍito pana viddhopi pānīyaghaṭaṃ yathā vā tathā vā anavasumbhetvā satim paccupaṭṭhāpetvā saṅikaṃ oṭāretvā vālukaṃ byūhitvā ṭhapetvā disam vavattṭhapetvā mātāpitūnaṃ vasanaṭṭhānadisābhāgena sīsam katvā nipajjitvā mukhena lohitaṃ chaḍḍetvā “mama koci verī nāma natthi, mamapi katthaci veraṃ nāma natthī”ti vatvā imaṃ gāthamāha –

“Ko nu maṃ usunā vijjhi, pamattaṃ udahāraṃ;
Khattiyo brāhmaṇo vesso, ko maṃ viddhā nilīyati”ti. (jā. 2.22.296);

Tam sutvā rājā “ayaṃ mayā vijjhivā pathaviyaṃ pātītopi neva maṃ akkosati na paribhāsati, mama hadayamaṃsam sambāhanto viya piyavacanena samudācarati, gamiṣāmiṣa santika”nti cintetvā upasaṅkamtivā attānaṃ attanā ca vidhabhāvaṃ āvikatvā “ko vā tvaṃ kassa vā putto”ti mahāsattam pucchi.

So “sāmo nāmāham dukūlapaṇḍitassa nāma nesādaisino putto, kissa pana maṃ vijjhī”ti āha. So paṭhamam “migasaññāyā”ti musāvadaṃ vatvā “ahaṃ imaṃ niraparādham akāraṇena vijjhi”nti anusocivā yathābhūtaṃ āvikatvā tassa mātāpitūnaṃ vasanaṭṭhānaṃ pucchitvā tattha gantvā tesam attānaṃ āvikatvā tehi katapaṭiṣanthāro “sāmo mayā viddho”ti vatvā te paridevante sokasamāpanne “yaṃ sāmena kattabbaṃ paricārikakammaṃ, tam katvā ahaṃ vo upaṭṭhahissāmī”ti samassāsetvā sāmassa santikaṃ ānesi. Te tattha gantvā nānappakāram paridevitvā tassa ure hattham ṭhapetvā “puttassa me sarīre usumā vattateva, visavegena visaññitaṃ āpanno bhavissatīti nibbisabhāvattṭhāya saccakiriyaṃ karissāmā”ti cintetvā –

“Yaṃ kiñcitthi kataṃ puññaṃ, mayhañceva pitucca te;
Sabbena tena kusalena, viṣam sāmassa haññatū”ti. (jā. 2.22.388) –

Mātārā,

“Yaṃ kiñcitthi kataṃ puññaṃ, mayhañceva mātucca te;
Sabbena tena kusalena, viṣam sāmassa haññatū”ti. (jā. 2.22.396) –

Pitarā,

“Pabbatyaṃham gandhamādane, cirarattanivāsini;
Na me piyataro koci, añño sāmena vijjati;
Etena saccavajjena, viṣam sāmassa haññatū”ti. (jā. 2.22.398) –

Devatāya ca saccakiriyaṃ katāya mahāsatto khippaṃ vuṭṭhāsi. Padumapattapalāse udakabindu viya vinivaṭṭetvā ābādho vigato. Viddhaṭṭhānaṃ arogaṃ pākatikameva ahoṣi. Mātāpitūnaṃ cakkhūni

uppajjimsu. Iti mahāsattassa arogatā, mātāpitūnañca cakkhupaṭilābho, aruṇuggamanam, tesam catunnampi assameyeva avaṭṭhānanti sabbam ekakkhaṇeyeva ahoṣi.

Atha mahāsatto raññā saddhiṃ paṭisanthāram katvā “dhammam cara, mahārājā” tiadinā (jā. 2.22.411-412) dhammam desetvā uttarimpi ovaditvā pañca sīlāni adāsi. So tassa ovādam sirasā paṭiggahetvā vanditvā bārāṇasiṃ gantvā dānādīni puññāni katvā saggaparāyano ahoṣi. Bodhisattopi saddhiṃ mātāpitūhi abhiññāsamāpattiyo nibbattetvā āyupariyosāne brahmalokūpago ahoṣi.

Tadā rājā ānandatthero ahoṣi, devadhītā uppalavaṇṇā, sakko anuruddho, pitā mahākassapatthero, mātā bhaddakāpilānī, sāmapaṇḍito lokanātho.

Tassa heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā visapītena sallena dakkhiṇapassena pavisitvā vāmapassato vinivijjhanavasena viddhopi kiñci kāyavikāram akatvā udakaghaṭassa bhūmiyaṃ nikkhipanam, vadhake aññātepi ñāte viya cittavikārābhāvo, piyavacanena samudācāro, mātāpituupaṭṭhānapuññato mayham parihānīti anusocanamattam, aroge jāte rañño kāruññam mettañca upaṭṭhāpetvā dhammadesanā, ovādadānanti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Suvaṇṇasāmacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Ekarājacariyāvaṇṇanā

114. Cuddasame **ekarājāti vissutoti** ekarājāti iminā anvatthanāmena jambudīpatale pākaṭo.

Mahāsatto hi tadā bārāṇasirañño putto hutvā nibbatti. Vayappatto sabbasippanipphattiṃ patto hutvā pitu accayena rajjam kārento kusalasīlācārasaddhāsutādianaññāsādhāraṇaguṇavisesayogena pāramiparibhāvanena ca jambudīpatale adutiyaṭṭā padhānabhāvena ca “ekarājā” ti pakāsanāmo ahoṣi. **Paramam sīlam adhiṭṭhāyāti** suparisuddhakāyikavācasikaṣaṃvarasaṅkhātāñceva suparisuddhamanosamācārasaṅkhātāñca paramam uttamam dasakusalakammam pathasīlam samādānavasena ca avītikkanavasena ca adhiṭṭhahitvā anuṭṭhahitvā. **Pasāsāmi mahāmahinti** tiyojanasatike kāsiraṭṭhe mahatiṃ mahiṃ anusāsāmi rajjam kāremi.

115. **Dasakusalakammam patheti** pāṇātipātāveramaṇi yāva sammādiṭṭhīti etasmiṃ dasavidhe kusalakammam pathete, ete vā anavasesato samādāya vattāmi. **Catūhi saṅgahavatthūhīti** dānam piyavacanam atthacariyā samānattatāti imehi catūhi saṅgahavatthūhi saṅgaṇhanakāraṇehi yadā ekarājāti vissuto homi, tadā yathāraham **mahājanam saṅgaṇhāmīti** sambandho.

116. **Evanti** dasakusalakammam pathasīlaparipūraṇam catūhi saṅgahavatthūhi mahājanasaṅgaṇhananti yathāvuttana iminā ākārena **appamattassa**. **Idhaloke parattha cāti** imasmiṃ loke yaṃ appamajjanam, tattha diṭṭhadhammike atthe, paraloke yaṃ appamajjanam tattha samparāyike atthe appamattassa me satoti attho. **Dabbasenoti** evaṃnāmaṃ kosalarājā. **Upagantvāti** caturaṅginim senam sannayhitvā abbhuyyānavasena mama rajjam upagantvā. **Acchindanto puram mamāti** mama bārāṇasinagaram balakkārena gaṇhanto.

Tatrāyam anupubbikathā – mahāsatto hi tadā nagarassa catūsu dvāresu catasso majjhe ekam nivesanadvāre ekanti cha dānasālāyo kāretvā kapaṇaddhikādīnam dānam deti, sīlam rakkhati, uposathakammam karoti, khantimettānuddayasampanno anke nisinnam puttam paritosayamāno viya sabbasatte paritosayamāno dhammena rajjam kāreti. Tasseko amacco antepuram padussitvā aparabhāge pākaṭova jāto. Amaccā rañño ārocesum. Rājā pariggaṇhanto tam attanā paccakkhato ñatvā tam amaccam pakkosāpetvā “andhabāla, ayuttam te katam, na tvam mama vijite vasitum arahasi, attano dhanañca puttadārañca gahetvā aññattha yāhi” ti raṭṭhā pabbājesi.

So kosalanapadam gantvā dabbasenam nāma kosalarājānam upaṭṭhahanto anukkamena tassa

vissāsiko hutvā ekadivasam tam rājānam āha – “deva, bārāṇasirajjam nimmakkhikamadhupaṭalasadisaṃ, atimuduko rājā, sukheveva tam rajjam gaṇhitum sakkosī”ti. Dabbaseno bārāṇasirañño mahānubhāvātāya tassa vacanam asaddahanto manusse pesetvā kāsiraṭṭhe gāmaghātādīni kāretvā tesam corānam bodhisattena dhanam datvā vissajjitabhāvaṃ sutvā “ativiya dhammiko rājā”ti ñatvā “bārāṇasirajjam gaṇhissāmī”ti balavāhanam ādāya niyyāsi. Atha bārāṇasirañño mahāyodhā “kosalarājā āgacchatī”ti sutvā “amhākam rajjasīmam anokkamantameva nam pothetvā gaṇhāmā”ti attano rañño vadimsu.

Bodhisatto “tātā, mam nissāya aññesam kilamanakiccam natthi, rajjatthikā rajjam gaṇhantu, mā gamitthā”ti nivāresi. Kosalarājā janapadamajjham pāvīsi. Mahāyodhā punapi rañño tatheva vadimsu. Rājā purimanayeneva nivāresi. Dabbaseno bahinagare ṭhatvā “rajjam vā detu yuddham vā”ti ekarājassa sāsanam pesesi. Ekarājā “natthi mayā yuddham, rajjam gaṇhātū”ti paṭisāsanam pesesi. Punapi mahāyodhā “deva, na mayam kosalarañño nagaram pavisitum dema, bahinagareyeva nam pothetvā gaṇhāmā”ti āhamṣu. Rājā purimanayeneva nivāretvā nagaradvārāni avāpurāpetvā mahātale pallaṅkamajjhe nisīdi. Dabbaseno mahantena balavāhanena nagaram pavisitvā ekampi paṭisattum apassanto sabbarajjam hatthagatam katvā rājanivesanam gantvā mahātalam āruyha niraparādham bodhisattam gaṇhāpetvā āvāṭe nikhaṇāpesi. Tena vuttam –

“Dabbaseno upagantvā, acchindanto puram mama.

117. “Rājūpajīve nigame, sabalaṭṭhe saraṭṭhake;
Sabbam hatthagatam katvā, kāsuyā nikhaṇī mama”nti.

Tattha **rājūpajīveti** amaccapārisajjabrahmanagahapatiādike rājānam upanissāya jīvante. **Nigameti** negame. **Sabalaṭṭheti** senāpariyāpannatāya bale tiṭṭhantīti balaṭṭhā, hatthārohādayo, balaṭṭhehi sahāti sabalaṭṭhe. **Saraṭṭhake**ti sajanapade, rājūpajīve nigame ca aññañca **sabbam hatthagatam katvā**. **Kāsuyā nikhaṇī mamanti** sabalavāhanam sakalam mama rajjam gahetvā mampi galappamāṇe āvāṭe nikhaṇāpesi. **Jātakepi** –

“Anuttare kāmaguṇe samiddhe, bhutvāna pubbe vasi ekarājā;
So dāni dugge narakamhi khitto, nappajjahe vaṇṇabalam purāṇa”nti. (jā. 1.4.9) –

Āvāṭe khittabhāvo āgato. **Jātakeṭṭhakathāyam** (jā. aṭṭha. 3.4.9) pana “sikkāya pakkipāpetvā uttarummāre heṭṭhāsīsakam olambesī”ti vuttam.

Mahāsatto corarājānam ārabba mettam bhāvetvā kaṣiṇaparikkammaṃ katvā jhānābhīññāyo nibbattetvā kāsuto uggantvā ākāse pallaṅkena nisīdi. Tena vuttam –

118. “Amaccamaṇḍalam rajjam, phītam antepuram mama;
Acchinditvāna gahitam, piyaputtamva passaha”nti.

Tattha **amaccamaṇḍalanti** tasmim tasmim rājajicce raññā amā saha vattantīti amaccā, saddhim vā tesam maṇḍalam samūham. **Phītanti** balavāhanena nagarajanapadādīhi samiddham **rajjam**. Itthāgarādāsīdāsaparijanehi ceva vatthābharaṇādiupabhogūpakaraṇehi ca samiddham **mama antepurañca** acchinditvā gahitakam gaṇhantam amittarājānam yāya attano **piyaputtamva passim aham**, tāya evambhūtāya mettāya me samo sakalaloke natthi, tasmā evambhūtā esā me mettāpāramī paramatthapāramibhāvaṃ pattāti adhippāyo.

Evaṃ pana mahāsatte tam corarājānam ārabba mettam pharitvā ākāse pallaṅkena nisinne tassa sarīre dāho uppajji. So “ḍayhāmi ḍayhāmī”ti bhūmiyam aparāparam parivattati. “Kimeta”nti vutte, mahārāja, tumhe niraparādham dhammikarājānam āvāṭe nikhaṇāpayitthāti. “Tena hi vegena gantvā tam uddharathā”ti āha. Purisā gantvā tam rājānam ākāse pallaṅkena nisinnam disvā āgantvā dabbasenassa

ārocesuṃ. So vegena gantvā vanditvā khamāpetvā “tumhākaṃ rajjaṃ tumheva kāretha, ahaṃ vo core paṭibāhessāmi”ti vatvā tassa duṭṭhāmacassa rājāṇaṃ kāretvā pakkāmi. Bodhisattopi rajjaṃ amaccānaṃ niyyātetvā isipabbajjaṃ pabbajitvā mahājānaṃ sīlādiguṇesu paṭiṭṭhāpetvā āyupariyosāne brahmalokaparāyano ahosi.

Tadā dabbaseno ānandatthero ahosi, ekarājā lokanātho.

Tassa divase divase chasu dānasālāsu chasatasahassavissajjanena paccatthikarañño sakalarajjapariccāgena ca dānapāramī, niccasīlauposathakammavasena pabbajitassa anavasesasīlasaṃvaravasena ca sīlapāramī, pabbajjāvasena jhānādhiḡamavasena ca nekkhammapāramī, sattānaṃ hitāhitavicāraṇavasena ca dānasīlādīsaṃvidahanavasena ca paññāpāramī, dānādīpuññasambhārasa abhussahanavasena kāmavitakkādivinodanavasena ca vīriyapāramī, duṭṭhāmacassa dabbasenarañño ca aparādhasahanavasena khantīpāramī, yathāpaṭiññaṃ dānādīnā avisaṃvādanavasena ca saccapāramī, dānādīnaṃ acalasaṃvādanādhiṭṭhānavasena adhiṭṭhānapāramī, paccatthikepi ekantena hitūpasamhārasena mettājhānanibbattanena ca mettāpāramī, duṭṭhāmacassa dabbasenena ca katāparādhe hitesīhi attano amaccādīhi nibbattite upakāre ca ajjuhekkhaṇena rajjasukhappattakāle paccatthikaraññaṃ narake khittakāle samānacittatāya ca upekkhāpāramī veditabbā. Vuttañhetam –

“Panujja dukkhena sukhaṃ janinda, sukheṇa vā dukkhamasayhasāhi;
Ubhayattha santo abhinibbutatā, sukhe ca dukkhe ca bhavanti tulyā”ti. (jā. 1.4.12);

Yasmā panettha mettāpāramī atisayavatī, tasmā tadatthadīpanattham sā eva pāli āruḷhā. Tathā idha mahāsattassa sabbasattesu orasaputte viya samānukampatādayo guṇavisesā niddhāretabbāti.

Ekarājācariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mettāpāramī niṭṭhitā.

15. Mahālomahaṃsacariyāvaṇṇanā

119. Pannarasame “susāne seyyaṃ kappemī”ti etthāyaṃ anupubbikathā –

Mahāsatto hi tadā mahati uḷārabhoge kule nibbattitvā vuddhimanvāya disāpāmokkhassa ācariyassa santike garuvāsaṃ vasanto sabbasippānaṃ nipphattiṃ patvā kulagharaṃ āgantvā mātāpitūnaṃ accayena ñātakehi “kuṭumbaṃ saṅṭhapehī”ti yāciyamānopi aniccatāmanasikāramukhena sabbabhavesu abhivaḍḍhamānaṃvego kāye ca asubhasaññaṃ paṭilabhitvā gharāvāsapalibodhādhibhūtaṃ kilesagahaṇaṃ anogāhetvāva cirakālasamparicitaṃ nekkhammajjhāsayaṃ upabrūhayamāno mahantaṃ bhogakkhandhaṃ pahāya pabbajitukāmo hutvā puna cintesi – “sacāhaṃ pabbajissāmi, guṇasambhāvanāpākaṭo bhavissāmi”ti.

So lābhasakkāraṃ jigucchanto pabbajjaṃ anupagantvā “pahomi cāhaṃ lābhālābhādīsū nibbikāro hotu”nti attānaṃ takkento “visesato paraparibhavasahanādīpaṭīpadaṃ pūrento upekkhāpāramīṃ matthakaṃ pāpessāmi”ti nivatthavattteneva gehato nikkhamitvā paramasallekhavuttikopi abalabalo amandamando viya paresaṃ acittakarūpena hīḷītaparibhūto hutvā gāmanīgamarājadhānīsū ekarattivāseneva vicarati. Yattha pana mahantaṃ paribhavaṃ paṭilabhati, tattha cirampi vasati. So nivatthavattthe jiṇṇe pilotikakhaṇḍena tasmimpi jiṇṇe kenaci dīnaṃ aggaṇhanto hirīkopīnapaṭīcchādanamatteneva carati. Evaṃ gacchante kāle ekaṃ nigamaḡamaṃ agamāsi.

Tattha ḡamadārakā dhuttajātikā vedhaverā keci rājavallabhānaṃ puttānattudāsādayo ca uddhatā unnaḷā capalā mukharā vikiṇṇavācā kālena kālaṃ kīḷābahulā vicaranti. Duggate mahallake purise ca itthiyo ca gacchante disvā bhasmapuṭena piṭṭhiyaṃ ākiranti, ketakīpaṇṇaṃ kacchantare olambenti, tena vipākārena parivattetvā olokente yathāvajjakīḷitaṃ dassetvā upahasanti. Mahāpuriso tasmimpi nigame te evaṃ vicarante

dhuttadārake disvā “laddho vata dāni me upekkhāpāramiyā paripūraṇūpāyo”ti cintetvā tattha vihāsi. Taṃ te dhuttadārakā passitvā vippekāraṃ kātuṃ ārabhanti.

Mahāsatto taṃ asahanto viya ca tehi bhāyanto viya ca uṭṭhahitvā gacchati. Te taṃ anubandhanti. So tehi anubandhiyamāno “ettha natthi koci paṭivattā”ti susānaṃ gantvā aṭṭhikaṃ sīsūpadhānaṃ katvā sayati. Dhuttadārakāpi tattha gantvā oṭṭhubhanādikaṃ nānappakāraṃ vippekāraṃ katvā pakkamanti. Evaṃ te divase divase karonti eva. Ye pana viññū purisā, te evaṃ karonte passanti. Te te paṭibāhitvā “ayaṃ mahānubhāvo tapassī mahāyogī”ti ca ñatvā uḷāraṃ sakkārasammānaṃ karonti. Mahāsatto pana sabbattha ekasadisova hoti majjhatabhūto. Tena vuttaṃ “**susāne seyyaṃ kappemi**”tiādi.

Tattha **susāne seyyaṃ kappemi, chavaṭṭhikaṃ upanidhāyāti** āmakasusāne chaḍḍitakaḷevarato soṇasiṅgālādīhi tahiṃ tahiṃ vikkhittesu aṭṭhikesu ekaṃ aṭṭhikaṃ sīsūpadhānaṃ katvā sucimhi ca asucimhi ca samānacittatāya tasmim̐ susāne seyyaṃ kappemi, sayāmīti attho. **Gāmaṇḍalāti** gāmadārakā. **Rūpaṃ dassentinappakanti** yathāvajjakīlitāya oṭṭhubhanaupahasanaummihanādīhi kaṇṇasote salākappavesanādīhi ca atikakkhaḷaṃ anappakaṃ nānappakāraṃ rūpaṃ vikāraṃ karonti.

120. Apareti tesu eva gāmadārakesu ekacce. **Upāyanānūpanentīti** “ayaṃ imesu paribhavavasena evarūpaṃ vippekāraṃ karontesu na kiñci vikāraṃ dasseti, sammānane nu kho kīdiso”ti pariggaṇhantā vividhaṃ bahuṃ gandhamālaṃ bhojanaṃ aññāni ca upāyanāni paṇṇākārāni upanenti upaharanti. Aparehi vā tehi anācāragāmadārakehi aññe viññū manussā “ayaṃ imesaṃ evaṃ vividhampi vippekāraṃ karontānaṃ na kuppāti, aññadatthu khantimettānuddayaṃyeva tesu upaṭṭhapeti, aho acchariyapuriso”ti **haṭṭhā** “bahu vatimehi etasmim̐ vippaṭipajjantehi apuññaṃ pasuta”nti **saṃviggamānasāva** hutvā **bahuṃ** gandhamālaṃ **vividhaṃ** bhojanaṃ aññāni ca upāyanāni upanenti upaharanti.

121. Ye me dukkhaṃ upaharantīti ye gāmadārakā mayhaṃ sarīradukkhaṃ upaharanti upanenti. “Upadahantī”tipi pāṭho, uppādentīti attho. **Ye ca denti sukhaṃ mamāti** ye ca viññū manussā mama mayhaṃ sukhaṃ denti, mālāgandhabhojanādisukhūpakaraṇehi mama sukhaṃ upaharanti. **Sabbesaṃ samako homīti** katthacipi vikārānuppattiyā samānacittatāya vividhānampi tesam̐ janānaṃ samako ekasadisova bhavāmi. **Dayā kopo na vijjati** yasmā mayhaṃ upakārake mettacittatāsāṅkhātā dayā, upakārake manopadosasāṅkhāto kopopi na vijjati, tasmā sabbesaṃ samako homīti dasseti.

122. Idāni bhagavā tadā upakārīsu apakārīsu ca sattesu samupacitaññasambhārassa attano samānacittatā vikārābhāvo yā ca lokadhammesu anupalittatā ahosi, taṃ dassetuṃ “**sukhadukkhe tulābhūto**”ti osānagāthamāha.

Tattha **sukhadukkhetī** sukhe ca dukkhe ca. **Tulābhūtoti** samakaṃ gahitātulā viya onatiunnatiapanatiṃ vajjetvā majjhatabhūto, sukhadukkhaḡgahaṇeneva cettha taṃnimittabhāvato lābhālābhāpi gahitāti veditabbaṃ. **Yasesūti** kittīsu. **Ayasesūti** nindāsu. **Sabbatthāti** sabbesu sukhādīsu lokadhammesu. Iti bhagavā tadā sabbasattesu sabbalokadhammesu ca anaññāsādhāraṇaṃ attano majjhatabhāvaṃ kittetvā tena tasmim̐ attabhāve attano upekkhāpāramiyā sikhāppattabhāvaṃ vibhāvento “**esā me upekkhāpāramī**”ti desanaṃ niṭṭhāpesi.

Idhāpi mahāsattassa paṭhamaṃ dānapāramī nāma visesato sabbavibhavapariccāgo “ye keci imaṃ sarīraṃ gahetvā yaṃkiñci attano icchitaṃ karontū”ti anapekkhabhāvena attano attabhāvapariccāgo ca dānapāramī, hīnādikassa sabbassa akattabbassa akaraṇaṃ sīlapāramī, kāmassādavimukhassa gehato nikkhantassa sato kāye asubhasaññānubrūhanā nekkhammapāramī, sambodhisambhāraṇaṃ upakāradhammapariggahaṇe tappaṭipakkhappahāne ca kosallaṃ aviparītato dhammasabhāvacināna ca paññāpāramī, kāmavitakkādivinodanaṃ dukkhādhivāsanaṃvīriyañca vīriyapāramī, sabbāpi adhvāsanaḡhanti khantipāramī, vacīsaccaṃ samādānāvīsaṃvādanena viratisaccañca saccapāramī, anavaḡjadhamme acalasaṃmānādhiṭṭhānaṃ adhiṭṭhānapāramī, anodhiso sabbasattesu mettānuddayabhāvo mettāpāramī, upekkhāpāramī panassa yathāvuttavaseneva veditabbāti dasa pāramiyo labbhanti. Upekkhāpāramī cettha atīsayavatīti katvā sāyeva desanaṃ āruḷhā. Tathā idha mahāsattassa mahantaṃ bhogakkhandhaṃ

mahantañca ñātiparivaṭṭaṃ pahāya mahābhinnikkhamanasadisamaṃ gehato nikkhamanaṃ, tathā nikkhamitvā lābhasakkāraṃ jigucchato paresaṃ sambhāvanaṃ pariharitukāmassa pabbajjāliṅgaṃ aggahetvā citteneva anavasesaṃ pabbajjāguṇe adhiṭṭhahitvā paramasukhavihāro, paramappicchatā, pavivekābhīrati, upekkhañādhīppāyena attano kāyajīvitānirapekkhā, parehi attano upari katavippakārādhivāsanaṃ, ukkaṃsagatasallekhavutti, bodhisambhārapaṭipakkhānaṃ kilesānaṃ tanubhāvena khīṇāsavānaṃ viya paresaṃ upakārāpakāresu nibbikārabhāvahetubhūtena sabbattha majjhatabhāvena samuṭṭhāpīto lokadhammehi anupalepo, sabbapāramīnaṃ muddhabhūṭāya upekkhāpāramiyā sikhāppattīti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Mahālomahaṃsacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upekkhāpāramī niṭṭhitā.

Tatīyavaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

Uddānagāthāvaṇṇanā

“**Yudhañjāyo**”tiādikā uddānagāthā. Tattha **bhisenāti** bhisāpadesena **mahākañcanacariyaṃ** (cariyā. 3.34 ādayo) dasseti. **Soṇanandoti** iminā **soṇapaṇḍitacariyaṃ** (cariyā. 3.42 ādayo) dasseti. Tathā **mūgapakkhoti** mūgapakkhāpadesena **temiyapaṇḍitacariyaṃ** (cariyā. 3.48 ādayo) dasseti. **Upekkhāpāramīsī**ena **mahālomahaṃsacariyaṃ** (cariyā. 3.119 ādayo) dasseti. **Āsi iti vuṭṭhaṃ mahesināti** yathā, sārīputta, tuyhaṃ etarahi desitaṃ, iti evaṃ iminā vidhānena mahantānaṃ dānapāramīdānaṃ bodhisambhārānaṃ esanato mahesinā tadā bodhisattabhūtena mayā vuṭṭhaṃ ciṅṇaṃ caritaṃ paṭipannaṃ āsi ahoṣīti attho. Idāni pāramiparipūraṇavasena cirakālappavattitaṃ idha vuttaṃ avuttañca attano dukkarakariyaṃ ekajjhaṃ katvā yadattaṃ sā pavattitā, tañca saṅkhepeneva dassetuṃ “**evaṃ bahubbidha**”nti gāthamāha.

Tattha **evanti** iminā vuttanayena. **Bahubbidhaṃ dukkhanti** akittipaṇḍitādikāle kārapaṇṇādiāhārāṭāya tañca yācakassa datvā āhārūpacchedādīnā ca bahuviddhaṃ nānappakāraṃ dukkhaṃ. Tathā kururājādikāle sakkasampattisadisā **sampattī ca bahubbidhā. Bhavābhaveti** khuddake ceva mahante ca bhave. Bhavābhave vā vuddhihāniyo anubhavitvā bahuviddhehi dukkhehi avihaññamāno bahuviddhāhi ca sampattīhi anākaḍḍhiyamāno pāramiparipūraṇapasuto eva hutvā tadanurūpaṃ paṭipattiṃ paṭipanno uttamaṃ anuttaraṃ sammāsambodhiṃ sabbaññutaṃ **patto**, adhigato smīti attho.

Idāni yāsaṃ pāramīnaṃ paripūraṇattaṃ esā dukkaracariyā ciraṃ pavattitā, tāsāṃ anavasesato paripuṇṇabhāvaṃ tena ca pattaḃbaphalassa attanā adhigatabhāvaṃ dassetuṃ “**datvā dātabbakaṃ dānaṃ, silaṃ pūretvā asesato**”tiādi vuttaṃ.

Tattha **datvā dātabbakaṃ dānanti** tadā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhitaṃ aggayānapaṭipadaṃ paṭipannena mahābodhisattena dātabbaṃ deyyadhammaṃ bāhiraṃ rajjādiṃ abhantaraṃ attapariccāgoti pañca mahāpariccāgapariyosānaṃ dānapāramīdānaupapāramīdānaparamatthapāramippabhedānaṃ dānaṃ anavasesato sampādetvāti attho. Tattha **akittibrāhmaṇakāle** (cariyā. 1.1 ādayo; jā. 1.13.83 ādayo) **saṅkhabrāhmaṇakāleti** (cariyā. 1.11 ādayo; jā. 1.10.39 ādayo) evamādīsu idha āgatesu anāgatesu ca **visayhaseṭṭhikāle** (jā. 1.4.157 ādayo) **velāmakāleti** (a. ni. 9.20) evamādīsūpaṃ dānapāramiyā mahāpurisassa pūritatabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **sasapaṇḍitakāle** –

“Bhikkhāya upagataṃ disvā, sakattānaṃ pariccajijjā;

Dānena me samo natthi, esā me dānapāramī”ti. (cariyā. 1. tassuddāna) –

Evaṃ attapariccāgaṃ karontassa dānapāramī paramatthapāramī nāma jātā. Itaresu pana yathārahaṃ pāramiupapāramiyā veditabbā.

Sīlaṃ pūretvā asesatoti tathā anavasesato kāyiko saṃvaro, vācasiko saṃvaro, kāyikavācasiko saṃvaro, indriyasamvaro, bhojane mattaññutā, suvisuddhājīvatāti evamādikaṃ bodhisattasīlaṃ sampādentena sīlapāramisīlaupapāramisīlaparamatthapāramippabhedam pūretabbam sabbam sīlaṃ pūretvā sammadeva sampādetvā. Idhāpi **sīlavanāgarājakāle** (cariyā. 2.1 ādayo; jā. 1.1.72) **campeyyanāgarājakāleti** (cariyā. 2.20 ādayo; jā. 1.15.240 ādayo) evamādīsu idha āgatesu, anāgatesu ca **mahākapikāle** (cariyā. 3.67 ādayo; jā. 1.7.83 ādayo; 1.16.178 ādayo) **chaddantakāleti** (jā. 1.16.97 ādayo) evamādīsu mahāsattassa sīlapāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **saṅkhapālakāle** –

“Sūlehi vinivijjhante, koṭṭayantepi sattibhi;
Bhojaputte na kuppāmi, esā me sīlapāramī”ti. (cariyā. 2.91) –

Evaṃ attapariccāgaṃ karontassa sīlapāramī paramatthapāramī nāma jātā. Itaresu pana yathārahaṃ pāramiupapāramiyo veditabbā.

Nekhamme pāramiṃ gantvāti tathā tividhepi mahābhinnikkhamane pāramiṃ paramukkamaṃ gantvā. Tattha **yudhañjayakāle** (cariyā. 3.1 ādayo; jā. 1.11.73 ādayo) **somanassakumārakāleti** (cariyā. 3.7 ādayo; jā. 1.15.211 ādayo) evamādīsu idha āgatesu, anāgatesu ca **hatthipālakumārakāle** (jā. 1.15.337 ādayo) **maghadevakāleti** (ma. ni. 2.308 ādayo; jā. 1.1.9) evamādīsu mahārajjam pahāya nekkhammapāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **cūlasutasomakāle** –

“Mahārajjam hatthagataṃ, kheḷapiṇḍaṃva chaḍḍayim;
Cajato na hoti lagganaṃ, esā me nekkhammapāramī”ti. (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā);

Evaṃ nissaṅgatāya rajjam chaḍḍetvā nikkhamantassa nekkhammapāramī paramatthapāramī nāma jātā. Itaresu pana yathārahaṃ pāramiupapāramiyo veditabbā.

Paṇḍite paripucchitvāti kiṃ kusalaṃ kiṃ akusalaṃ kiṃ sāvajjam kiṃ anavajjantiādinaṃ kusalādidhammavibhāgaṃ kammakammaphalavibhāgaṃ sattānaṃ upakāravahaṃ anavajjakammāyatanasippāyatanavijjāṭṭhānādiṃ paṇḍite sappaññe paripucchitvā. Etena paññāpāramiṃ dasseti. Tattha **vidhurapaṇḍitakāle** (jā. 2.22.1346 ādayo) **mahāgovindapaṇḍitakāle** (dī. ni. 2.293 ādayo; cariya 1.37 ādayo) **kudālapaṇḍitakāle** (jā. 1.1.70) **arakapaṇḍitakāle** (jā. 1.2.37 ādayo) **bodhiparibbājakakāle mahosadhapaṇḍitakāleti** (jā. 2.22.590 ādayo) evamādīsu paññāpāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **senakapaṇḍitakāle** –

“Paññāya vicinantoḥam, brāhmaṇaṃ mocayim dukhā;
Paññāya me samo natthi, esā me paññāpāramī”ti. (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā) –

Antobhastagataṃ sappaṃ dassentassa paññāpāramī paramatthapāramī nāma jātā. **Vīriyaṃ katvāna uttamanti** sammāsambodhiṃ pāpetuṃ samatthātāya uttamaṃ padhānaṃ vīriyanti vividhampi vīriyapāramiṃ katvā uppādetvā. Tattha **mahāsīlavarājakāle** (jā. 1.1.51) **pañcāvudhakumārakāle** (jā. 1.1.55) **mahāvānarindakāleti** (jā. 1.1.57) evamādīsu vīriyapāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **mahājanakakāle** –

“Atīradassī jalamajjhe, hatā sabbeva mānusā;
Cittassa aññathā natthi, esā me vīriyapāramī”ti. (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā) –

Evaṃ mahāsamuddaṃ tarantassa vīriyapāramī paramatthapāramī nāma jātā.

Khantiyā pāramiṃ gantvāti adhivāsanakhantiādi khantiparamukkaṃsabhāvaṃ pāpento khantiyā pāramiṃ paramakoṭṭiṃ gantvā, khantipāramiṃ sampādetvāti attho. Tattha **mahākapikāle** (cariyā. 3.67 ādayo; jā. 1.7.83 ādayo) **mahiṃsarājakāle** (jā. 1.3.82 ādayo) **rurumigarājakāle** (jā. 1.13.117 ādayo) **dhammadevaputtakāleti** (jā. 1.11.26 ādayo) evamādīsu khantipāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **khantivādikāle** –

“Acetanāṃ va koṭṭente, tiṅhena pharasunā mamaṃ;
Kāsirāje na kuppāmi, esā me khantipāramī”ti. (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; jā. aṭṭha.
1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā) –

Evam acetanabhāvena viya mahādukkhaṃ anubhavantassa khantipāramī paramatthapāramī nāma jātā.

Katvā dalhamadhiṭṭhānanti kusalasamādānādhiṭṭhānaṃ tassa tassa pāramisamādānassa tadupakārasamādānassa ca adhiṭṭhānaṃ dalhataraṃ asithilaṃ katvā, taṃ taṃ vatasamādānaṃ anivattibhāvena adhiṭṭhahitvāti attho. Tattha **jotipālakāle** (ma. ni. 2.282 ādayo) **sarabhaṅgakāle** (jā. 2.17.50 ādayo) **nemikāleti** (cariyā. 1.40 ādayo; jā.2.22.421 ādayo) evamādīsu adhiṭṭhānapāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **temiyakumārakāle** –

“Mātāpitā na me dessā, attā me na ca dessiyo;
Sabbāññutaṃ piyaṃ mayhaṃ, tasmā vatamadhiṭṭhahi”nti. (cariyā. 3.65) –

Evam jīvitaṃ pariccajivā vataṃ adhiṭṭhahantassa adhiṭṭhānapāramī paramatthapāramī nāma jātā.

Saccavācānurakkhiyāti saccavācaṃ anurakkhitvā jīvitantarāyepi anariyavohāraṃ gūthaṃ viya jīgucchanto pariharivā sabbaso avisaṃvādibhāvaṃ rakkhitvā. Tattha **kapirājakāle** (cariyā. 3.67 ādayo) **saccatāpasakāle maccharājakāleti** evamādīsu saccapāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **mahāsutasomakāle** –

“Saccavācaṃ anurakkhanto, cajivā mama jīvitaṃ;
Mocesim ekasataṃ khattiye, esā me saccapāramī”ti. (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; jā. aṭṭha.
1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā) –

Evam jīvitaṃ cajivā saccaṃ anurakkhantassa saccapāramī paramatthapāramī nāma jātā.

Mettāya pāramiṃ gantvāti sabbasattesu anodhiso hitūpasamhāralakkhaṇāya mettāya pāramiṃ paramukkaṃsataṃ patvā. Tattha **cūladhammapālakāle** (jā. 1.5.44 ādayo) **mahāsīlavarājakāle** (jā. 1.1.51) **sāmapaṇḍitakāleti** (cariyā. 3.111 ādayo; jā. 2.22.296 ādayo) evamādīsu mettāpāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **suvaṇṇasāmākāle** –

“Na maṃ koci uttasati, napihaṃ bhāyāmi kassaci;
Mettābalenupatthaddho, ramāmi pavane tadā”ti. (cariyā. 3.113) –

Evam jīvitampi anoloketvā mettāyantassa mettāpāramī paramatthapāramī nāma jātā.

Sammānanāvamānanti sakkaccaṃ pūjāsakkārādīnā sammānane oṭṭhubhanādīnā avamānane ca sabbattha lokadhamme samako samacitto nibbikāro hutvā uttamaṃ anuttaraṃ labbaññutaṃ adhigatosmīti attho. Tattha **mahāvānarindakāle** (jā. 1.1.57) **kāsirājakāle khemabrāhmaṇakāle** **aṭṭhisenaparibbājakakāleti** (jā. 1.7.54 ādayo) evamādīsu upekkhāpāramiyā pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa **mahālomahaṃsakāle** –

“Susāne seyyaṃ kappemi, chavaṭṭhikaṃ upanidhāyaṃ;
Gāmaṇḍalā upāgantvā, rūpaṃ dassentinappaka”nti. (cariyā. 3.119) –

Evaṃ gāmadārakesu oṭṭhubhanādīhi ceva mālāgandhūpahārādīhi ca sukhadukkhaṃ uppādentessupī upekkhaṃ anativattantassa upekkhāpāramī paramatthapāramī nāma jātā. Iti bhagavā –

“Evaṃ bahubbidhaṃ dukkhaṃ, sampattī ca bahubbidhā;
Bhavābhavā anubhavitvā, patto sambodhimuttama”nti. –

Sammāsambodhiṃ adhigantaṃ imasmiṃ bhaddakappe attanā kataṃ dukkaracariyaṃ saṅkhepeneva vatvā puna –

“Datvā dātābbaṃ dānaṃ, sīlaṃ pūretvā asesato;
Nekkhamme pāramiṃ gantvā, patto sambodhimuttamaṃ.

“Paṇḍite paripucchitvā, vīriyaṃ katvāna muttamaṃ;
Khantiyā pāramiṃ gantvā, patto sambodhimuttamaṃ.

“Katvā dalhamadhiṭṭhānaṃ, saccavācānurakkhiya;
Mettāya pāramiṃ gantvā, patto sambodhimuttamaṃ.

“Lābhālābhe yasāyase, sammānanāvamānane;
Sabbattha samako hutvā, patto sambodhimuttama”nti. –

Attanā sammadeva paripūritā dasa pāramiyo dasseti.

Pakiṇṇakakathā

Imasmiṃ pana ṭhāne ṭhatvā mahābodhiyānaṭṭipattiyāṃ ussāhajātānaṃ kulaputtānaṃ bodhisambhāresu nānappakāraṃkosallatthaṃ sabbapāramīsu **pakiṇṇakakathā** kathetabbā.

Tatridaṃ pañhakammaṃ – kā panetā pāramiyo? Kenatṭhena pāramiyo? Katividhā cetā? Ko tāsāṃ kamo? Kāni lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānāni? Ko paccayo? Ko saṅkilesa? Kiṃ vodānaṃ? Ko paṭipakkho? Kā paṭipatti? Ko vibhāgo? Ko saṅgaho? Ko sampādanūpāyo? Kittakena kālena sampādanaṃ? Ko ānisaṃso? Kiṃ cetāsāṃ phalanti?

Tatridaṃ vissajjanaṃ – **kā panetā pāramiyoti?** Taṇhāmānadiṭṭhīhi anupahatā karuṇūpāyakoṃsallapariggahitā dānādayo guṇā pāramiyo.

Kenatṭhena pāramiyoti? Dānasīlādiguṇavisesayogena sattuttamatāya paramā mahāsattā bodhisattā, tesāṃ bhāvo kammaṃ vā pāramī, dānādikiriya. Atha vā paratīti paramo, dānādiguṇānaṃ pūraṃko pālako cāti bodhisatto, paramassa ayaṃ, paramassa vā bhāvo, kammaṃ vā pāramī, dānādikiriya. Atha vā paraṃ sattaṃ attani mavati bandhati guṇavisesayogena, paraṃ vā adhiṅkataṃ majjati sujḅhāti saṅkilesamalato, paraṃ vā seṭṭhaṃ nibbānaṃ visesena mayati gacchati, paraṃ vā lokaṃ pamāṇabhūtena ṇāṇavisesena idhalokaṃ viya munāti paricchindati, paraṃ vā ativiya sīlādiguṇaṅgaṃ attano santāne minoti pakkhipati, paraṃ vā attabhūtato dhammakāyato aññaṃ paṭipakkhaṃ vā tadanatthakaraṃ kilesacoragaṅgaṃ mināti hiṃsatīti paramo, mahāsatto. Paramassa ayantiādi vuttanayena yojetabbaṃ. Pāre vā nibbāne majjati sujḅhāti satte ca sodheti, tattha vā satte mavati bandhati yojeti, taṃ vā mayati gacchati gameti ca, munāti vā taṃ yāthāvato, tattha vā satte minoti pakkhipati, kilesārayo vā sattānaṃ tattha mināti hiṃsatīti pāramī, mahāpuriso. Tassa bhāvo kammaṃ vā pāramitā, dānādikiriya. Iminā nayena pāramīsaddattho veditabbo.

Katividhāti? Saṅkhepato dasavidhā. Tā pana pāḷiyaṃ sarūpato āgatāyeva. Yathāha –

“Vicinato tadā dakkhiṃ, paṭhamaṃ dānapāramiṃ;
Pubbakehi mahesīhi, anuciṅṅaṃ mahāpatha”nti. (bu. vaṃ. 2.116) –

Ādi. Yathā cāha – “kati nu kho, bhante, buddhakārakā dhammā? Dasa kho, sārīputta, buddhakārakā dhammā. Katame dasa? Dānaṃ kho, sārīputta, buddhakāraḥ dhammo, sīlaṃ, nekkhammaṃ, paññā, vīriyaṃ, khanti, saccaṃ, adhiṭṭhānaṃ, mettā, upekkhā buddhakāraḥ dhammo. Ime kho, sārīputta, dasa buddhakārakā dhammā”ti. Idamavoca bhagavā, idaṃ vā sugato athāparaṃ etadavoca sathā –

“Dānaṃ sīlaṃ nekkhammaṃ, paññā vīriyena pañcamāṃ;
Khanti saccamadhiṭṭhānaṃ, mettupekkhāti te dasā”ti. (bu. vaṃ. 1.76 thokaṃ visadisāṃ);

Keci pana “chabbidhā”ti vadanti. Taṃ etāsaṃ saṅghavasena vuttaṃ. So pana saṅgho parato āvi bhavissati.

Ko tāsāṃ kamoti? Ettha **kamoti** desanākkamo, so ca paṭhamasamādānahetuko, samādānaṃ pavicyahetukaṃ, iti yathā ādimhi pavicitā samādinna ca, tathā desitā. Tattha dānaṃ sīlassa bahūpakāraṃ sukarañcāti taṃ ādimhi vuttaṃ. Dānaṃ sīlapariggahitaṃ mahapphalaṃ hoti mahānisaṃsanti dānanantaram sīlaṃ vuttaṃ. Sīlaṃ nekkhammapariggahitaṃ, nekkhammaṃ paññāpariggahitaṃ, paññā vīriyapariggahitaṃ, vīriyaṃ khantipariggahitaṃ, khanti saccapariggahitaṃ, saccaṃ adhiṭṭhānapariggahitaṃ, adhiṭṭhānaṃ mettāpariggahitaṃ, mettā upekkhāpariggahitaṃ mahapphalā hoti mahānisaṃsati mettānantaramupekkhā vuttā. Upekkhā pana karuṇāpariggahitaṃ karuṇā ca upekkhāpariggahitāti vedītabbā. “Kathaṃ pana mahākāraṇikā bodhisattā satesu upekkhā honti”ti? “Upekkhitabbayutesu kañci kālaṃ upekkhā honti, na pana sabbattha sabbadā cā”ti keci. Apare pana – “na satesu upekkhā, sattakatesu pana vipakāresu upekkhā honti”ti.

Aparo nayo – pacurajanesupi pavattiyā sabbasattasādhāraṇattā appaphalattā sukarattā ca ādimhi **dānaṃ** vuttaṃ. Sīlena dāyakaṇṭhāhakaṃsuddhito parānuggahaṃ vā parāpīḷānivattivacanato kiriyadhammaṃ vā akiriyadhammavacanato bhogasampattihetuṃ vā bhavasampattihetuṃ vā dānassa anantaram **sīlaṃ** vuttaṃ. Nekkhammena sīlasampattisiddhito kāyavācīsucaṇṭhaṃ vā manosucaritavacanato visuddhasīlassa sukheva jhānasamijjhānato kammāparādhappahānena payogasuddhiṃ vā kilesāparādhappahānena āsayasuddhivacanato vītikamappahānena cittaṃ pariyutṭhānappahānavacanato ca sīlassa anantaram **nekkhammaṃ** vuttaṃ. Paññāya nekkhammassa siddhiparisuddhito jhānābhāvena paññābhāvavacanato “samādhipadaṭṭhānaṃ hi paññā, paññāpaccupāṭṭhāna ca samādhi”. Samathanimittaṃ vā upekkhānimittavacanato parahitajjhānena parahitakaraṇūpāyakoṣallavacanato ca nekkhammassa anantaram **paññā** vuttā. Vīriyārambhena paññākkiccasiddhito sattaṣuññatādhammanijjhānakkhantiṃ vā sattaḥitāya ārambhassa acchariyatāvacanato upekkhānimittaṃ vā pagghanimittavacanato nisammakāritaṃ vā utṭhānavacanato ca “nisammakāriṇo hi utṭhānaṃ phalavisesamāvahati”ti paññāya anantaram **vīriyaṃ** vuttaṃ.

Vīriyena titikkhāsiddhito “vīriyavā hi āradhāvīriyattā sattaṣaṅkhārehi upanītaṃ dukkhaṃ abhibhuyya viharati”. Vīriyassa titikkhālaṅkārahāvato “vīriyavato hi titikkhā sobhati”. Paggahanimittaṃ vā samathanimittavacanato accārambhena uddhaccadosappahānavacanato “dhammanijjhānakkhantiyā hi uddhaccadoso pahīyati”. Vīriyavato sātaccakaraṇavacanato “khantibahulo hi anuddhato sātaccakārī hoti”. Appamādavato parahitakiriyārambhe paccupakāraṇābhāvavacanato “yāthāvato dhammanijjhāne hi sati taṇhā na hoti”. Parahitārambhe paramēpi parakatadukkhasāhanatāvacanato ca vīriyassa anantaram **khanti** vuttā. Saccena khantiyā cirādhiṭṭhānato apakāriṇo apakārakhantiṃ vā tadupakāraṇe avisaṃvādavacanato khantiyā apavādvācāvikaṃpanena bhūtavādītāya avijānavacanato sattaṣuññatādhammanijjhānakkhantiṃ vā tadupabrūhitañāṇasaccavacanato ca khantiyā anantaram **saccaṃ** vuttaṃ.

Adhiṭṭhānena saccasiddhito “acalādhiṭṭhānassa hi virati sījhati”. Avisamvāditāṃ vā tattha acalabhāvavacanato “saccasandho hi dānādīsu paṭiññānurūpaṃ niccalova pavattati”. Nāṇasaccaṃ vā sambhāresu pavattiniṭṭhāpanavacanato “yathābhūtañāṇavā hi bodhisambhāre adhiṭṭhāti, te ca niṭṭhāpeti paṭipakkhehi akampiyabhāvato”ti saccassa anantaram **adhiṭṭhānaṃ** vuttaṃ. Mettāya parahitakaraṇasamādānādhiṭṭhānasiddhito adhiṭṭhānaṃ vā hitūpasamhāravacanato “bodhisambhāre hi

adhitiṭṭhamāno mettāvihārī hoti’’. Acalādhīṭṭhānassa samādānāvīkopenena samādānasambhavato ca adhiṭṭhānassa anantaraṃ **mettā** vuttā. Upekkhāya mettāvisuddhito sattesu hitūpasamhāraṃ vatvā tadaparādhesu udāsīnatāvacaṇato mettābhāvanam vatvā tannissandabhāvanāvacaṇato hitakāmasattepi upekkhakoti acchariyaguṇatāvacaṇato ca mettāya anantaraṃ **upekkhā** vuttāti evametāsaṃ kamo veditabbo.

Kāni lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānāni ettha avisesena tāva sabbāpi pāramiyo parānuggahalakkhaṇā, paresaṃ upakāraṇarasā, avikampanarasā vā, hitesitāpaccupaṭṭhānā, buddhattapaccupaṭṭhānā vā, mahākaruṇāpadaṭṭhānā, karuṇūpāyakosallapadaṭṭhānā vā.

Visesena pana yasmā karuṇūpāyakosallapariggahitā attūpakaraṇapariccāgacetaṇā **dānapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahitaṃ kāyavacīsucaritaṃ atthato akattabbavīratikattabbakaraṇacetaṇādayo ca **silapāramitā**. Karuṇūpāyakosallapariggahito ādīnavadassanapubbaṅgamo kāmabhavēhi nikkhamanacittuppādo **nekkhammapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahito dhammānaṃ sāmāññavisesalakkhaṇāvabodho **paññāpāramitā**. Karuṇūpāyakosallapariggahito kāyacittehi parahitārambho **vīriyapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahitaṃ sattasaṅkhārāparādhasaṇaṃ adosappadhāno tadākārappavattacittuppādo **khantipāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahitaṃ viraticetaṇādibhedam avisaṃvādanam **saccapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahitaṃ acalasaṃvādanādhīṭṭhānaṃ tadākārappavatto cittuppādo **adhiṭṭhānapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahito lokassa hitasukhūpasamhāro atthato abyāpādo **mettāpāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahitā anunayapaṭighavidhamsanī iṭṭhāniṭṭhesu sattasaṅkhāresu samappavatti **upekkhāpāramitā**.

Tasmā pariccāgalakkhaṇā **dānapāramī**, deyyadhamme lobhavidhamsanarasā, anāsattipaccupaṭṭhānā, bhavavibhavasampattipaccupaṭṭhānā vā, pariccajitabbavatthupadaṭṭhānā. Silanalakkhaṇā **silapāramī**, samādhānalakkhaṇā patīṭṭhānalakkhaṇā cāti vuttaṃ hoti. Dussīlyavidhamsanarasā, anavajjarasā vā, soceyyapaccupaṭṭhānā, hirottappapadaṭṭhānā. Kāmato ca bhavato ca nikkhamanalakkhaṇā **nekkhammapāramī**, tadādīnavavibhāvanarasā, tato eva vimukhabhāvapaccupaṭṭhānā, saṃvegapadaṭṭhānā. Yathāsabhāvapaṭivedhalakkhaṇā **paññāpāramī**, akkhalitapaṭivedhalakkhaṇā vā kusaliṣāsakhittausupaṭivedho viya, visayobhāsanarasā padīpo viya, asammohapaccupaṭṭhānā araññagatasudesiko viya, samādhipadaṭṭhānā, catusaccapadaṭṭhānā vā. Ussāhalakkhaṇā **vīriyapāramī**, upatthambhanarasā, asaṃsīdanapaccupaṭṭhānā, vīriyārambhavatthupadaṭṭhānā, saṃvegapadaṭṭhānā vā. Khamanalakkhaṇā **khantipāramī**, iṭṭhāniṭṭhasaṇanarasā, adhivāsanapaccupaṭṭhānā, avirodhapaccupaṭṭhānā vā, yathābhūtaṇaṇapadaṭṭhānā. Avisamvādanalakkhaṇā **saccapāramī**, yathāsabhāvavibhāvanarasā, sādhitāpaccupaṭṭhānā, soraccapadaṭṭhānā. Bodhisambhāresu adhiṭṭhānalakkhaṇā **adhiṭṭhānapāramī**, tesam paṭipakkhābhībhāvanarasā, tattha acalāpaccupaṭṭhānā, bodhisambhārapadaṭṭhānā. Hitākārappavattilakkhaṇā **mettāpāramī**, hitūpasamhāranarasā, āghātaṇanarasā vā, sombhāvapaccupaṭṭhānā, sattānaṃ manāpabhāvadassanapadaṭṭhānā. Majjhātākārappavattilakkhaṇā **upekkhāpāramī**, samabhāvadassanarasā, paṭighānunayavūpasamapaccupaṭṭhānā, kammassakatāpaccavekkhaṇapadaṭṭhānā.

Ettha ca karuṇūpāyakosallapariggahitatā dānādīnaṃ pariccāgādīlakkhaṇassa visesaṇabhāvena vattabbā. Karuṇūpāyakosallapariggahitāni hi dānādīni bodhisattasantāne pavattāni dānādīpāramiyo nāma honti.

Ko paccayoti? Abhinīhāro tāva pāramīnaṃ paccayo. Yo hi ayaṃ –

“Manussattaṃ liṅgasampatti, hetu satthāradassanaṃ;
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā;
Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhatī”ti. (bu. vaṃ. 2.59) –

Evam vutto aṭṭhadhammasamodhānasampādito “tiṇṇo tāreyyaṃ mutto moceyyaṃ danto dameyyaṃ santo sameyyaṃ assatto assāseyyaṃ parinibbuto parinibbāpeyyaṃ suddho sodheyyaṃ buddho

bodheyya’’ntiādinayappavatto abhinīhāro. So avisesena sabbapāramīnaṃ paccayo. Tappavattiyā hi uddhaṃ pāramīnaṃ pavicayupaṭṭhānasamādānādhiṭṭhānapphattiyo mahāpurisānaṃ sambhavanti.

Tattha **manussattanti** manussattabhāvo. Manussattabhāveveva hi ṭhatvā buddhattaṃ patthentassa patthanā samijjhāti, na nāgasupaṇṇādijātīsu ṭhitassa. Kasmāti ce? Buddhabhāvassa ananucchavikabhāvato.

Liṅgasampattīti manussattabhāve ṭhitassāpi purisasseva patthanā samijjhāti, na itthiyā na paṇḍakanapumsakaubhatobyañjanakānaṃ vā samijjhāti. Kasmāti ce? Yathāvuttakāraṇato lakkhaṇapāripūriyā abhāvato ca. Vuttañcetanaṃ – ‘‘aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ itthī arahaṃ assa sammāsambuddho’’ti (a. ni. 1.279; vibha. 809) vitthāro. Tasmā manussajātikassāpi itthiliṅge ṭhitassa paṇḍakādīnaṃ vā patthanā na samijjhāti.

Hetūti upanissayasampatti. Manussapurisassāpi hi upanissayasampannasseva hetusampattiyā patthanā samijjhāti, na itarassa.

Satthāradassananti satthusammukhībhāvo. Dharamānakabuddhasseva hi santike patthentassa patthanā samijjhāti, parinibbute pana bhagavati cetiyassa santike vā bodhimūle vā paṭimāya vā paccekabuddhabuddhasāvakaṇaṃ vā santike patthanā na samijjhāti. Kasmā? Adhikārassa balavabhāvābhāvato. Buddhānaṃ eva pana santike patthanā samijjhāti, ajjhāsayaṃ uḷārabhāvena tadadhikārassa balavabhāvāpattito.

Pabbajjāti buddhassa bhagavato santike patthentassāpi kammakiriyavādīsu tāpasesu vā bhikkhūsu vā pabbajjitasseva patthanā samijjhāti, no gihiliṅge ṭhitassa. Kasmā? Buddhabhāvassa ananucchavikabhāvato. Pabbajjīta eva hi mahābodhisattā sammāsambodhiṃ adhigacchanti, na gahaṭṭhabhūtā, tasmā paṇidhānakāle ca pabbajjāliṅgaṃ eva hi yuttarūpaṃ kiñca guṇasampattiadhiṭṭhānabhāvato.

Guṇasampattīti abhiññādiguṇasampadā. Pabbajjitasāpi hi aṭṭhasamāpattilābhino pañcābhiññasseva patthanā samijjhāti, na yathāvuttaguṇasampattiyā virahitassa. Kasmā? Pāramipavicayassa asamatthabhāvato, upanissayasampattiyā abhiññāsampattiyā ca samannāgatattā mahāpurisā katābhinīhārā sayameva pāramī pavicetum samatthā honti.

Adhikāroti adhiko upakāro. Yathāvuttaguṇasampannopi hi yo attano jīvitampi buddhānaṃ pariccajivā tasmim kāle adhikaṃ upakāraṃ karoti, tasseva abhinīhāro samijjhāti, na itarassa.

Chandatāti kattukāmatākusalacchando. Yassa hi yathāvuttadhammasamannāgatassa buddhakāradhammānaṃ atthāya mahanto chando mahatī patthanā mahatī kattukāmatā atthi, tasseva samijjhāti, na itarassa.

Tatridaṃ chandamahantatāya opammaṃ – yo sakalacakkavāḷagabbhaṃ ekodakībhūtaṃ attano bāhubaleneva uttaritvā pāraṃ gantuṃ samattho, so buddhattaṃ pāpuṇāṭīti sutvā taṃ dukkarato adahanto ‘‘ahaṃ taṃ uttaritvā pāraṃ gamissāmī’’ti chandajāto hoti, na tattha saṅkocaṃ āpajjati. Tathā yo sakalacakkavāḷaṃ vītaccikānaṃ vīgatadhūmānaṃ aṅgārānaṃ pūraṃ pādehi akkamanto atikkamitvā parabhāgaṃ pāpuṇituṃ samattho...pe... na tattha saṅkocaṃ āpajjati. Tathā yo sakalacakkavāḷaṃ sattisūlehi sunisitaphalehi nirantaraṃ ākiṇṇaṃ pādehi akkamanto atikkamitvā...pe... na tattha saṅkocaṃ āpajjati. Tathā yo sakalacakkavāḷaṃ nirantaraṃ ghanaveḷugumbasañchannaṃ kaṇṭakalatāvanagahaṇaṃ vinivijjhivā parabhāgaṃ gantuṃ samattho...pe... na tattha saṅkocaṃ āpajjati. Tathā yo ‘‘cattāri asaṅkhyeyyāni sataśaṣaṣaṅka kappe niraye paccitvā buddhattaṃ pattabba’’nti sutvā taṃ dukkarato adahanto ‘‘ahaṃ tattha paccitvā buddhattaṃ pāpuṇissāmī’’ti chandajāto hoti, na tattha saṅkocaṃ āpajjati evamādinā nayena ettha chandassa mahantabhāvo veditabbo.

Evamaṃ aṭṭhaṅgasamannāgato paṇāyaṃ abhinīhāro atthato tesamaṃ aṭṭhannaṃ aṅgānaṃ samodhānena tathāpavatto cittuppādoti veditabbo. So sammadeva sammāsambodhiyā paṇidhānalakkhaṇo. ‘‘Aho vatāhaṃ

anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjheyyaṃ, sabbasattānaṃ hitasukhaṃ nipphādeyya”nti evamādiṭṭhanāraso, bodhisambhārahētubhāvapaccupaṭṭhāno, mahākaruṇāpapaṭṭhāno, upanissayasampattipadaṭṭhāno vā. Acinteyyaṃ buddhabhūmiṃ aparimāṇaṃ satta-loka-hitaṅca ārabba pavattiyā sabbabuddhakāradhammūlabhūto paramabhaddako paramakalyāṇo aparimeyyappabhāvo puññavisesoti daṭṭhabbo.

Yassa ca uppattiyā saheva mahāpuriso mahābodhiyānaṭṭipattiṃ otiṅṅo nāma hoti niyatabhāvasamadhigamanato tato anivattanasabhāvattā bodhisattoti samaññaṃ paṭilabhāti, sabbabhāvena sammāsambodhiyaṃ samāsattamānasatā bodhisambhārasikkhāsamatthātā cassa santiṭṭhāti. Yathāvuttābhinihārasamijjanena hi mahāpurisā sabbaññutaññāṇādhigamanapubbaliṅgena sayambhuññaṇena sammadeva sabbapāramiyo pavacinitvā samādāya anukkamena paripūrenti. Tathā katamahābhinihāro hi sumedhapaṇḍito paṭipajji. Yathāha –

“Handa buddhakare dhamme, vicināmi ito cito;
Uddhaṃ adho dasa disā, yāvatā dhammadhātuyā;
Vicinato tadā dakkhiṃ, paṭhamaṃ dānapārami”nti. (bu. vaṃ. 2.115-116) –

Vitthāro. Tassa ca abhinīhārassa cattāro paccayā cattāro hetū cattāri ca balāni veditabbāni.

Tattha katame **cattāro paccayā**? Idha mahāpuriso passati tathāgataṃ mahatā buddhānubhāvena acchariyabbhutaṃ pāṭihāriyaṃ karontaṃ. Tassa taṃ nissāya taṃ ārammaṇaṃ katvā mahābodhiyaṃ cittaṃ santiṭṭhāti – “mahānubhāvā vatāyaṃ dhammadhātu, yassā suppaṭividdhattā bhagavā evaṃ acchariyabbhutaḍhammo acinteyyānubhāvo cā”ti. So tameva mahānubhāvadassanaṃ nissāya taṃ paccayaṃ katvā sambodhiyaṃ adhimuccanto tattha cittaṃ ṭhpeti. Ayaṃ **paṭhama paccayo** mahābhinihārāya.

Na heva kho passati tathāgatassa yathāvuttaṃ mahānubhāvataṃ, api ca kho suṇāti “ediso ca ediso ca bhagavā”ti. So taṃ nissāya taṃ paccayaṃ katvā sambodhiyaṃ adhimuccanto tattha cittaṃ ṭhpeti. Ayaṃ **dutiyo paccayo** mahābhinihārāya.

Na heva kho passati tathāgatassa yathāvuttaṃ mahānubhāvataṃ, napi taṃ parato suṇāti, api ca kho tathāgatassa dhammaṃ desentassa “dasabalasamānāgato, bhikkhave, tathāgato”tiādinā (saṃ. ni. 2.21-22) buddhānubhāvapaṭisaṃyuttaṃ dhammaṃ suṇāti. So taṃ nissāya taṃ paccayaṃ katvā sambodhiyaṃ adhimuccanto tattha cittaṃ ṭhpeti. Ayaṃ **tatiyo paccayo** mahābhinihārāya.

Na heva kho passati tathāgatassa yathāvuttaṃ mahānubhāvataṃ, napi taṃ parato suṇāti, napi tathāgatassa dhammaṃ suṇāti, api ca kho ulārajjhāsayo kalyāṇādhimuttiko “ahametaṃ buddhavaṃsaṃ buddhatantiṃ buddhapaveṇiṃ buddhadhammataṃ paripālessāmi”ti yāvadeva dhammaṃ eva sakkaronto garukaronto mānento pūjento dhammaṃ apacāyamāno taṃ nissāya taṃ paccayaṃ katvā sambodhiyaṃ adhimuccanto tattha cittaṃ ṭhpeti. Ayaṃ **catuttho paccayo** mahābhinihārāya.

Tattha katame **cattāro hetū** mahābhinihārāya? Idha mahāpuriso pakatiyā upanissayasampannova hoti purimakesu buddhesu katādhikāro. Ayaṃ **paṭhama hetu** mahābhinihārāya. Puna caparaṃ mahāpuriso pakatiyā karuṇājjhāsayo hoti karuṇādhimutto sattānaṃ dukkhaṃ apanetukāmo api ca attano kāyajīvitaṃ pariccajivā. Ayaṃ **dutiyo hetu** mahābhinihārāya. Puna caparaṃ mahāpuriso sakalatopi vaṭṭadukkhatto sattahitāya ca dukkaracariyato sucirampi kālaṃ ghaṭento vāyamanto anibbinno hoti anutrāsī yāva icchitatanipphatti. Ayaṃ **tatiyo hetu** mahābhinihārāya. Puna caparaṃ mahāpuriso kalyāṇamittasannissito hoti, yo ahitato nivāreti, hite patiṭṭhpeti. Ayaṃ **catuttho hetu** mahābhinihārāya.

Tatrāyaṃ mahāpurisassa upanissayasampadā – ekantenevassa yathā ajjhāsayo sambodhininno hoti sambodhipoṇo sambodhipabbhāro, tathā sattānaṃ hitacariyā. Yato cānena purimabuddhānaṃ santike sambodhiyā paṇidhānaṃ kataṃ hoti manasā vācāya ca “ahampi ediso sammāsambuddho hutvā sammadeva

sattānaṃ hitasukhaṃ nipphādeyya’’nti. Evaṃ sampannūpanissayassa panassa imāni upanissayasampattiyā liṅgāni bhavanti yehi samannāgatassa sāvaka bodhisattehi ca paccekabodhisattehi ca mahāviseso mahantaṃ nānākaraṇaṃ paññāyati indriyato paṭipattito kosallato ca. Idha upanissayasampanno mahāpuriso yathā visadindriyo hoti visadaññaṃ, na tathā itare. Parahitāya paṭipanno hoti, na attahitāya. Tathā hi so yathā bahujaṇahitāya bahujaṇasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṃ paṭipajjati, na tathā itare. Tattha ca kosallaṃ āvahaṭi ṭhānuppattikapaṭibhānena ṭhānāṭhānakusalatāya ca.

Tathā mahāpuriso pakatiyā dānājjhāsayo hoti dānābhīrato, sati deyyadhamme deti eva, na dānato saṅkocaṃ āpajjati, satataṃ samitaṃ saṃvibhāgasīlo hoti, pamuditova deti ādarajāto, na udāsīnacitto, mahantampi dānaṃ datvā na ca dānena santuṭṭho hoti, pageva appaṃ, paresaṅca ussāhaṃ janento dāne vaṇṇaṃ bhāsati, dānapaṭisaṃyuttaṃ dhammakathaṃ karoti, aññe ca paresaṃ dente disvā attamano hoti, bhayaṭṭhānesu ca paresaṃ abhayaṃ detīti evamādīni dānājjhāsayaṃ mahāpurisassa dānapāramiyā liṅgāni.

Tathā pāṇātipātādīhi pāpadhammehi hiriyati ottappati, sattānaṃ avihetṭhanajātiko hoti sorato sukhasīlo asaṭho amāyāvī ujūjātiko suvaco sovacassakaraṇīyehi dhammehi samannāgato mudujātiko atthaddho anatimānī, parasantakaṃ nādiyati antamaso tiṇasalākaṃ upādāya, attano hatthe nikkhittaṃ iṇaṃ vā gahetvā paraṃ na viṣaṃvādeti, parasmim vā attano santake byāmūlḥe vissarite vā taṃ saññāpetvā paṭipādeti yathā taṃ na parahatthagataṃ hoti, aloluppo hoti, parapariggahesu pāpakaṃ cittampi na uppādeti, itthibyaṇānāni dūrato parivajjeti, saccavādī saccasandho bhinnānaṃ sandhātā sahitānaṃ anuppādātā, piyavādī mihitapubbaṅgamo pubbhāsī atthavādī dhammavādī anabhijjhālu abyāpannacitto aviparītadassano, kammassakataññaṇena saccānulomikaññaṇena kataññū katavedī vuddhāpacāyī suvisuddhājīvo dhammakāmo parepi dhamme samādapetā sabbena sabbaṃ akiccatto satte nivāretā kiccesu paṭiṭṭhapetā attanā ca tattha kicce yogaṃ āpajjita, katvā vā pana sayamaṃ akattabbaṃ sīghaññaṇeva tato paṭivirato hotīti evamādīni silājjhāsayaṃ mahāpurisassa silāpāramiyā liṅgāni.

Tathā mandakilesa hoti mandanīvaraṇaṃ, pavivekajjhāsayo avikkhepabahuḷo, na tassa pāpakā vitakkā cittaṃ anvāssavanti, vivekagatassa cassa appakasireneva cittaṃ samādhīyati, amittapakkehi tuvaṇṇaṃ mettacittatā santiṭṭhati, pageva itarasmim, satimā ca hoti cirakatampi cirabhāsitaṃ saritā anussaritā, medhāvī ca hoti dhammojapaññaṃ samannāgato, nipako ca hoti tāsu tāsu itikattabbatāsu, āradhāvīriyo ca hoti sattānaṃ hitakiriyaṃ, khantibalasamannāgato ca hoti sabbasaho, acalādhiṭṭhāno ca hoti dalhasamādāno, ajjupekkhako ca hoti upekkhāṭhānīyesu dhammesūti evamādīni mahāpurisassa nekkhammajjhāsayaṃ vasena nekkhammapāramiādīnaṃ liṅgāni veditabbāni.

Evametehi bodhisambhāraliṅgehi samannāgatassa mahāpurisassa yaṃ vuttaṃ ‘‘mahābhinihārāya kalyāṇamittasannissayo hetū’’ti. Tatridaṃ saṅkhepato kalyāṇamittalakkhaṇaṃ – idha kalyāṇamitto saddhāsampanno hoti sīlasampanno sutasampanno cāgasampanno vīriyasampanno satisampanno samādhisampanno paññāsampanno. Tattha saddhāsampattiyā saddahati tathāgatassa bodhiṃ kammaphalaṅca, tena sammāsambodhiyā hetubhūtaṃ sattesu hitesitaṃ na pariccajati, sīlasampattiyā sattānaṃ piyo hoti manāpo garu bhāvanīyo codako pāpagarahī vattā vacanakkhāmo, sutasampattiyā sattānaṃ hitasukhāvahaṃ gambhīraṃ dhammakathaṃ kattā hoti, cāgasampattiyā appiccho hoti santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho, vīriyasampattiyā āradhāvīriyo hoti sattānaṃ hitapaṭipattiyā, satisampattiyā upaṭṭhitasati hoti anavajjadhammesu, samādhisampattiyā avikkhitto hoti samāhitacitto, paññāsampattiyā aviparītaṃ pajānāti, so satiyaṃ kusalākusalānaṃ dhammānaṃ gatiyo samanvesamāno paññaṃ sattānaṃ hitāhitaṃ yathābhūtaṃ jānitvā samādhinā tattha ekaggacitto hutvā vīriyena ahitā satte nisedhetvā hite niyojati. Tenāha –

‘‘Piyo garu bhāvanīyo, vattā ca vacanakkhāmo;
Gambhīraṅca kathaṃ kattā, no caṭṭhāne niyojako’’ti. (a. ni. 7.37; netti. 113) –

Evaṃ guṇasamannāgataṅca kalyāṇamittaṃ upanissāya mahāpuriso attano upanissayasampattiṃ sammadeva pariyoḍapeti. Suvisuddhāsayaṃyogo ca hutvā catūhi balehi samannāgato na cireneva aṭṭhaṅge samodhānetvā mahābhinihāraṃ karonto bodhisattabhāve paṭiṭṭhahati anivattidhammo niyato

sambodhiparāyano.

Tassimāni **cattāri balāni**. **Ajjhattikabalaṃ** yā sammāsambodhiyaṃ attasannissayā dhammagāravena abhiruci ekantaninnajjhāsayatā, yāya mahāpuriso attādhipati lajjāpassayo abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṃ pāpuṇāti. **Bāhirabalaṃ** yā sammāsambodhiyaṃ parasannissayā abhiruci ekantaninnajjhāsayatā, yāya mahāpuriso lokādhipati mānāpassayo abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṃ pāpuṇāti. **Upanissayabalaṃ** yā sammāsambodhiyaṃ upanissayasampattiyā abhiruci ekantaninnajjhāsayatā, yāya mahāpuriso tikkhindriyo visadadhātuko satisannissayo abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṃ pāpuṇāti. **Payogabalaṃ** yā sammāsambodhiyaṃ tajjā payogasampadā sakkaccakāritā sātaccakāritā, yāya mahāpuriso visuddhapayogo nirantarakārī abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṃ pāpuṇāti.

Evamayaṃ catūhi paccayehi catūhi hetūhi catūhi ca balehi sampannasamudāgamo aṭṭhaṅgasamodhānasampādito abhinīhāro pāramīnaṃ paccayo mūlakāraṇabhāvato. Yassa ca pavattiyā mahāpurise **cattāro acchariyā abbhutā dhammā** patiṭṭhahanti, sabbasattanikāyaṃ attano orasaputtam viya piyacittena pariggaṇhāti. Na cassa cittaṃ puttasaṃkilesavasena saṃkilissati. Sattānaṃ hitasukhāvaho cassa ajjhāsayo payogo ca hoti. Attano ca buddhakāradhammā uparūpari vaḍḍhanti paripaccanti ca. Yato ca mahāpuriso uḷāratamena puññābhisandena kusalābhisandena pavattiyā paccayena sukhassāhārena samannāgato sattānaṃ dakkhiṇeyyo uttamagāraṇavattānaṃ asadisaṃ puññakkhettaṅga hoti. Evamanekaguṇo anekānisaṃso mahābhinīhāro pāramīnaṃ paccayoti veditabbo.

Yathā ca abhinīhāro, evaṃ mahākaruṇā upāyakosallaṅga. Tattha **upāyakosallaṃ** nāma dānādīnaṃ bodhisambhārabhāvassa nimittabhūtā paññā, yāhi mahākaruṇūpāyakosallatāhi mahāpurisānaṃ attasukhanirapekkhatā nirantaraṃ parahitakaraṇapasutatā sudukkarehipi mahābodhisattacaritehi visādābhāvo pasādasambuddhidassanasavanānussaraṇakālesupi sattānaṃ hitasukhappaṭilābhahetubhāvo ca sampajjati. Tathā hissa paññāya buddhabhāvasiddhi, karuṇāya buddhakammasiddhi, paññāya sayam tarati, karuṇāya pare tāreti, paññāya paradukkham parijānāti, karuṇāya paradukkhatatikāraṃ ārabhati, paññāya ca dukkhe nibbindati, karuṇāya dukkham sampaṭicchati, tathā paññāya nibbānābhimukho hoti, karuṇāya vaṭṭam pāpuṇāti, tathā karuṇāya saṃsārābhimukho hoti, paññāya tatra nābhiramati, paññāya ca sabbattha virajjati, karuṇānugatattā na ca na sabbesaṃ anuggahāya pavatto, karuṇāya sabbepi anukampati, paññānugatattā na ca na sabbattha virattacitto, paññāya ca ahaṃkāramamaṃkārahāvo, karuṇāya ālasiyadīnatābhāvo, tathā paññākaruṇāhi yathākkamaṃ attaparanāthatā dhīravīrabhāvo, anattantapaaparantapatā, attahitaparahitanipphatti, nibbhayābhiṃsanakabhāvo, dhammādhipatilokādhipatitā, kataññupubbakāribhāvo, mohataṇhāvīgamo, vijjācaraṇasiddhi, balavesārajanipphattīti sabbassāpi pāramitāphalassa visesena upāyabhāvato paññākaruṇā pāramīnaṃ paccayo. Idaṅca dvayaṃ pāramīnaṃ viya paṇidhānassāpi paccayo.

Tathā ussāhaummaṅgaavattānaṃ hitacariyā ca pāramīnaṃ paccayāti veditabbā, yā buddhabhāvassa uppattiṭṭhānatāya **buddhabhūmiyoti** vuccanti. Tattha **ussāho** nāma bodhisambhāraṇaṃ abhussahanavīriyaṃ. **Ummaṅgo** nāma bodhisambhāresu upāyakosallabhūtā paññā. **Avattānaṃ** nāma adhiṭṭhānaṃ acalādhiṭṭhānatā. **Hitacariyā** nāma mettābhāvanā karuṇābhāvanā ca.

Tathā nekkhammapavivekaalobhādosāmohanissaraṇappabhedā **cha ajjhāsaya**. Nekkhammajjhāsaya hi bodhisattā honti kāmesu gharāvāse ca dosadassāvino, tathā pavivekajjhāsaya saṅgaṇikāya dosadassāvino, alobhajjhāsaya lobhe dosadassāvino, adosajjhāsaya dose dosadassāvino, amohajjhāsaya mohe dosadassāvino, nissaraṇajjhāsaya sabbabhavesu dosadassāvino. Tasmā ete bodhisattānaṃ cha ajjhāsaya dānādīnaṃ pāramīnaṃ paccayāti veditabbā. Na hi lobhādīsu ādīnavadassanena alobhādīnaṃ adhikabhāvena ca vinā dānādīpāramiyo sambhavanti, alobhādīnaṃhi adhikabhāvena pariccāgādininnacittatā alobhajjhāsayaḍitāti veditabbā.

Yathā cete evaṃ dānajjhāsayatādayopi bodhiyā carantānaṃ bodhisattānaṃ dānādīpāramīnaṃ paccayo. Dānajjhāsayatāya hi bodhisattā tappaṭipakkhe macchere dosadassāvino hutvā sammadeva dānapāramiṃ paripūrenti. Sīlajjhāsayatāya dussīlye dosadassāvino hutvā sammadeva sīlapāramiṃ paripūrenti.

Nekkhammajjhāsayatāya kāmesu gharāvāse ca, yathābhūtaññājjhāsayatāya aññāṇe vicikicchāya ca, vīriyajjhāsayatāya kosajje, khantiyajjhāsayatāya akkhantiyam, saccajjhāsayatāya viṣamvāde, adhiṭṭhājjhāsayatāya anadhiṭṭhāne, mettājjhāsayatāya byāpāde, upekkhājjhāsayatāya lokadhammesu ādīnavadassāvino hutvā sammadeva nekkhammāpīpāramiyo paripūrenti. Dānajjhāsayatādayo dānāpīpāramīnaṃ nipphattikāraṇattā paccayo.

Tathā apariccāgapariccāgādīsu yathākkamaṃ ādīnavānisamṣapaccavekkhaṇā dānāpīpāramīnaṃ paccayo. Tatthāyaṃ paccavekkhaṇāvīdhikhetvatthuhiraññasuvanṇagomahiṃsadāsīdāsaputtadārādīpariggahabyāsattacittānaṃ sattānaṃ khettādīnaṃ vatthukāmabhāvena bahupatthanīyabhāvato rājacorādisādhāraṇabhāvato vivādādhiṭṭhānato sapattakaraṇato nissārato paṭilābhaparipālānesu paraviheṭhanahetuto vināsanimittañca sokādiānekavihitabyasanāvahato tadāsattinidānañca maccheramalapariyuṭṭhitacittānaṃ apāyūpapattihetubhāvato evaṃ vividhavipulānatthāvahāni pariggahavatthūni nāma. Tesam pariccāgoyeva eko sotthibhāvato pariccāge appamādo karaṇīyo.

Api ca yācako yācamāno attano guyhassa ācikkhanato “mayhaṃ viṣāsiko”ti ca, “pahāya gamañīyamattano santakaṃ gahetvā paralokaṃ yāhīti mayhaṃ upadesako”ti ca, “āditte viya agāre maraṇagginā āditte loka tato mayhaṃ santakassa apavāhakasahāyo”ti ca, “apavāhitassa cassa ajjhāpananikkhepaṭṭhānabhūto”ti ca dānasañkhāte kalyāṇakammaṣiṃ sahāyabhāvato sabbasampattīnaṃ aggabhūtāya paramadullabhāya buddhabhūmiyā sampattihetubhāvato ca “paramo kalyāṇamitto”ti ca paccavekkhitabbaṃ.

Tathā “ulāre kammani anenāhaṃ sambhāvito, tasmā sā sambhāvanā avitathā kātabbā”ti ca, “ekantabhedītāya jīvitassa ayācitenāpi mayā dātābbaṃ, pageva yācitenā”ti ca, “ulārajjhāsāyehi gavesitvāpi dātābbato sayamevāgato mama puññena”ti ca “yācakassa dānāpadesena mayhamevāyamanuggaho”ti ca, “ahaṃ viya ayaṃ sabbopi loka mayā anuggahetabbo”ti ca, “asati yācake kathaṃ mayhaṃ dānapāramī pūreyyā”ti ca, “yācakānameva catthāya mayā sabbo pariggahetabbo”ti ca, “maṃ ayācivāva mama santakaṃ yācakā kadā sayameva gaṇheyyu”nti ca, “kathamahaṃ yācakānaṃ piyo cassaṃ manāpo”ti ca, “kathaṃ vā te mayhaṃ piyā cassu manāpā”ti ca, “kathaṃ vāhaṃ dadamāno datvāpi ca attamano cassaṃ pamudito pītisomanassajāto”ti ca, “kathaṃ vā me yācakā bhavēyyuṃ ulāro ca dānajjhāsāyo”ti ca, “kathaṃ vāhamayācīto eva yācakānaṃ hadayamaññāya dadeyya”nti ca, “sati dhane yācake ca apariccāgo mahatī mayhaṃ vañcanā”ti ca, “kathaṃ vāhaṃ attano aṅgāni jīvitaṃ vāpi yācakānaṃ pariccājeyya”nti ca pariccāganinnatā upaṭṭhapetabbā. Api ca “attho nāmāyaṃ nirapekkhaṃ dāyakamanugacchati, yathā taṃ nirapekkhaṃ khepakaṃ kiṭako”ti ca atthe nirapekkhatāya cittaṃ uppādetabbāṃ.

Yācamāno pana yadi piyapuggalo hoti, “piyo maṃ yācatī”ti somanassaṃ uppādetabbāṃ. Atha udāsīnapuggalo hoti, “ayaṃ maṃ yācamāno addhā iminā pariccāgena mitto hotī”ti somanassaṃ uppādetabbāṃ. Dadantopi hi yācakānaṃ piyo hotīti. Atha pana verī puggalo yācati, “paccatthiko maṃ yācati, ayaṃ maṃ yācamāno addhā iminā pariccāgena verī piyo mitto hotī”ti viṣesena somanassaṃ uppādetabbāṃ. Evaṃ piyapuggale viya majjhattaveripuggalesupi mettāpubbaṅgamaṃ karuṇaṃ upaṭṭhapetvāva dātābbaṃ.

Sace panassa cirakālaparibhāvitattā lobhassa deyyadhammavisayā lobhadhammā uppajjeyyuṃ, tena bodhisattapaṭiñña itī paṭisañcikkhitabbaṃ “nanu tayā sappurisasambodhāya abhinīhāraṃ karontena sabbasattānaṃ upakāratthāya ayaṃ kāyo nissattho tappariccāgamayañca puññaṃ, tattha nāma te bāhirepi vatthusmiṃ abhisāṅgappavatti hatthisinānasadisī hotī, tasmā tayā na katthaci saṅgo uppādetabbo. Seyyathāpi nāma mahato bhesajjarukkhasa tiṭṭhato mūlaṃ mūlatthikā haranti, papaṭikaṃ tacamaṃ khandhaṃ viṭapaṃ sāraṃ sākaṃ palāsaṃ pupphaṃ phalaṃ phalatthikā haranti, na tassa rukkhassa ‘mayhaṃ santakaṃ ete haranti’ti vitakkasamudācāro hotī, evameva sabbalokahitāya ussukkamāpajjantena mayā mahādukkhe akataññuke niccāsucimhi kāye paresaṃ upakārayā viniyuṃjamāne aṇumattopi micchāvitakko na uppādetabbo. Ko vā ettha viṣeso ajjhattikabāhiresu mahābhūtesu ekantabhedanavikiraṇavidhamaṃsanadhammesu, kevalaṃ pana sammohavijambhitametam, yadidaṃ etaṃ

mama esohamasmi eso me attāti abhiniveso. Tasmā bāhiresu viya ajjhattikesupi karacaraṇanayanādīsu maṃsādīsu ca anapekkhena hutvā ‘taṃ tadatthikā harantū’ti nissatṭhacittena bhavitabba’nti.

Evaṃ paṭisañcikkhato cassa sambodhāya pahitattassa kāyajīvītesu nirapekkhassa appakasireneva kāyavacīmanokammāni suvisuddhāni hontī. So suvisuddhakāyavacīmanokammanto visuddhājīvo ñāyapaṭipattiyam ṭhito apāyupāyakosallasamannāgamena bhīyosomattāya deyyadhammapariccāgena abhayadānasaddhammādānehi ca sabbasatte anuggaṇhitum samattho hotīti ayam tāva dānapāramiyam paccavekkhaṇānayo.

Sīlapāramiyam pana evaṃ paccavekkhitabbaṃ – idaṅhi sīlam nāma gaṅgodakādīhi visodhetum asakkuṇeyyassa dosamalassa vikkhālanajalam, haricandanādīhi vinetum asakkuṇeyyassa rāgādipariḷāhassa vinayanam, hāramakuṭakuṇḍalādīhi pacurajanālaṅkārehi asādhāraṇo sādhuṇam alaṅkāraviseso, sabbadisāvāyanato akittimo sabbakālānurūpo ca surabhigandho, khattiyamahāsālādīhi devatāhi ca vandanīyādibhāvāvahanato paramo vasīkaraṇamanto, cātumahārājikādivalokārohaṇasopānapanti, jhānābhīññānam adhigamūpāyo, nibbānamahānagarassa sampāpakamaggo, sāvakabodhipaccekabodhisammāsambodhīnam paṭiṭṭhānabhūmi, yam yam vā panicchitam patthitam, tassa tassa samijjhanūpāyabhāvato cintāmaṇīkapparukkādike ca atiseti.

Vuttañcetaṃ bhagavatā – ‘ijjhati, bhikkhave, sīlavato cetopaṇidhivissuddhattā’ti (dī. ni. 3.337; a. ni. 8.35). Aparampi vuttam – ‘ākañkheyya ce, bhikkhave, bhikkhu ‘sabrahmācārīnam piyo ca assam manāpo ca garu ca bhāvanīyo cā’ti, sīlesvevassa paripūrakārī’tiādi (ma. ni. 1.65). Tathā ‘avippaṭisārattāni kho, ānanda, kusalāni sīlāni’ti (a. ni. 11.1). ‘Pañcime, gahapatayo, ānisaṃsā sīlavato sīlasampadāyā’tiādisuttānañca (dī. ni. 2.150; 3.316; a. ni. 5.213; mahāva. 285) vasena sīlassa guṇā paccavekkhitabbā. Tathā **aggikkhandhopamasuttādīnam** (a. ni. 7.72) vasena sīlavirahe ādīnavā. Pīṭisomanassanimittato attānūvādaparāpavādadaṇḍaduggatibhayābhāvato viññūhi pāsāmsabhāvato avippaṭisārattato sotthiṭṭhānato atijanasāpateyyādhipateyyāyurūpaṭṭhānabandhumittasampattīnam atīsayanato ca sīlam paccavekkhitabbaṃ. Sīlavato hi attano sīlasampadāhetu mahantaṃ pīṭisomanassaṃ uppajjati – ‘kataṃ vata mayā kusalam, kataṃ kalyāṇam, kataṃ bhīrutṭāṇa’nti.

Tathā sīlavato attā na upavadati, na pare viññū, daṇḍaduggatibhayānam sambhavo eva natthi. ‘Sīlavā purisapuggalo kalyāṇadhammo’ti viññūnam pāsāmsa hoti. Tathā sīlavato yvāyam ‘kataṃ vata mayā pāpam, kataṃ luddakam, kataṃ kibbisa’nti dussīlassa vippaṭisāro uppajjati, so na hoti. Sīlañca nāmetam appamādādhiṭṭhānato bhogabyasanādīparihāramukhena mahato atthassa sādhanato maṅgalabhāvato ca paramam sotthiṭṭhānam, nihīnājaccopi sīlavā khattiyamahāsālādīnam pūjanīyo hotīti kulasampattim atiseti sīlasampadā, ‘taṃ kiṃ maññasi, mahārāja? Idha te assa dāso kammakaro’tiādivacanañcetta (dī. ni. 1.186) sādhamam. Corādīhi asādhāraṇato paralokānugamanato mahapphalabhāvato samathādiguṇādhiṭṭhānato ca bāhiradhanam atiseti sīlam. Paramassa cittissariyassa adhiṭṭhānabhāvato khattiyādīnam issariyam atiseti sīlam. Sīlanimittāñhi taṃtaṃsattanikāyesu sattānam issariyam, vassasatadīghappamāṇato jīvitato ekāhampi sīlavato jīvitassa visiṭṭhatāvacaṇato sati ca jīvite sikkhānikkhipanassa maraṇatāvacaṇato sīlam jīvitato visiṭṭhataram. Verīnampi manuññabhāvāvahanato jarārogavipattīhi anabhibhavanīyato ca rūpasampattim atiseti sīlam. Pāsādahammiyādhiṭṭhānaviseso rājayuvārājaseṇāpatiādhiṭṭhānaviseso ca atiseti sīlam sukhavisesādhiṭṭhānabhāvato. Sabhāvasiniddhe santikāvācarepi bandhujane mittajane ca atiseti ekantahitasampādanato paralokānugamanato ca ‘na taṃ mātāpitā kayirā’tiādivacanañcetta (dha. pa. 43) sādhamam. Tathā hatthiassarathapattibalakāyehi mantāgadasotthānappayogehi ca durārakkham attānam ārakkhābhāvena sīlaveva visiṭṭhataram attādhiṇato aparādhiṇato mahāvisayato ca. Tenevāha – ‘dhammo have rakkhati dhammacārī’ntiādi (jā. 1.10.102). Evamanekaguṇasamannāgataṃ sīlanti paccavekkhantassa aparipuṇṇā ceva sīlasampadā pāripūrim gacchati aparissuddhā ca pārisuddhim.

Sace panassa dīgharattam paricayena sīlapaṭipakkhā dhammā dosādayo antarantarā uppajjeyyū, tena bodhisattapaṭiññena evaṃ paṭisañcikkhitabbaṃ – nanu tayā sambodhāya paṇidhānam kataṃ, sīlavikalena ca na sakkā lokiyāpi sampattiyo pāpuṇitum, pageva lokuttarā, sabbasampattīnam pana aggabhūṭāya sammāsambodhiyā adhiṭṭhānabhūtena sīlena paramukkaṃsagatena bhavitabbaṃ, tasmā ‘kikīva

aṇḍa’ntiādinā (visuddhi. 1.19; dī. ni. aṭṭha. 1.7) vuttanayena sammā sīlaṃ rakkhantena suṭṭhutam tayā pesalena bhavitabbaṃ.

Api ca tayā dhammadesanāya yānattaye sattānaṃ avatāraṇaparipācanāni kātabbāni, sīlavikalassa ca vacanaṃ na paccetabbaṃ hoti, asappāyāhāravacārassa viya vejjassa tikicchanaṃ, tasmā kathāhaṃ saddheyyo hutvā sattānaṃ avatāraṇaparipācanāni kareyyanti sabhāvaparissuddhasīlena bhavitabbaṃ. Kiñca jhānādiguṇavisesayogena me sattānaṃ upakārakaraṇasamatthata paññāpāramiādiriparipūraṇaṇca, jhānādayo ca guṇā sīlapārisuddhiṃ vinā na sambhavanti sammadeva sīlaṃ parisodhetabbaṃ.

Tathā “sambādho gharāvāso rajopatho”tiādinā (dī. ni. 1.191; saṃ. ni. 2.154; ma. ni. 1.291; 2.10) gharāvāse, “aṭṭhikaṅkalūpamā kāmā”tiādinā (ma. ni. 1.234; pāci. 175) “mātāpi puttana vivadatī”tiādinā (ma. ni. 1.178) ca kāmesu, “seyyathāpi puriso iṇaṃ ādāya kammante payojeyyā”tiādinā (dī. ni. 1.218) kāmaccchandādisu ādīnavadassanapubbaṅgamā vuttavipariyāyena “abbhokāso pabbajjā”tiādinā (dī. ni. 1.191; saṃ. ni. 2.154) pabbajjādīsu ānisaṃsapaṭisaṅkhāvasena nekkhammapāramiyaṃ paccavekkhaṇā veditabbā. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana dukkhakkhandha- (ma. ni. 1.163 ādayo) āsivisopamasuttā- (saṃ. ni. 4.238) divasena veditabbo.

Tathā “paññāya vinā dānādayo dhammā na visujjhanti, yathāsakaṃ byāpārasamatthā ca na hontī”ti paññāguṇā manasikātabbā. Yatheva hi jīvitena vinā sarīrayantaṃ na sobhati, na ca attano kiriyāsu paṭipattisamatthaṃ hoti, yathā ca cakkhādīni indriyāni viññāṇena vinā yathāsakaṃ visayesu kiccaṃ kātuṃ nappahonti, evaṃ saddhādīni indriyāni paññāya vinā sakiccapaṭipattiyāṃ asamatthānīti pariccāgādīpaṭipattiyāṃ paññā padhānakāraṇaṃ. Ummīlitapaññācakkhukā hi mahābodhisattā attano aṅgapaccāṅgānīpi datvā anattukkaṃsakā aparavambhakā ca honti, bhesajjarukkā viya vikapparahitā kālattayepi somanassajātā. Paññāvasena hi upāyakosallayogato pariccāgo parahitappavattiyā dānapāramibhāvaṃ upeti. Attatthañhi dānaṃ vaḍḍhisadisāṃ hoti.

Tathā paññāya abhāvena taṇhādisaṃkilesāviyogato sīlassa visuddhi eva na sambhavati, kuto sabbaññiguṇādhiṭṭhānabhāvo. Paññāvā eva ca gharāvāse kāmaguṇesu saṃsāre ca ādīnavaṃ pabbajjāya jhānasamāpattiyāṃ nibbāne ca ānisaṃsaṃ suṭṭhu sallakkhento pabbajjivā jhānasamāpattiyāṃ nibbattetvā nibbānābhīmuḅho pare ca tattha paṭiṭṭhāpeti. Vīriyaṇca paññāviraḅitaṃ yathicchitamattaṃ na sādheti durārambhābhāvato. Varameva hi anārambho durārambhato, paññāsahitena pana vīriyena na kiñci duradhigamaṃ upāyapaṭipattito. Tathā paññāvā eva parāpakārādīnaṃ adhivāsakajātiko hoti, na duppañño. Paññāviraḅitassa ca parehi upanītā apakārā khantiyā paṭipakkhameva anubrūhenti, paññāvato pana te khantisampattiyā paribrūhanavasena assā thirabhāvāya saṃvattanti. Paññāvā eva tīṇīpi saccāni nesāṃ kāraṇāni paṭipakkhe ca yathābhūtaṃ jānitvā paresāṃ avisaṃvādako hoti.

Tathā paññābalena attānaṃ upatthambhetvā dhitisampadāya sabbapāramīsu acalasaṃmādhānādhiṭṭhāno hoti. Paññāvā eva ca piyamajjhattaverivibhāgaṃ akatvā sabbattha hitūpasamhāraḅusalo hoti. Tathā paññāvasena lābhālābhādīlokadhammasannipāte nibbikāratāya majjhato hoti. Evaṃ sabbāsaṃ pāramīnaṃ paññāva pārisuddhihetūti paññāguṇā paccavekkhitabbā. Api ca paññāya vinā na dassanasampatti, antarena ca diṭṭhisampadaṃ na sīlasampadā, sīladiṭṭhisampadāviraḅitassa na samādhisampadā, asamāhitena ca na sakkā attahitamattampi sādhetuṃ, pageva ukkaṃsagataṃ parahitanti parahitāya paṭipannena “nanu tayā sakkaccaṃ paññāya parivuddhiyaṃ āyogo karaṇīyo”ti bodhisattena attā ovaditabbo. Paññānubhāvena hi mahāsatto caturadhiṭṭhānādhiṭṭhito catūhi saṅgahavatthūhi lokaṃ anuggaṇhanto satte niyyānamagge avatāreti, indriyāni ca nesāṃ paripāceti.

Tathā paññābalena khandhāyatanādīsu pavicayabahulopavattinivattiyā yāthāvato parijānanto dānādayo guṇe visesanibbedhabhāgiyabhāvaṃ nayanto bodhisattasikkhāya paripūrakārī hotīti evamādinā anekākāravokāre paññāguṇe vavatthapetvā paññāpāramī anubrūhetabbā.

Tathā dissamānānīpi lokiyāni kammāni nihīnavīriyena pāpuṇitūṃ asakkuṇeyyāni, agaṇitakhedena pana āradhāvīriyena duradhigamaṃ nāma natthi. Nihīnavīriyo hi “saṃsāramahoghatto sabbasatte santāressāmī”ti ārabhitumeva na sakkuṇāti. Majjhimo ārabhitvā antarā vosānamāpajjati. Ukkaṭṭhāvīriyo

pana attasukhanirapekkho ārambhapāramimadhigacchatīti vīriyasampatti paccavekkhitabbā. Api ca “yassa attano eva saṃsārapañkato samuddharaṇatthamārambho, tassāpi na vīriyassa sithilabhāve manorathānaṃ matthakappatti sakkā sambhāvetuṃ, pageva sadevakassa lokassa samuddharaṇattham katābhinhārenā”ti ca “rāgādīnaṃ dosagaṇānaṃ mattamahāgajānaṃ viya dunnivārabhāvato tannidānānaṃ kammasamādānānaṃ ukkhittāsikavadhakasadisabhāvato tannimittānaṃca duggatīnaṃ sabbadā vivaṭamukhabhāvato, tattha niyojakānaṃca pāpamittānaṃ sadā sannihitabhāvato tadovādakāritāya ca bālassa puthujjanabhāvassa satisambhave yuttaṃ sayameva saṃsāradukkhato nissaritunti micchāvittakā vīriyānubhāvena dūrībhavanti”ti ca “yadi pana sambodhi attādhīnena vīriyena sakkā samadhigantūṃ, kimettha dukkara”nti ca evamādinā nayena vīriyaguṇā paccavekkhitabbā.

Tathā khanti nāmāyaṃ niravasesaguṇapaṭipakkhassa kodhassa vidhamanato guṇasampādane sādūnamappaṭihatamāyudhaṃ, parābhibhavasamatthānaṃ alānkāro, samaṇabrāhmaṇānaṃ balasampadā, kodhaggivīnayanaukadadhārā, kalyāṇassa kittisaddassa sañjātideso, pāpapuggalānaṃ vacīvisavūpasamakaro mantāgado, saṃvare tthitānaṃ paramā dhīrapakati, gambhīrāsayatāya sāgaro, dosamahāsāgarassa velā, apāyadvārassa pidahanakavāṭaṃ, devabrahmalokānaṃ ārohaṇasopānaṃ, sabbaguṇānaṃ adhvāsana bhūmi, uttamā kāyavacīmanovissuddhīti manasikātabbaṃ.

Api ca “ete sattā khantisampattiyā abhāvato idhaloke tappanti, paraloke ca tapanīyadhammānuyogato”ti ca “yadi pi parāpakāranimittaṃ dukkhaṃ uppajjati, tassa pana dukkhassa khettabhūto attabhāvo bijabhūtaṃca kammaṃ mayāva abhisankhata”nti ca “tassa ca dukkhassa āṇaṇyakāraṇameta”nti ca “apakārake asati kathaṃ mayhaṃ khantisampadā sambhavati”ti ca “yadi pāyaṃ etarahi apakārako, ayaṃ nāma pubbe anena mayhaṃ upakāro kato”ti ca “apakāro eva vā khantinimittatāya upakāro”ti ca “sabbepime sattā mayhaṃ puttāsadisā, puttakatāparādhesu ca ko kujjhissati”ti ca “yena kodhapisācāvesena ayaṃ mayhaṃ aparajjhati, svāyaṃ kodhabhūtāveso mayā vinetabbo”ti ca, “yena apakārena idaṃ mayhaṃ dukkhaṃ uppannaṃ, tassa ahampi nimitta”nti ca, “yehi dhammehi apakāro kato, yattha ca kato, sabbepi te tasmim eva khaṇe niruddhā kassidāni kena kopo kātabbo”ti ca, “anattatāya sabbadhammānaṃ ko kassa aparajjhati”ti ca paccavekkhantena khantisampadā anubrūhetabbā.

Yadi panassa dīgharattaṃ paricayena parāpakāranimittako kodho cittaṃ pariyaḍāya tiṭṭheyya, tena iti paṭisañcikkhitabbā – “khanti nāmesā parāpakārassa paṭipakkhapaṭipattīnaṃ paccupakārakāraṇa”nti ca “apakāro ca mayhaṃ dukkhūpanisā saddhāti dukkhuppādanena saddhāya sabbaloke anabhiratisaññāya ca paccayo”ti ca, “indriyapakati hesā yadidaṃ iṭṭhāniṭṭhavisayasamāyogo. Tattha aniṭṭhavisayasamāyogo mayhaṃ na siyāti taṃ kutettha labbhā”ti ca “kodhavasiko satto kodhena ummatto vikkhittacitto, tattha kiṃ paccapakārenā”ti ca “sabbepime sattā sammāsambuddhena orasaputtā viya paripālītā, tasmā na tattha mayā citta kopo kātabbo”ti ca, “aparādhake ca sati guṇe guṇavati mayā kopo na kātabbo”ti ca, “asati guṇe viśesena karuṇāyitabbo”ti ca “kopena ca mayhaṃ guṇayasā niḥiyanti”ti ca, “kujjhanena mayhaṃ dubbaṇṇadukkhaseyyādayo sapattakantā āgacchanti”ti ca, “kodho ca nāmāyaṃ sabbāhitakārako sabbahitavināsako balavā paccatthiko”ti ca, “sati ca khantiyā na koci paccatthiko”ti ca, “aparādhakena aparādhanimittaṃ yaṃ āyatim laddhabbaṃ dukkhaṃ sati ca khantiyā mayhaṃ tadabhāvo”ti ca, “cintanena kujjhantena ca mayā paccatthikoyeva anuvattito hoti”ti ca, “kodhe ca mayā khantiyā abhibhūte tassa dāsabhūto paccatthiko sammadeva abhibhūto hoti”ti ca, “kodhanimittaṃ khantiguṇapariccāgo mayhaṃ na yutto”ti ca, “sati ca kodhe guṇavirodhapaccanīkadhamme kathaṃ me silādiddhammā pāripūrim gaccheyyūṃ, asati ca tesu kathāhaṃ sattānaṃ upakārabahulo paṭiññānurūpaṃ uttamaṃ sampattim pāpuṇissāmī”ti ca, “khantiyā ca sati bahiddhā vikkehābhāvato samāhitassa sabbe saṅkhārā aniccato dukkhato sabbe dhammā anattato nibbānaṃca asaṅkhatāmatasantapaṇītatādibhāvato nijjhānaṃ khamanti buddhadhammā ca acinteyyāparimeyyappabhāvā”ti.

Tato ca anulomiyaṃ khantiyaṃ tthito kevalā ime attattaniyabhāvarahitā dhammamattā yathāsakaṃ paccayehi uppajjanti vayanti, na kutoci āgacchanti, na kuhiñci gacchanti, na ca katthaci paṭiṭṭhitā, na cettha koci kassaci byāpāroti ahaṃkāramamaṃkāranadhiṭṭhānatā nijjhānaṃ khamati, yena bodhisatto bodhiyā niyato anāvattidhammo hotīti evamādinā khanti pāramiyā paccavekkhāṇā veditabbā.

Tathā saccena vinā silādīnaṃ asambhavato paṭiññānurūpaṃ paṭipattiyā abhāvato ca,

saccadhammātikame ca sabbapāpadhammānaṃ samosaraṇato asaccasandhassa apaccayikabhāvato āyatiṅca anādeyyavacanaṭāvahanato sampannasaccassa ca, sabbaguṇādhiṭṭhānabhāvato saccādhiṭṭhānena sabbabodhisambhārānaṃ pārisuddhipāripūrisāmatthiyato sabhāvadharmāvisamvādanena sabbabodhisambhāraṅgacarakaraṇato bodhisattapaṭipattiyā ca, parinipphattitotiādinā saccapāramiyā sampattiyo paccavekkhitabbā.

Tathā dānādīsu daḷhasamādānaṃ taṃpaṭipakkhasannipāte ca nesam acaḷādhiṭṭhānaṃ tattha ca dhīravīrabhāvaṃ vinā na dānādisambhārā sambodhinimittā sambhavantītiādinā adhiṭṭhāne guṇā paccavekkhitabbā.

Tathā “attahitamatte avatiṭṭhantenāpi sattesu hitacittataṃ vinā na sakkā idhalokaparalokasampattiyo pāpuṇituṃ, pageva sabbasatte nibbānasampattiyaṃ patiṭṭhāpetukāmenā”ti ca, “pacchā sabbasattānaṃ lokuttarasampattiṃ ākaṅkhanena idāni lokiyasampattiākaṅkhā yuttarūpā”ti ca, “idāni āsayamattena paresam hitasukhūpasamhāraṃ kātuṃ asakkonto kadā payogena taṃ sādhesāmī”ti ca, “idāni mayā hitasukhūpasamhārena samvaddhitā pacchā dhammasamvibhāgasahāyā mayham bhavissantī”ti ca, “etehi vinā na mayham bodhisambhārā sambhavanti, tasmā sabbabuddhaguṇavibhūtinipphattikāraṇatā mayham ete paramaṃ puññakkhettaṃ anuttaraṃ kusalāyatanam uttamaṃ gāraṇatāna”nti ca, savisesam sattesu sabbesu hitajjhāsayatā paccupaṭṭhapetabbā, kiṅca karuṇādhiṭṭhānatopi sabbasattesu mettā anubrūhetabbā. Vimariyādīkatena hi cetasā sattesu hitasukhūpasamhāraniratassa tesam ahitadukkhāpanayanakāmatā balavatī uppajjati daḷhamulā. Karuṇā ca sabbesaṃ buddhakāradhammānaṃ ādi caraṇaṃ patiṭṭhā mūlaṃ mukhaṃ pamukhanti evamādinā mettāya guṇā paccavekkhitabbā.

Tathā “upekkhāya abhāve sattehi katā vipakārā cittassa vikāraṃ uppādeyyuṃ, sati ca cittavikāre dānādīnaṃ sambhārānaṃ sambhavo eva natthī”ti ca, “mettāsinehena sinehite citte upekkhāya vinā sambhārānaṃ pārisuddhi na hotī”ti ca, “anupekkhako sambhāresu puññasambhāraṃ tabbipākaṅca sattahitattaṃ pariṇāmetuṃ na sakkotī”ti ca, “upekkhāya abhāve deyyadhammapaṭiggāhānaṃ vibhāgaṃ akatvā pariccajituṃ na sakkotī”ti ca, “upekkhārahitena jīvitaparikkhārānaṃ jīvitassa ca antarāyaṃ amanasikarītvā sīlavisodhanaṃ kātuṃ na sakkotī”ti ca, tathā upekkhāvasena aratiratisahasveva nekkhammalasiddhito upapattito ikkhaṇavasena sabbasambhāraṅgacaranipphattito accāradhassa vīriyassa anupekkhaṇe padhānakiccākarāṇato upekkhato eva titikkhānijjhānasambhavato upekkhāvasena sattasaṅkhārānaṃ avisaṃvādanato lokadharmānaṃ ajjupekkhaṇena samādinnaḍhammesu acaḷādhiṭṭhānasiddhito parāpakārādīsu anābhogavaseneva mettāvihāranipphattitoti sabbabodhisambhārānaṃ samādānādhiṭṭhānapāripūrinipphattiyo upekkhānubhāvena sampajjantīti evamādinā nayena upekkhāpāramī paccavekkhitabbā. Evaṃ apariccāgapariccāgādīsu yathākkamaṃ ādinavānisamsapaccavekkhaṇā dānādīpāramīnaṃ paccayoti daṭṭhabbaṃ.

Tathā sapaṅkhaṇā pañcadasa caraṇadharmā pañca ca abhiññāyo. Tattha **caraṇadharmā** nāma sīlasamvaro, indriyesu guttadvāratā, bhojane mattaññutā, jāgariyānyogo, satta saddhammā, cattāri jhānāni ca. Tesu sīlādīnaṃ catunnaṃ terasāpi dhutadhammā appicchatādayo ca paṅkhaṇā. Saddhammesu **saddhāya** buddhadhammasaṅghasīlacāgadevatūpasamānussatīlūkhapuggalaparivajjana-siniddhapuggalasevanapasādanīyadhammapaccavekkhaṇatadadhimuttatā paṅkhaṇā. **Hirottappānaṃ** akusalādīnavapaccavekkhaṇāpāyādīnavapaccavekkhaṇakusaladharmūpatthambhāna-bhāvapaccavekkhaṇāhirottapparahitapuggalaparivajjanahirottappasampannapuggalasevatadadhimuttatā. **Bāhusaccassa** pubbayogaparipucchaka-bhāvasaddhammābhīyogānavajjavijjāṭṭhānādīparicayaparipakkindriyatākilesadūrībhāvaappassuta-parivajjanabahussutasevanatadadhimuttatā. **Vīriyassa** apāyabhayapaccavekkhaṇa-gamanavīthipaccavekkhaṇadharmamahattapaccavekkhaṇathinamiddhavinodanakusītapuggalaparivajjana-āraddhavīriyapuggalasevanasammappadhānapaccavekkhaṇatadadhimuttatā. **Satiyā** satisampajāññamuttassatipuggalaparivajjanapaṭṭhitassatipuggalasevanatadadhimuttatā. **Paññāya** paripucchakabhāravatthuvīsadākiriyaṅdriyasamattapaṭipādanaduppaññapuggala-parivajjanapaññavantaṃpuggalasevanagambhīraññācariyapaccavekkhaṇatadadhimuttatā. Catunnaṃ jhānānaṃ sīlādīcatukkaṃ aṭṭhatimsāya ārammaṇesu pubbhāgabhāvanā āvajjanādivasībhāvakarāṇaṅca paṅkhaṇā. Tattha sīlādīhi payogasuddhiyā sattānaṃ abhayadāne āsayasuddhiyā āmisadāne

ubhayasuddhiyā dhammadāne samattho hotītiādīnā caraṇādīnaṃ dānādisambhāraṇaṃ paccayabhāvo yathārahaṃ niddhāretabbo. Ativithārabhayena na niddhārayimhāti. Evaṃ sampatticakkādayopi dānādīnaṃ paccayoti veditabbā.

Ko saṃkilesoti? Avisesena taṇhādīhi parāmaṭṭhabhāvo pāramīnaṃ saṃkilesa, visesena pana deyyadhammapaṭiggāhakavikappā dānapāramiyā saṃkilesa. Sattakālavikappā sīlapāramiyā, kāmahavatadupasamesu abhiraṭṭhanabhiraṭṭhivikappā nekkhammapāramiyā, ahaṃ mamāti vikappā paññāpāramiyā, līnuddhaccavikappā vīriyapāramiyā, attaparavikappā khantipāramiyā, aditṭhādīsū diṭṭhādivikappā saccapāramiyā, bodhisambhāratābbipakkhesu dosaguṇavikappā adhiṭṭhānapāramiyā, hitāhitavikappā mettāpāramiyā, iṭṭhāniṭṭhavikappā upekkhāpāramiyā saṃkilesoti daṭṭhabbaṃ.

Kim vodānanti? Taṇhādīhi anupaghāto yathāvuttavikappaviraḥo ca etāsaṃ vodānanti veditabbā. Anupahatā hi taṇhāmānadiṭṭhikodhūpanāhamakkhapaḷāsaissāmacchariya-māyāsāṭṭheyathambhasārambhamadappamādādīhi kilesehi deyyadhammapaṭiggāhakavikappādirahitā ca dānādivikappā parisuddhā pabhassarā bhavanti.

Ko paṭipakkhoti? Avisesena sabbepi saṃkilesā sabbepi akusalā dhammā etāsaṃ paṭipakkho, visesena pana pubbe vuttā maccherādayoti veditabbā. Apī ca deyyadhammapaṭiggāhakadānaphalesu alobhādosāmahaguṇayogato lobhadosaṃhapaṭipakkhaṃ dānaṃ, kāyādidosaṃkāpagamato lobhādipaṭipakkhaṃ sīlaṃ, kāmasukhaparūpaghātaattakilamathaparivajjanato dosattayapaṭipakkhaṃ nekkhammaṃ, lobhādīnaṃ andhīkaraṇato nāṇassa ca anandhīkaraṇato lobhādipaṭipakkhā paññā, alīnānuddhataññāyārambhavasena lobhādipaṭipakkhaṃ vīriyaṃ, iṭṭhāniṭṭhasuññatānaṃ khamanato lobhādipaṭipakkhā khanti, satipi paresaṃ upakāre apakāre ca yathābhūtapavattiyā lobhādipaṭipakkhaṃ saccāṃ, lokadhamme abhibhuyya yathāsamādinnesu sambhāresu acalanato lobhādipaṭipakkhaṃ adhiṭṭhānaṃ, nīvaraṇavivekato lobhādipaṭipakkhā mettā, iṭṭhāniṭṭhesu ananayapaṭiḡhavidhamaṇato samappavattito ca lobhādipaṭipakkhā upekkhāti daṭṭhabbaṃ.

Kā paṭipattīti? Dānapāramiyā tāva sukhūpakaraṇasarīrajīvitapariccāgena bhayāpanudanena dhammopadesena ca bahudhā sattānaṃ anuggahakaraṇaṃ paṭipatti. Tattha āmisadānaṃ abhayadānaṃ dhammadānanti dātabbavattuvasena tividhaṃ dānaṃ. Tesu bodhisattassa dātabbavattu ajjhattikaṃ bāhiranti duvidhaṃ. Tattha bāhiraṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ yānaṃ mālāgandhavilepanaṃ seyyāvasathapadīpeyyanti dasavidhaṃ. Annādīnaṃ khādanīyabhojanīyādivibhāgena anekavidhaṃ. Tathā rūpārammaṇaṃ yāva dhammārammaṇanti ārammaṇato chabbidhaṃ. Rūpārammaṇādīnaṃ nīlādivibhāgena anekavidhaṃ. Tathā maṇikanakaraṇatamuttāpavāḷādi, khattavatthuārāmādi, dāsīdāsagomahimsādi nānāvidhavittūpakaraṇavasena anekavidhaṃ.

Tattha mahāpuriso bāhiraṃ vatthuṃ dento “yo yena atthiko, taṃ tassa deti, dento ca tassa atthiko”ti sayameva jānanto ayācitopi deti pageva yācīto. Muttaḷāgo deti, no amuttaḷāgo, pariyaṭṭaṃ deti, no apariyaṭṭaṃ sati deyyadhamme. Na paccupakārasannissito deti. Asati deyyadhamme hi pariyaṭṭe saṃvibhāgārahaṃ saṃvibhājati. Na ca deti parūpaghātāvahaṃ satthavisamajjādikāṃ, nāpi kīḷanaṃ yaṃ anattūpasamhitāṃ pamādāvahaṃ. Na ca gilānassa yācakassa pānabhojanādīasappāyaṃ pamāṇarahitaṃ vā deti, pamāṇayuttaṃ pana sappāyameva deti.

Tathā yācīto gahaṭṭhānaṃ gahaṭṭhānucchavikaṃ deti, pabbajitānaṃ pabbajitānucchavikaṃ deti, mātāpitaro ṇātisālohitaṃ mittāmaccā puttadāradāsakammakarāti etesu kassaci pīḷaṃ ajanento deti, na ca uḷāraṃ deyyadhammaṃ paṭijānitvā lūkhaṃ deti, na ca lābhasakkārasilokasannissito deti, na ca paccupakārasannissito deti, na ca phalapāṭikaṅkhī deti aññatra sammāsambodhiyā, na ca yācake deyyadhammaṃ vā jigucchanto deti, na ca asaṇñatānaṃ yācakānaṃ akkosakarasakānampi apaviddhaṃ dānaṃ deti, aññadattu pasannacitto anukampanto sakkaccameva deti, na ca kotūhalamaṅgaliko hutvā deti, kammaphalameva pana saddahanto deti, napi yācake payirupāsanaṇādiṃ parikilesavā deti, aparikilesanto eva pana deti, na ca paresaṃ vañcanādhīppāyo bhedaṇādhīppāyo vā dānaṃ deti, asaṃkiliṭṭhacitto eva deti, napi pharusavāco bhākuṭimukho dānaṃ deti, piyavādī pana pubbabhāsī mitavacano hutvā deti, yasmiṃca deyyadhamme uḷāraṃaññatāya vā ciraparicayena vā gedhasabhāvatāya vā lobhadhammo adhimatto hoti,

jānanto bodhisatto taṃ khippameva paṭivinodetvā yācake pariyesitvāpi deti, yañca deyyavatthu parittaṃ yācakopi paccupaṭṭhito, taṃ acintetvāpi attānaṃ bādhetvā dento yācakaṃ sammāneti yathā taṃ akittipaṇḍito. Na ca mahāpuriso attano puttadāradāsakammakaraporise yācito te asaññāpīte domanassappatte yācakānaṃ deti, sammadeva pana saññāpīte somanassappatte deti. Dento ca yakkharakkhasapisācādīnaṃ vā manussānaṃ kurūrakammantānaṃ vā jānanto na deti, tathā rajjampi tādisānaṃ na deti. Ye lokassa ahitāya dukkhāya anattāya paṭipajjanti, ye pana dhammikā dhammena lokaṃ pārenti, tesāṃ deti. Evaṃ tāva bāhiradāne paṭipatti veditabbā.

Ajjhattikadānaṃ pana dvīhi ākārehi veditabbaṃ. Kathaṃ? Yathā nāma koci puriso ghāsacchādanahetu attānaṃ parassa nissajjati, vidheyabhāvaṃ upagacchati dāsabyaṃ, evameva mahāpuriso sambodhihetu nirāmisacitto sattānaṃ anuttaraṃ hitasukhaṃ icchanto attano dānapāramiṃ paripūretukāmo attānaṃ parassa nissajjati, vidheyabhāvaṃ upagacchati yathākāmakaraṇīyataṃ. Karacaraṇanayanādiāṅgapaccaṅgaṃ tena tena atthikānaṃ akampito anolīno anuppadeti, na tattha sajjati na saṅkocaṃ āpajjati yathā taṃ bāhiravattusmiṃ, tathā hi mahāpuriso dvīhi ākārehi bāhiravattusmiṃ paricajjati yathāsukhaṃ paribhogāya vā yācakānaṃ tesāṃ manorathaṃ paripūrento, attano vasībhāvāya vā, tattha sabbena sabbaṃ muttacāgo, evamaḥaṃ nissāṅgabhāvanāya sambodhiṃ pāpuṇissāmīti. Evaṃ ajjhattikavatthusminti veditabbaṃ.

Tattha yaṃ ajjhattikavatthu dīyamānaṃ yācakassa ekanteneva hitāya saṃvattati, taṃ deti, na itaraṃ. Na ca mahāpuriso mārasa mārakāyikānaṃ devatānaṃ vā vihiṃsādhippāyānaṃ attano attabhāvaṃ āṅgapaccaṅgāni vā jānamāno deti “mā tesāṃ anatto ahoṣī”ti. Yathā ca mārakāyikānaṃ, evaṃ tehi anvāvitṭhānampi na deti, napi ummattakānaṃ. Itaresaṃ pana yāciyamāno samanantameva deti, tādisāya yācanāya dullabhabhāvato tādisassa ca dānassa dukkarabhāvato.

Abhayadānaṃ pana rājato corato aggito udakato veripuggalato sīhabyagghādivālamigato nāgayakkharakkhasapisācādito sattānaṃ bhaye paccupaṭṭhite tato parittāṇabhāvena veditabbaṃ.

Dhammadānaṃ pana asaṃkiliṭṭhacittassa aviparītā dhammadesanā, opāyiko hitassa upadeso diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthavasena yena sāsane anotiṇṇānaṃ avatāraṇaṃ otiṇṇānaṃ paripācanaṃ. Tatthāyaṃ nayo – saṅkhepato tāva dānakathā sīlakathā saggakathā kāmānaṃ ādīnavo saṃkilesa ca nekkhamme ānisaṃso. Vitthārato pana sāvaka bodhiyaṃ adhimuttacittānaṃ saraṇagamaṇaṃ sīlasaṃvaro indriyesu guttadvārataṃ bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satta saddhammā aṭṭhatimsāya ārammaṇesu kammakaraṇavasena samathānuyogo rūpakāyādīsu vipassanābhīnivesesu yathārahaṃ abhinivesamukhena vipassanānuyogo, tathā visuddhipaṭipadā sammattagahaṇaṃ tisso vijjā cha abhiññā catasso paṭisambhidā sāvaka bodhīti etesaṃ guṇasaṃkittanavasena yathārahaṃ tattha tattha paṭiṭṭhāpanā pariyodapanā ca. Tathā paccekabodhiyaṃ sammāsambodhiyañca adhimuttānaṃ sattānaṃ yathārahaṃ dānādīpāramīnaṃ sabhāvarasalakkaṇādīsaṃkittanamukhena tīsupi avatthāsu tesāṃ buddhānaṃ mahānubhāvataṅgabhāvanena yānavaye paṭiṭṭhāpanā pariyodapanā ca. Evaṃ mahāpuriso sattānaṃ dhammadānaṃ deti.

Tathā mahāpuriso sattānaṃ āmisadānaṃ dento “imināhaṃ dānena sattānaṃ āyuvanṇasukhalapaṭibhānādīsaṃpattiñca ramaṇīyaṃ aggaphalasampattiñca nipphādeyya”nti annadānaṃ deti, tathā sattānaṃ kāmakilesapipāsāvūpasamāya pānaṃ deti, tathā suvaṇṇavaṇṇatāya hirottappalāṅkārassa ca nipphattiyā vatthāni deti, tathā iddhi vidhassa ceva nibbānasukhassa ca nipphattiyā yānaṃ deti, tathā sīlagandhanipphattiyā gandhaṃ deti, tathā buddhaguṇasobhānipphattiyā mālāvilepanaṃ deti, bodhimaṇḍāsanānipphattiyā āsanaṃ deti, tathāgataseyyānipphattiyā seyyaṃ deti, saraṇabhāvanipphattiyā āvasathaṃ deti, pañcacakkhupaṭilābhāya paḍīpeyyaṃ deti, byāmapabhānipphattiyā rūpadānaṃ deti, brahmassaraṇipphattiyā saddadānaṃ deti, sabbalokassa piyabhāvāya rasadānaṃ deti, buddhasukhumālabhāvāya phoṭṭhabbadānaṃ deti, ajarāmarabhāvāya bhesajjadānaṃ deti, kilesadāsabyavimocanathaṃ dāsānaṃ bhujissatādānaṃ deti, saddhammābhīratiyā anavajjakhiḍḍaratihetudānaṃ deti, sabbe pi satte ariyāya jātiyā attano puttabhāvūpanayanāya puttadānaṃ deti, sakalassapi lokassa paṭibhāvūpagamaṇāya dāradānaṃ deti, subhalakkhaṇasampattiyā suvaṇṇamaṇimuttāpavāḷādīdānaṃ, anubyañjanasampattiyā nānāvīdhavibhūsanadānaṃ,

saddhammakosādhigamāya vittakosadānaṃ, dhammarājabhāvāya rajjadānaṃ, jhānādisampattiya ārāmuyyānataḷākavanadānaṃ, cakkakaṅkatehi pādehi bodhimaṇḍūpasāṅkamanāya caraṇadānaṃ, caturoghanittharaṇāya sattānaṃ saddhammahatthadānatthaṃ hatthadānaṃ, saddhindriyādipaṭilābhāya kaṇṇanāsādīdānaṃ, samantacakkhupaṭilābhāya cakkhudānaṃ, “dassanasavanānussaraṇapāricariyādīsu sabbakālaṃ sabbasattānaṃ hitasukhāvaho, sabbalokena ca upajīvitabbo me kāyo bhaveyyā”ti maṃsalohitādīdānaṃ, “sabbalokuttamo bhaveyya”nti uttamaṅgadānaṃ deti.

Evam dadanto ca na anesanāya deti, na ca paropaghātena, na bhayena, na lajjāya, na dakkhiṇeyyarosanena, na paṇīte sati lūkhaṃ, na attukkaṃsanena, na paravambhanena, na phalābhisaṅkhāya, na yācakajjigucchāya, na acittikārena deti, atha kho sakkaccaṃ deti, sahatthena deti, kālena deti, cittikatvā deti, avibhāgena deti. Tīsu kālesu somanassito deti, tato eva ca datvā na pacchānutāpī hoti. Na paṭiggāhakavasena mānāvamānaṃ karoti, paṭiggāhakānaṃ piyasamudācāro hoti vadaññū yācayogo saparivāradāyako. Annadānañhi dento “taṃ saparivāraṃ katvā dassāmī”ti vatthādīhi saddhiṃ deti. Tathā vatthadānaṃ dento “taṃ saparivāraṃ katvā dassāmī”ti annādīhi saddhiṃ deti. Yānadānādīsupi eseva nayo.

Tathā rūpadānaṃ dento itarārammaṇānipi tassa parivāraṃ katvā deti, evaṃ sesesupi. Tattha rūpadānaṃ nāma nīlapītalohitaodātādīvaṇṇāsu pupphavatthadhātūsu aññataraṃ labhitvā rūpavasena ābhujitvā “rūpadānaṃ dassāmi, rūpadānaṃ mayha”nti cintetvā tādise dakkhiṇeyye dānaṃ patiṭṭhāpeti savatthukaṃ katvā. Etaṃ **rūpadānaṃ** nāma.

Saddadānaṃ pana bherisaddādivasena veditabbaṃ. Tattha saddaṃ kandaṃ mūlāni viya uppāṭetvā nīluppalahatthakaṃ viya ca hatthe ṭhapetvā dātum na sakkā, savatthukaṃ pana katvā dento saddadānaṃ deti nāma. Tasmā yadā “saddadānaṃ dassāmī”ti bherimudīṅgādīsu aññatarena tūriyena tiṇṇaṃ ratanānaṃ upahāraṃ karoti kāreti ca, “saddadānaṃ me”ti bheriādīni ṭhāpeti ṭhāpāpeti ca. Dhammakathikānaṃ pana sarabhesajjaṃ telaphāṇitādīṃ deti, dhammassavanaṃ ghoṣeti, sarabhaññaṃ bhaṇati, dhammakathaṃ katheti, upanisinnakakathaṃ anumodanakathaṃ ca karoti kāreti ca, tadā **saddadānaṃ** nāma hoti.

Tathā gandhadānaṃ mūlagandhādīsu aññataraṃ rajanīyaṃ gandhavatthum piṃsitameva vā gandhaṃ yaṃkiñci labhitvā gandhavasena ābhujitvā “gandhadānaṃ dassāmi, gandhadānaṃ mayha”nti buddharatanādīnaṃ pūjaṃ karoti kāreti ca, gandhapūjanatthāya agarucandanādīke gandhavatthuke pariccajati. Idaṃ **gandhadānaṃ**.

Tathā mūlarasādīsu yaṃkiñci rajanīyaṃ rasavatthum labhitvā rasavasena ābhujitvā “rasadānaṃ dassāmi, rasadānaṃ mayha”nti dakkhiṇeyyānaṃ deti, rasavatthumeva vā dhaññagavādīkaṃ pariccajati. Idaṃ **rasadānaṃ**.

Tathā phoṭṭhabbadānaṃ mañcapīṭhādīvasena attharaṇapāvuraṇādīvasena ca veditabbaṃ. Yadā hi mañcapīṭhābhisiḃimbohanādīkaṃ nivāsanapārūpanādīkaṃ vā sukhasamphassaṃ rajanīyaṃ anavajjaṃ phoṭṭhabbavatthum labhitvā phoṭṭhabbavasena ābhujitvā “phoṭṭhabbadānaṃ dassāmi, phoṭṭhabbadānaṃ mayha”nti dakkhiṇeyyānaṃ deti. Yathāvuttaṃ phoṭṭhabbavatthum labhitvā pariccajati, idaṃ **phoṭṭhabbadānaṃ**.

Dhammadānaṃ pana dhammārammaṇassa adhippetattā ojaṇajīvitavasena veditabbaṃ. Ojādīsu hi aññataraṃ rajanīyaṃ vatthum labhitvā dhammārammaṇavasena ābhujitvā “dhammadānaṃ dassāmi, dhammadānaṃ mayha”nti sappinavanīṭṭhādīo**jadānaṃ** deti. Ambapānādīatthavidhapānādānaṃ deti, **jīvitadānaṃ** deti ābhujitvā salākabhattapakkhikabhattādīni deti, aphāsukabhāvena abhibhūtānaṃ byādhitānaṃ vejje paccupaṭṭhāpeti, jālaṃ phālāpeti, kumaṇaṃ viddhaṃsāpeti, sakuṇapañjaraṃ viddhaṃsāpeti, bandhanena baddhānaṃ sattānaṃ bandhanamokkhaṃ kāreti, māghātabheriṃ carāpeti, aññāni ca sattānaṃ jīvitaparitāṇatthaṃ evarūpāni kammāni karoti kārāpeti ca. Idaṃ **dhammadānaṃ** nāma.

Sabbametaṃ yathāvuttaṃ dānasampadaṃ sakalalokahitasukhāya pariṇāmeti. Attano ca sammāsambodhiyā akuppāya vimuttiyā aparikkhayassa chandassa aparikkhayassa vīriyassa aparikkhayassa samādhissa aparikkhayassa paṭibhānassa aparikkhayassa ñāṇassa aparikkhayāya vimuttiyā pariṇāmeti.

Imañca dānapāramiṃ paṭipajjantena mahāsattena jīvite aniccasaññā paccupaṭṭhāpetabbā tathā bhogesu, bahusādhāraṇatā ca nesam manasikātabbā, sattesu ca mahākaruṇā satataṃ samitaṃ paccupaṭṭhāpetabbā. Evañhi bhoge gahetabbasāraṃ gaṇhanto ādittato viya agārato sabbaṃ sāpateyyaṃ attānañca bahi nīharanto na kiñci seseti, na katthaci vibhāgaṃ karoti, aññadatthu nirapekkho nissajjati eva. Ayaṃ tāva dānapāramiyā paṭipattikkamo.

Sīlapāramiyā pana ayaṃ paṭipattikkamo – yasmā sabbaññusīlālaṅkārehi satte alaṅkaritukāmena mahāpurisena ādito attano eva tāva sīlaṃ visodhetabbaṃ. Tattha ca catūhi ākārehi sīlaṃ visujjhati – ajjhāsayavisuddhito, samādānato, avītikkamanato, sati ca vītikkame puna paṭipākatikakaraṇato. Visuddhāsayaṭāya hi ekacco attādhipati hutvā pāpajigucchanasabhāvo ajjhantaṃ hiridhammaṃ paccupaṭṭhāpetvā suparisuddhasamācāro hoti. Tathā parato samādāne sati ekacco lokādhipati hutvā pāpato uttasanto ottappadhammaṃ paccupaṭṭhāpetvā suparisuddhasamācāro hoti. Iti ubhayathāpi ete avītikkamanato sīle paṭiṭṭhahanti. Atha pana kadāci satisammosena sīlassa khaṇḍādībhāvo siyā. Tāyayeva yathāvuttāya hirottappasampattiyā khippameva naṃ vuṭṭhānādinā paṭipākatikaṃ karoti.

Tayidaṃ sīlaṃ vārittaṃ, cārittanti duvidhaṃ. Tatthāyaṃ bodhisattassa vārittasīle paṭipattikkamo – sabbasattesu tathā dayāpannacittena bhavitabbaṃ, yathā supinantenapi na āghāto uppajjeyya. Parūpakāranirataṭāya parasantako alagaddo viya na parāmasitabbo. Sace pabbajito hoti, abrahmacariyatopi ārācārī hoti sattavidhamethunasamṃyogavirahito, pageva paradāragamanato. Sace pana apabbajito gahaṭṭho samāno paresaṃ dāresu sadā pāpakaṃ cittampi na uppādeti. Kathento ca saccam hitaṃ piyaṃ vacanaṃ parimitameva ca kālena dhammiṃ kathaṃ bhāsītā hoti, sabbattha anabhijjhālu abyāpannacitto aviparītadassano kammassakataññena ca samannāgato sammaggatesu sammāpaṭipannesu niviṭṭhasaddho hoti niviṭṭhapemo.

Iti caturāpāyavaṭṭadukkhānaṃ pathabhūtehi akusalakammapathehi akusaladhammehi ca oramivā saggamokkhānaṃ pathabhūtesu kusalakammapatthesu paṭiṭṭhitassa mahāpurisassa parisuddhāsayaṭāyā yathābhīpatthitā sattānaṃ hitasukhūpasamhitā manorathā sīghaṃ sīghaṃ abhinipphajjanti, pāramiyo paripūrenti. Evaṃbhūto hi ayaṃ. Tattha himsānivattiyā sabbasattānaṃ abhayadānaṃ deti, appakasireneva mettābhāvanaṃ sampādeti, ekādasa mettānisamse adhigacchati, appābādho hoti appātaṅko, dīghāyuko sukhabahulo lakkhaṇavisese pāpuṇāti, dosavāsanañca samucchindati.

Tathā adinnādānavattiyā corādīhi asādhāraṇe bhoge adhigacchati. Parehi anāsaṅkanīyo piyo manāpo vissasaṇīyo vibhavasampattīsu alaggacitto pariccāgasīlo lobhavāsanañca samucchindati.

Abrahmacariyanivattiyā alolo hoti santakāyacitto, sattānaṃ piyo hoti manāpo aparisaṅkanīyo, kalyāṇo cassa kittisaddo abbhuggacchati, alaggacitto hoti mātugāmesu aluddhāsayo, nekkhammahulo lakkhaṇavisese adhigacchati, lobhavāsanañca samucchindati.

Musāvādanivattiyā sattānaṃ pamāṇabhūto hoti paccayiko theto ādeyyavacano, devatānaṃ piyo manāpo, surabhigandhamukho ārakkhitakāyavacīsamācāro, lakkhaṇavisese ca adhigacchati, kilesavāsanañca samucchindati.

Pesuññānivattiyā parūpakkamehipi abhejjakāyo hoti abhejjaparivāro, saddhammesu ca abhejjanakasaddho, daḥhamitto bhavantaraparicītaṃ viya sattānaṃ ekantapiyo asaṃkilesabahulo.

Pharusavācānivattiyā sattānaṃ piyo hoti manāpo sukhasīlo madhuravacano sambhāvanīyo, aṭṭhaṅgasamannāgato cassa saro nibbattati.

Samphappalāpanivattiyā sattānaṃ piyo hoti manāpo garu bhāvanīyo ca ādeyyavacano parimitālāpo. Mahesakko ca hoti mahānubhāvo, ṭhānuppattikena paṭibhānena pañhānaṃ byākaraṇakusalo, buddhabhūmiyañca ekāya eva vācāya anekabhāsānaṃ sattānaṃ anekesaṃ pañhānaṃ byākaraṇasamattho hoti.

Anabhijjhālūtāya icchitalābhī hoti, uḷāresu ca bhogesu ruciṃ paṭilabhāti, khattiyamahāsālādīnaṃ sammato hoti, paccatthikehi anabhibhavanīyo, indriyavekallaṃ na pāpuṇāti, appaṭipuggalo ca hoti.

Abyāpādena piyadassano hoti, sattānaṃ sambhāvanīyo parahitābhinandītāya ca satte appakasireneva pasādeti, alūkhasabhāvo ca hoti mettāvihārī, mahesakkho ca hoti mahānubhāvo.

Micchādassanābhāvena kalyāṇe sahāye paṭilabhāti, sīsacchedampi pāpuṇanto pāpakammaṃ na karoti, kammassakatādassanato akotūhalamaṅgaliko ca hoti, saddhamme cassa saddhā patiṭṭhitā hoti mūlajātā, saddahati ca tathāgātānaṃ bodhiṃ, samayantaresu nābhiramati ukkāraṭṭhāne viya rājahamso, lakkhaṇattayaparijānanakusalo hoti, ante ca anāvaraṇañāḷābhī, yāva bodhiṃ na pāpuṇāti, tāva tasmīṃ tasmīṃ sattānikāye ukkaṭṭhukkaṭṭho ca hoti, uḷāruḷārā sampattiyo pāpuṇāti. Iti hidaṃ sīlaṃ nāma sabbasampattīnaṃ adhiṭṭhānaṃ, sabbabuddhaguṇānaṃ pabhavabhūmi, sabbabuddhakāradhammānaṃ ādi caraṇaṃ mukhaṃ pamukhanti bahumānaṃ uppādetvā kāyavacīsaṃyame indriyadamane ājīvavisuddhiyaṃ paccayaparibhogesu ca satisampajāññabalena appamattena lābhasakkārasilokaṃ mittamukhapaccatthikaṃ viya sallakkhetvā ‘kikīva aṇḍa’ntiādīnā (visuddhi. 1.19; dī. ni. aṭṭha. 1.7) vuttanayena sakkaccaṃ sīlaṃ sampādetabbaṃ. Ayaṃ tāva vārittasīle paṭipattikkamo.

Cārittasīle pana paṭipatti evaṃ veditabbā – idha bodhisatto kalyāṇamittānaṃ garuṭṭhāniyānaṃ abhivādanaṃ paccuṭṭhānaṃ añjalikammaṃ sāmīcikammaṃ kālena kālaṃ kattā hoti, tathā tesāṃ kālena kālaṃ upaṭṭhānaṃ kattā hoti, gilānānaṃ kāyaveyyāvaṭikaṃ. Subhāsītapadāni sutvā sādhukāraṃ kattā hoti, guṇavantānaṃ guṇe vaṇṇetā paresāṃ apakāre khantā, upakāre anussarītā, puññāni anumodītā, attano puññāni sammāsambodhiyā pariṇāmetā, sabbakālaṃ appamādevihārī kusalesu dhammesu, sati ca accaye accayato disvā tādisānaṃ sahadhammikānaṃ yathābhūtaṃ āvikattā, uttari ca sammāpaṭipattiṃ sammadeva paripūretā.

Tathā attano anurūpāsu atthūpasamhitāsu sattānaṃ itikattabbatāsu dakkho analaso sahāyabhāvaṃ upagacchati. Uppannesu ca sattānaṃ byādhiādīdukkhesu yathārahaṃ patikāravīdhāyako. Nātibhogādibyanapatitesu sokāpanodano ullumpanasabhāvāvaṭṭhito hutvā niggahārahānaṃ dhammeneva niggāṇhanako yāvadeva akusalā vuṭṭhāpetvā kusale patiṭṭhāpanāya. Paggahārahānaṃ dhammeneva paggaṇhanako. Yāni purimakānaṃ mahābodhisattānaṃ uḷāratamāni paramadukkarāni acinteyyānubhāvāni sattānaṃ ekantahitasukhāvahāni caritāni, yehi nesāṃ bodhisambhārā sammadeva paripākāṃ agamaṃsu, tāni sutvā anubbiggo anutrāso tepi mahāpurisā manussā eva, kamena pana sikkhāparipūriyā bhāvitattabhāvā tādisāya uḷāratamāya ānubhāvasampattiyaṃ bodhisambhāresu ukkaṃsapāramippattā ahesuṃ, tasmā mayāpi sīlādisikkhāsu sammadeva tathā paṭipajjitabbaṃ, yāya paṭipattiyaṃ ahampi anukkamena sikkhaṃ paripūretvā ekantato taṃ padaṃ anupāpuṇissāmīti saddhāpurecārikaṃ vīriyaṃ avissajjento sammadeva sīlesu paripūrakārī hoti.

Tathā paṭicchannakalyāṇo hoti vivaṭāparādhho, appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho dukkhasaho aparitassanajātiko anuddhato anunnaḷo acapalo amukharo avikiṇṇavāco santindriyo santamānaso kuhanādīmicchājīvarahito ācāragocarasampanno aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī samādāya sikkhati sikkhāpadesu āradhāvīriyo pahitatto kāye ca jīvite ca nirapekkho, appamattakampi kāye jīvite vā apekkhaṃ nādhivāseti pajahati vinodeti, pageva adhimattaṃ. Sabbepi dussīlyahetubhūte kodhūpanāhādike upakkīlese pajahati vinodeti. Appamattakena ca visesādhigamena aparituṭṭho hoti, na saṅkocaṃ āpajjati, uparūpari visesādhigamāya vāyamati.

Yena yathāladdhā sampatti hānabhāgiyā vā ṭhitibhāgiyā vā na hoti, tathā mahāpuriso andhānaṃ pariṇāyako hoti, maggaṃ ācikkhati, badhirānaṃ hatthamuddāya saññaṃ deti, atthamanuggāheti, tathā mūgānaṃ. Pīṭhasappikānaṃ pīṭhaṃ deti yānaṃ deti vāheti vā. Assaddhānaṃ saddhāpaṭilābhāya vāyamati, kusītānaṃ ussāhajanāyā, muṭṭhassatīnaṃ satisamāyogāya, vibbhantacittānaṃ samādhisampadāya, duppaññānaṃ paññādhigamāya vāyamati. Kāmacchandapariyuṭṭhitānaṃ kāmacchandapaṭivinodanāya vāyamati. Byāpādathinamidhauddhaccakukkuccevicikicchāpariyuṭṭhitānaṃ vicikicchāvinodanāya vāyamati. Kāmavitakkādiapakatānaṃ kāmavitakkādimicchāvitakkavinodanāya vāyamati. Pubbakārīnaṃ sattānaṃ kataññutaṃ nissāya pubbabhāsī piyavādī saṅgāhako sadisena adhikena vā paccupakārena

sammānetā hoti.

Āpadāsu saḥāyakiccaṃ anuṭṭhāti. Tesam tesañca sattānaṃ pakatisabhāvañca parijānitvā yehi yathā saṃvasitabbaṃ hoti, tehi tathā saṃvasati. Yesu ca yathā paṭipajjitabbaṃ hoti, tesu tathā paṭipajjati. Tañca kho akusalato vuṭṭhāpetvā kusale paṭiṭṭhāpanavasena, na aññathā. Paracittānurakkhaṇā hi bodhisattānaṃ yāvadeva kusalābhivaḍḍhiyā. Tathā hitajjhāsayaṇāpi paro na hiṃsitabbo, na bhaṇḍitabbo, na mañkubhāvamāpādetabbo, na parassa kukkucçaṃ uppādetabbaṃ, na niggahaṭṭhāne na codetabbo, na nīcataraṃ paṭipannassa attā uccatare ṭhapetabbo, na ca paresu sabbena sabbaṃ asevinā bhavitabbaṃ, na atisevinā bhavitabbaṃ, na akālosevinā.

Sevitabbayutte pana satte desakālānurūpaṃ sevati. Na ca paresaṃ purato piye vigarahati, appiye vā pasamsati. Na avissaṭṭhāvissāsī hoti. Na dhammikaṃ upanimantaṃ paṭikkhipati. Na saññattim upagacchati, nādhikaṃ paṭiggaṇhāti. Saddhāsampanne saddhānisamsakathāya sampahaṃsati. Sīlasutacāgapaññāsampanne paññāsampannakathāya sampahaṃsati. Sace pana bodhisatto abhiññābalappatto hoti, pamādāpanne satte abhiññābalena yathārahaṃ nirayādike dassento saṃvejetvā assaddhādike saddhādīsu paṭiṭṭhāpeti. Sāsane otāreti. Saddhādiguṇasampanne paripāceti. Evamayaṃ mahāpurisassa cārittabhūto aparimāṇo puññābhisando kusalābhisando uparūpari abhivaḍḍhatīti veditabbaṃ.

Api ca yā sā “kiṃ sīlaṃ kenatṭhena sīla”ntiādinā pucçaṃ katvā “pāṇātipātādīhi viramantassa vattapaṭipattim vā pūrentassa cetanādayo dhammā sīla”ntiādinā nayena nānappakārato sīlassa vittharakathā **visuddhimagge** (visuddhi. 1.6 ādayo) vuttā, sā sabbāpi idha āharitvā vattabbā. Kevalaṇhi tattha sāvakabodhisattavasena sīlakathā āgatā, idha mahābodhisattavasena karuṇūpāyakosallapubbaṅgamaṃ katvā vattabbāti ayameva viseso. Yato idaṃ sīlaṃ mahāpuriso yathā na attano duggatiyaṃ parikkilesavimuttiyā sugatiyampi, na rajjasampattiyā, na cakkavatti, na deva, na sakka, na māra, na brahmasampattiyā pariṇāmeti, tathā na attano tevijjatāya, na chaḷabhiññatāya, na catuppaṭisambhidādhigamāya, na sāvakabodhiyā, na paccekabodhiyā, pariṇāmeti, atha kho sabbaññubhāvena sabbasattānaṃ anuttarasīlālaṅkārasampādanatthameva pariṇāmetīti. Ayaṃ sīlapāramiyā paṭipattikkamo.

Tathā yasmā karuṇūpāyakosallapariggahitā ādīnavadassanapubbaṅgamā kāmehi ca bhavēhi ca nikkhamanavasena pavattā kusalacittuppatti nekkhammapāramī, tasmā sakalasaṃkilesanivāsanaṭṭhānatāya puttadārādīhi mahāsambādhatāya kasivāñijjādīnānāvīdhakammantādhiṭṭhānabyākulatāya ca gharāvāsassa nekkhammasukhādīnaṃ anokāsataṃ, kāmānañca satthadhārālaggamadhubindu viya ca avaliyhamānā parittassādā vipulānatthānubandhāti ca, vijjulato bhāsena gahetabbanaccaṃ viya parittakālūpalabbhā, ummattakālaṅkāro viya viparītasāññāya anubhavitabbā, karīsāvachchādanā viya patikārabhūtā, udakatemitaṅguliya tanūdakaṇānaṃ viya atittikarā, chātajjhatabhojanaṃ viya sabbādā, baḷisāmisam viya byasanasannipātakāraṇaṃ, aggisantāpo viya kālattayepi dukkhuppattihetubhūtā, makkaṭalepo viya bandhanimittaṃ, ghātakāvachchādanā viya anattacchādanā, sapattagāmaṃ viya bhayaṭṭhānabhūtā, paccatthikaposako viya kilesamārādīnaṃ āmisabhūtā, chaṇasampattiyo viya vipariṇāmadukkhā, koṭaraggi viya antodāhakā, purāṇakūpāvalambībīraṇamadhupiṇḍaṃ viya anekādīnavā, loṇūdakaṇānaṃ viya pipāsāhetubhūtā, surāmerayaṃ viya nīcajanasevitā, appassādātāya aṭṭhikaṅkalūpamātiādinā (ma. ni. 1.234; 2.42; pāci. 417; mahāni. 3; cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddesa 147) ca nayena ādīnavaṃ sallakkhetvā tabbipariyāyena nekkhamme ānisamsaṃ passantena nekkhammapavivekaupasamasukhādīsu ninnapoṇapabbhāracittena nekkhammapāramiyaṃ paṭipajjitabbaṃ. Yasmā pana nekkhammaṃ pabbajjāmūlakam, tasmā pabbajjā tāva anuṭṭhātabbā. Pabbajjāmanuṭṭhantena ca mahāsattena asati buddhuppāde kammavādīnaṃ kiriyavādīnaṃ tāpasaparibbājākaṇaṃ pabbajjā anuṭṭhātabbā.

Uppannesu pana sammāsambuddhesu tesam sāsane eva pabbajitabbaṃ. Pabbajitvā ca yathāvutte sīle paṭiṭṭhitena tassā eva hi sīlapāramiyā vodāpanatthaṃ dhutaṅgaṃ samādātātabbā. Samādinadhutadhammā hi mahāpurisā sammadeva te pariharantā appicchāsantutṭhāsallekhaṇapavivekaasamsaggavīriyārambhasubharatādi- guṇasalilavikkhālitakilesamatāya anavajjasīlavatagaṇaparissuddhasabbasamācārā porāṇe ariyavaṃsattaye paṭiṭṭhitā catutthaṃ bhāvanārāmatāsāṅkhātā ariyavaṃsaṃ adhigantaṃ cattārīsāya ārammaṇesu yathārahaṃ upacārappanābhedaṃ jhānaṃ upasampajja viharanti. Evaṃ hissa sammadeva nekkhammapāramī paripūrītā

hoti.

Imasmiṃ pana t̥hāne terasahi dhutadhammehi saddhiṃ dasa kasiṇāni, dasa asubhāni, dasānussatiyo, cattāro brahmavihārā, cattāro āruppā, ekā saññā, ekaṃ vavattḥānanti cattārīsāya samādhibhāvanāya kammaṭṭhānāni bhāvanāvīdhānaṅca vitthārato vattabbāni. Taṃ panetaṃ sabbaṃ yasmā **visuddhimagge** (visuddhi. 1.22 ādayo, 47, 55) sabbākārato vitthāretvā vuttaṃ, tasmā tattha vuttanayeneva vedītabbaṃ. Kevalaṅhi tattha sāvaka bodhisattassa vasena vuttaṃ, idha mahābodhisattassa vasena karuṇūpāyakosallapubbaṅgamaṃ katvā vattabbanti ayameva visesoti. Evamettha nekkhammapāramiyā paṭipattikkamo vedītabbo.

Tathā paññāpāramiṃ sampādetukāmena yasmā paññā āloko viya andhakārena mohena saha na vattati, tasmā mohakāraṇāni tāva bodhisattena parivajjetabbāni. Tatthimāni mohakāraṇāni – arati tandi vijambhitā ālasiyaṃ gaṇasaṅgaṇikārāmatā niddāsīlatā anicchayasīlatā ñāṇasmiṃ akutūhalatā micchādhimāno aparipucchakatā kāyassa na sammāparihāro asamāhitacittatā duppaññānaṃ puggalānaṃ sevāna paññavantānaṃ apayirupāsanaṃ attaparibhavo micchāvīkappo viparītābhiniveso kāyadaḥhibahulatā asaṃvegasīlatā pañca nīvaraṇāni. Saṅkhepato ye vā pana dhamme āsevato anuppannā paññā nuppajjati, uppannā parihāyati. Iti imāni sammohakāraṇāni parivajjentena bāhusacce jhānādīsu ca yogo karaṇīyo.

Tatthāyaṃ bāhusaccassa visayavibhāgo – pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārāsa dhātuyo cattāri saccāni bāvīsatinidriyāni dvādasapadiko paṭiccasamuppādo tathā satipaṭṭhānādayo kusalādidhammapakārabhedā ca, yāni ca loke anavajjāni vijjāṭṭhānāni, ye ca sattānaṃ hitasukhavidhānāyoggā byākaraṇavisesā, iti evaṃ pakāraṃ sakalameva sutavisayaṃ upāyakosallapubbaṅgamāya paññāya satiyā vīriyena ca sādhuṃ uggahaṇasavanadhāraṇaparicayaparipucchāhi ogāhetvā tattha ca paresaṃ paṭiṭṭhāpanena sutamayā paññā nibbattetabbā.

Tathā sattānaṃ itikattabbatāsu t̥hānuppattikapaṭibhānabhūtā āyāpāyaupāyakosallabhūtā ca paññā hitesitaṃ nissāya tattha tattha yathārahaṃ pavattetabbā. Tathā khandhādīnaṃ sabhāvadhammānaṃ ākāraparivitakkanamukhena te nijjhānaṃ khamāpentena cintāmayā paññā nibbattetabbā. Khandhādīnaṃyeva pana salakkhaṇasāmaññalakkhaṇapariggahaṇavasena lokiyapariññā nibbattentena pubbhāgabhāvanāpaññā sampādetabbā. Evaṅhi nāmarūpamattamidaṃ yathārahaṃ paccayehi uppajjati ceva nirujjhati ca, na ettha koci kattā vā kāretā vā, hutvā abhāvāṭṭhena aniccaṃ, udayabbayaapaṭipīḷaṭṭhena dukkhaṃ, avasavattanaṭṭhena anattāti ajjhattikadhamme bāhirakadhamme ca nibbisesaṃ parijānanto tattha āsaṅgaṃ pajahanto pare ca tattha taṃ jahāpento kevalaṃ karuṇāvaseneva yāva na buddhaguṇā hatthatalaṃ āgacchanti, tāva yānattaye satte avatāraṇaparipācanehi paṭiṭṭhapento jhānavimokkhasamādhisamāpattiyo abhiññāyo ca lokiyā vasībhāvaṃ pāpento paññāya matthakaṃ pāpuṇāti.

Tattha yā imā iddhividhānaṃ dibbasotadhātuñānaṃ cetopariyañānaṃ pubbenivāsānussatiñānaṃ dibbacakkuñānaṃ yathākammupagañānaṃ anāgataṃsañānanti sapaṭibhaṇḍā pañcalokiyā abhiññāsaṅkhātā bhāvanāpaññā, yā ca khandhāyatanadhātuindriyasaccapaṭiccasamuppādādibhedesu bhūmibhūtesu dhammesu uggahaparipucchāvasena ñāṇaparicayaṃ katvā sīlavisuddhicittavisuddhīti mūlabhūtāsu imāsu dvīsu visuddhīsu paṭiṭṭhāya diṭṭhivisuddhikañkhāvitaraṇavisuddhimaggāmaggañāṇadassanavisuddhi-paṭipadāñāṇadassanavisuddhiñāṇadassanavisuddhīti sarīrabhūtā imā pañca visuddhiyo sampādentena bhāvetabbā lokiyalokuttarabhedā bhāvanāpaññā, tāsaṃ sampādanavidhānaṃ yasmā “tattha ekopi hutvā bahudhā hotītiādikaṃ iddhivikubbanāṃ kātukāmena ādikammikena yoginā” tiādīna “khandhāti rūpakkhandho vedanākkhandho saññākkhandho sañkhārakkhandho viññāṅakkhandho” tiādīna ca visayavibhāgena saddhiṃ **visuddhimagge** (visuddhi. 2.430 ādayo) sabbākārato vitthāretvā vuttaṃ, tasmā tattha vuttanayeneva vedītabbaṃ. Kevalaṅhi tattha sāvaka bodhisattassa vasena paññā āgatā, idha mahābodhisattassa vasena karuṇūpāyakosallapubbaṅgamaṃ katvā vattabbā, ñāṇadassanavisuddhiṃ apāpetvā paṭipadāñāṇadassanavisuddhiyaṃyeva vipassanā t̥hapetabbāti ayameva viseso. Evamettha paññāpāramiyā paṭipattikkamo vedītabbo.

Tathā yasmā sammāsambodhiyā katābhinihārena mahāsattena pāramiparipūraṇatthaṃ sabbakālaṃ

yuttappayuttena bhavitabbaṃ ābaddhaparikaraṇena, tasmā kālena kālaṃ “ko nu kho ajja mayā puññasambhāro ñāṇasambhāro vā upacito, kiṃ vā mayā parahitaṃ kata”nti divase divase paccavekkhantena sattahitattaṃ ussāho karaṇīyo. Sabbesampi sattānaṃ upakārāya attano pariggahabhūtaṃ vatthu kāye jīvite ca nirapekkhacittena ossajitabbaṃ. Yaṃ kiñci kammaṃ karoti kāyena vācāya vā, taṃ sabbaṃ sambodhiyaṃ ninnacitteneva kātabbaṃ, bodhiyā pariṇāmetabbaṃ. Uḷārehi ittarehi ca kāmehi vinivattacitteneva bhavitabbaṃ. Sabbāsupi itikattabbatāsu upāyakosallaṃ paccupaṭṭhāpetvāva paṭipajjitabbaṃ.

Tasmiṃ tasmiṃ sattahite āraddhavīriyena bhavitabbaṃ iṭṭhāniṭṭhādisabbasahena avisaṃvādinā. Sabbepi sattā anodhiso mettāya karuṇāya ca pharitabbā. Yā kāci sattānaṃ dukkhupatti, sabbā sā attani pāṭikānkhitabbā. Sabbesaṇca sattānaṃ puññaṃ abbhanumoditabbaṃ. Buddhānaṃ mahantatā mahānubhāvata abhiṇhaṃ paccavekkhitabbā. Yaṇca kiñci kammaṃ karoti kāyena vācāya vā, taṃ sabbaṃ bodhininnacittapubbaṅgamaṃ kātabbaṃ. Iminā hi upāyena dānādīsu yuttappayuttassa thānavato daḷhaparakkamassa mahāsattassa bodhisattassa aparimeyyo puññasambhāro ñāṇasambhāro ca divase divase upacīyati.

Api ca sattānaṃ paribhogatthaṃ paripālanatthaṇca attano sarīraṃ jīvitaṇca pariccajivā khuppiṇpāsāsītuṇhavātātapādīdukkhapatikāro pariyesitabbo upanetaṃ ca. Yaṇca yathāvuttadukkhapatikārajaṃ sukhaṃ attanā paṭilabhati, tathā ramaṇīyesu āramuyyānapāsādataḷākādīsu araṇṇāyatanesu ca kāyacittasantāpābhāvena abhinibbutattā attanā sukhaṃ paṭilabhati, yaṇca suṇāti buddhānubuddhapaccekaḍḍhā mahābodhisattā ca nekkhammapaṭipattiyaṃ ṭhitā diṭṭhadhammasukhavahārābhūtaṃ īdisaṃ nāma jhānasamāpattisukhaṃ anubhavantīti, taṃ sabbaṃ sabbasattesu anodhiso upasaṃharatīti. Ayaṃ tāva nayo asamāhitabhūmiyaṃ patiṭṭhitassa.

Samāhitabhūmiyaṃ pana patiṭṭhito attanā yathānubhūtaṃ visesādhigamanibbattaṃ pītiṃ passaddhiṃ sukhaṃ samādhīṃ yathābhūtaṇāṇaṇca sattesu adhimuccanto upasaṃharatī pariṇāmeti. Tathā mahati saṃsāradukkhe tassa ca nimittabhūte kilesābhisaṅkhārādukkhe nimuggaṃ sattānikāyaṃ disvā tatrāpi chedanabhedanaphālanapiṃsanaggisantāpādījanitā dukkhā tibbā kharā kaṭukā vedanā nirantaraṃ cīrakālaṃ vediyante nārake, aññaṃaññaṃ kujjhanasantāpanaviheṭhanahiṃsanaparādhīnatādīhi mahādukkhaṃ anubhavante tiracchānagate, jotimālākulasarīre khuppiṇpāsāvātātapādīhi ḍayhamāne ca visussamāne ca vantakheḷādīāhāre uddhabāhuṃ viravante nijjhāmatāṇhikādīke mahādukkhaṃ vediyamāne pete ca, pariyeṭṭhimūlakaṃ mahantaṃ anayabyasanaṃ pāpuṇante hatthacchedādīkāraṇāyogena dubbaṇṇaduddasikadaliddādībhāvena khuppiṇpāsādiābhāyogena balavantehi abhibhavanīyato paresaṃ vahanato parādhīnato ca, nārake pete tiracchānagate ca, atisayante apāyadukkhānibbisesaṃ dukkhamanubhavante manusse ca, tathā visayavisaparibhogavikkhittacittatāya rāgādīparīḷāhena ḍayhamāne vātevegasaṃuṭṭhitajālāsamiddhasukkhakaṭṭhasannipāte aggikkhandhe viya anupasantapariḷāhavuttike anupasantanihataparādhīne kāmāvacaradeve ca, mahatā vāyāmena vidūramākāsaṃ vigāhitasakuntā viya balavatā dūre pāṇinā khittasārā viya ca, satipi cīrappavattiyaṃ aniccantikātāya pātāpariyosānā anatikkantajātiarāmaṇā evāti rūpārūpāvacaradeve ca passantena mahantaṃ saṃvegaṃ paccupaṭṭhāpetvā mettāya karuṇāya ca anodhiso sattā pharitabbā. Evaṃ kāyena vācāya manasā ca bodhisambhāre nirantaraṃ upacinantena yathā pāramiyo pāripūriṃ gacchanti, evaṃ sakkaccakārinā sātaccakārinā anolīnavuttinā ussāho pavattetaṃ, vīriyapāramī paripūretabbā.

Api ca acinteyyāparimeyyavipuloḷāravimalanirupamanirūpakkilesaṃsaṅganīcayanidhānabhūtaṃ buddhabhāvassa ussakkitvā sampahaṃsanayoggaṃ vīriyaṃ nāma acinteyyānubhāvameva, yaṃ na pacurajanā sotumpi sakkuṇanti, pageva paṭipajjituṃ. Tathā hi tivīdhā abhinīhāracittupatti, catasso buddhabhūmiyo, cattāri saṅghavattūni, karuṇekarasaṭā, buddhadhammesu sacchikaraṇena visesappaccayo nijjhānakhanti, sabbadhammesu nirupalepo, sabbasattesu piyaputtasaṇṇā, saṃsāradukkhehi aparikhedo, sabbadeyyadhammapariccāgo, tena ca nīratimānatā, adhisīlādīadhiṭṭhānaṃ, tattha ca acañcalatā, kusalakiriyāsu pītipāmojjaṃ, vivekaninnacittatā, jhānānuyogo, anavajjadhammena atitti, yathāsutassa dhammassa paresaṃ hitajjhāsāyena desanā, sattānaṃ ñāye nivesanā, ārambhadaḷhatā, dhīravīrabhāvo, parāpavādaparāpakāresu vikārābhāvo, saccādhiṭṭhānaṃ, samāpattīsu vasībhāvo, abhiññāsu balappatti, lakkhaṇattayāvabodho, satipaṭṭhānādīsu yogakammābhīyogena

lokuttaramaggasambhārasambharaṇaṃ, navalokuttarāvakkantīti evamādikā sabbāpi bodhisambhārapaṭipatti vīriyānubhāveneva samijjhatīti abhinīhārato yāva mahābodhi anossajjantena sakkaccaṃ nirantaraṃ vīriyaṃ yathā uparūpari visesāvahaṃ hoti, evaṃ sampādetabbaṃ. Sampajjamāne ca yathāvutte vīriye khantisaccādhīṭṭhānādayo ca dānasīlādayo ca sabbepi bodhisambhārā tadadhīnavuttitāya sampannā eva hontīti khantiādīsipi imināva nayena paṭipatti veditabbā.

Iti sattānaṃ sukhūpakaraṇapariccāgena bahudhā anuggahakaraṇaṃ dānena paṭipatti, sīlena tesam jīvitasāpateyyadārarakkhābhedapiyahitavacanāvihimsādikāraṇāni, nekkhammena tesam āmisapaṭiggahaṇadhammānādinā anekavidhā hitacariyā, paññāya tesam hitakaraṇūpāyakosallaṃ, vīriyena tatha ussāhārambhaasamhīrāni, khantiyā tadaparādhasahanaṃ, saccena nesaṃ avañcanatadupakāriyāsamādānāvīsamvādanādi, adhiṭṭhānena tadupakāraṇe anattasampātepi acalanaṃ, mettāya nesaṃ hitasukhānucintanaṃ, upekkhāya nesaṃ upakārapakāresu vikāraṇāpattīti evaṃ aparimāṇe satte ārabha anukampitasabbasattassa mahābodhisattassa puthujjanehi asādhāraṇo aparimeyyo puññañāṇasambhārūpacayo ettha paṭipattīti veditabbaṃ. Yo cetāsaṃ paccayo vutto, tassa ca sakkaccaṃ sampādanaṃ.

Ko vibhāgoti? Dasa pāramiyo, dasa upapāramiyo, dasa paramatthapāramiyoti samattiṃsapāramiyo. Tatha katābhinihārassa bodhisattassa parahitakaraṇābhinnāsaya payogassa kaṇhadhammavokiṇṇā sukkadhammā pāramiyo eva, tehi avokiṇṇā sukkadhammā upapāramiyo, akaṇhaasukkā paramatthapāramiyoti keci. Samudāgamanakālesu vā pūriyamānā pāramiyo, bodhisattabhūmiyaṃ puñṇā upapāramiyo, buddhabhūmiyaṃ sabbākārapariṇāṇā paramatthapāramiyo. Bodhisattabhūmiyaṃ vā parahitakaraṇato pāramiyo, atahitakaraṇato upapāramiyo, buddhabhūmiyaṃ balavesārajjasamadhigamena ubhayahitapariṇāṇato paramatthapāramiyo.

Evaṃ ādimajjhapariyosānesu pañidhānārambhapariniṭṭhānesu tesam vibhāgoti apare. Dosūpasamakaraṇāpakatīkānaṃ bhavasukhavimuttisukhaparamasukhappattānaṃ puññūpacayabhedato tabbivibhāgoti aññe. Lajjāsatiṃmānāpassayānaṃ lokuttaradhammādhīpatīnaṃ sīlasamādhīpaññāgarukānaṃ tāritatāritatārayitūnaṃ anubuddhapaccekabuddhasammāsambuddhānaṃ pāramī, upapāramī, paramatthapāramīti bodhisattassuppattito yathāvuttavibhāgoti keci. Cittapañidhito yāva vacīpañidhi, tāva pavattā sambhārā pāramiyo, vacīpañidhito yāva kāyapañidhi, tāva pavattā upapāramiyo, kāyapañidhito pabhuti paramatthapāramiyoti apare. Aññe pana “parapuññānumodanavasena pavattā sambhārā pāramiyo, paresaṃ kāraṇavasena pavattā upapāramiyo, sayamkaraṇavasena pavattā paramatthapāramiyo”ti vadanti.

Tathā bhavasukhāvaho puññañāṇasambhāro pāramī, attano nibbānasukhāvaho upapāramī, paresaṃ tadubhayasukhāvaho paramatthapāramīti eke. Puttadārādhānādiupakaraṇapariccāgo pana dānapāramī, aṅgapariccāgo dānaupapāramī, attano jīvitapariccāgo dānaparamatthapāramīti. Tathā puttadārādikassa tividdhassāpi hetu avītikkamanavasena tisso sīlapāramiyo, tesu eva tividdhesu vatthūsu ālayaṃ upacchinditvā nikkhamanavasena tisso nekkhammapāramiyo, upakaraṇaṅgajīvitataṇhaṃ samūhanitvā sattānaṃ hitāhitavinicchayakaraṇavasena tisso paññāpāramiyo. Yathāvuttābhedānaṃ pariccāgādīnaṃ vāyamanavasena tisso vīriyapāramiyo, upakaraṇaṅgajīvitantarāyakarānaṃ khamanavasena tisso khantipāramiyo, upakaraṇaṅgajīvitahetu saccāpariccāgavasena tisso saccapāramiyo, dānādiṭṭhāpāramiyo akuppādhīṭṭhānavaseneva samijjhatīti, upakaraṇādivināsepi acalādhīṭṭhānavasena tisso adhiṭṭhānapāramiyo, upakaraṇādiupaghātakesupi sattesu mettāya avijahanavasena tisso mettāpāramiyo, yathāvuttavattuttayassa upakārapakāresu sattaṣaṅkhāresu majjhattatāpaṭilābhavasena tisso upekkhāpāramiyoti evamādinā etāsaṃ vibhāgo veditabbāti.

Ko saṅgahoti? Ettha pana yathā etā vibhāgato tiṃsaviddhāpi dānapāramiādibhāvato dasaviddhā, evaṃ dānasīlakhantivīriyājhānapaññāsabhāvena chabbidhā. Etāsu hi nekkhammapāramī sīlapāramiyā saṅgahitā, tassā pabbajjābhāve, nīvaraṇavivekabhāve pana jhānapāramiyā kusaladhammabhāve chahipi saṅgahitā. Saccapāramī sīlapāramiyā ekadeso eva vacīviratisaccapakkhe, ñāṇasaccapakkhe pana paññāpāramiyā saṅgahitā. Mettāpāramī jhānapāramiyā eva. Upekkhāpāramī jhānapaññāpāramīhi. Adhiṭṭhānapāramī sabbāhipi saṅgahitāti.

Etesañca dānādīnaṃ channaṃ guṇānaṃ aññamaññasambandhānaṃ pañcadasayugalādīni pañcadasayugalādisādhakāni honti. Seyyathidaṃ – dānasīlayugalena parahitāhitānaṃ karaṇākaraṇayugalasiddhi, dānakhantiyugalena alobhādosayugalasiddhi, dānavīriyayugalena cāgasutayugalasiddhi, dānajhānayugalena kāmadosappahānayugalasiddhi. Dānapaññayugalena ariyayānadhurayugalasiddhi, sīlakhantidvayena payogāsayasuddhidvayasiddhi, sīlavīriyadvayena bhāvanādvayasiddhi, sīlajhānavayena dussīlyapariyuṭṭhānappahānavayasiddhi, sīlapaññādvayena dānavayasiddhi, khantivīriyayugalena khamātejadvayasiddhi, khantijhānayugalena virodhānurodhappahānayugalasiddhi, khantipaññayugalena suññatākhaṇṭhipaṭivedhadukasiddhi, vīriyajhānadukena paggahāvikkhepadukasiddhi, vīriyapaññādukena saraṇadukasiddhi, jhānapaññādukena yānadukasiddhi, dānasīlakhantittikena lobhadosamohappahānattikasiddhi, dānasīlavīriyattikena bhogajīvitakāyasārādānattikasiddhi, dānasīlajhānattikena puññakiriyavattuttikasiddhi, dānasīlapaññātikena āmisābhayadhammādānattikasiddhīti. Evaṃ itarehipi tikehi catukkādīhi ca yathāsambhavaṃ tikāni ca catukkādīni ca yojetabbāni.

Evaṃ chabbidhānampi pana imāsaṃ pāramīnaṃ catūhi adhiṭṭhānehi saṅgaho veditabbo. Sabbapāramīnaṃ samūhasaṅgahato hi **cattāri adhiṭṭhānāni**, seyyathidaṃ – saccādhiṭṭhānaṃ, cāgādhiṭṭhānaṃ, upasamādhiṭṭhānaṃ, paññādhiṭṭhānanti. Tattha adhiṭṭhāti etena, ettha vā adhiṭṭhāti, adhiṭṭhānamattameva vā tanti adhiṭṭhānaṃ, saccañca taṃ adhiṭṭhānañca, saccassa vā adhiṭṭhānaṃ, saccam adhiṭṭhānametassāti vā saccādhiṭṭhānaṃ. Evaṃ sesesupī. Tattha avisesato tāva lokuttaraguṇe katābhinīhāssa anukampitasabbasattassa mahāsattassa paṭiññānurūpaṃ sabbapāramipariggahato saccādhiṭṭhānaṃ. Tāsaṃ paṭipakkhāpariccāgato cāgādhiṭṭhānaṃ. Sabbapāramitāguṇehi upasamato upasamādhiṭṭhānaṃ. Tehi eva parahitopāyakosallato paññādhiṭṭhānaṃ.

Visesato pana yācakajanaṃ avisaṃvādetvā dassāmīti paṭijānanato paṭiññānaṃ avisaṃvādetvā dānato dānaṃ avisaṃvādetvā anumodanato macchariyādiṭṭhāpariccāgato deyyadhammapaṭiṅgāhākadānādeyyadhammakkhayesu lobhadosamohabhayavūpasamato yathārahaṃ yathākālaṃ yathāvidhānañca dānato paññuttarato ca kusaladhammānaṃ caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṃ dānaṃ. Tathā saṃvarasamādānassa avītikamanato dussīlyapariccāgato duccharitavūpasamanato paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṃ sīlaṃ. Yathāpaṭiññānaṃ khamanato, parāparādhavikappāpariccāgato, kodhāpariyuṭṭhānavūpasamanato, paññuttarato, ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānā khanti. Paṭiññānurūpaṃ parahitakaraṇato, visadapariccāgato, akusalavūpasamanato, paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṃ vīriyaṃ. Paṭiññānurūpaṃ lokahitānucintanato, nīvaraṇapariccāgato, cittavūpasamanato, paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṃ jhānaṃ. Yathāpaṭiññānaṃ parahitūpāyakosallato, anupāyakiriyāpariccāgato, mohajaparīlāhavūpasamanato, sabbaññūṭapaṭilābhato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānā paññā.

Tattha ñeyyapaṭiññānuvidhānehi saccādhiṭṭhānaṃ. Vatthukāmakilesakāmapariccāgehi cāgādhiṭṭhānaṃ. Dosadukkavūpasamehi upasamādhiṭṭhānaṃ. Anubodhapaṭiṅgāvedhehi paññādhiṭṭhānaṃ. Tividhasaccapariggahitaṃ dosattayavirodhi saccādhiṭṭhānaṃ. Tividhacāgapariggahitaṃ dosattayavirodhi cāgādhiṭṭhānaṃ. Tividhavūpasamapariggahitaṃ dosattayavirodhi upasamādhiṭṭhānaṃ. Tividhaññāpariggahitaṃ dosattayavirodhi paññādhiṭṭhānaṃ. Saccādhiṭṭhānapariggahitāni cāgūpasamapaññādhiṭṭhānāni avisaṃvādanato paṭiññānuvidhānato ca, cāgādhiṭṭhānapariggahitāni saccūpasamapaññādhiṭṭhānāni paṭipakkhāpariccāgato sabbapariccāgaphalattā ca, upasamādhiṭṭhānapariggahitāni saccacāgapaññādhiṭṭhānāni kilesaparīlāhavūpasamanato kāmūpasamanato kāmāparīlāhavūpasamanato ca, paññādhiṭṭhānapariggahitāni saccacāgūpasamādhiṭṭhānāni ñānapubbaṅgamato ñānānuparivattanato cāti evaṃ sabbāpi pāramiyo saccappabhāvitā cāgāparibyañjitā upasamopabrūhitā paññāparisuddhā. Saccañhi etāsaṃ janakahetu. Cāgo pariggāhakahetu, upasamo parivuddhihetu, paññā parisuddhihetu. Tathā ādimhi saccādhiṭṭhānaṃ saccapaṭiññāntā, majjhe cāgādhiṭṭhānaṃ katapañidhānassa parahitāya attapariccāgato. Ante upasamādhiṭṭhānaṃ sabbūpasamapariyosāntā. Ādimajjhāpariyosānesu paññādhiṭṭhānaṃ tasmim̐ sati sambhavato asati bhāvato yathāpaṭiññānañca bhāvato.

Tattha mahāpurisā satatamattahitaparahitakarehi garupiyabhāvakarehi saccacāgādhiṭṭhānehi gihibhūtā

āmisadānena pare anuggaṇhanti. Tathā attahitaparahitakarehi garupiyabhāvakarehi upasamapaññādhīṭṭhānehi ca pabbajitabhūtā dhammādānena pare anuggaṇhanti.

Tattha antimabhava bodhisattassa caturadhiṭṭhānaparipūraṇaṃ. Paripuṇṇacaturadhiṭṭhānassa hi carimakabhavūpapattīti eke. Tatra hi gabbhokkantiṭṭhābhikkhamanesu paññādhīṭṭhānasamudāgamena sato sampajāno saccādhīṭṭhānaparipūriyā sampatijāto uttarābhīṭṭhānassa sattaṭṭhānassa gantvā sabbā disā oloketvā saccānuparivattinā vacasā – ‘‘aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassa’’ti (dī. ni. 2.31; ma. ni. 3.207) tikkhattuṃ sīhanādaṃ nadi.

Upasamādhīṭṭhānasamudāgamena jīṇṇaturamatapabbajitadassāvino catudhammapadesakovidassa yobbanārogyajīvitāsamattimadānaṃ upasamo. Cāgādhīṭṭhānasamudāgamena mahato nītiparivaṭṭassa hatthagatassa ca cakkavattirajjassa anapekkhāpariccāgoti.

Dutiye ṭhāne abhisambodhiyaṃ caturadhiṭṭhānaṃ paripuṇṇanti keci. Tattha hi yathāpaṭiññaṃ saccādhīṭṭhānasamudāgamena catunnaṃ ariyasaccānaṃ abhisamayo, tato hi saccādhīṭṭhānaṃ paripuṇṇaṃ. Cāgādhīṭṭhānasamudāgamena sabbakilesūpakkilesapariccāgo, tato hi cāgādhīṭṭhānaṃ paripuṇṇaṃ. Upasamādhīṭṭhānasamudāgamena paramūpasamappatti, tato hi upasamādhīṭṭhānaṃ paripuṇṇaṃ. Paññādhīṭṭhānasamudāgamena anāvaraṇāñāpāṭilābho, tato hi paññādhīṭṭhānaṃ paripuṇṇanti. Taṃ asiddhaṃ, abhisambodhiyāpi paramatthabhāvato.

Tatiye ṭhāne dhammacakkappavattane caturadhiṭṭhānaṃ paripuṇṇanti aññe. Tattha hi saccādhīṭṭhānasamudāgatassa dvādasahi ākārehi ariyasaccadesanāya saccādhīṭṭhānaṃ paripuṇṇaṃ. Cāgādhīṭṭhānasamudāgatassa saddhammahāyāgākaraṇena cāgādhīṭṭhānaṃ paripuṇṇaṃ. Upasamādhīṭṭhānasamudāgatassa sayāṃ upasantaṃ paresaṃ upasamanena upasamādhīṭṭhānaṃ paripuṇṇaṃ. Paññādhīṭṭhānasamudāgatassa veneyyānaṃ āsayādi-parijānanaṃ paññādhīṭṭhānaṃ paripuṇṇanti. Tadapi asiddhaṃ, ariyosittā buddhakiccassa.

Catutthe ṭhāne parinibbāne caturadhiṭṭhānaṃ paripuṇṇanti apare. Tatra hi parinibbutattā paramatthasaccasampattiyā saccādhīṭṭhānaṃ paripuṇṇaṃ. Sabbūpadhipaṭinissaggena cāgādhīṭṭhānaṃ paripuṇṇaṃ. Sabbasaṅkhārūpasamena upasamādhīṭṭhānaṃ paripuṇṇaṃ. Paññāpayojanapariniṭṭhānena paññādhīṭṭhānaṃ paripuṇṇanti. Tatra mahāpurisassa viśesena mettākhetto abhiṭṭhānaṃ saccādhīṭṭhānasamudāgatassa saccādhīṭṭhānaparipūraṇamabhiyattaṃ, viśesena karuṇākhetto abhisambodhiyaṃ paññādhīṭṭhānasamudāgatassa paññādhīṭṭhānaparipūraṇamabhiyattaṃ, viśesena muditākhetto dhammacakkappavattane cāgādhīṭṭhānasamudāgatassa cāgādhīṭṭhānaparipūraṇamabhiyattaṃ, viśesena upekkhākhetto parinibbāne upasamādhīṭṭhānasamudāgatassa upasamādhīṭṭhānaparipūraṇamabhiyattanti daṭṭhabbaṃ.

Tatra saccādhīṭṭhānasamudāgatassa saṃvāseṇa sīlaṃ veditabbaṃ. Cāgādhīṭṭhānasamudāgatassa saṃvohāreṇa soceyyaṃ veditabbaṃ. Upasamādhīṭṭhānasamudāgatassa āpadāsu thāmo veditabbo. Paññādhīṭṭhānasamudāgatassa sākacchāya paññā veditabbā. Evaṃ sīlājīvacittadiṭṭhivisuddhiyo veditabbā. Tathā saccādhīṭṭhānasamudāgamena dosāgatiṃ na gacchati avisaṃvādanato. Cāgādhīṭṭhānasamudāgamena lobhāgatiṃ na gacchati anabhisāṅgato. Upasamādhīṭṭhānasamudāgamena bhayāgatiṃ na gacchati anaparādhato. Paññādhīṭṭhānasamudāgamena mohāgatiṃ na gacchati yathā bhūtāvabodhato.

Tathā paṭṭhamena aduṭṭho adhivāseti, dutiyena aluddho paṭisevati, tatiyena abhīto parivajjeti, catutthena asammūlho vinodeti. Paṭṭhamena nekkhammasukhappatti, itarehi pavivekaupasamasambodhisukhappattiyō hontīti daṭṭhabbā. Tathā vivekajapītisukhasamādhijapītisukhaapītijakāyasukhasatipārisuddhiya- upekkhāsukhappattiyō etehi catūhi yathākkamaṃ honti. Evamanekaguṇānubandhehi catūhi adhiṭṭhānehi sabbapāramisaṃgāhō veditabbo. Yathā ca catūhi adhiṭṭhānehi sabbapāramisaṃgāhō, evaṃ karuṇāpaññāhipīti daṭṭhabbaṃ. Sabbopi hi bodhisambhāro karuṇāpaññāhi saṅgāhito. Karuṇāpaññāpariggahitā hi dānādiguṇā mahābodhisambhārā bhavanti buddhattasiddhipariyosānāti. Evametāsaṃ saṅgāhō veditabbo.

Ko sampādanūpāyoti? Sakalassāpi puññādisambhārassa sammāsambodhiṃ uddissa anavasesasambharaṇaṃ avekallakāritāyogena, tattha ca sakkaccakāritā ādarabahumānāyogena, sātaccakāritā niranarayogena, cirakālādiyogo ca antarā avosānāpajjanenāti. Taṃ panassa kālaparimāṇaṃ parato āvi bhavissati. Iti caturaṅgayogo etāsaṃ pāramīnaṃ sampādanūpāyo. Tathā mahāsattena bodhāya paṭipajjantena sammāsambodhāya buddhānaṃ puretameva attā niyyātetabbo – “imāhaṃ attabhāvaṃ buddhānaṃ niyyātemī”ti. Taṃtaṃpariggahavatthuṇca paṭilābhato puretameva dānamukhe nissajjitabbaṃ. “Yaṃ kiñci mayhaṃ uppajjanakaṃ jīvitarikkhārajātaṃ, sabbaṃ taṃ sati yācake dassāmi, tesāṃ pana dinnāvasesaṃ eva mayā paribhuñjitabba”nti.

Evaṃ hissa sammadeva pariccāgāya kate cittābhisankhāre yaṃ uppajjati pariggahavatthu aviññāṇakaṃ savīññāṇakaṃ vā, tattha ye ime pubbe dāne akataparicayo, pariggahavatthussa parittabhāvo, uḷāramanuññatā, parikkhayacintāti **cattāro dānavinibandhā**, tesu yadā mahābodhisattassa saṃvijjamānesu deyyadhammesu paccupaṭṭhite ca yācakajane dāne cittaṃ na pakkhandati na kamati. Tena niṭṭhamettha gantabbaṃ “addhāhaṃ dāne pubbe akataparicayo, tena me etarahi dātukamyatā citte na saṅṭhātī”ti. So evaṃ me ito paraṃ dānābhiraṭaṃ cittaṃ bhavissati, handāhaṃ ito paṭṭhāya dānaṃ dassāmi, nanu mayā paṭikacceva pariggahavatthu yācakānaṃ pariccattanti dānaṃ deti muttacāgo payatapāṇī vosaggarato yācayogo dānaṃvibhāgarato. Evaṃ mahāsattassa **paṭthamo dānavinibandho** hatō hoti vihato samucchino.

Tathā mahāsatto deyyadhammassa parittabhāve sati vekalle ca iti paṭisañcikkhati – “ahaṃ kho pubbe adānasīlatāya etarahi evaṃ paccayavikalo jāto, tasmā idāni mayā parittena vā hīnena vā yathāladdhena deyyadhammena attānaṃ piḷetvāpi dānameva dātubbaṃ, yenāhaṃ āyatimpī dānapāramiṃ matthakaṃ pāpessāmī”ti. So itarītarena taṃ dānaṃ deti muttacāgo payatapāṇī vosaggarato yācayogo dānaṃvibhāgarato. Evaṃ mahāsattassa **dutiyo dānavinibandho** hatō hoti vihato samucchino.

Tathā mahāsatto deyyadhammassa uḷāramanuññatāya adātukamyatācittē uppajjamāne iti paṭisañcikkhati – “nanu tayā sappurisa uḷāratamā sabbasetṭhā sammāsambodhi abhipatthitā, tasmā tadatthaṃ tayā uḷāramanuññe eva deyyadhamme dātuṃ yuttarūpa”nti. So uḷāraṃ manuññaṇca deti muttacāgo payatapāṇī vosaggarato yācayogo dānaṃvibhāgarato. Evaṃ mahāpurisassa **tatiyo dānavinibandho** hatō hoti vihato samucchino.

Tathā mahāsatto dānaṃ dento yadā deyyadhammassa parikkhayaṃ passati, so iti paṭisañcikkhati – “ayaṃ kho bhogānaṃ sabhāvo, yadidaṃ khayadhammatā vayadhammatā ca. Api ca me pubbe tādisassa dānassa akatattā evaṃ bhogānaṃ parikkhayaṃ dissati, handāhaṃ yathāladdhena deyyadhammena parittena vā vipulena vā dānameva dadeyyaṃ, yenāhaṃ āyatimī dānapāramiyā matthakaṃ pāpuñissāmī”ti. So yathāladdhena dānaṃ deti muttacāgo payatapāṇī vosaggarato yācayogo dānaṃvibhāgarato. Evaṃ mahāsattassa **catuttho dānavinibandho** hatō hoti vihato samucchino. Evaṃ ye ye dānapāramiyā vinibandhabhūtā anattā, tesāṃ tesāṃ yathārahaṃ paccavekkhitvā paṭivinodanaṃ upāyo. Yathā ca dānapāramiyā, evaṃ sīlapāramiādīsipi daṭṭhabbaṃ.

Api ca yaṃ mahāsattassa buddhānaṃ attasanniyyātaṃ, taṃ sammadeva sabbapāramīnaṃ sampādanūpāyo. Buddhānañhi attānaṃ niyyātetvā ṭhito mahāpuriso tattha tattha bodhisambhārapāripūriyā ghaṭento vāyamanto sarīrassa sukhūpakaraṇānaṇca upacchedakesu dussahasupi kicchesu durabhisambhavesupi sattasañkhārasamupañītesu anattesu tibbesu pāṇaharesu “ayaṃ mayā attabhāvo buddhānaṃ pariccatto, yaṃ vā taṃ vā ettha hotū”ti taṃnimittaṃ na kampati na vedhati, īsakampi aññathattaṃ na gacchati, kusalārambhe aññadatthu acalādhiṭṭhānova hoti, evaṃ attasanniyyātanampi etāsaṃ sampādanūpāyo.

Api ca samāsato katābhinīhārassa attani sinehassa parisosanaṃ paresu ca sinehassa parivaḍḍhanaṃ etāsaṃ sampādanūpāyo. Sammāsambodhisamadhiḡamāya hi katamahāpaṇidhānassa mahāsattassa yāthāvato pariḡānanena sabbesu dhammesu anupalittassa attani sineho parikkhayaṃ pariḡādānaṃ gacchati, mahākaraṇāsamāsevanena pana piyaputte viya sabbasatte sampassamānassa tesu mettākaraṇāsineho parivaḍḍhati, tato ca taṃtadavattānūrūpaṃ attaparasantānesu lobhadosaṃhavigamena

vidūrīkatamacchariyādibodhisambhārapaṭipakkho mahāpuriso
dānapiyavacanaatthacariyāsamānattatāsankhātehi catūhi saṅgahavatthūhi caturadhiṭṭhānānugatehi accantaṃ
janassa saṅgahakaraṇena upari yānattaye avatāraṇaṃ paripācanaṃ karoti.

Mahāsattānañhi mahākaraṇā mahāpaññā ca dānena alaṅkatā, dānaṃ piyavacanena, piyavacanaṃ
atthacariyāya, atthacariyā samānattatāya alaṅkatā saṅgahitā ca. Tesaṃ sabbepi satte attanā nibbisesse katvā
bodhisambhāresu paṭipajantānaṃ sabbattha samānasukhadukkhatāya samānattatāya siddhi.
Buddhabhūtānampi ca teheva catūhi saṅgahavatthūhi caturadhiṭṭhānaparipūritābhivuddhehi janassa
accantikaṅgahakaraṇena abhivinayanaṃ sijjhati. Dānañhi sammāsambuddhānaṃ cāgādhiṭṭhānena
paripūritābhivuddhaṃ, piyavacanaṃ saccādhiṭṭhānena, atthacariyā paññādhiṭṭhānena, samānattatā
upasaṃdhiṭṭhānena paripūritābhivuddhā. Tathāgatānañhi sabbasāvaka paccekabuddhehi samānattatā
parinibbāne. Tatra hi nesaṃ avisesato ekībhāvo. Tenevāha “natthi vimuttiyā nānatta”nti. Honti cettha –

“Sacco cāgī upasanto, paññavā anukampako;
Sambhataṣabbasambhāro, kaṃ nāmatthaṃ na sādhaṃ.

“Mahākāraṇiko satthā, hitesī ca upekkhako;
Nirapekkho ca sabbattha, aho acchariyo jino.

“Viratto sabbadhammesu, sattesu ca upekkhako;
Sadā sattahite yutto, aho acchariyo jino.

“Sabbadā sabbasattānaṃ, hitāya ca sukhāya ca;
Uyyutto akilāsū ca, aho acchariyo jino”ti.

Kittakena kālena sampādananti? Heṭṭhimena tāva paricchena cattāri asaṅkhyeyyāni
mahākappānaṃ sataṣaṣaṣaṅka, majjhimena aṭṭha asaṅkhyeyyāni mahākappānaṃ sataṣaṣaṣaṅka,
uparimena pana soḷasa asaṅkhyeyyāni mahākappānaṃ sataṣaṣaṣaṅka. Ete ca bheda yathākkamaṃ
paññādhikasaddhādhikavīriyādhikavasena nītabbā. Paññādhikānañhi saddhā mandā hoti paññā tikkhā,
saddhādhikānaṃ paññā majjhimā hoti, vīriyādhikānaṃ paññā mandā, paññānubhāvena ca sammāsambodhi
adhigantabbāti **aṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ.

Apare pana “vīriyassa tikkhamajjhimamudubhāvena bodhisattānaṃ ayaṃ kālavibhāgo”ti vadanti.
Avisesena pana vimutti paripācānīyānaṃ dhammānaṃ tikkhamajjhimamudubhāvena yathāvuttakālabhedena
bodhisambhārā tesaṃ pāripūriṃ gacchantīti tayopete kālabhedā yuttatīpi vadanti. Evaṃ tividhā hi
bodhisattā abhinīhāraṅkaṇe bhavanti ugghaṭṭitaññūvipaṇcītaññūneyyabhedena. Tesu yo ugghaṭṭitaññū, so
sammāsambuddhassa sammukhā catuppadikaṃ gāthaṃ suṇanto gāthāya tatiyapade avariyoṣite eva chahi
abhiññāhi saha paṭisaṃbhidāhi arahattaṃ adhiṅgantuṃ samatthūpanissayo hoti, sace sāvaka bodhiyaṃ
adhimutto siyā.

Dutiyo bhagavato sammukhā catuppadikaṃ gāthaṃ suṇanto avariyoṣite eva gāthāya catutthapade
chahi abhiññāhi arahattaṃ adhiṅgantuṃ samatthūpanissayo hoti, yadi sāvaka bodhiyaṃ adhimutto siyā.

Itaro pana bhagavato sammukhā catuppadikaṃ gāthaṃ sutvā pariyoṣitāya gāthāya chahi abhiññāhi
arahattaṃ pattuṃ samatthūpanissayo hoti.

Tayopete vinā kālabhedena katābhinihāro buddhānaṃ santike laddhabyākaraṇā ca anukkamena
pāramiyo paripūrentā yathākkamaṃ yathāvuttabhedena kālena sammāsambodhiṃ pāpuṇanti. Tesu tesu
pana kālabhedesu aparipuṇṇesu te te mahāsattā divase divase vessantaradānasadisāṃ mahādānaṃ dentāpi
tadanurūpe silādisabbapāramidhamme ācinantāpi pañca mahāpariccāge pariccajantāpi nītatthacariyā
lokattacariyā buddhattacariyā paramakoṭiṃ pāpentāpi antarā ca sammāsambuddhā bhavissantīti netaṃ
ṭhānaṃ vijjati. Kasmā? Nāṇassa aparipaccanato buddhakāradhammānaṃ apariniṭṭhānato.

Paricchinnakālanipphāditaṃ viya hi sassamaṃ yathāvuttakālaparicchhedena parinipphāditaṃ sammāsambodhi tadanantarā sabbussāhena vāyamantenāpi na sakkā adhigantunti pāramipāripūri yathāvuttakālavisesena sampajjatīti veditabbaṃ.

Ko ānisaṃsoti? Ye te katābhinīhārānaṃ bodhisattānaṃ –

“Evaṃ sabbaṅgasampannā, bodhiyā niyatā narā;
Saṃsaram dīghamaddhānaṃ, kappakoṭisatehipi.

“Avīcimhi nuppajjanti, tathā lokantaresu ca;
Nijjhāmatāṇhā khuppiṇā, na honti kālakaṅkikā.

“Na honti khuddakā pāṇā, upapajjantāpi duggatim;
Jāyamānā manussesu, jaccandhā na bhavanti te.

“Sotavekallatā natthi, na bhavanti mūgapakkhikā;
Itthibhāvaṃ na gacchanti, ubhatobyañjanapaṇḍakā.

“Na bhavanti pariyāpannā, bodhiyā niyatā narā;
Muttā ānantarikehi, sabbattha suddhagocārā.

“Micchādīṭṭhiṃ na sevanti, kammakiriyadassanā;
Vasamānāpi saggesu, asaṅṅaṃ nūpapajjare.

“Suddhāvāsesu devesu, hetu nāma na vijjati;
Nekkhammaninnā sappurisā, viṣaṃyuttā bhavābhavā;
Caranti lokatthacariyāyo, pūrenti sabbapāramī”ti. (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā) –

Evaṃ saṃvaṇṇitā ānisaṃsā. Ye ca “sato sampajāno, ānanda, bodhisatto tusitā kāyā cavitvā mātukucchiṃ okkamati”tiādinaṃ (ma. ni. 3.200; dī. ni. 2.17) soḷasa acchariyabbhutadhammapakārā, ye ca “sītaṃ byapagataṃ hoti, uṇhaṅca upasammati”tiādinaṃ (bu. vaṃ. 2.83) “jāyamāne kho, sārīputta, bodhisatte ayaṃ dasasahassī lokadhātu saṅkampaṭi sampakampaṭi sampavedhatī”tiādinaṃ (ma. ni. 3.201; dī. ni. 2.32) ca dvattiṃsa pubbanimittappakārā, ye vā panaññepi bodhisattānaṃ adhippāyasamiṃjhanāṃ kammādīsu vasībhāvotī evamādayo tattha tattha **jātakabuddhavaṃsā**dīsu dassitākārā ānisaṃsā, te sabbepi etāsaṃ ānisaṃsā. Tathā yathānidassitabhedā alobhādosādiguṇayugalādayo cāti veditabbā.

Api ca yasmā bodhisatto abhinīhārato paṭṭhāya sabbasattānaṃ pitusamo hoti hitesitāya, dakkhiṇeyyako garu bhāvanīyo paramaṅca puññakkhettaṃ hoti guṇavisesayogena. Yebhuyyena ca manussānaṃ piyo hoti, amanussānaṃ piyo hoti, devatāhi anupālīyati, mettākaraṇāparibhāvitasantānatāya vāḷamigādīhi ca anabhībhavanīyo hoti, yasmim yasmīṅca sattanikāye paccājayati, tasmim tasmim uḷārena vaṇṇena uḷārena yasena uḷārena sukhena uḷārena balena uḷārena ādhipateyyena aññe satte abhibhavati puññavisesayogato.

Appābādho hoti appātānko, suvisuddhā cassa saddhā hoti suvisadā, suvisuddhaṃ vīriyaṃ, satisamādhīpaññā suvisadā, mandakilesa hoti mandadaratho mandapariḷāho, kilesānaṃ mandabhāveneva suvaco hoti padakkhiṇaggāhī, khamo hoti sorato, sakhilo hoti paṭisanthārakusalo, akkodhano hoti anupanāhī, amakkhī hoti apaḷāsī, anissukī hoti amaccharī, asaṭho hoti amāyāvī, athaddho hoti anatimānī, asāraddho hoti appamatto, parato upatāpasaho hoti paresaṃ anupatāpī, yasmīṅca gāmakhette paṭivasatī, tattha sattānaṃ bhayādayo upaddavā yebhuyyena anuppannā nuppajjanti, uppannā ca vūpasammanti, yesu ca apāyesu uppajjati, na tattha pacurajano viya dukkhena adhimattaṃ pīḷīyati, bhīyosomattāya saṃvegamaṃpajjati. Tasmā mahāpurisassa yathārahaṃ tasmim tasmim bhavē labbhamānā ete sattānaṃ pitusamatādakkhiṇeyyatādayo guṇavisesā ānisaṃsātī veditabbā.

Tathā āyusampadā rūpasampadā kulasampadā issariyasampadā ādeyyavacanatā mahānubhāvatāti etepi mahāpurisassa pāramīnaṃ ānisaṃsāti veditabbā. Tattha **āyusampadā** nāma tassaṃ tassaṃ upapattiyaṃ dīghāyukatā ciratthitikatā, tāya yathāraddhāni kusalasamādānāni pariyoṣāpeti, bahuñca kusalaṃ upacinoti. **Rūpasampadā** nāma abhirūpatā dassanīyatā pāsādikatā, tāya rūpappamaññaṃ sattānaṃ pasādāvaho hoti sambhāvanīyo. **Kulasampadā** nāma ulāresu kulesu abhinibbatti, tāya jātimadādimadamattānampi upasaṅkamanīyo hoti payirupāsānīyo, tena te nibbisevane karoti. **Issariyasampadā** nāma mahāvibhavatā mahesakkhatā mahāparivāratā ca, tāhi saṅgaṇhitabbe catūhi saṅgahavatthūhi saṅgaṇhituṃ, niggahetabbe dhammena niggahetuñca samattho hoti.

Ādeyyavacanatā nāma saddheyyatā paccayikatā, tāya sattānaṃ pamāṇabhūto hoti, alaṅghanīyā cassa āṇā hoti. **Mahānubhāvatā** nāma ānubhāvamahantatā, tāya parehi na abhibhūyati, sayameva pana pare aññadatthu abhibhavati dhammena samena yathābhūtaguṇehi ca, evamete āyusampadādayo mahāpurisassa pāramīnaṃ ānisaṃsā, sayañca aparimāṇassa puññasambhārassa parivuḍḍhihetubhūtā yānattaye sattānaṃ avatāraṇassa paripācanassa ca kāraṇabhūtāti veditabbā.

Kim phalanti? Samāsato tāva sammāsambuddhabhāvo etāsaṃ phalaṃ, vitthārato pana dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇaasītanubyañjanabyāmapabhādiānekaguṇagaṇasamujjalarūpakāyasampatti-adhiṭṭhānasabalacatuvesārajjaasādhāraṇaññaatthārasāveṇika- buddhadhammapabhutianantāparimāṇa guṇasamudayopasobhinī dhammakāyasirī. Yāvataṃ pana buddhaguṇā ye anekehipi kappehi sammāsambuddhenāpi vācāya pariyoṣāpetuṃ na sakkā, idametāsaṃ phalaṃ. Vuttañcetam –

“Buddhopi buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ, kappampi ce aññamabhāsamāno;
Khīyetha kappo ciradīghamantare, vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā”ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.304; 3.141; ma. ni. aṭṭha. 2.425; udā. aṭṭha. 53; cariyā. aṭṭha. nidānakathā);

Evamettha pāramīsu pakiṇṇakakathā veditabbā.

Yaṃ pana pāliyaṃ “**datvā dātabbakaṃ dāna**”ntiadinā sabbāpi pāramī ekajjhaṃ dassetvā parato “**kosajjaṃ bhayato disvā**”tiadinā pariyoṣānagāthādvayaṃ vuttaṃ, taṃ yehi vīriyārambhamettābhāvanā appamādavahārehi yathāvuttā buddhakāradhammā visadabhāvaṃ gatā sammāsambodhisāṅkhātā ca attano vimutti paripācitā, tehi veneyyānampi vimutti paripācanāya ovādadānathaṃ vuttaṃ.

Tattha **kosajjaṃ bhayato disvā, vīriyārambhañca khematoti** iminā paṭipakkhe ādīnavadassanamukhena vīriyārambhe ānisaṃsaṃ dasseti. **Āraddhavīriyā hothāti** iminā vīriyārambhe niyojeti. Yasmā ca –

“Sabbapāpassa akaraṇaṃ, kusalassa upasampadā;
Sacittapariyodapanam, etaṃ buddhāna sāsana”nti. (dha. pa. 183; dī. ni. 2.90; netti. 30, 50) –

Sāṅkhepatto. Vitthārato pana sakalena buddhavacānena pakāsītā sabbāpi sampattiyo ekanteneva sammappadhānādhīnā, tasmā bhagavā vīriyārambhe niyojetvā “**esā buddhānusāsani**”ti āha.

Tatrāyaṃ sāṅkhepattho – yvāyaṃ sabbasaṃkilesamūlabhāvato sabbānathavidhāyakanti kosajjaṃ bhayato tappaṭipakkhato catūhi yogehi anupaddavabhāvasādhānato vīriyārambhañca khemato disvā adhiṭṭhasikkhādisampādanavasena vīriyassa ārambho sammappadhānānuyogo, tattha yaṃ sammadeva niyojana, “āraddhavīriyā hothā”ti, esā buddhānaṃ bhagavantānaṃ anusāsani anusīṭṭhi ovādoti. Sesagāthāsūpi imināva nayena attho veditabbo.

Ayaṃ pana viseso – **vivādanti** viruddhavādaṃ, chavivādavatthivasena vivadananti attho. **Avivādanti** vivādapaṭipakkhaṃ mettāvācikkammaṃ, mettābhāvanaṃ vā. Atha vā **avivādanti** avivādahetubhūtaṃ chabbidhaṃ sārāṇiyadhammaṃ. **Samaggāti** avaggā, kāyena ceva cittaṃ ca sahitā aviramitā aviyuttāti attho. **Sakhilāti** sakkilā mudusilā, aññamaññaṃhi muduhadayāti attho. **Esā buddhānusāsani** ettha

sabbena sabbam vivādamanupagamma yadidaṃ chasāraṇīyadhammaparipūraṇavasena samaggavāse niyojanaṃ, esā buddhānaṃ anusitṭhīti yojetabbaṃ. Samaggavāsañhi vasamānā sīladiṭṭhisāmaññagatā avivadamaṇā sukheneva tisso sikkhā paripūressantīti satthā samaggavāse niyojanaṃ attano sāsanaṇti dassesi.

Pamādanti pamajjanaṃ, kusalānaṃ dhammānaṃ pamussanaṃ akusalesu ca dhammesu cittavossaggaṃ. Vuttañhetam – “tattha katamo pamādo, kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu vā kāmaguṇesu cittassa vosaggo vosaggānuppadānaṃ kusalānaṃ vā dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā, asātaṇṇakiriyatā, anaṭṭhitakiriyatā, olīnavuttitā, nikkhattachandatā, nikkhattadhuratā anāsevanā bhāvanā abahulīkammaṃ...pe... yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ, ayaṃ vuccati pamādo”ti (vibha. 846).

Appamādanti appamajjanaṃ. Tam pamādassa paṭipakkhato veditabbaṃ. Atthato hi appamādo nāma satiyā avippavāso, “satiyā avippavāso”ti ca niccaṃ upaṭṭhitāya satiyā evetaṃ nāmaṃ. Apare pana “satisampajaññappadhānā tathā pavattā cattāro arūpino khandhā appamādo”ti vadanti. Yasmā pana appamādabhāvanā nāma visum ekā bhāvanā natthi. Yā hi kāci puññakiriyā kusalakiriyā, sabbā sā appamādabhāvanātveva veditabbā.

Visesato pana vivaṭṭūpanissayaṃ saraṇagamaṇaṃ kāyikavācasikasamvaraṇca upādāya sabbā sīlabhāvanā, sabbā samādhībhāvanā, sabbā paññābhāvanā, sabbā kusalabhāvanā, anavaṃjabbhāvanā, appamādabhāvanā. “Appamādo”ti hi idaṃ padaṃ mahantaṃ atthaṃ dīpeti, mahantaṃ atthaṃ pariggahetvā tiṭṭhati, sakalampi tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ āharitvā appamādapadassa atthaṃ katvā kathento dhammakathiko “atitthena pakkhando”ti na vattabbo. Kasmā? Appamādapadassa mahantabhāvato. Tathā hi sammāsambuddho kusinārāyaṃ yamakasālānamantare parinibbānasamaye nipanno abhisambodhito paṭṭhāya pañcaccattālīsāya vassesu attanā bhāsitaṃ dhammaṃ ekeneva padena saṅgahetvā dassento “appamādena sampādetthā”ti (dī. ni. 2.218) bhikkhūnaṃ ovādamadāsi. Tathā cāha – “seyyathāpi, bhikkhave, yāni kānici jaṅgamānaṃ pāṇānaṃ padajātāni, sabbāni tāni hatthipade samodhānaṃ gacchanti, hatthipadaṃ tesam aggamakkhāyati yadidaṃ mahantattena, evameva kho, bhikkhave, ye keci kusalā dhammā, sabbe te appamādamūlakā appamādasamosaraṇā, appamādo tesam aggamakkhāyati”ti (ma. ni. 1.300 thokaṃ visadisam). Tattha appamādabhāvanaṃ sikhāppattaṃ dassento satthā “**bhāvetthaṭṭhaṅgikaṃ magga**”nti āha.

Tassattho – yo esa sīlādikhandhattayasaṅgaho sammādiṭṭhipubbaṅgamo sammādiṭṭhiādīnaṃyeva aṭṭhannaṃ aṅgānaṃ vasena aṭṭhaṅgiko ariyamaggo, tam bhāvettha attano santāne uppādettha. Dassanamaggamatte aṭṭhatvā upari tiṇṇaṃ maggānaṃ uppādanavasena vaḍḍhetha, evaṃ vo appamādabhāvanā sikhāppattā bhavissatīti. **Esā buddhānusāsanaṇti** yadidaṃ kusalesu dhammesu appamajjanaṃ, taṅca ussukkāpetvā ariyamaggassa bhāvanā esā buddhānaṃ bhagavantānaṃ anusitṭhi ovādoti.

Iti bhagavā arahattanikūṭeneva cariyāpiṭakadesanaṃ niṭṭhāpesi. **Itthaṃ sudanti**ādīsu **itthanti** kappe ca satahassetiādīnā (cariyā. 1.1) pakārena. **Sudanti** nipātamattaṃ. **Bhagavāti** bhāgyavantatādīhi kāraṇehi bhagavā. **Attano pubbacariyanti** purimāsu akittipaṇḍitādījātīsu attano paṭipattidukkarakiriyānaṃ. **Sambhāvayamaṇoti** hatthatale āmalakaṃ viya sammadeva pakāseno. **Buddhāpadāniyaṃ nāmāti** buddhānaṃ purātanakammaṃ porāṇaṃ dukkarakiriyānaṃ adhikicca pavattattā desitattā buddhāpadāniyanti evaṃnāmakaṃ. **Dhammapariyāyanti** dhammadesanaṃ dhammabhūtaṃ vā kāraṇaṃ. **Abhāsītthāti** avoca. Yaṃ panettha na vuttaṃ, tam heṭṭhā vuttanayattā uttānatthattā ca na vuttanti veditabbaṃ.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca –

Visuddhacarito satthā, buddhacariyāya pāragū;
Sabbacariyāsu kusalo, lokācariyo anuttaro.

Yaṃ acchariyadhammānaṃ, sabbamacchariyātigo;
Attano pubbacariyānaṃ, ānubhāvavibhāvanaṃ.

Desesi nātho **cariyā-piṭakaṃ** yañca tādino;
Dhammasaṅgāhakā therā, saṅgāyimsu tatheva ca.

Tassa atthaṃ pakāsetuṃ, porāṇaṭṭhakathānayaṃ;
Nissāya yā samāradhā, atthasaṃvaṇṇanā mayā.

Yā tattha paramatthānaṃ, niddhāretvā yathārahaṃ;
Pakāsanaṃ **paramattha-dīpanī** nāma nāmato.

Sampattā pariniṭṭhānaṃ, anākulavinicchayā;
Sādhikāyaṭṭhavīsāya, pāḷiyā bhāṇavārato.

Iti taṃ saṅkharontena, yaṃ taṃ adhigataṃ mayā;
Puññaṃ tassānubhāvena, lokanāthassa sāsanaṃ.

Ogāhetvā visuddhāya, sīlādipaṭipattiyā;
Sabbepi dehino hontu, vimuttirasabhāgino.

Ciraṃ tiṭṭhatu lokasmiṃ, sammāsambuddhasāsanaṃ;
Tasmiṃ sagāravā niccaṃ, hontu sabbepi paṇino.

Sammā vassatu kālena, devopi jagatīpati;
Saddhammanirato lokaṃ, dhammeneva pasāsatūti.

Iti badaratitthavihāravāsinaṃ **ācariyadhammapālena**

Katā

Cariyāpiṭakavaṇṇanā niṭṭhitā.